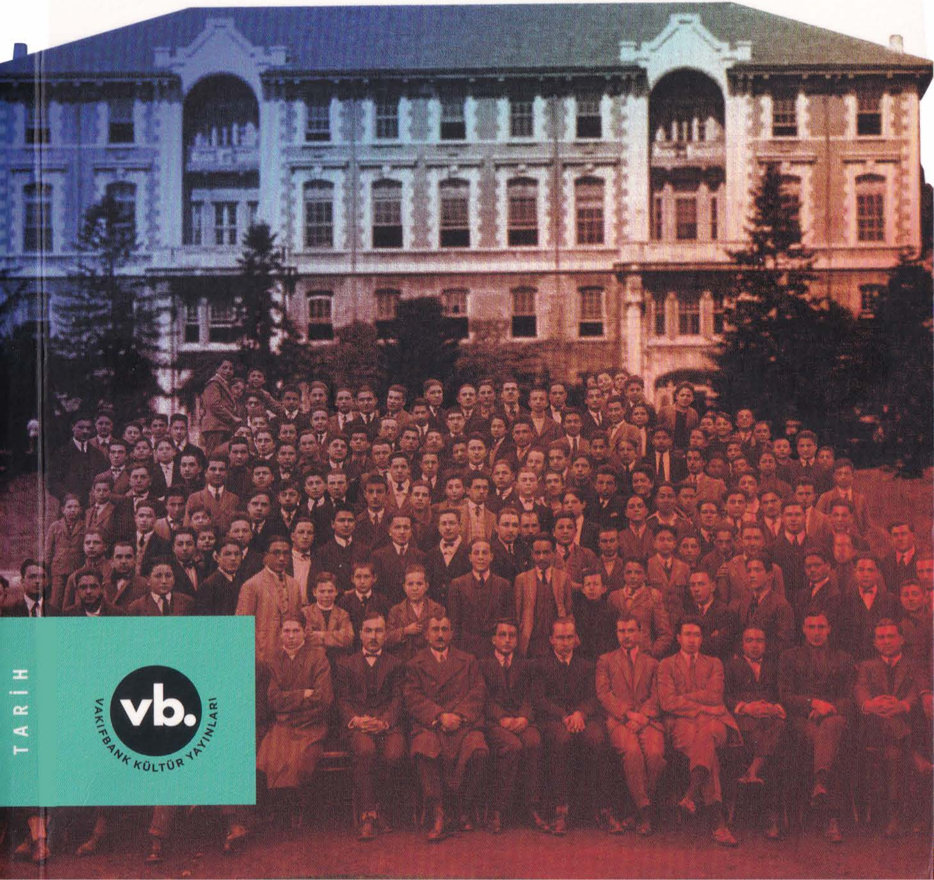
ALİ ERKEN

Amerika ve Modern Türkiye'nin Oluşumu

TÜRKÇESİ EBRU KILIÇ



AMERİKA VE MODERN TÜRKİYE'NİN OLUŞUMU

ALİ ERKEN

VakıfBank Kültür Yayınları: 0079
Tarih: 023

AMERİKA VE MODERN TÜRKİYE'NİN OLUŞUMU: BİLİM, KÜLTÜR VE SİYASAL İTTİFAKLAR
ALİ ERKEN

Özgün adı
America and the Making of Modern Turkey: Science, Culture and Political Alliances
Türkçesi
Ebru Kılıç

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Nihal Boztekin

Son Okuma
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

ISBN 978-605-7947-91-8

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Aralık 2020

AMERİKA VE MODERN TÜRKİYE'NİN OLUŞUMU: BİLİM, KÜLTÜR VE SİYASAL İTTİFAKLAR

ALİ ERKEN

TÜRKÇESİ

EBRU KILIÇ



ALİ ERKEN

Yüksek lisans ve doktora eğitimini Tarih alanında tamamladı. Eğitim ve araştırma amaçlı olarak İngiltere, Amerika, Bosna Hersek'de bulundu. 20. yüzyıl tarihi hakkında çalışmalarını sürdürmektedir.

EBRU KILIÇ

Ebru Kılıç 1971'de Milas'ta doğdu. 1994'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olduktan sonra 2003'e kadar *Özgür Ülke, SiyahBeyaz, Liberal Bakış* ve *Radikal* gazetelerinin dış haberler servislerinde çalıştı. 2008'de Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tezsiz İnsan Hakları yüksek lisans programını tamamladı. 1999'dan beri Everest, Agora, Tübitak, İletişim, Metis, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İş Bankası Kültür Yayınları, Koç Üniversitesi Yayınları ve Doğan Kitap dâhil birçok yayınevine yüze yakın çevirisiyle katkıda bulundu. Manuel Castells'in *Ağ Toplumu* üçlemesi (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 3 cilt; Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), Brian Greene'in *Evrenin Zarafeti* (Tübitak, 2008), Adrian Desmond ve James Moore'un *Charles Darwin*'i (İş Bankası Kültür Yayınları, 2011) Cyprian Broodbank'in *Orta Deniz'in Yapımı* (Koç Üniversitesi Yayınları, 2016) başlıca çevirileri arasında yer alır.

İÇİNDEKİLER

Büyükanne ve Büyükbabalarıma...

ÖNSÖZ

Bu kitapta Amerika'nın 1923 ile 1970 arasında Türkiye'de hayırseverlik faaliyetleri inceleniyor. Yazar, birincil kaynakların ayrıntılı bir analiziyle Rockefeller ve Ford vakıflarıyla birlikte İstanbul'daki Robert Kolejin faaliyetlerini araştırıyor. Türkiye'nin Batılılaşma yolunu şekillendiren, Türkiye'deki eğitimli seçkinler ile Amerikan kurumları arasında gelişen ortak söylemsel pratikleri ortaya koyuyor. Bu süreç Batı akılcılığı ve kültürel zevklerinin tıp, bilimsel eğitim, sosyal ve beşeri bilimler alanlarındaki vakıf bursları sayesinde telkin edilmesini de içermiştir. Ağırlıklı olarak, Türkiye'nin "yaratıcı azınlığı" ile kilit vakıf kişilikleri arasındaki yakın ortaklığa dayanan bir süreçti bu. Bu çalışmada birincil arşiv kaynaklarından yararlanılarak Türkiye'nin vizyonunun Batıya yönelmesi konusunda Türk siyasetçiler, entelektüeller, sanatçılar ve vakıf yetkilileri arasında süregiden bir işbirliği olduğu ortaya koyuluyor. Bu analiz 1923 sonrasında Türkiye ile ABD arasındaki siyasal ilişkilerin anlaşılması açısından tamamlayıcı bir kavrayış sunuyor.

GİRİŞ

Türkiye'de cumhuriyetçi yönetim ve sonrasında 1970'li yıllara kadar görev yapan hükümetler, Batılılaşmayı ülkenin geleceğini gösteren nihai hayal olarak kucaklamıştır. Cumhuriyetçi söylemde dile getirildiği biçimiyle "bilimsel ve modern" ruh, geri kalmışlık ve yobazlıkla ilişkilendirilen kadim din ve gelenek normlarının önüne geçmiştir. Amerikalı kurumlar ideolojik ve kurumsal aygıtlarla Batıya yönelmiş bir Türkiye'nin yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişki Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik kutuplaşma sırasında, Türkiye'deki yönetici seçkinlerin "demokratik özgürlük" ve "kalkınma"ya ulaşma hevesi nedeniyle yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada aşağıdaki sorular merkeze alındı: Modern Türkiye'nin oluşumunda Amerikan hayırseverlik faaliyetleri, Türk yönetici seçkinlerinin siyasal vizyonunu hangi biçimlerde tamamladı? İki ülke arasında bilgi ağları kurulmasında rol oynayan ortak söylem çerçeveleri nelerdi? Türkiye'nin kültürel ve teknolojik dönüşümüne yapılan bu hayırseverlik katkısının kilit aygıtları ve stratejileri nelerdi?

Amerika'nın o zamanlar Yakındoğu diye bilinen Ortadoğu'daki çıkarları bölgenin sadece zengin enerji kaynaklarına sahip olmasından değil, nüfus itibarıyla dünyanın ikinci büyük dininin, yani İslamın merkezi ve Hıristiyanlığın doğduğu yer olmasından da kaynaklanıyordu.[1] Amerikan misyoner okulları 19. yüzyıl sonu

1. Mehmet Ali Doğan, "From New England into New Lands: The Beginning of a Long Story", yay. haz. Mehmet Ali Doğan ve Heather J. Sharkey *American Missionaries and the Middle East. Foundational Encounters* (Salt Lake City University of Utah Press, 2011), 10–12.

ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğunda geniş bir eğitim ağı kurmayı başarmıştı. 1824 ile 1910 arasında 500'den fazla okul kurulmuş, yaklaşık 30.000 kayıtlı öğrenci bu kurumların çatısı altında toplanmıştı. Bu okulların mezun ettiği öğrencilerin sadece sayısı değil, geldikleri mevkiler de şaşırtıcıydı: Örneğin Balkanlar ve Ortadoğu'daki yeni ülkelerde önde gelen entelektüeller ve siyasetçilerin birçoğu Osmanlı İmparatorluğunda 1863'te kurulan ilk Amerikan okulu olan Robert Kolejin mezunuydu.[2] Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğundaki ilk girişimleri, kardeş Hıristiyanlar arasında Protestanlığı yaymaya yönelik evanjelik bir bakış açısının güdümündeydi. *The American Board of Commissioners for Foreign Missions* (Amerika Yabancı Misyon Komiserleri Kurulu) ülke dışındaki Amerikan misyoner okullarının çoğunu denetliyor, öğretmenler ve diğer personel, merkezi ABD'de bulunan birkaç misyoner cemiyetinde hazır bekliyordu.[3] Sundukları bu hizmetler ve eğitim, Amerikalıların Osmanlı siyasal seçkinleriyle dostane ilişkiler kurmasını sağladı, Türkiye Cumhuriyeti de bu ilişkileri miras olarak devraldı. Örneğin Robert Kolej personeli I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde arabuluculuk rolü oynadı. Daha önce Mardin ve Fırat istasyonlarında misyoner olarak görev yapan Caleb Frank Gates 1903 ile 1932 arasında Robert Kolejin başkanlığını üstlendi. Gates dönemin sadrazamı Talat Paşa ile yakın bir ilişki kurarak Osmanlı makamlarının kuruma güven duymasını sağladı. Robert Kolej, Osmanlıların İngiliz ve Fransız imparatorluklarına karşı savaşa girmesinden sonra bile faaliyetlerine ara vermedi. Keza Mütevelli Heyeti Başkanı Cleveland Dodge da ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın çok yakın dostuydu ve Başkana savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğuna savaş açmaması tavsiyesinde bulunmuştu.[4]

---

2. John Freely, *A History of Robert College I-II* (İstanbul: YKY 2009, II), 89.

3. İmparatorlukta Presbiteryen Kurulu, Baptistler, Metodistler, Mormonlar ve Quakerların yönettiği başka birçok okul vardı.

4. Elizabeth Huntington-Dodge, *The Joy of Service* (New York: YWCA, 1979), 50; 82–4,

Yine de eğitim ve sosyal hizmetler alanında gösterdiği faaliyetlerin Protestan bir nitelik taşıması, Amerika'yı halifeliğin lağvedilmesi sonrasında zorlayıcı bir sınavla karşı karşıya bıraktı. Bu olay ve Osmanlı İmparatorluğunun çözülmesi, İslami ya da Hıristiyan, dinsel temellere dayalı bir müfredat kullanmanın artık mümkün olmadığı anlamına geliyordu. Amerikalı misyoner okullar kendini ikircikli bir durumda, cumhuriyetçi reformların ülkeyi hangi yöne çekeceğinden kuşkulanır halde bulmuştu. 29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal liderliğinde Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyet yönetimi yeni Türkiye'nin sınırları dışında hiçbir siyasal hak iddiasında bulunmayacaktı; Amerikalıların takdir ettiği bir şeydi bu. ABD'nin diğer büyük güçlerin tersine Türkiye'ye savaş açmamış olması önemliydi. Türk seçkinleri de ABD ile sürdürülebilir bir ilişki kurmak istiyordu; Türk devleti ve yöneticileri hakkında olumlu görüşler taşıyan Amiral Mark Bristol'ın Türkiye'de Amerika yüksek komiseri olarak bulunması da kısmen bu konuda hatırı sayılır bir ilerleme kaydedilmesini sağlamıştı.[5] Bristol, Türkiye'nin istikrarını kazanması sonrasında Amerikalı girişimlerin gelecekte yarar sağlayabileceği fırsatlarla ilgileniyordu.[6] Ne var ki, Türk milliyetçiliği hummasının siyasal söyleme hâkim olması ve bir grup cumhuriyetçi seçkinin yabancı kurumların ülkedeki varlığıyla ilgili derin kaygılara kapılması sebebiyle mevcut siyasal atmosfer Amerikalı okullar açısından

131. Wilson bir mektubunda Dodge'a, Dodge'un Yakındoğu'da hizmet veren çocukları için kaygılandığını ifade etmişti; Joseph Grabill, "Cleveland H. Dodge, Woodrow Wilson, and the Near East", *Journal of Presbyterian History* (48, no 4 (Kış, 1970): 256.

5. Bristol bir keresinde Türkiye'deki rejimin bir demokrasi değil, aydınlanmış bir diktatörlük olduğunu yazmıştı. Hakan Özoğlu, "Admiral Mark Bristol and the Turkish Republic", *American Turkish Encounters: Politics and Culture, 1830–1989*, yay. haz. Selçuk Esenbel, Nur Bilge Criss, Tony Greenwood ve Louis Marazzi, (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing 2011) 125–6. Aslına bakılırsa, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'ye göre demokrasi Batı medeniyetinin bir unsuruydu, ama Batılılaşma demokrasiden önce sahneye çıkmıştı. Metin Heper, *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman* (Leiden: Brill, 1998), 167.

6. Hakan Özoğlu, *Admiral Mark Bristol and the Turkish Republic*, 131.

kasvetli bir hal aldı.[7] Yeni kanunlar ve kuralların kabul edilmesi sonrasında sadece bir avuç yabancı kolejin açık kalmasına izin verildi. Tarihsel saygınlığı ve müfredatını gözden geçirip yenilemekte gösterdiği başarı nedeniyle Robert Kolej de bu okullar arasındaydı. Öyle görünüyor ki ilk başta yaşanan bu darbelerin ardından her iki taraf bir orta yol bulmaya meyletmeye başladı. Cumhuriyetçi yönetim, Batılı teknik bilgi ve kültürel normların acilen alınmaması halinde Batılılaşma misyonlarının başarıya ulaşamayacağını çabucak anlarken Amerikalılar da cumhuriyetçi yönetimin nihai vizyonu hakkında daha açık bir görüşe vardı. Geçiş döneminin sıkıntılarını yaşayan Robert Kolej personeli, bu yeni ortamda Amerikalı kurumların yararlanabileceği hâlâ birçok fırsat bulunduğunu anladı. Kolej Başkanı Frank Caleb Gates şunları yazıyordu:

> *ABD'deki izlenim, hükümetin aşırılıklarının kolejlerimizin tatmin edici bir biçimde çalışmasını imkânsız kıldığı yönünde. Durum hiç de böyle değil, tam tersine fırsatlarımız genişlemiş bulunuyor. Türkiye'de daha önce görülmemiş bir düşünme ve araştırma özgürlüğü var.*[8]

Müslüman dünyanın 18. ve 19. yüzyılda Batı ile ilişkilerinin çatışmalı, gerilimli, memnuniyetten uzak olduğunu söylemek mümkündür. Bu da Amerikalılar için ideolojik ve stratejik açıdan halletmesi zor bir sorundu. Bu olumsuzluklara rağmen, sağlık ve eğitim alanındaki faaliyetleri, Amerikalı misyonerlerin daha

---

7. Bursa'daki Kız Koleji 1928'de, çocukları Protestan dinini seçmeye zorladığı iddiaları üstüne kapatıldı. Mehmet Altun, "Öğrencilerinin Din Değiştirmesi Üzerine Kapatılan Bir Okul: Bursa Amerikan Kız Koleji", *Toplumsal Tarih* 19, no 113 (2003): 26–32. Cumhuriyet Türkiye'sinde gayrimüslimlerin devlet hizmetinde görev almaları mümkün değildi. Hanımları gayrimüslim olan memurlar bile görevden alınıyordu. Öte yandan Arap ve Arnavut kökenli bazı eski Osmanlı memurları, yeni devletlerinde bakanlık görevleri üstlendi. George Harris, *Ataturk's Diplomats and Their Biographies: The Foreign Service Under Ataturk* (Istanbul: ISIS, 2010), 101–3.
8. John Freely, *A History of Robert College II*, 17.

olumlu bir imaj yaratmasını sağladı.[9] Mustafa Kemal 1924'te verdiği bir söyleşide Amerikalıların ideallerini, "yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ideallerinin aynısı" diyerek övüyordu.[10]

Mustafa Kemal'in Amiral Mark Bristol'le yakın dostluğu sadece kişisel tanışıklığa değil, ideolojik kaygılara da dayanıyordu. Mustafa Kemal evlat edindiği kızlarını İstanbul'daki Robert Koleje göndermişti; görünüşe bakılırsa onların Amerikan kültürünü daha yakından tanımasını istiyordu.[11] 1925 ile 1937 arasında Türkiye Cumhuriyeti başbakanı olan, daha sonra cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal'in yerine geçen İsmet İnönü de aynı şekilde, genellikle Amerikalılar hakkında olumlu görüşler beyan ediyordu. Rockefeller yetkilileri her ziyaretlerinde kısa da olsa onunla görüşme fırsatı buluyor, Türkiye'de daha etkin çalışmaya teşvik ediliyordu.[12] Cumhuriyetçi yönetim "geleneksel", "dinsel" ve "muhafazakâr" zihniyeti dönüştürme niyetiyle siyaset, hukuk ve eğitim alanında "bilimsel", "seküler" ve "liberal" değerleri aşılamaya yönelik ciddi reformlar başlattı.[13] Türkiye'nin vasıflı insanlara duyduğu acil ihtiyacı karşılamak konusunda üniversiteler ve akademisyenlerin performansından memnun olmayan Atatürk, yüksek öğrenim konusunda uzman olan Alman Albert

---

9. Aslına bakılırsa Amerika'nın bölgede gösterdiği bu varlık, I. Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında misyoner okullarının açılmasıyla birlikte ağırlıklı olarak dinsel bir nitelik göstermişti. Bkz. *American Missionaries and the Middle East. Foundational Encounters.*

10. Isaac Marcosson'un Mustafa Kemal'le söyleşisi, "Kemal Pasha," *The Saturday Evening Post*, 20 Ekim 1923, 8–9.

11. John Freely, *A History of Robert College*, 22.

12. Cumhurbaşkanı olduktan sadece bir yıl sonra, Amerika'nın bağımsızlık yıldönümünde, İnönü ile Başkan Roosevelt'in fotoğraflarının olduğu resmi pullar çıkarıldı. John Freely, *A History of Robert College*, 61–3.

13. 1926'da Türkiye'nin medeni kanunu ve ceza kanununda yapılan değişiklik Batıya doğru bu zihniyet değişikliğini derinleştirdi. Dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, "Türk ulusu modern medeniyetin normları ve ilkelerini kayıtsız şartsız kabul etme kararına vardı," demişti, bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 115; Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History* (Londra: I.B.Tauris, 2004), 187.

Malche'yi eğitim üzerine bir rapor hazırlaması için ülkeye davet etti.[14] Bu raporun tavsiye edilmesinin ardından Darülfünunu feshеden Atatürk, bilim insanlarının yaklaşık yarısını kovdu ve İstanbul Üniversitesini kurdu.[15] Cumhuriyetçi yönetim işte böyle reformcu bir atmosferde, Türkiye'deki Amerikalı uzmanlar ve akademisyenlerin görüşlerine sık sık başvuruyordu.

Bu ideolojik yakınlaşma, II. Dünya Savaşının sonuna, komünizmin Sovyetler Birliği önderliğindeki yükselişiyle birlikte Türkiye ve ABD'nin kendilerinin değişen bir siyasal ve ideolojik atmosferde bulduğu döneme dek gayet iyi işledi. Müttefiklerin Almanlar ve Japon İmparatorluğu karşısında kazandığı zafer, savaşın dışında kalan Türkiye'den yana içlerinin rahat olacağı anlamına gelmiyordu, zira Türkiye'nin bu yeni düzendeki yeri hâlâ belirsizdi.[16] Müttefik devletler nüfuz alanlarını kararlaştırmak için uzun müzakerelerde bulunuyordu. Stalin, Temmuz 1945'te Potsdam Konferansında Türkiye'nin doğu sınırlarıyla ilgili taleplerde bulunarak Boğazlar üzerinde yeni haklara sahip olmak için Montrö Antlaşmasının gözden geçirilmesini talep etti.[17] Türkiye'nin kendini Sovyetler'den korumak için yaklaşık 500.000 askeri seferber etmesi gerekiyor, bu da bütçesine muazzam bir

14. Malche'den önce, Atatürk 1924'te John Dewey'yi benzer bir rapor için davet etmişti. Bahri Ata, "The Influence of an American Educator (John Dewey) on the Turkish Educational System", *The Turkish Yearbook* XXXI, 2000/2.

15. *Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt I, 1923–1940* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002) 210–11. Bu reformdan kısa süre sonra Nazi Almanya'sından kaçan önde gelen Alman akademisyenler Türkiye'de ders vermeye davet edildi. Bkz. Arnold Reisman, *Turkey's Modernization: Refugees from Nazism and Ataturk's Vision* (Washington: New Academia Publishing, 2006), 20–5.

16. İnönü'nün cumhurbaşkanlığında Türk hükümeti özellikle 1943 sonrasında müttefiklerin ülkenin savaşa girmesi için yaptığı ezici baskıya direndi. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, cilt 2, 258–3; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938–1945* (İstanbul: İletişim 1996), 141–68.

17. Dankwart Rustow, *American's Forgotten Ally* (New York: Council on Foreign Relations, 1989), 88; Henry Kissinger, *Diplomacy* (New York: Easton, 1994), 433–4; Stephen Ambrose, *The Cold War: A Military History*, 6.

yük bindiriyordu.[18] Bu süreçte ABD genelkurmay başkanı, Sovyetler'in nüfuz alanını genişletme planlarına karşı Türkiye'yi bölgedeki en önemli askeri oyuncu olarak tanımlamıştı.[19] Türk siyasal-entelektüel seçkinleri tehlikeyi savuşturmak için özellikle askeri alanda dış yardım aramak zorunda kalmıştı.[20] CHP yönetimi Batı blokunda kalmaya çoktan karar vermiş, tek parti rejiminin 1946'da son bulması da Türkiye'nin demokrasiye bağlılığını sergileyen akıllıca bir siyasal manevra olmuştu.[21] 1946'da CHP'yle rekabet etmek üzere Demokrat Parti kuruldu ve ilk çokpartili seçimler aynı yıl yapıldı. 1947'de İnönü, Türkiye'nin Truman Doktrini kapsamında olduğunu düşündüğünden, Demokrat Partinin ara seçimleri boykot etmesini engelledi.[22] Aslına bakılırsa Türk siyasal-entelektüel seçkinlerinin kaygılı hali ABD Başkanı Truman'ın Mart 1947'de ülkesinin bölgede Sovyet yayılmasına karşı çıkacağını ilan etmesine dek sürdü.[23] Truman, kongre konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardım planını ayrıntılarıyla açıkladı, Yunanistan'da hükümet güç-

---

18. Joshua Walker, "World War II: The Foundation of the Modern American- Turkish Relationship, 1939–1947", *American Turkish Encounters*, 173. Örneğin 1949'da Sovyet kuvvetlerinin sevk edilmesi nedeniyle Türkiye kuzeydoğudaki sınırlarını tahkim etti ve ulaştırma tesislerini güçlendirdi. Asım Us, *Hatıra Notları, 1930–195* (İstanbul: Vakit, 1966) 751, 758.

19. Nur Bilge Criss, "The American Cold War Military Presence", *American Turkish Encounters*, 286–7.

20. 1922 ile 1923 arasında başbakan olarak görev yapmış Rauf Orbay 1946'da ABD'yi ziyareti sırasında Türkiye'nin ağır silahlarını "dokuz ay" içinde hazır edebilecek sanayileşmiş bir ülke olmadığını, önceden hazırlanması gerektiğini vurgulamıştı. Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, cilt 4 (1945–70) (Gün ve ay yok, 1953), 88.

21. Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919–1965*, 194, 200–1; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, 560. İsmet İnönü, Demokrat Partinin kurulması öncesinde Celal Bayar'la görüşmüş, parti program hakkında onunla görüş birliğine varmıştı. Metin Heper, *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman* (Leiden: Brill, 1988), 185–7.

22. Metin Heper, *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman*, 185–7. Türkiye'nin değişen siyasal kültürünün daha ayrıntılı bir analizi için bkz. Kemal Karpat, *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System* (New Jersey: Princeton University, 1959).

23. Joyce Kaufman, *A Concise History of US Foreign History* (Londra: Rowman, 2010), 85–7.

leri ile komünistler arasında devam eden iç savaştan bahsederek şunları söyledi:

> *Yunanistan silahlı bir azınlığın denetimi altına girecek olursa bunun komşusu Türkiye üzerindeki etkisi hemen ciddi bir biçimde hissedilir. Kargaşa ve düzensizlik Ortadoğu'nun tamamına pekâlâ yayılabilir.*[24]

Truman Doktrini askeri açıdan Türkiye yönetiminin yardımına koştu, ertesi yıl açıklanan Marshall Planı da ülkenin sallantıda olan ekonomisine kısmi bir destekte bulundu.[25] Marshall Planı, Batı Avrupa'da savaş yorgunu ekonomileri onarmayı amaçlıyordu. Savaşa girmemiş olan Türkiye ise toplam yardımdan sadece %2,6 pay alacaktı.[26] Ne var ki, ABD'nin Sovyetler'le rekabetinde Türkiye'ye jeostratejik müttefiklerinden biri muamelesi yaptığı açıklık kazanıyordu. Bir başka iyi niyet işareti, 1944'te ölümüne dek ABD-Türkiye ilişkilerinde önemli bir rol oynamış olan, Türkiye'nin ikinci ABD büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşının 1946'da *Missouri* savaş gemisiyle İstanbul'a gönderilmesi oldu.[27] Türk yönetimi bu dostane tutumdan yararlanmak istiyordu. 1949'da NATO'ya üyelik başvurusunda bulunuldu. Üye ülkeler ilk başvuruyu kabul etmedi, ama Türkiye 1949 ile 1952 arasında ABD'den yaklaşık 150 milyon dolar yardım aldı.[28] 1949'da ABD Genelkurmayı, Türkiye'ye Yardım İçin Ortak Amerikan Askeri Misyonunu kurdu ve General Horace McBride, bu misyonun koordinatörlüğüne atandı.[29]

---

24. Harry S. Truman, "Special Message to the Congress on Greece and Turkey", The American Presidency Project, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index. php?pid¼12846&st¼TrumanþDoctrine&st1¼ (19 Ağustos 2016'da erişim).
25. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri* (Ankara: SBF Yayınları, 1979), 20–30.
26. Burçak Keskin Kozat, "Reinterpreting Turkey's Marshall Plan: Of Machines, Experts, and Technical Knowledge", *American Turkish Encounters*, 184.
27. George Harris, *The Foreign Service Under Ataturk*, 61.
28. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 54, 76.
29. Nur Bilge Criss, "The American Cold War Military Presence in Turkey" içinde

1950'de CHP'nin 25 yıllık yönetimi Demokrat Partinin mutlak seçim zaferiyle son bulmuştu, Celal Bayar cumhurbaşkanlığına seçilirken Adnan Menderes de başbakan olarak yemin etmişti. Bayar, İsmet İnönü ile aynı kuşaktandı; ülkenin Batılılaşması hayaline bağlı, ABD ile jeopolitik ve kültürel bütünleşmenin derinleştirilmesi konusunda daha doğrudan bir tutum sergileyen sadık bir cumhuriyetçiydi. Adnan Menderes de Türkiye'nin konumunu Batı blokuyla güçlendirmekten yana olan, liberal zihniyette bir siyasetçiydi. Demokrat Partinin iktidara geçmesi, Türkiye-Amerika yakınlaşmasına yeni bir boyut getirdi, ABD'den alınan askeri ve mali yardım ciddi bir artış göstermeye başladı.[30] Öyle görünüyor ki Türkiye'nin NATO üyeliği için yaptığı ikinci başvuru Celal Bayar, Adnan Menderes ve İsmet İnönü'nün ortak kararıydı.[31] Demokrat Parti hükümeti NATO üyeliğini garanti altına almak için, Kore Savaşına Amerikalı askerlerle birlikte çarpışmak üzere Türk askerleri gönderilmesi yönünde hızlı bir karara imza attı. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya kabul edilmesi de kısmen bu dayanışma gösterisinin bir ödülü olmuştu.[32]

American Turkish Encounters, 287.

30. Nasuh Uslu, *Turkish-American Relationship between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance* (New York: Nova Publishers, 2003), 69–72; Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 148–50.

31. Bayar ve İnönü özel bir toplantıda Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesini tartışmış, İnönü Bayar'a NATO'ya girilmesi uyarısında bulunmuştu. Menderes de aynı görüşteydi. Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler* (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000), 98–100.

32. William Hale, *Turkish Foreign Policy: 1774–2000 (Londra: MPG, 2002)*, 117–119. 1948 ile 1971 arasında Türkiye NATO'dan yaklaşık 3 milyar dolar askeri yardım aldı. Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi*, 161. ABD daha önce Türkiye'ye 100 milyon dolar vermiş ve Türk ordusunun modernleşmesi için 182 subay göndermişti. George McGhee, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine Contained the Soviets in the Middle East* (Londra, 1990), 98–100. Ayrıca bkz. Serhat Güvenç, "Kore Savaşı ve Türk Ordusu'nun Dönüşümü: 1950 1960", *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, yay. haz. M.A. Tuğtan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013) ve "The Cold War Origins of the Turkish Motor

Türkiye'nin NATO'ya girişi Sovyet yöneticileri epey öfkelendirmişti, ancak Stalin'in ölümü ve 1953'te iktidara Kruşçev'in gelmesi, Sovyetler'in Yakındoğu ülkelerine yaklaşımında bir değişiklik yaşanmasını da beraberinde getirmişti.[33] Türkiye'nin NATO'ya girmesinden bir yıl sonra NATO'nun ilk başkomutanı Dwight Eisenhower ABD başkanı seçildi, bundan kısa bir süre sonra da ABD Dışişleri Bakanı John Foster ile Karşılıklı Güvenlik İdaresi Direktörü Harold Stassen, Türkiye'yi ziyaret etti. Amerikan hükümetinin bölgede güçlü ve istikrarlı bir Türkiye tercih ettiği anlaşılıyordu.[34] Amerikalı siyasetçiler ile Celal Bayar, Adnan Menderes ve diğer bakanlar arasında geçen uzun müzakereler neticesinde Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının artırılması istendi. DP hükümeti ve Amerikalı elitler ortaklığın askeri boyutu dışında Türkiye'nin bölgede "liberal değerler ve serbest girişim"e bağlı yegâne ülke olarak demokratik bir biçimde yönetildiğini de vurguluyordu.[35] Celal Bayar ertesi yıl ABD'ye uzun süreli bir ziyaret düzenleyerek ailesi ve bürokratlarla ülkeyi gezdi. Yaptığı siyasal konuşmaların çoğunda, iki ülke arasında Türkiye'nin Batılılaşmaya bağlılığının altını çizen ortak değerlerin önemini vurguladı. ABD'yi "özgür dünyanın anavatanı, 20. yüzyıl medeniyetinin lideri" olarak tanımlayıp şunları söyledi: "Sizler gibi, bizler de medeniyetimizin ancak ve ancak özgür dünya ideallerine ve ahlaki ilkelerine bağlı olması halinde ilerleyebileceğine inanıyoruz."[36]

Vehicle Industry: The Tuzla Jeep, 1954–1971", *Turkish Studies* (2014) 15:3.

33. Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983), 201.

34. Türk-Amerikan ilişkilerinde 1950'lerde iniş çıkışlı dönemleri olmuştu. 1955 ile 1957 arasında ABD yönetimi Türk tarafının ciddi bir maddi yardımda bulunmasını talep etmişti, ama Amerikan yönetimini ikna edememişti. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 137–40.

35. Türkiye'nin Arap ülkeleri karşısındaki rolü hâlâ belirsizdi, Menderes ve Bayar Arap dünyasına hiç güven duymuyordu, Dulles ise Türkiye'ye bölge liderliğinde daha iddialı bir rol biçiyordu. McGhee, *The US-Turkish- NATO Middle East Connection*, 255–64. Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi*, 218–20.

36. *Yılmayan Millet Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika Birleşik Devletlerine*

Bayar, Türk devriminin başarılarından, "hümanizm", "demokrasi", "özgürlük", "bağımsızlık", "laiklik" ve "kadın hakları" değerlerini arayışından övgüyle bahsetti.[37] Cleveland'a ziyareti sırasında yaptığı bir başka konuşmada Türk gençliğini Türkiye'nin rol modeli olarak alacağı, Amerika'ya çok benzer yeni bir ülke, bir "küçük Amerika" hayal etmeye çağırdı.[38] Amerikalı siyasal-entelektüel seçkinler arasında da Türkiye'nin Batılılaşma arzusu benzer bir takdir dalgasıyla karşılanıyordu. Başkan Eisenhower, Türk ulusunu "modern dünyada özgürlüğün" cesur bir savunucusu olarak betimledi. New York Belediye Başkanı Robert Wagner da Amerikalıların Türkiye'nin güçlü kalmasına yardım etmekten gurur duyduğunu belirtti ve Türkiye'nin "ilerleme" yolunda hatırı sayılır başarılar elde ettiğini, "geri gitmesi"nin hiçbir şekilde mümkün olmadığını söyleyerek Bayar'ı cesaretlendirdi.[39] Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarshjöld ve Columbia Üniversitesi Başkanı Grayson Kirk'e göre Türkiye'nin başarısı diğer ülkeler için bir ilham kaynağı olacaktı.[40]

Demokrat Parti hükümetinin 1960'ta düşmesi bu ilişkide bir değişiklik yaratmadı. 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında, askeri kuvvetler Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını tekrarladı ve Cemal Gürsel, Robert Koleji ziyaret eden ilk Türk cumhurbaşkanı oldu.[41]

Yaptığı Ziyaretin Kronolojik Hikâyesi ve Seçilmiş Nutuklar: 28 Ocak- 27 Şubat 1954 (IBM World Trade Corporation: 1955), 38, 42.

37. *Yılmayan Millet*, 47, 103–4.

38. A.g.e., 85; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (Londra: Routledge, 1993), 109.

39. *Yılmayan Millet*, 18, 44.

40. A.g.e., 44–5. Bayar'ı "Türk rönesansının yüksek temsilcisi" diye betimliyordu, Türkiye'nin ulusal rönesans hareketinden güç aldığını söylüyordu. ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi Joseph Grew, Bayar'ın Atatürk'ün çok sadık ve yetenekli bir takipçisi olduğunu söylüyordu. *Yılmayan Millet*, 47.

41. "Message of General Cemal Gürsel, Head of State of the Turkish Republic on the Occasion of the Turkish-American Celebration of April 18th, 1961." Robert College Records, Box 51, File 17, 1961. Ayrıca bkz. Robert Kolej mezunu ve Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun 1961'de Robert Kolejin kuruluşunun yüzüncü yıldönümü vesilesiyle yaptığı konuşma. Numan Menemencioğlu, "Speech Delivered

Eisenhower bursu almış ve daha önce bir Amerikan şirketi için çalışmış olan Süleyman Demirel 1965'te başbakan seçildi. Rustow'a göre, Demirel "Osmanlı sonrası ve Kemalizm sonrası" Türk seçkinlerine mensuptu.[42] Aslına bakılırsa Demirel, Batı ekonomileriyle daha güçlü bir bütünleşmeyi ve liberal değerlerin benimsenmesini savunuyordu, ama cumhuriyetçi reformların sadık bir destekçisi değildi. CHP'de İsmet İnönü hâlâ güçlüydü, lakin eskiden Rockefeller bursu almış olan CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit popülerlik kazanıyordu. Ne var ki, Demirel de Ecevit de ABD ile daha önceki yıllarda yaşanan dostane ilişkileri aynı seviyede sürdüremeyecekti. 1960'lı yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde Küba ve Kıbrıs krizleri gibi gerilimli anlar oldu.[43] 1969'da ABD'nin yeni başkanı Richard Nixon'ın Türk hükümetinin afyon üretimini sınırlaması talebinde bulunması üzerine patlak veren afyon krizi, bu güvensizlik halini ağırlaştırdı. Demirel bu talebi reddetmişti, zira afyon tarımı Türk çiftçilerin başlıca gelir kaynaklarından biriydi.[44] Kriz iki tarafta açısından da derinleşmiş, Amerikan kongre üyeleri Türkiye'ye yapılan yardımın büyüklüğünü tartışmaya başlamışlardı.[45] Bu vak'alar Türkiye kamuoyunda ABD karşıtlığını artırmış, eğitimli seçkinler Türkiye'nin bu ülkeye askeri ve ekonomik bağlılığını sorgulamaya başlamıştı.[46] Nitekim solcu akademisyenler

by Ambassador Menemencioglu", Robert College Records, Kutu 51, Dosya 17, 1961.

42. Dankwart Rustow, "Politics and Development Policy", *Four Studies on the Economic Development of Turkey*, der. Frederic Shorter, John Kolars, Dankwart Rustow ve Oktay Yenal (Oxford: Routledge, 1967), 28.

43. Bkz. Nasuh Uslu, *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations: 1959–2003* (New York: Nova Science Publishers, 2003); Meliha Altunışık ve Özlem Tur, *Turkey: Challenges of Continuity and Change* (Oxford: Routledge, 2005), 106–8.

44. Nasuh Uslu, *The Turkish-American Relationship*, 226–8.

45. A.g.e., 229–30.

46. İdeolojik partiler 1960'larda Türk siyasetinde halkın desteğini kazandı. Sol kanat görüşleri temsil eden Türkiye İşçi Partisi 1961'de kuruldu. 1960'ların ortalarında milliyetçi çevreler Milliyetçi Hareket Partisi çevresinde toplanmıştı. İslamcılığa meyilli Milli Nizam Partisi de 1970'te kuruldu.

ve üniversiteli eylemciler Türkiye'deki Amerikan varlığına yönelik eleştirilerinin tonunu giderek yükseltti. Ülkede yaklaşık 20.000 Amerikan vatandaşı çalışıyordu. Bu rakam toplam İngiliz, Fransız ve Alman sayısının iki katıydı ve Amerikalı kurumlarla yapılan herhangi bir işbirliği artık zorlayıcı olmaya başlamıştı.[47] Ancak bütün bu sıkıntılara rağmen Amerikan kaynaklı yardımların Türkiye'ye akışı ve vakıf faaliyetleri 1970'lerin başına dek devam etti.

Parmar'ın ileri sürdüğü üzere, devlet dışı etkenler, daha açık bir deyişle, Amerikan vakıfları ABD'de politika oluşturmanın en önemli bileşenlerinden biriydi ve bu vakıflar ABD dış politikasının ideolojik çizgisini tamamlıyordu.[48] Rockefeller ve Ford vakıfları yurtdışındaki faaliyetlerinde yerel hükümetler, bürokrasi ve devlet kurumlarıyla birlikte hareket ediyor, önde gelen sivil aktörlerle ilişkiler geliştiriyor, kendilerini değişen siyasal koşullara uyarlamayı başarıyordu. Bu nitelikler onlara, siyasal istikrarsızlıklardan bağımsız olarak uzun vadeli projeler üstünde çalışma avantajı veriyordu. ABD Başkanı Eisenhower, Baylor Üniversitesinde yaptığı bir konuşmada özel vakıflara dünya çapında eğitim inisiyatifleri yüklenmesi çağrısında bulunmuştu:

> *Dünyada bilgi açlığının ve bilgiyi kullanma becerisinin eğitim tesisleri ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığı için tatmin edilemediği bölgelerde modern tekniklerin ve bilimlerin uygulandığı yeterli kurumlar olsaydı, hür dünyanın tamamı güçlenirdi.*[49]

---

47. 1970'lerin başına ait bir Ford Vakfı raporunda Türkiye'nin "Üçüncü Dünya" ile yakınlaşmasına işaret edilerek ABD'li siyasetçilerin yanlış idareleri bundan sorumlu tutuluyordu. Raporda Demirel ile Ecevit, Türkiye'de Amerikan karşıtlığını yatıştıracak yegâne kişiler olarak görülüyordu. "Summary of Active Grants and FAPs: Turkey Office, 19691", Ford Vakfı Sicili, Raporlar 11775–13498, Yıllık Rapor: Ankara, Türkiye Saha Ofisi 1969, Kutu 609, 3–7.

48. Inderjeet Parmar, "Foundations Network and American Hegemony", *European Journal of American Studies* c. 7, no. 1, 2012, 4 ve "To Relate Knowledge and Action: The Impact of the Rockefeller Foundation on Foreign Policy Thinking During America's Rise to Globalism: 1939–1945", Minerva 40, 2002, 235–7.

49. Dwight Eisenhower, "Address and Remarks at the Baylor University Commencement Ceremonies, Waco, Texas".

Bu vakıfların mütevelli heyetlerinde ve yönetim kurullarındaki birçok isim devlet bürokrasisinde idari görevler üstlenmişti. 1950 ile 1953 arasında Ford Vakfı başkanı olan Ford Hoffmann, Ekonomik İşbirliği İdaresi başkanlığını yapmış, Avrupa'da Marshall Yardım Programını yönetmişti.[50] Onun başkanlığı sırasında vakıf, Hindistan'da ilk bursluluk programlarını başlatmış ve ilk uluslararası bürosunu açmıştı.[51] 1956 ile 1965 arasında Ford Vakfının başkanlığını üstlenen Henry Heald ise daha önce New York Üniversitesinin başkanlığını yapmıştı. Onun yönetimi sırasında vakıf, faaliyetlerini Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'ya yaydı.[52] Bir sonraki başkan, Harvard Üniversitesinde dekanlık yapmış ve ulusal güvenlik danışmanı olarak çalışmış McGeorge Bundy ise vakıf bursları sayesinde alan araştırmalarının yayılmasında önemli bir rol üstlendi.[53] 1952 ile 1961 arasında Rockefeller Vakfının başkanlığını üstlenen Dean Rusk da 1961 ile 1969 arasında ABD Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı.[54]

1950'lerin başına gelindiğinde Türk siyasi seçkinleri uzun zamandır hayalini kurdukları, Batı medeniyetinin bir parçası olma yolunda güçlü adımlar atmış bulunuyordu. Türkiye'nin 1923 sonrası yaptığı seçim ABD'de yaygın bir kabul ve takdirle karşılanıyordu. Bu yakınlık Soğuk Savaşın başlangıcı sonrasında stratejik bir jeopolitik boyut kazanmıştı. ABD'li seçkinler Türkiye'yi Sovyetler'e karşı bir tampon bölge olmanın yanı sıra bölgenin geri kalanı açısından bir rol modeli olarak görüyordu. Bu algı, Amerikan vakıflarının Türkiye'ye ilgisinin artmasında

---

50. Bruce Cumings, "Oral History Interview with Paul G.Hoffman", New York: 25 Ekim 1964, http://www.trumanlibrary.org/oralhist/hoffmanp.htm (Erişim tarihi 21 Ağustos 2016).

51. http://www.fordfoundation.org/about-us/history (Erişim tarihi 19 Ağustos 2016).

52. A.g.e.

53. John Triumpbear, *How Harvard Rules: Reason in the Service of Empire* (Massachusetts: South End Press, 1989), 53.

54. http://rockefeller100.org/biography/show/dean-rusk (Erişim tarihi: 19 Ağustos 2016).

kendini gösteriyordu. Soğuk Savaş sırasında Amerikan hizmetlerinin "misyoner" niteliği neredeyse tamamen ortadan kalkmış, faaliyetlerin odak noktası değişerek, ülkede sivil aygıtların güçlendirilmesi sayesinde "liberal" değerlerin teşvikine yönelmişti.

Rockefeller ve Ford vakıfları Türkiye'de tıp bilimleri, ekonomik kalkınma, iş idaresi, temel bilimler ve beşeri bilimler alanlarında faaliyet gösterdi. Rockefeller Vakfının 1923'ten sonra Türkiye'deki varlığı, vakfın stratejik önceliklerine bağlı olarak iki evreye ayrılabilir. İlk baştaki ilgisi genel politikalarına uygun olarak tıp ve sağlıkla ilgiliydi. Vakıf, Türkiye'nin derin bir dönüşüm geçirdiği dönemde toplumun daha geniş bir kesiminde bilimsel akılcılığın kemikleşmesinin itici gücü olma rolünü oynamıştı. Bu amaçla, benzer değerleri paylaşan yeni bir "aydınlanmış" bürokratlar, akademisyenler ve profesyoneller grubunu eğitmek için "bilimsel ve ilerici" eğitimin geliştirilmesi yolunda yatırımlar yapıldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seçkinleri bu aşamada, kurumsal angajmanlar ve bireysel burslar sayesinde daha büyük yardımlarda bulunulmasını rica ederek Rockefeller Vakfının işe dâhil olmasına şevkle kucak açtı. Vakıf 1950'lerde beşeri bilimler ve sosyal bilimler çalışmaları için verdiği desteği artırdı, Türkiye'nin Batılılaşmasının başını çekecek kişileri destekledi.

Ford Vakfı, Türkiye'deki faaliyetlerine Rockefeller Vakfından yaklaşık 30 yıl sonra başladı. Ne var ki, 1960'ların sonuna gelindiğinde üstlendiği projelerin büyüklüğü ve yaptığı maddi desteğin miktarı Rockefeller Vakfınınkileri geride bırakmıştı. Ford Vakfı kurumsal bağışlarda bulunarak Türk okulları ve üniversitelerinde bir bilimsel öğretim kültürü aşılamayı amaçlıyordu. Türkiye'deki en başarılı iki eğitim kurumu, Ankara Fen Lisesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ford Vakfının 1960'larda yaptığı bağışlar sayesinde kurulmuştu. Ford Vakfı, profesyonel iş idaresi eğitiminin başlatılması alanında sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte programlar da yürütüyordu. Her iki vakıf için de Türkiye'deki proje ve bursların planlanması ve koordinasyonun-

da öne çıkan kilit isimler vardı. Rockefeller Vakfından John Marshall, Kenneth Thompson, Ralph Collins ve Selskar Gunn ile Ford Vakfından Eugene Northrop ve Robert Kerwin Türkiye'nin siyasal-entelektüel seçkinleriyle ortak projelerde çalışmak üzere etkileyici bir ağ kurmuşlardı. Aynı şekilde Franck Caleb Gates ve Duncan Ballantine gibi bazı Robert Kolej başkanları Türkiye'nin önceliklerini değerlendirerek Amerikan yatırımlarına kılavuzluk edecek öngörülerde bulunmuştu. Her iki kurum Türkiye'de yerel ortaklarla çalışmaya öncelik veriyordu. Türkiye'nin Batılılaşmış seçkinleri de aynı şekilde bu projelerle ilişkili olmak ve burslardan yararlanmak için can atıyordu: Refik Saydam, Nusret Fişek, Kemal Kurdaş, İhsan Doğramacı, Kasım Gülek, Nejat Eczacıbaşı, Ahmet Emin Yalman, Aydın Yalçın, Hikmet Birand, Kadri Yörükoğlu ve Vecdi Diker söz konusu vakıfların Türkiye'ye nüfuz etmesini kolaylaştıran isimlerden bazılarıydı.[55] Vakıf yetkilileri bu ağlar sayesinde bakanlar ve bürokratlara kolayca ulaşabiliyor, kurumlarının amacını açıklayabiliyor, ülkenin modernleşmesiyle ilgili görüş alışverişinde bulunabiliyordu. Vakıf projeleri böylece, siyasi iktidardaki değişikliklerden bağımsız olarak rahat bir biçimde aşama kaydetmiş, birçok alanda bir değişim dalgası başlatabilmişti.

ARAŞTIRMA VE LİTERATÜR

Araştırmama 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında siyasal ve entelektüel ağları incelemekle başlamıştım. Ford Vakfının arşivlerini de barındıran Rockefeller Vakfı Arşivlerinde yaptığım çalışmalar sırasında modern Türkiye'nin

55. Weiker istatistiksel grafiğinde Türkiye'de modernleşmiş seçkinlerin sayısındaki artışı gösterir. Walter Weiker, *The Modernization of Turkey: From Ataturk to the Present Day* (New York: HM, 1981), 47.

sosyal, entelektüel ve siyasal tarihiyle ilgili malzemenin miktarı karşısında oldukça etkilendim. Rockefeller Vakfı arşivlerinde bursların ayrıntıları, akademisyenler, program tanımları ve Türkiye hakkında ülke raporlarından oluşan, incelenmemiş binlerce belge bulunmaktaydı. Columbia Üniversitesinde bulunan yıllık raporlar, müfredat raporları, mezun bültenleri, okul müfredatı, çalışan ve öğrenci profillerinden oluşan Robert Kolej arşivleri ile John F. Kennedy Başkanlık Kütüphanesindeki Barış Gönüllüleri arşivlerini ziyaret ettiğimde hayretim daha da arttı. Harvard Üniversitesindeki *The American Board of Commissioners for Foreign Missions* arşivleri de aynı şekilde etkileyiciydi. Aslında ABD'de, modern Türkiye'nin araştırılması için incelenebilecek başka birçok arşiv bulunmaktadır. Örneğin Hoover Enstitüsünde modern Türk tarihi hakkında zengin bir koleksiyon, Princeton Üniversitesinde de kişisel belgelerin toplandığı çeşitli koleksiyonlar mevcuttur. Bunun yanı sıra Amerikan kurumlarında görevli personel ve öğrenciler hakkında geniş bir (oto)biyografik literatür yer almaktadır. Elinizdeki kitap Rockefeller Vakfı Arşivleri ile Robert Kolej Arşivlerindeki kapsamlı ve uzun bir araştırmanın ürünüdür.

Türk-Amerikan ilişkilerini konu alan literatür genel olarak bu ilişkilerin diplomatik ve ekonomik yönlerini inceler. Çağrı Erhan, arşiv kayıtlarına dayalı çalışmalarında Osmanlı-Amerikan siyasal ilişkilerinin erken dönemdeki köklerini araştırmıştır.[56] Yabancı ve yerel kaynakları inceleyen Şuhnaz Yılmaz da kabaca aynı döneme yoğunlaşmış ama özellikle 1914 ile 1952 arasını ele almıştır.[57] Nasuh Uslu'nun araştırması 1945 sonrasında iki ülke arasındaki ittifaka odaklanarak, Kıbrıs krizi ve afyon krizi gibi belli vak'aların ayrıntılı bir incelemesini

---

56. Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri* (İstanbul: İmge Yayınları, 2001).

57. Şuhnaz Yılmaz, *Turkish-American Relations (1800–1952): Between the Stars, Stripes and the Crescent* (New York: Routledge, 2015).

sunar.[58] Oral Sander ve Fahir Armaoğlu ise diplomatik tarih kaynaklarına dayanarak ABD-Türkiye ilişkileri alanında yapılmış iki öncü çalışmayı ortaya koymuştur.[59] Bunların yanı sıra 1972'de George Harris, II. Dünya Savaşı sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerini konu alan detaylı bir çalışmaya imza atmıştır.[60] Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu tarihte Türkiye'de ABD Büyükelçisi olarak görev yapan George McGhee Türkiye, NATO ve ABD ilişkileriyle ilgili kendi hatıralarını da içeren kitaplarını 1990'ların başında yayınlamıştır. çok sayıda anekdot içermektedir. [61] Nur Bilge Criss ve George Harris'in kitabındaki makaleler 20. yüzyılda Türk-Amerikan ilişkilerinin araştırılmasında seçilmiş vak'alar ve kişileri kapsayan mikro-tarihsel bir bakış açısı sunar. Örneğin Howard Reed makalesinde Louise Bryant'ın 1923'te Türkiye hakkında kaleme aldığı makaleyi tartışır, Seçil Karal Akgün ise Türkiye'de Amerikan mandası meselesiyle ilgili olarak General Harbord Komisyonunu inceler.[62] John Grabill'in Yakındoğu'da ABD dış politikasının oluşumunda misyonerlerin rolünü araştıran önemli çalışması, siyasal tarihi dinsel-entelektüel aktörlerle birleştiren bir kapı açmıştır.[63]

Son yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerini konu alan çalış-

---

58. Nasuh Uslu, *The Turkish-American Relationship Between 1947–2003: The History of a Distinctive Alliance* (New York: Nova, 2003).

59. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri* (Ankara: SBF Yayınları, 1979); der. Fahir Armaoğlu *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* (Ankara: TTK Yayınları, 1991).

60. George Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945–1971* (MW Books, 1972).

61. George McGhee, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine Contained the Soviets in the Middle East* (Londra, 1990).

62. Howard Reed, "Turkey and Her Nationalist Leaders as Seen in the 1923 Reports of Louise Bryant" ve Seçil Karal Akgül, "The General Harbord Commission and the American Mandate Question", *Studies in Atatürk's Turkey: The American Dimension*, der. George Sellers Harris, Nur Bilge Criss (Leiden: Brill, 2009).

63. Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy (1810–1927)* (Minnesota: University of Minnesota Press, 1971) ve "Cleveland H. Dodge, Woodrow Wilson, and the Near East", *Journal of Presbyterian History (1962–1985)* 48, no 4 (Kış 1970): 256–7.

malarda dikkatler kültürel, entelektüel, hatta teknik alışverişe yönelmiştir. Justin McCarthy, Amerikan kamusal imgeleminde "Türk" klişeleriyle ilgili araştırmasında "dinsel önyargı"nın kaynaklarını ve Osmanlı İmparatorluğunda misyoner âmiller sayesinde bilgi aktarımını inceler.[64] Orlin Sabev'in Robert Kolej müfredatı ve öğrencilerini konu alan titiz çalışması, Amerikalı bir kurumun yabancı bir bağlamdaki dönüştürücü etkisini gösterir.[65] James Goode, Amerikalı araştırmacıların yaptığı arkeolojik kazıların 1920'lerde Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki etkileri hakkında ilgi çekici bir analiz sunar.[66] Amerika'nın yaptığı teknik yardımın Türk modernleşmesindeki rolüyle ilgili olarak Richard Garlitz, özellikle Erzurum Atatürk Üniversitesinin kurulmasında Amerikalı uzmanların rolünü inceler.[67] Burçak Keskin Kozat, aynı şekilde, Amerikalı uzmanların, Türkiye'nin Marshall Planına dâhil edilmesi sonrasında akılcı profesyonelleşme normlarına dayalı yeni bir girişimcilik etiğinin kurulmasında erken tarihlerde oynadığı rol üzerinde durur.[68] Begüm Adalet, doktora çalışmasında Amerika'nın Türkiye'de otoyol ve nakliye altyapısının inşasına yaptığı yardımın temkinli bir tutumla incelenmesi üzerinden modernleşme yöntemlerini araştırır. Adalet, ülke çapında otoyolların inşa edilmesiyle toplumsal hayatta gerçekleşen genel dönüşümü ve Amerikalı seçkinlerin Türkiye'nin modernleşmesi-

64. Justin McCarthy, *The Turk in America: The Creation of an Enduring Prejudice* (Utah: University of Utah Press, 2010).

65. Orlin Sabev, *Spiritus Roberti: Shaping New Minds and Robert College in Late Ottoman Society (1816–1923)* (İstanbul: Boğaziçi, 2014) ayrıca bkz. Arzu M. Nurdoğan, "Robert Koleji Mühendislik Okulu (1912)", *Divan* 14, no 26 (2009/1).

66. James Goode, "Archeology and Diplomacy in the Republic of Turkey, 1919–1939", *Turkish-American Relations: Past, Present and Future,* der. Mustafa Aydın, Çağrı Erhan (Londra & New York: Routledge 2003).

67. Richard Garlitz, "Land-Grant Education in Turkey: Atatürk University and American Technical Assistance, 1954–68", *Turkey in the Cold War: State, Ideology and Culture,* der. Cangül Örnek ve Çağdaş Güngör (Londra: Palgrave, 2014).

68. Burçak Keskin Kozat, "Reinterpreting Turkey's Marshall Plan: Of Machines, Experts, and Technical Knowledge", *American Turkish Encounters.*

ni bölgenin geri kalanı açısından bir örnek olarak gördüğü gerçeğine işaret eder.[69]

Rockefeller ve Ford Vakfının Türkiye'deki faaliyetleriyle ilgili olarak Rockefeller Merkezi arşivcisi Kenneth Rose ile Murat Erdem'in yazdığı iki kısa makale vardır.[70] Cangül Örnek, Ulusal Arşivler ve Rockefeller Vakfı arşivlerinde yaptığı araştırmalara dayanarak Soğuk Savaş döneminde ABD ile Türkiye arasındaki entelektüel bağı konu alan, bugüne kadarki en kapsamlı çalışmayı yayınlamıştır. Örnek'in çalışması, Amerika'nın gelişmekte olan dünyada komünizme karşı koymak amacıyla yürüttüğü "Kültürel Soğuk Savaş" programının bir parçası olarak Türkiye'deki "Birleşik Devletler Enformasyon Hizmeti" projelerinin sistematik bir araştırmasına girişir.[71] Ayrıca Rockefeller bağışlarının Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesindeki rolünü, diğer Amerikan sözleşme programlarının yeni bir kamu idaresi modelinin başlatılmasındaki rolünü inceler.[72] Amerika'nın Türk modernleşmesini Ortadoğu'nun geri kalanı için bir rol modeli olarak gördüğüne işaret eder ve Batı yanlısı entelektüellerin Kemalizm ile liberal değerler arasında bir sentez arayışı içinde olmasını tartışır.[73] Çalışma genel olarak komünizm karşıtlığının Soğuk Savaş sırasında Amerikan ve Türk seçkinlerini yaklaştırmak gibi genel bir amaca hizmet ettiğini ileri sürer.

---

69. Begüm Adalet, "Mirrors of Modernization: The American Reflection in Turkey", yayınlanmamış doktora tezi, Pennsylvania Üniversitesi, 2014.

70. Kenneth, Rose "The Rockefeller Foundation Fellowship Program in Turkey: 1925–1983", http://www.rockarch.org/publications/resrep/pdf/roseturkey.pdf (erişim tarihi 1 Ocak 2016) ve Kenneth Rose, Murat Erdem "American Philanthropy in Republican Turkey: The case of Rockefeller and Ford Foundations." The Turkish Yearbook of International Relations, Uluslararası Siyasal ve Ekonomik İlişkiler Araştırma Merkezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2002): 131–59.

71. Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi* (İstanbul: Can Yayınları, 2015), 174–93.

72. A.g.e., 214–20, 228–42.

73. A.g.e., 164–72, 256, 278.

Amerika'nın hayırseverlik faaliyetlerine ilişkin mevcut çalışmalar büyük ölçüde 20. yüzyılda Amerikan vakıflarının faaliyetlerini konu alır. Raymond Fosdick ve Richard Magat gibi eski vakıf temsilcileri, Rockefeller ve Ford vakıfları hakkında bilgilendirici tarihsel değerlendirmeler sunar.[74] Hayırseverlik literatüründe öne çıkan görüşlerden bir tanesi bu vakıfları Amerikan emperyal projesinin kuruluşunda önemli aygıtlar olarak değerlendirir. Örneğin Parmar, Rockefeller ve Ford vakıflarını yöneten seçkinlerin ABD dış politikasında "uluslararasıcılığı" teşvik ettiğini ve üst düzey yetkililerin birçoğunun Amerikalı karar-oluşturucu elitlerle doğrudan işbirliği içinde çalıştığını ya da onların saflarına katıldığını iddia eder.[75] ABD üniversiteleri ile yabancı kurumlar arasında, vakfın yurtdışında sponsor olduğu alan araştırmaları ve projeler sayesinde bilgi ağlarının oluştuğuna işaret eder.[76] Edward Berman da 1981 yılında bu konuya dair yayınlanan ilk çalışmalardan biri olan kitabında Rockefeller, Ford ve Carnegie vakıflarının ABD dış politikasının oluşumundaki rollerine odaklanmıştır.[77] Arnove ve Cullather da benzer bir çizgide, vakıfların sağlık ve teknolojiye yaptığı yatırımları Amerikan sermayesinin bu ülkelerin iç pazarlarına girebilmesini kolaylaştıran Amerikan toplumsal mühendisliğinin bir parçası olarak görmüş-

---

74. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation* (NY: Harper&Brothers, 1952); Richard Magat, *The Ford Foundation at Work: Philanthropic Choices, Methods and Styles* (New York: Plenum Press, 1979).

75. Inderjeet Parmar, *Foundations of the American Century: The Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power in the 20th Century.* (New York: Columbia University Press, 2014) ve "To Relate Knowledge and Action: The Impact of the Rockefeller Foundation on Foreign Policy Thinking During America's Rise to Globalism: 1939–1945", *Minerva* 40 (2002).

76. Inderjeet Parmar, "American foundations and the development of international knowledge networks", *Global Networks* 2, no 1 (2002) ve "Foundations Network and American Hegemony", *European Journal of American Studies* 7, no 1 (2012).

77. Edward Berman, *The Influence of the Carnegie, Ford, and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy: The Ideology of Philanthropy* (New York: New York University Press: Albany, 1983).

tür.[78] Ninkovich, Rockefeller Vakfının Uzakdoğu'daki faaliyetlerini konu alan araştırmasında vakfın tıp çalışmaları sayesinde bilimsel akılcılığı teşvik ettiğini ve güçlü bir doğal tıp geleneğinin asırlarca hâkim olduğu Çin'de kültürel bir dönüşüm arzuladığını savunur.[79] Mevcut literatürdeki diğer bakış açısı ise, vakıfların sponsor olduğu projelerin kültürler arası ilişkileri güçlendirdiğini, temel sağlık ve eğitim hizmetlerini iyileştirdiğini vurgular. Örneğin Zunz, Amerikan mali yardımı ve teknik uzmanlığının uzun vadede diğer ülkelerdeki eğitim ve üretim kalitesinin iyileşmesine yardımcı olduğunu gösterir.[80] Bu vakıfların beşeri bilimler üzerindeki etkilerinin izlerini süren çalışmalardan birinde Buxton, 1945 sonrası Avrupa'da beşeri bilimlerin gelişmesinde vakıflar arasındaki ağların etkili olduğunu ortaya koyar.[81] Son olarak, Rockefeller ve Ford vakıflarının yeni bir bilimsel ethosu teşvik etmeye çalıştığı açıkça ortaya konmuştur. Örneğin Krige, ABD'nin Avrupa akademileri üzerinde kurduğu bilimsel hegemonyada bu vakıfların rolünü incelerken Lily Kay de Rockefeller Vakfının California Teknoloji Enstitüsünde moleküler biyoloji araştırmalarının gelişmesine yaptığı stratejik yatırımlarla bilimsel kültürü nasıl dönüştürdüğünü ele alır.[82] Bu iki vakfın yurtdışı

---

78. Robert Arnove, *Philanthropy and Cultural Imperialism: The foundations at Home and Abroad* (Boston: GK Hall, 1980); Nick Cullather. *The Hungry World: America's Cold War Battle against Poverty in Asia* (Cambridge: Harvard University Press, 2010).

79. Frank Ninkovich, "The Rockefeller Foundation, China, and Cultural Change", *The Journal of American History* 70 (1984).

80. Olivier Zunz, *Philanthropy in America: A History* (New Jersey: Princeton University Press, 2012): 154–9; ayrıca bkz. Giles Scott-Smith, *Networks of Empire: The US State Department's Foreign Leader Program in the Netherlands, France, and Britain: 1950–1970* (Brüksel: Peter Lang, 2008).

81. William Buxton, *Patronizing the Public: American Philanthropy's Transformation of Culture, Communication, and the Humanities* (New York: Lexington Books, 2009).

82. John Krige, *American Hegemony and the Postwar Reconstruction of Science in Europe* (Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press 2006); ayrıca bkz. Robert E. Kohler, *Partners in Science: Foundations and Natural Scientists, 1900–1945* (Chicago: University of Chicago Press, 1991); Lily E. Kay, *The Molecular Vision of Life: Caltech, the Rockefeller Foundation, and the Rise of the New Biology* (Oxford: Oxford University Press, 1996).

faaliyetlerini inceleyen az sayıda çalışma olsa da Türkiye ve Ortadoğu'daki varlıkları hâlâ yeterince incelenmemiş bir konudur.[83]

Mevcut literatür, siyaset, hayırseverlik vakıfları ve entelektüeller arasındaki bağları detaylı olarak ortaya koymaktadır. Gelgelelim Amerikalı kurumların Türkiye'de beşeri bilimler, tıp, temel bilimler ve mühendisliğe dair faaliyetleri henüz araştırılmamıştır. Halihazırda İngilizce literatürde modern Türkiye tarihini bir bağlama oturtmak ciddi bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Alan araştırmaları açısından Ortadoğu, Balkanlar veya Avrupa ile ilişkilendirilse de, bu başlıklardan hiçbirine tam anlamıyla uyum sağlamayamaz. Ayrıca modern Türk tarihini mevcut küresel tarih yazımı ile ele almak da önem taşımaktadır. Örneğin Türkiye'deki tecrübe, Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyıl ortasından başlayarak misyonerlerin uzun süreli varlığı sayesinde Amerikan hayırseverlik faaliyetlerinde gözlenen dönüşümün başlıca örneği olarak karşımıza çıkar. İkincisi, 1990'ların sonlarına dek yapılan çoğu araştırmada Türk olmayan âmillerin modern Türkiye'nin tarihindeki rolü gözden kaçırılmıştır. Türk modernleşmesini uluslararası bilgi ağları çerçevesinde anlamlandırmaya yönelik son yıllardaki çalışmalar yeni bir alternatif bakış açısı sunmuştur. Son olarak Soğuk Savaşın ideolojik bağlamı her iki taraf için de belirleyici olsa da Amerikalı kurumların Türkiye'deki modernleşme misyonu Batı Avrupa ya da Latin Amerika'da karşılaştıklarından farklı bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu misyon, İslamın entelektüel ve sosyal pratiklerde oynadığı dinamik rolü dönüştürme yönünde güçlü bir çağrı taşıyordu. Bu süreç yeni değerler, normlar ve tutumlar yerleştirilmesini ve

---

83. John Bresnan, *At Home Abroad: A Memoir of the Ford Foundation in Indonesia, 1953–1973* (Jakarta: Equinox, 2006); Marcos Cueto, *Missionaries of Science: The Rockefeller Foundation and Latin America* (Indiana: Indiana University Press, 1994); Mary Brown Bullock, *An American Transplant: The Rockefeller Foundation and Peking Union Medical* (California: University of Berkeley Press, 1980); Jeffrey D. Brison, *Rockefeller, Carnegie ve Canada: American Philanthropy and the Arts and Letters in Canada* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2005).

cumhuriyetçi seçkinlerin bir ahlaki çerçeve inşa etme arayışına girmesini de içeriyordu

Kitabın birinci bölümünde Türkiye'de tıp bilimi ve sağlık hizmetlerinde bilimsel bir ethosun kemikleşmesi süreci inceleniyor. Tıp araştırmaları Batıda 17. yüzyıldan itibaren entelektüel ve sosyal dönüşümde öncü bir rol üstlenmiştir. Türkiye'de 19. yüzyıl sonlarında Tıbbiye mezunları ve öğretmenlerinin ülkedeki ilerici söylemin başını çekmesiyle birlikte benzer bir örüntü kendisini tekrarlamıştır. Bu insanlar İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulmasında merkezi bir rol üstlenmiştir. 20. yüzyıl başında, bilim ve tıp araştırmalarındaki ilerlemişlik düzeyi bir ülkenin ilerlemişliğini ve gelişmişliğini gösteren bir işaretti. Bu yüzyıldan itibaren, Türkiye'deki Amerikan okullarının öğretmenleri arasında da tıp eğitiminin iyileştirilmesine duyulan ilgi artıyordu. Söz konusu eğilim Rockefeller ve Ford vakıflarının Türkiye'de bu alana yaptığı yatırımlarla devam etmiştir. Her iki vakfın da tıbbı, toplumda bilimsel düşüncenin yayılmasında, toplumsal davranış biçimleri ve demografi üzerinde denetim sahibi olmada çok yararlı bir aygıt olarak gördüğü savunulabilir. Rockefeller Vakfı kamu sağlığına hatırı sayılır miktarda para harcamış ve Atatürk yönetimi tarafından takdir edilmiştir. Zira 1920 ve 1930'ların Türkiye'sinde kent merkezlerinde dahi temel sağlık hizmetleri yetersizdir. Aksi takdirde sağlık hizmetleri alanındaki başarısızlık, cumhuriyetçi "ilerleme" söylemi aleyhine olarak görülebilirdi. II. Dünya Savaşı sonrasında her iki vakıf da öğrencileri, tıp biliminin çeşitli alanlarında başka araştırmalar yapmaya teşvik etti. Demokrat Parti döneminde ve 1960'ların başında Ford Vakfı aile planlaması ve doğurganlıkla ilgili çalışmalara maddi destek vermeye başladı. Rockefeller Vakfı genç Rockefeller bursiyeri Dr. İhsan Doğramacı'nın bireysel ve kurumsal girişimlerini destekleyerek özellikle çocuk sağlığı hizmetinin gelişmesine yaptığı katkıyı artırdı. Bu projeler hiç kuşkusuz Türkiye'de üretkenlik rakamlarının iyileşmesine katkıda bulundu.

İkinci bölümde Amerikan teknik ve sanayi uzmanlığının Türkiye'nin kalkınmasına katkıları araştırılıyor. Tıpta olduğu gibi nakliye, ağır sanayi, iletişim ve teknoloji alanlarındaki uzmanlık düzeyleri, bir ülkenin ilerleme ligindeki sıralamasını belirleyen kriterlerdi. Cumhuriyetçi seçkinler modern Türkiye'yi "ileri" bir ülkeye dönüştürmeyi vaat etmişti, ama uzun süren savaşlar ülkenin zaten zayıf olan altyapısını mahvetmiş, finansal kaynaklarını tüketmişti. Yönetici seçkinler ilk yıllarda bu açığı kapatmak için Türkiye'deki Amerikan okullarıyla işbirliği yapmakta hiç tereddüt etmedi. Robert Kolej kısmen Türk sanayi sektörünün acil ihtiyaçlarına uygun olarak mühendislik fakültesinde ciddi yenilemeler yaptı. Mühendislik fakültelerinin ilk mezunları, devlet kurumlarında sanayi projelerinin başını çekecek üst düzey mevkilere gelmekte hiç zorluk çekmiyordu. 1930'lar sonrasında Rockefeller Vakfı ile Ford Vakfı özellikle tarım ve sanayide üretimin iyileştirilmesi konusunda sahne aldı; Türkiye'ye, hükümet yetkililerine yardımcı olması için Amerikalı uzmanlar gönderildi, genç Türk öğrencilere ABD'de öğrenim görmeleri için burslar verildi. Demokrat Parti hükümeti döneminde teknik ve sanayi uzmanlığı alanındaki bu alışveriş yoğunlaştı. "Amerikan modeli" açıkça övülüyor, cumhuriyetçi seçkinlerin hayalindeki "modernleşmiş ve sanayileşmiş" bir Türk toplumunun nihai amacı olarak gösteriliyordu. Bu arada Robert Kolej Mühendislik Fakültesine, Rockefeller Vakfının finansmanıyla inşa edilen yeni binası sayesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yüksek okul statüsü atfedildi. Ford Vakfı küresel faaliyetlerine uygun olarak temel eğitim ve bilim eğitiminin iyileştirmesine yaptığı maddi yardıma ağırlık verdi. 1923'te Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye nüfusunun %80'inden fazlası okuma yazma bilmiyordu, ülkede sadece 23 lise ve iki üniversite bulunuyordu. Cumhuriyetçi yönetim okul sayısını artırarak eğitimi iyileştirmeye çalışıyor, kırsal kesimde yüzlerce okul ve köy enstitüsü açılıyordu. Ford Vakfı modern okullar açılması, seçkinlerin eğitiminin iyileştirilmesi,

genel olarak okuma-yazma oranının artırılması için kapsamlı bir uzmanlık sağlıyordu. Türkiye'nin modernleşme çabasını kolaylaştırmak adına "temel bilimler" öğretimini ve bilimsel bir yaklaşımı güçlendiriyordu. ODTÜ'nün teknik eğitim verilen başlıca okullardan biri olarak gelişmesi, büyük ölçüde Ford Vakfının bağışları sayesinde mümkün oldu. Bu projeler Amerika'nın yaptığı finansal yardımın, daha açık bir deyişle, Marshall Yardımının denetlenmesinde, Türk ordusunun Amerikan askeri uzmanlarının yardımıyla modernleştirilmesi gibi özel alanlarda da araçsal bir rol oynadı. 1960 sonrasında darbe sonrası yönetimin Amerikan örgütlerine karşı tavrı da Robert Kolej ve misyonuna dostane tutumlarında görüldüğü üzere gayet benzerdi.

Üçüncü bölüm Amerikalı örgütlerin, idari bilimler ve sosyal araştırmalar alanlarında bilimsel yaklaşımın güçlendirilmesine katkısını incelemektedir. Ford Vakfı, yönetim alanında profesyonelleşmenin güçlendirilmesi için işletme okullarının finansmanına öncelik verdi. Vakıf Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ve girişimci seçkinlerle çalışıyor, özel kurumlar ve kamu kurumlarında idarecilere eğitim veriyordu. Amerikalı uzmanlara göre Türk işletmelerinin gelişimi uzun vadeli planlama ve akılcı idare yoksunluğundan mustaripti. Vakıf, Türkiye'nin Batı ekonomileriyle bütünleşmesini güçlendirmek amacıyla işletme kültürünü dönüştürmeyi amaçlayan programlara sponsor olmuştu. Klasik İslam bilimlerinin müfredattan çıkarılması, toplum ve siyasetin düzenlenmesi konusunda uzmanlaşmış bilgilerin üretilmesi için, sosyal bilimlerin kavranması ve öğretilmesi daha fazla uzmanlığı gerekli kılmıştı. Cumhuriyetçi yönetim sosyal ve idari bilimler alanındaki çalışmaları güçlendirmeyi amaçlıyordu. ABD'de 20. yüzyıl başlarında, sosyal ve idari davranışların anlaşılmasıyla ilgili niceliksel araştırmaların ilerletilmesi amacıyla siyasal bilimler bölümleri açılmaya başlamıştı. Alan araştırmaları bölümlerinin kurulması, bir "uzmanlık" bilgisi kaynağı olarak yüksek öğrenime duyulan inancın güçlendirilmesinin bir

yansımasıydı. Rockefeller ve Ford vakıflarının temin ettiği büyük miktarda kaynak sayesinde Türkiye'de yeni kürsüler kuruldu, araştırmacılara nakdi burslar verildi.

Kitabın dördüncü bölümü Amerikan vakıflarının beşeri bilimlerin gelişmesindeki rolünü incelemektedir. Kültürel değişim meselesi, yüz yılı aşkın bir süre boyunca ülkenin seçkinlerini meşgul etmiş, seçkin kesim dine dayalı "geleneksel" kodların yerini alacak yeni bir kültürel girdi arayışı için ülkenin kaynaklarını seferber etmekte hızlı davranmıştı. Bu, yeni bir tarih anlayışını; sanat, edebiyat ve beşeri bilimler alanlarında kapsayıcı bir dönüşümü gerektiriyordu. Ne var ki, bu arada cumhuriyetçi seçkinler, en azından görüntüde Batılı söylemin altını çizecek bazı hızlı değişikliklere de ihtiyaç duymuştu. Amerikan hayırseverliğinin kültürel aktarımı kolaylaştırmakta başvurduğu başlıca yöntem İngilizcenin teşvik edilmesiydi. Özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında bu teşvik Türk akademisyen, sanatçı ve edebiyatçıların Batı Avrupa yerine ABD'ye seyahat etmesini, Amerikan tarzı modernleşmenin yaygın bir biçimde benimsenmesine önayak olmasını kolaylaştırmıştı. Türkiye'deki siyasal seçkinler görünürde Batılı kültürel alışkanlıkları ithal etme eğilimi gösterirken, Amerikalı kurumlar Türkiye'de liberal sanatlar geleneğinin güçlendirilmesine ciddi yatırımlarda bulunmaya çalışıyordu. Rockefeller Vakfı üniversitelerde beşeri bilimler alanında müfredatın geliştirilmesine odaklanmış, çeşitli alanlardan eğitimli seçkinlere maddi destek vermişti. Örneğin 1961'de Robert Kolejde Rockefeller bağışları sayesinde çift dilli eğitimin ilerletilmesine yönelik özel bir model başlatıldı. Türkiye'de sosyal toplantı mekânları ve kültürel açıdan cazip yerler artık camiler ya da dergâhlar değildi. Aradaki bu kültürel açık ancak sosyalleşme ve kitle iletişimi alanındaki kurumsal reformlarla kapatılabilirdi. Rockefeller Vakfı kent merkezlerinde konservatuvarlar ve tiyatroların yenilenmesine katkıda bulundu, ABD ile Türkiye arasında sanat ve edebiyat alanında kurumsal ağlar kurdu. Bu yardımlar ülkede kültürel

alışkanlıkların değişmesinin başını çekecek, nüfusun geri kalanı arasında Batılı zevkler ve pratikleri teşvik edecek "yaratıcı azınlığı" desteklemeyi amaçlıyordu.

ABD'deki ilk araştırmalarım sırasında nazik gözetimini esirgemeyen Profesör Mark Mazower'a şükranlarımı sunmak istiyorum. ABD'de birkaç arşivi ziyaret etmemi mümkün kılan TÜBİTAK bursuna çok şey borçluyum. Çalışmamın başından itibaren yardımlarını sunan Dr. Mehmet Ali Doğan'a ve beni bu araştırmaya girişmeye teşvik eden Profesör Martin Conway'e teşekkür ederim. Akademik kesinlik konusunda bana kılavuzluk eden Dr. James McDougall ile Dr. Celia Kerslake'e çok şey borçluyum. Bu çalışma sırasında desteklerini esirgemeyen Selimhan Yeniacun, Gökhan Büyükdeniz, Abdullah Taha Orhan, Nazif Koca, Kenan Tekin, Kasım Kopuz, Murat Şiviloğlu, Profesör Norman Stone, Abdurrahman Babacan, Anthony Greenwood, Zafer Parlak, Nurullah Ateş, Yunus Uğur, Nurullah Ardıç, Abdurrahman Atçıl, Profesör Talip Küçükcan, Nurullah Çakmaktaş, İbrahim Murat Bozkurt, Profesör Ahmet Tabakoğlu, Mehmet Osman ve Hatice Erken'e de çok teşekkür ederim. Taslak metni okudukları için I.B. Tauris'in ismi meçhul editörlerine de şükranlarımı sunarım. Rockefeller Arşivleri personeli, özellikle de ilk günden itibaren muazzam derecede yardımcı olan Monica Blank belgeler arasında bana kılavuzluk etmeye her zaman hazırdı. Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesinden Oya Arabacı ve Seyfi Berk'e, İSAM Kütüphanesindeki kütüphanecilere de teşekkür etmek isterim. Son olarak anne ve babama, kayınvalidem ve kayınpederime, sevgili eşim Betül'e ve çocuklarımıza bu kitabı hazırladığım günlerde gösterdikleri sabır, verdikleri cömert destek için özel bir teşekkür borçlu olduğumu söylemeliyim.

I. BÖLÜM

BİLİM VE TIP: CUMHURİYETİN TEMEL DİREKLERİ

Savaş bitti ama sosyal ve ekonomik sorunlar ile sağlık sorunları çok büyük aciliyet taşıyor... Bugün Türkiye'de salgın olan hastalıkların bazıları sosyal standartlarımız, batıl itikatlarımız ve eğitim sistemimizin sonucu. Toplumsal işlerde radikal bir değişiklik yaratmazsak medeniyette ilerlemek imkânsız olacaktır. Eski zihniyetle yeni organizmaları idare edemeyiz. Halkımızın modern toplumsal kaidelerle tanışmasını sağlamalıyız... Sıhhi kurumların pahalı olduğunu, uzmanlar gerektirdiğini vs. biliyoruz, ama zorunluluklar kanun tanımıyor. Ulusumuzu ve kamu sağlığını tehdit eden en büyük tehlike sıtmadır. Bazı yerlerde sıtmanın Türkiye'de frengi ya da veremden daha büyük bir yıkıma yol açtığı belirtilmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye

ROCKEFELLER VAKFI VE BİLİMSEL TIBBIN ÖNCÜLERİ

1853'te doğan Frederick Gates 1888'de John D. Rockefeller'la tanıştığında Baptist bir rahip olarak görev yapıyordu. Gates, Baptist rahiplerin eğitimine vakfolmuş bir üniversite kurma hevesine kapılmış, bu planını John D. Rockefeller'a açmıştı.[1] Sonuçta 1892'de, Rockefeller'ın yaptığı hatırı sayılır bir bağış sayesinde Chicago

1. Richard E Brown, *Rockefeller Medicine Men: Medicine and Capitalism in America* (California: University of California Press, 1979), 34–6.

Üniversitesi kuruldu.[2] Frederick Gates, John D. Rockefeller'ın hayırseverlik faaliyetlerini koordine etmesi yönündeki teklifi kabul etti ve 1891'de New York'ta onun için bir büro açtı.[3] 1890'larda John Rockefeller Jr. babasının işinde etkin bir rol üstlenmeye karar vermiş, hayırseverlik faaliyetleriyle başlayıp New York bürosunda Frederick Gates'le birlikte bir mevki sahibi olmuştu.[4] John Rockefeller Jr. ile Gates dikkatlerini güney eyaletlerine çevirip bu bölgede yaşayan çocuklara yardım etmek üzere yeni bir hayırseverlik girişiminin kurulmasını önerdi. Bu girişim, 1902'de John Rockefeller Jr.'ın on milyon dolarlık finansmanı sayesinde Genel Eğitim Kurulunun (*General Education Board*) kurulmasıyla sonuçlandı.[5] Gates tıp alanına da büyük bir ilgi duyuyordu ve Rockefeller'ı 1901'de Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsünü kurmaya ikna etti.[6] Rockefeller'ın giderek genişleyen servetinden sorumlu olan Gates, 1913'te Rockefeller Vakfının kurulmasında öncü rolünü üstlendi. Vakıf resmi misyonu olan "insani bilginin ve insanın refahının ilerletilmesi" çerçevesinde kaynaklarını eğitim ve sağlığın iyileştirilmesine aktaracaktı.[7] Bundan bir yıl sonra vakıf çatısı altında Uluslararası Sağlık Bölümü (USB) kuruldu ve bu bölüm hızla kamu sağlığı alanındaki en büyük sivil örgütlenme haline geldi.[8] USB faaliyetlerinin ilk otuz yılında, 80 ülkede kancalı kurt enfeksiyonlarının, sıtma ve sarı hummanın önüne geçebilmeye

---

2. Chicago Üniversitesi 1892 öncesinde kurulmuştu, ama artık faal değildi. Rockefeller'ın bağışı sayesinde yeni bir kurum kurulmuştu. *The University of Chicago: A History*, John W. Boyer (Chicago: The University of Chicago Press, 2015), 8–10.

3. Richard E. Brown, *Rockefeller Medicine Men*, 34–6.

4. A.g.e., 41.

5. A.g.e., 46–9.

6. A.g.e., 49.

7. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation* (NY: Harper&Brothers, 1952), 8.

8. Gates ve Rockefeller bu yükü Genel Eğitim Kurulunun diğer mütevellileriyle paylaşmaya çalışmıştı, böylece aralarında bir sorumluluk duygusu gelişebilirdi. Chicago Üniversitesinin kuruluşu sırasında Rockefeller ailesi 35 milyon dolar vermiş, diğer bağışçılardan 7 milyon dolar toplamıştı. Richard E. Brown, *Rockefeller Medicine Men*, 56.

odaklandı.[9] Ne var ki, Rockefeller'ın hayırseverlik işlerine ilgisinin artmasını eleştirip buna kuşkuyla bakan üst düzey isimler de mevcuttu; örneğin 1890'da Chicago Üniversitesine[10] 600.000 dolar bağışta bulunması, piyasada rekabete karşı tekelci faaliyetleri kısıtlayan, Standard Oil'e darbe indirecek Sherman Antitröst Yasasının çıkarılmasına denk gelmişti.[11] Rockefeller'ın hayırseverlik faaliyetlerine para bağışlaması, hem daha yüksek gelir vergileri ödemekten kaçınmasına hem de kamuoyunda kendi çıkarını düşünen kapitalist işadamı imajını değiştirmesine katkıda bulunuyordu.

Rockefeller'ın zenginliğinin hangi faaliyet alanlarına dağıtılacağı konusundaki kararların perde arkasındaki fikir babası besbelli ki Gates'ti. Gates hastalara daha iyi tedavi imkânları sunmak ve eğitim kanallarını genişletmekle kalmıyor, sosyal ihtiyaçlar ve tercihleri de şekillendirmeyi amaçlıyordu. Eski bir Baptist rahip ve Baptist teoloji okulu öğretmeni olarak, insan zihnini ve topluma yaklaşımını değiştirdiğini düşündüğü bilimsel tıbba giderek daha fazla ilgi duymaya başlamıştı. Görünüşe bakılırsa tıp bilimindeki bilimsel keşiflerin hızı ile insani ve sosyal davranışlardaki bilimsel bulguların dönüştürücü gücü karşısında hayrete düşmüştü. Hatıralarında şöyle yazmıştı: "Bilimsel tıp araştırmalarının bütün medeni ülkelerde, belki hepsinden de fazla bu ülkede ne kadar esef verici bir biçimde ihmal edildiğini fark etmeye başladım."[12]

Gates bilimsel tıptaki gelişmeleri, modern sanayi kapitalizminin değişen ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmeye başlamıştı. Bitkisel tedaviler, osteopati, ortodoks tıp ve homeopati gibi diğer tıbbi

---

9. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation*, 56–7.

10. http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash¼ true&doc¼51 (Erişim tarihi 2 Ekim 2015).

11. Robert Shaplen, *Fifty Years of the Rockefeller Foundation: Toward the Well Being of Mankind* (New York: Doubleday & Company, NY, 1964), 3.

12. Richard E Brown, *Rockefeller Medicine Men*, 106.

tedavi yöntemlerinin insanlığa büyük hizmetlerde bulunduğuna, ama modern bilimin onları geride bıraktığına inanıyordu.[13] Modern dünyada mistik tıbbi pratikler ya da "şarlatanlar" artık iş göremeyecek, insanlar bilimsel tıp aracılığıyla tedavi için daha iyi yollar bulacaktı. Ayrıca modern tıp insan bedenini, önleyici tedbirlerle daha verimli çalışabilecek bir sanayi gücüne benzer bir "organizma" olarak görme eğilimindeydi.[14] Johns Hopkins Hijyen ve Halk Sağlığı Okulunun kurucusu William H. Welch'in fikirlerini yakından takip eden Gates'e göre, daha sağlıklı bireyler daha kuvvetli bir işgücü oluşturur ve üretim verimini artırırdı.[15] William H. Welch, Rockefeller Enstitüsünde yaptığı bir konuşmada bilimsel tıbbın ilerlemesi sayesinde şunların gerçekleştiğini savunmuştu:

> *Modern zamanın büyük sanayi faaliyetleri, geniş tropik toprakların sömürgeleştirilmesi ve burada medeniyet adına hak iddia edilebilmesi, hatta Panama Kanalının inşa edilmesi...*[16]

Gates kendi yaşadığı devirde sanayi dönüşümüne tanık olmuş, bilimsel keşifleri toplumsal ihtiyaçlarla birleştirmeye çalışmıştı. Tıbba toplumsal ilişkilerde dinin yerini alacak bir rol atfediyordu, zira bilimsel tıbbın "yeni ahlak yasaları ve yeni sosyal yasalar, birbirimizle ilişkilerimizde neyin doğru, neyin yanlış olduğuna ilişkin yeni tanımlar" getirebileceğini düşünüyordu.[17] Bilimsel tıp toplumsal hayatın hastalıklarını onarabilir, daha geniş çaplı bir toplumsal dönüşümü başlatmanın bir aracı olarak iş görebilirdi. Rockefeller Vakfı bu görüşler doğrultusunda şu alanlarda hizmet edecekti:

---

13. A.g.e., 117–21.

14. A.g.e., 113, 121.

15. A.g.e., 113.

16. Richard E. Brown, *Rockefeller Medicine Men*, 113, 117–19. Onunla aynı şekilde, Harvard Başkanı Charles W. Eliot, bilimsel tıpta ilerlemenin sağlık sorunlarının neden olduğu sanayi kayıplarını azaltacağını vurgulamıştı.

17. A.g.e., 125.

Birleşik Devletler ve diğer yabancı topraklarda var olan medeniyeti ilerletmek, çekilen acıların önlenmesi ve sona erdirilmesi için bilginin elde edilebilmesi ve yayılabilmesini sağlamak, insanlığın ilerlemesi yolunda her bir katkıyı teşvik etmek.[18]

USB Wickliffe Rose yönetiminde II. Dünya Savaşı sonrası bir dönüşüm geçirmekteydi. Vakfın raporlarında, USB'nin[19] asıl amacı şöyle belirtilmişti:

Asıl amacı kancalı kurt hastalığının son bulması ve denetim altına alınmasına yönelik önlemleri dünyanın dört bir yanındaki ülkelere yaymak, kamunun sıhhatini korumaya ve bilimsel tıp bilgisini yaymaya yönelik kalıcı kurumlar kurarak bu önlemlerin takipçisi olmak.[20]

Rose başka bir demecinde de şunları söylüyordu:

... önemli faaliyet alanları bilginin yöntemi için modern bilim ruhu ve tekniğinin anlaşılmasını gerektiriyor. İnsanın fiziksel çevresi üzerinde bir hâkimiyet kurabilmesi için bu kilit önemdedir. Bunun esasının ve tekniğinin anlaşılabilir olması bir halkın zihinsel yaklaşımını da belirler, bütün bir eğitim sistemini etkiler ve medeniyetin şekillendirilmesini beraberinde getirir.[21]

Özellikle 1928 sonrasında artık "yararlı ve uygulanabilir bilgi" vurgulanıyordu ve önleyici tıp daha fazla dikkat çeker hale gelmişti.[22] Rose, tıp biliminin uygulamasından "sıyrıldığı", bu ne-

---

18. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation*, 15.

19. O tarihteki Uluslararası Sağlık Kurulu, http://www.rockefeller100.org/exhibits/show/health/international-health-division (Erişim tarihi 21 Ağustos 2016).

20. "Program and Policy, 1930–1935", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 908, Kutu 12, Dosya 126–7.

21. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation*, 142; http:// rockefeller100.org/biography/show/wickliffe-rose.

22. Raymond Fosdick, "Program and Policy, 1930–1935", *The Story of the Rockefeller Foundation*, 142.

denle USB'nin dikkatini ihtiyacı olan insanlara yararlı olmaya ve bilimsel tıbbı yaygınlaştırmaya odaklaması gerektiğini düşünüyordu.[23] Bilimsel yöntemin ve farklı vak'aları gözlemlemenin hastalıklar için uygun tedavi yöntemleri geliştirmekte temel öneme sahip olduğunda ısrar ediyordu. Nitekim bunun için çeşitli ülkelerde anketler yapıldı.[24] Rose hükümet yetkililerinin otoritesini sarsmamak için saha çalışmalarının hükümetler aracılığıyla yapılması gerektiği uyarısında da bulundu.[25] Bu süreçte Johns Hopkins Üniversitesi Hijyen ve Halk Sağlığı Fakültesinin kurulması bir başka önemli adım oldu, zira burası Amerikalı ve yabancı öğrencilerin yetiştirildiği önemli bir merkez haline geldi. Ek olarak USB bursları ve uluslararası yardımlar genişletildi ve Rockefeller'ın finansmanıyla Avrupa'da Türkiye dâhil birkaç ülkede yeni sağlık merkezleri kuruldu.

Gates ve Rose'un üzerinde durduğu üzere Rockefeller Vakfı, bilimsel tıbbın dünyanın geri kalanına yayılmasında öncü bir rol üstlenmişti. Yapılan ilk ve en ciddi yatırım 1914 senesinde, yani Rockefeller Vakfının kurulmasından sadece bir yıl sonra, Çin Tıp Kurulunun açılması oldu. Rockefeller'ın Çin'e ilgisi aslında yaklaşık on yıl önce 1906'da Gates'in Pekin'de Tıp Fakültesini kuran Hıristiyan misyonerleri takibiyle başlamıştı.[26] 1908'de

---

23. Bir vakıf raporunda şöyle deniyordu: "USB'nin çalışmasının niteliği bir süredir yavaş yavaş değişiyor. Asıl program mevcut bilgileri uygulamak ve yüksek düzeyde yerel ve kamusal sağlık bakanlığı kurmaktı... Gerçek ve kalıcı bir ilerleme sağlanmak isteniyorsa, önlenebilir hastalıklar hakkındaki bilginin yetersiz olduğu, daha ileri araştırmalara ihtiyaç duyulduğu yetkililer tarafından yıllardır biliniyordu", "Program and Policy, 1930–1935".

24. Başka bir raporda şöyle deniyordu: "Mevcut bilgi özgün sorunlara uygulandığında yetersizdi. Rockefeller Vakfı kamu sağlığı alanında en büyük hizmeti mevcut bilginin hızla ve kapsamlı bir biçimde uygulanması yerine hastalığın etkili ve ekonomik bir biçimde kontrol altına alınması için gerekli ilave olguları güvence altına alarak verebilir, bkz. "Memorandum to Mr. Fosdick" ve "Program and Policy, 1930–1935".

25. A.g.e.

26. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation*, 80–2; John Z. Bowers,

Ernest Burton,[27] bölgedeki Hıristiyan misyonlara yardım eden, Rockefeller'ın finanse ettiği Doğu Eğitim Komisyonunun başkanlığına atandı ve Çin'de Chicago Üniversitesi model alınarak bir üniversite kurulmasını önerdi.[28] Bölgedeki misyonerlik faaliyetleri giderek önemini yitiriyordu. Gates de bilimsel tıbba, Batı medeniyetinin yayılmasında dinsel misyonerlikten daha etkili bir aygıt olarak yaklaşmaya başlamıştı.

Wickliffe Rose'un bakış açısına göre bilim, insanların zihinsel tutumlarının şekillendirilmesinde başlıca belirleyici etkendi. John Rockefeller 1921'de Pekin Birliği Tıp Kolejinde düzenlenen bir törende yaptığı konuşmada, Pekin Tıp Fakültesinin davasını, "zihinsel gelişme ve manevi kültür açısından Batı medeniyetinin en iyi yönlerini" ortaya çıkarmakta oynadığı role atıfta bulunarak açıkladı.[29] Harvard Üniversitesinin başkanı Charles Eliot ile Genel Eğitim Kurulunun önde gelen isimlerinden Abraham Flexner da Çin halkında, Çin'in modernleşmesi için gerekli olan "tümevarımcı akıl yürütmenin" eksik olmasından yakınıyorlardı.[30] Dolayısıyla bilimsel tıbbın "geleneklerine bağlı Çin'e" sokulması ve bilimsel normların yaygınlaştırılması, kültürel dönüşümü öngören daha geniş çaplı bir projede atılmış ilk adımlar olmuştu.[31]

Rockefeller Vakfı, Türkiye'de sağlık ve tıp hizmetleri alanındaki faaliyetlerine 1920'lerde başlamıştı. Osmanlı'nın son dönemlerinde bu alanda yapılan reformlar, modernleşmede öncü bir rol oynamıştı. Sultan II. Mahmud'un imparatorlukta tıp

Western Medicine in a Chinese Palace: Peking Union Medical College, 1917–1951 (New York: 1972), 24; Frank Nankovich, "The Rockefeller Foundation, China and Cultural Change", *The Journal of American History* 70, no 4 (Mart 1984): 801.

27. President of the University of Chicago, 1923–5, https://president.uchicago. edu/directory/ernest-dewitt-burton (Accessed on 7 October 2015).

28. Frank Nankovich, "The Rockefeller Foundation", 801.

29. A.g.e., 803.

30. A.g.e., 801–4.

31. A.g.e., 806.

öğreniminin gözden geçirilip yenilenmesi yönündeki çabaları 1837'de ilk tıp fakültesinin, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanenin, açılmasını da içermişti. Avrupa'dan gelen eğitmenler ve tıp uzmanları burada öğretim verecekti. Sultan eleştirilere rağmen eğitim dilinin Arapça yerine Fransızca olmasında ısrar etmişti.[32] İmparatorlukta reformlar nedeniyle zaten tepkili olan ulema, bu öğretim yöntemine muhalefet etmeye başladı. Ne var ki, öğretmenler Avrupa'daki uygulamaları takip etmeye ilgi duyuyor, insan cesetleri üzerine otopsi uygulamayı talep ediyordu; ulema ise bu tip uygulamaların caiz olmadığını ifade ediyor ve sert bir şekilde kınıyordu. Sultan Mahmud ise bu eleştirilere bir kez daha karşı çıkıp tıp eğitimi için insan cesetlerinin tetkikini onaylayan bir ferman çıkardı.[33] Ulemanın aşı yapma ve karantina karşısında benimsediği duruş, otopsiye yönelik tutumunu da yansıtıyordu. Sonuç olarak bu uygulamaların hepsi de zamanla tıp fakültelerinde uygulanmaya başlandı.[34]

Aslına bakılırsa 19. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğundaki entelektüel çevreler bilim ile din arasında köprü arayışıyla meşguldü. Tıbbiye mezunlarından, yüksek eğitim amaçlı Louis Pasteur'le çalışmak üzere Fransa'ya gönderilen Hüseyin Remzi'nin 1897'de yayınladığı meşhur *İlmihal-i Tıbbi*'de İslami uygulamaların modern tıp öğretisine uygun olduğu kuvvetli bir dille savunuluyordu.[35] Din, hâlâ son bilimsel bulgular sayesinde daha fazla incelenmesi gereken bilgi kaynağıydı. Öte yandan İngiliz seyyah MacFarlane'nin kayıtlarına göre, 19. yüzyıl ortasında İstanbul'u ziyaret ettiği sırada Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin birçoğu, ateizmi savunan Fransız ve Alman düşünürlerin kitap-

---

32. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey* (New York: Routledge, 1998), 112–17.
33. A.g.e., 112–17.
34. A.g.e., 119–21.
35. Alper Yalçınkaya, *Learned Patriots: Debating Science, State and Society in the Nineteenth Century Ottoman Empire* (Chicago: The University of Chicago Press), 185–6, 194.

larını okuyordu.[36] MacFarlane de Aydınlanma filozoflarının, tıp öğrenimi gören Türk öğrenciler arasındaki cazibesi karşısında şaşkınlığını gizleyememişti.[37]

Örneğin o zamanlar Jön Türk hareketinin önde gelen mensuplarından biri olan Tıbbiye öğrencisi Abdullah Cevdet, Fransız filozof Le Bon'un eserlerinden derinden etkilenmişti. Ulema mensubu bir aileden gelen Abdullah Cevdet, Frederick Gates gibi, bilimin toplumdaki rolüyle ilgili görüşlerini değiştirmiş, ona toplumsal hayatta daha büyük bir rol biçmeye başlamıştı.[38] Abdullah Cevdet gibi, Jön Türklerin birçoğu Alman materyalizmi ve bilimsel Darwincilikten çok etkilenmişti. Bilimin toplumdaki üstünlüğüne inanıyor, imparatorluktaki sosyal ilerlemeyi tıp biliminin merceğinden gözlemliyorlardı.[39] 20. yüzyıl başından itibaren din ile bilim arasındaki çatışma, imparatorluğun eğitimli seçkinleri arasında giderek sertleşmişti. Bu açıdan John William Draper'ın *Conflict Betweeen Religion and Science* adlı kitabının öğrenciler arasında büyük bir beğeniyle karşılanması hiç de şaşırtıcı değildi.[40] Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri ve mezunlarının çoğu, dönemin sosyo-politik gelişmelerine karşı gayet duyarlıydı. İttihad-ı Osmani Cemiyeti, ki sonradan Osmanlı İttihat

---

36. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, 112–17.

37. A.g.e., 118; Şerif Mardin, *Young Turks: The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas* (Syracuse: Syracuse University Press, 2000), 213.

38. Şükrü Hanioğlu "Blueprints for a Future Society: Late Ottoman Materialists on Science, Religion and Art", *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, der. Elisabeth Özdalga (Londra: Routledge, 2005), 77.

39. Örneğin tıp fakültesi mezunu, 20. yüzyıl başının önde gelen psikiyatristlerinden Mazhar Osman, Türklerin dejenere olup olmadığını tartışmıştı. Yücel Yanıkdağ, *Healing the Nation: Prisoners of War, Medicine and Nationalism in Turkey: 1914–1939* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013), 208–9.

40. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk, an Intellectual Biography* (New Jersey: Princeton University Press, 2011), 49–51. MacFarlane, Harp Akademisinin kütüphanesindeki kitapları ve öğrencilerin değişen bir toplumda dinin rolünü tartıştığını görünce çok şaşırdığını ifade etmişti. Şükrü Hanioğlu, "Blueprints for a Future Society: Late Ottoman Materialists on Science, Religion and Art", 26, 31–3.

ve Terakki Cemiyeti olacaktı, İstanbul'da ağırlıklı olarak Tıbbiye Mektebi öğrencileri tarafından kurulmuştu.[41] 20. yüzyıl başında II. Abdülhamid yönetimi karşısında hoşnutsuzluğun giderek artması, bu insanların yerleşik hukuk, sağlık ve eğitim kurumlarına güvenini yitirmesine yol açmıştı. Medreselerde, Arap alfabesinin kullanımında, kılık kıyafette reformlar yapılmasına dair baskı giderek artıyordu.[42]

Sultan Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesi ve Balkan Savaşlarının patlak vermesi, ardından I. Dünya Savaşının çıkması, siyasal manzarada önemli değişiklikleri beraberinde getirdi. Osmanlı İmparatorluğunun çözülmesi, reformcu zihniyetteki seçkinlerin yandaşlarının bilimsel ethosu teşvik edebilmesine uygun bir hava yarattı.[43] Yeni cumhuriyetin kurucu seçkini arasında Tıbbiye mezunları da vardı ve bunlardan biri de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sağlık bakanı olan İbrahim Refik (Saydam) Beydi. Şükrü Hanioğlu'nun da altını çizdiği gibi, Mustafa Kemal Atatürk kendi devrinin adamıydı; Batılı pozitivist literatürü yakında takip eder, bilimi "yozlaşmış" sosyal dokunun hastalıklarına "ilerici ve akılcı" çözümler getirecek yegâne meşru kaynak olarak görürdü.[44] Onun bakış açısına göre, mevcut biçimiyle din sosyal sorunlara çözüm öneremezdi, sadece cehaleti yaymaya yarıyordu, bu nedenle de dinde reform yapılması gerekiyordu.[45]

---

41. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 51.

42. A.g.e., 60; Sabri Akurgal: "Kemalist Views on Social Change" ve Geoffrey Lewis, "Ataturk's Language Reform and Modernization in the Republic of Turkey", *Ataturk and the Modernization of Turkey*, der. Jacob Landau, 135, 197.

43. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 51, 57.

44. A.g.e., 50–5; *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, der. Recep Cengiz, c. 8. 439–40. Bir konuşmada şöyle dedi: "Gençler size geçmişin batıl itikatlarından arınmış bir yeni doğan (yeni Türkiye anlamında) teslim ediyoruz." *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, 1906–38, der. Nimet Unan (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952), 133.

45. Hanioğlu, Atatürk'ün "dinin kitlelerin bilimi olduğunu, bilimin ise seçkinlerin dini olduğunu" düşünen Osmanlı seçkinleriyle benzer düşünceler paylaştığını belirtir. Ne var ki, dinin sosyal hayattaki kuvvetini fark etmek onun İslami sosyal ve

Amerikan misyonerler Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sağlık hizmetlerine ciddi yatırımlarda bulunmuştu.[46] İstanbul'daki Amerikan Kız Koleji 1920'de bir tıp şubesi açmış, yurtdışından öğretmenler davet etmiş ve kadınlar için sağlık personeli yetiştirmeye başlamıştı. 20 yılı aşkın bir süre boyunca Kız Kolejinin başkanlığını yapan Mary Patrick Mills okulun sağlık bölümünü geliştirmeye sıcak bakıyor, buradan mezun olan personelin Türkiye'de sağlık hizmetlerine yaptığı katkıdan övgüyle bahsediyordu.[47] Aslına bakılırsa Amerikan kolejleri işbirliği için Rockefeller Vakfıyla daha önceleri temas kurmuştu. Mary Mills Patrick'in 1917'de Rockefeller Vakfına gönderdiği bir mektupta, Güneydoğu Avrupa ya da Küçük Asya'da kadınların gidebileceği bir tıp koleji olmadığına, oysa savaş sırasında çok sayıda erkek hayatını yitirdiği için kadınların gelecekte Yakındoğu'nun hayatında daha büyük bir rol üstleneceğine dikkat çekilmekteydi. Patrick, kolejlerin ebelik ve hemşirelik eğitimi verebilmesi, Türkiye'de sıhhi kalitenin artırılması ve önleyici tıbbın geliştirilmesi için Amerikan tıp etiği ve ölçütlerinin tanıtılması amacıyla Rockefeller Vakfından finansal yardım talep etmişti.[48]

Amerikalı kurumların dikkat odağı daha çok imparatorluğun Hıristiyan tebası olduğundan bu faaliyetlerin bazıları eleştirilere maruz kalıyordu. Ermeni ve Yunan savaş mağdurlarına yardım sunan Yakındoğu yardım örgütlerinin kurulması ve

siyasal hayattan tümüyle çıkarmasını engellemişti. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 53–6.

46. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika* (İstanbul: İmge Yayınevi, 2000), 95–6.

47. Mary Mills Patrick, *A Bosporus Adventure* (Stanford: Stanford University Press, 1934), 215–22. Mills 1923'te IHD Başkanı olan George Vincent'a gönderdiği mektupta Kız Kolejindeki gelişmeleri özetliyor, patoloji laboratuvarında özel bir kanser araştırması yapıldığını açıklıyordu. "Medical Education in Turkey 1923–27", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG.1.1, Seri 805, Kutu: 1, Dosya 4 ve "Turkey (K-S), 1956", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Kutu 75, Dosya 495.

48. "Turkey 1956 K-S".

YWMA [Young Women's Muslim Association] faaliyetleri Osmanlı bürokratları arasında öfke yaratıyordu.[49] Bu gerilimli ilişkiyi rahatlatan bir gelişme, Amiral Bristol'ın Türkiye yüksek komiserliği görevine atanması oldu. Bristol, Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin ulusal bağımsızlığından yana açık bir duruş sergilediği için Mustafa Kemal dâhil Türk seçkinlerinin güvenini kazanmıştı. Amerikan misyoner okullarının, cumhuriyetçi seçkinlerin taleplerine ayak uydurması biraz vakit aldı, ama Rockefeller Vakfı yetkilileri bürokratlar ve yönetici seçkinlere daha kolay erişebiliyordu. Rockefeller Vakfının bilimsel eğitim ve tıp hizmetine öncelik vermesi, cumhuriyetçilerin ülkeyi Batılılaştırma talepleriyle karşılanan bir avantajdı. Çin ve Avrupa'da daha önce yaşanan deneyimlerden ötürü, Uluslararası Sağlık Bölümü, yabancı ülkelerde programlarını yürütmek konusunda zaten belli kalıplar yerleştirmişti. Ziyaretler, toplantılar ve raporlar, Rockefeller Vakfının cevaplayabileceği belli sağlık hizmeti ve tıp eğitimi meselelerini tanımlamayı amaçlıyordu. Vakıf yetkilileri daha geniş kapsamlı olan kültürel değişim meselesiyle de ilgileniyor, Türkiye'deki zihinsel tutumlar ve toplumsal görenekleri de inceliyordu.

Alden Hoover, Osmanlı İmparatorluğunda sekiz yıl boyunca kalan bir tıp misyoneriydi, 1915'te "Türkiye'de Önleyici Tıp" başlıklı bir tez yazmış, Rockefeller Vakfı yetkilileri Türkiye'de faaliyet göstermeye başlamalarının ilk yıllarında bu tezden yararlanmıştı. Tezde "ilkel" ve "batıl inançlara dayalı" tedavi yöntemlerinin bilimsel tıbbın gelişiminin önünde ciddi bir engel olduğu sonucuna varılıyordu. Öyle görünüyor ki Hoover, kötü ruhların çıkarılmasını ya da kutsal ağaçların ziyaret edilmesini hâlâ bir hastalık tedavisi olarak gören insanlar karşısında şaşkın-

---

49. John DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East, 1900–1939* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1953), 270.

lığa kapılmıştı.[50] Türkiye'de önleyici tıbbın rolüyle ilgili genel bir ifadede şöyle deniyordu:

> *Önleyici tıp her zaman kalkınmanın öncüsü olmuş,demiryolu inşası, fabrikalar kurulması, madenler açılması, tarımın modernleşmesiyle el ele yürümüştür; önleyici tıp biliminin hız kazanmasını beklememiz gerekir.*[51]

Tezde Türkiye'nin hâlâ doğal avantajlarından yarar sağladığı, ama bu kaynaklara yatırım yapmadığı belirtiliyor, Anadolu kasabalarında ulaşım ve elektriğin bulunmadığına işaret ediliyordu.[52] Türk köylerini Amerikan köyleriyle karşılaştıran yazar, yerleşik altyapıları ve donanımlı evleriyle Amerikan köylerinin çok daha ileri olduğu sonucuna varıyordu.[53] Hoover'a göre, Türkiye'nin geriliği, "sağlıklı" hijyenik hayat bilgisini edinmeye muhtaç olan sıradan halkın "cehaleti"nden kaynaklanıyordu. Bu amaçla okuryazarlık düzeyinin iyileştirilmesi, bazı Amerikalı kurumların burada hijyen ve temizlik eğitimi vermesi gerekiyordu.[54] Tıp hizmetleri, mutluluk, kalkınma ve medeniyet, hepsi birbiriyle bağlantılıydı; yazar, insanlara daha sağlıklı bir hayat sunulduğunda Türkiye'nin yeniden doğacağı sonucuna varıyordu. "Medeniyet" iştahı yaratacak bir koşuldu bu.[55]

---

50. Türk kültürüne içkin "kaderciliği" temel bir sorun olarak görüyor, "Allah"ın iradesine teslim olma anlamına gelen "kısmet" sözcüğünün yaygın olarak kullanılmasını eleştiriyordu.

51. "The Status of Preventive Medicine in Turkey with Particular Reference to the Control of Epidemics", 74.

52. A.g.e., 5.

53. A.g.e., 6.

54. A.g.e., 74.

55. A.g.e., 74–5. Raporda Türkiye'nin ümit vaat eden, ama doğal kaynaklarını kullanma açısından, büyük ölçüde yolsuzluk yapan hükümetler ve eğitimli insan eksikliği nedeniyle az gelişmiş bir ülke olduğuna işaret ediliyordu. Anadolu Türkiye'sinden göç nedeniyle kötü hıfzıssıhha koşullarının da Batı medeniyeti için olası bir "kötülük" olduğu uyarısında bulunuluyordu.

Rockefeller yetkililerinin "Türkiye'de Tıp Eğitimi" konusunda hazırladığı bir başka ciddi raporu da 1924'te Richard Pearce yazmıştı.[56] Pearce, Wickliffe Rose yönetiminde kurulan Rockefeller Vakfı Tıp Eğitimi Bölümüne 1919'da atanmıştı. Rose, tıp eğitimi ve halk sağlığının niteliğini iyileştirmeye çalışıyordu. Vakıf yetkilileri zahmetli bir işe kalkışarak dünya çapında başlıca tıp okullarını araştırmış, Çin, Japonya ve Yeni Zelanda'yı, Güney Amerika ve Afrika'da birçok ülkeyi ziyaret ederek önemli tıp ve halk sağlığı okullarını belirlemişti.[57] Pearce'ın yaptığı ziyaret Türkiye'de tıp eğitimi hakkında bilgi toplamayı amaçlayan bu programın bir parçası olarak görülebilirdi. Ne var ki, rapor bundan fazlasını sunuyor, kültürel normlar, toplumsal alışkanlıklar ve Türk "düşünme biçimi"ni uzun uzadıya tartışıyordu. Raporda "Allah'ın rızası"nın Müslümanların inisiyatif almasını engellediği, zira insanların işleri Allah'a havale edip kendi rahatlarını bozmadığı savunuluyordu.[58] Doğa bilimleri ve araştırmaları Türk "zihniyeti"ne "yabancı" kalıyordu.[59] Pearce dinin hayatın her alanındaki tanımlayıcı rolüne de işaret ederek şunları söylüyordu:

> *Türkiye'de davranış biçimleri ve tutumların bir dayanağı olarak din, çok incelikli yasalarla ortaya koyulur. Doğulu zihniyetin, özellikle de Türklerin yetenekli Doğulu zihniyetinin tıbba açık bir nesir parçası, ilginç olmayan ayrıntıların bir birikimi olarak bakmasını sağlamak zor olacaktır... Almanlar bunu değiştirmeye çalışmış, ama Türklerin olgulara sabırla bakmasını sağlayamamıştır. Türkler Allah'ı olguların sorumlusu olarak görür; olguları değiştirmek Allah'ın işidir.*[60]

56. Pearce, Türkiye'yi 1924'te ziyaret etti.

57. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation*, 105–7.

58. Richard Pearce, "Medical Education in Turkey", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 4, 3–4.

59. A.g.e., 4–6. Yazar Türk halkının matematik, edebi üslup ve eleştiri alanında çok parlak olduğunu ileri sürer.

60. A.g.e, 75.

Ne var ki, yazar, İslamı modern tıp ve halk sağlığının gelişmesinin önündeki bir engel olarak görmüyordu. Mevcut durumun asıl nedeninin eğitim eksikliği olmasından yakınıyor, son dönemde eğitim alanında Batılı örneklere dayalı reformların çok geçmeden insanların sağlık ve tıp karşısındaki tutumlarını değiştireceğini ileri sürüyordu.[61] Halihazırda mevcut modern Batılı eğitim sistemi Türkiye'de siyasal ve ekonomik rönesansı tetiklemiş, kamusal hayatın yeniden örgütlenmesine yardımcı olmuştu.[62] Pearce yönetici seçkinler arasında önemli sayıda kişinin tıp eğitimi almasını, insanların bilime yaklaşımını değiştirmesinin muhtemel olmasını da ümit verici buluyordu.[63] Türk liderlerinin ciddi bir bilimsel literatür ürettiğini ve mühendisler, öğretmenler, doktorlar için özel popüler bilim yayınları yapıldığını görmek de heyecan vericiydi.[64] Ne var ki, Pearce, eğitim alanındaki bu çabalara rağmen daha geniş kitlelerin Batılılaşma akımlarına hâlâ cevap vermemesinden, zira yurtdışına Avrupa bilimlerini öğrenmeleri için gönderilen insanların Avrupalılaşıp köylerine dönmemesinden yakınıyordu.[65] Batıdan esinlenilen reformları kabul etmeye gönlü olmayan dinsel eğitim kurumları, özellikle kırsal kesimde güçlerini ve baskınlıklarını koruyordu. Dolayısıyla ülkeyi Batılılaştırma girişimlerinin "yeni bir düşünme biçimi", "bağımsız bir bilimsel gözlem ve eleştirel araştırma yöntemi kültürü" aşılaması muhtemel değildi.[66]

Pearce'ın raporu Türk Batılılaşmasına nasıl yaklaşmak gerektiği sorusu açısından öğreticiydi. Pearce 19. yüzyıldan beri Osmanlıların, sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin "Doğu hayatının il-

61. A.g.e., 49. Pearce'a göre nezaket ve görgü kurallarının sistematik öğretimi Türk eğitim sisteminde Batıdaki eğitim kurumlarına kıyasla daha üstündü. Richard Pearce, "Medical Education in Turkey", 80.

62. A.g.e., 76.

63. A.g.e., 49.

64. A.g.e., 81.

65. A.g.e., 69.

66. A.g.e., 70.

kelerinin harmanlanması sayesinde Batılı fikirlerin özümsenmesi yönünde kesintisiz bir süreçten" geçtiğini gözlemlemişti.[67] Sanat alanında Batılı kültürel fikirlerin yaygınlaşması, ülkedeki siyasal ve ekonomik değişiklikler öncesinde gerçekleşmişti. Dolayısıyla Türkiye, Yakındoğu'da kendisine özgü bir konuma sahipti:

> *Türk, Batılı zihniyet ve medeniyet ile Doğunun zihniyeti ve medeniyeti arasında doğal bir halkadır, özellikle de farklı ırk ve zihniyetteki Doğulu komşuları arasında Batı zihniyetinin Doğuya uyacak ürünlerini yaygınlaştırmaya özellikle uygundur...*[68]

Pearce'ın, Rockefeller Vakfının bir sıçrama noktası inşa edebileceği bir ülke olarak Türkiye hakkında olumlu bir görüş taşıdığı görülebilir. Ona göre, Yakındoğu halklarının Batı medeniyeti ile doğrudan temas içinde olmaya can attığını varsaymak yanlış olacaktı. Oysa tersine, böyle bir ilişki olumsuz bir tepki doğururdu, zira hemen hemen her Türk, Batılıların ülkesindeki faaliyetlerinden, eğitim alanında bile olsa kuşku duyuyordu. Amaçlanan "ilerleme", ruh ve gelenek anlayışını Batılı eğitim ve öğretimle birleştirebilecek halihazırda "eğitimli ve kültürlü bir sınıf"ın faaliyetleri sayesinde sağlanabilirdi.[69] Ülkenin cumhuriyetçi yöneticileri, daha açık bir deyişle, "eğitimli Batılılaşmış sınıflar" bu görüşleri paylaşıyordu; Mustafa Kemal'e göre "bilimden başka bir kılavuz aramak düşüncesizlik ve cehalet"ti, onun mirası "kutsal kelam ya da öğretiler değil", "bilim ve akıl" olacaktı.[70] Bu fikirlerin, halkevlerinin resmi yayını *Ülkü* gibi popüler dergiler sayesinde daha geniş kesimlerce tanınması çabaları, dinsel inançlara karşı bilimin ilkelerini teşvik ediyordu. Modern doktorlar, insanları akıldışı yöntemlerle tedavi eden "üfürükçülere" karşı bilimsel

---

67. A.g.e., 76.

68. A.g.e.

69. A.g.e. Richard Pearce, "Medical Education in Turkey", 76.

70. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 53; Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkilap Tarihi* (İstanbul: Pegem, 2007), 302.

tıbbın yeni yüzünü temsil ediyordu.[71] Bu atmosferde cumhuriyetin ilk yıllarında Türk siyasetçi ve bürokratların kolektif projeleri Rockefeller felsefesiyle işlemesi mümkün hale gelmişti.

SAĞLIK HİZMETLERİ ÜZERİNDEN ULUSUN İLERLEYİŞİ

İlk Rockefeller yetkilileri Türkiye'ye 1925'te, cumhuriyetçi yönetimin tıp hizmetleri alanında acil pratik ihtiyaçlarla cebelleştiği bir dönemde geldi. Çocuklar arasında yüksek ölüm oranları, sıtmanın yaygın görülmesi, sıhhi açıdan eğitim eksikliği cumhuriyetçi ilerleme vaatlerini köstekliyordu. Batılı hayat standartlarını yakalama vaadinde bulunan bir yönetim için böyle zayıf bir tıbbi hizmet kabul edilemezdi. Mustafa Kemal'e göre, sağlık ve nüfus bir ulusun gücünün "göstergeleri"ydi. Türk halkının sağlığını korumak cumhuriyetçi devrimi yukarı taşıma yönünde "ulusal bir mesele"ydi.[72] Frederick Gates'in görüşlerini hatırlatan bir bakış açısıyla Türk yurttaşlarına daha iyi bir sağlık hizmeti sunmak, bebek ölüm oranlarını azaltmak, sıtma ve verem gibi hastalıkları silmek bir "medeniyet" meselesiydi.

> *Ülkenin farklı kesimlerinde farklı hayat koşulları baskındır, rakamlar doğruysa kendimize nasıl medeni diyebiliriz... kaderlerine az çok hâkim olan ülkeler bu tür kayıplardan mustarip değillerdir.*[73]

---

71. Dergide yayınlanan bir makaleye göre, bilimsel zihniyet, gücünü doğaüstü ve ilahi kaynaklardan alan saltanat rejiminin en büyük düşmanıydı, Christopher Dole, *Healing Secular Life: Loss and Devotion in Turkey* (Philadelphia: University of Pennslvania Press, 2012), 43–9. Rockefeller bursuyla ABD'de bir yıl geçiren önde gelen isimlerden Zeki Nasıra da dönemin bilimsel gelişmeleri hakkında bu dergide kapsamlı yazılar kaleme almıştı. Christopher Dole, *Healing Secular Life*, 45–8.

72. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Ankara: Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, 2006), 322–46.

73. *Vatan*, 16 Ağustos 1924; *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, der. Arı Inan (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 115–18.

Halledilmesi gereken en acil sorun, her yıl binlerce can alan sıtmaydı. *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir köşe yazısında bu durum şöyle betimleniyordu:

> *Bu büyük tehlike ulusal varoluşumuzu mahvediyor, en güçlü düşmanımızdan daha güçlü... Anadolu köylerinde sıtma yüzünden evden çok mezar var... bu mücadelenin başarıya erdirilmesi için hepimiz hükümetimize yardımcı olmalıyız.*[74]

Refik Saydam, Anadolu'da ulusal direniş hareketi günlerinden beri Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşı ve tıp konusundaki yardımcısıydı, 1923'te ilk sağlık bakanı olarak atandı.[75] Saydam 1926'da sıtmaya karşı ulusal bir seferberlik başlattı, Türkiye'nin bazı kasabalarını dolaşacak komisyonlar kurdu ve Alman uzmanların yardımıyla 1928'de Sıtma Enstitüsünü kurdu.[76] Selskar Gunn[77] 1930'larda Rockefeller Vakfının Çin'deki faaliyetlerini yürütmüş, vakfın Türkiye'deki faaliyetlerinin ilk yıllarında önemli bir rol üstlenmişti. Uluslararası Sağlık Bölümünün Avrupa operasyonlarının yöneticisi olduğunda, 1925'te Türkiye'ye bir araştırma ziyaretinde bulunarak Rockefeller Vakfının olası faaliyet alanlarını araştırdı ve kapsamlı bir rapor hazırladı. Türk zihniyetini anlamaya çalışan Gunn, analizini tıp hizmetlerinin durumuyla sınırlamadı, görenekler ve gündelik hayata ilişkin ayrıntılı bir araştırmaya girişti. Bundan bir yıl sonra Uluslararası Sağlık

---

74. *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1924.

75. Şevket Süreyya Aydemir, *İsmet İnönü: İkinci Adam, Cilt 2* (İstanbul: Remzi, 1973), 223.

76. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 352; *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, cilt 1 (İstanbul: YKY, 2002), 85. 1929'da kampanyaya başka şehirler de eklendi ve nihayet 1938'de kampanya ülkedeki bütün kasabaları kapsar hale geldi. Öyle anlaşılıyor ki Rockefeller yetkilileri Türkiye'deki Alman doktorlar ve bilim insanlarıyla yakın temas halindeydi. Alman bir doktor Tıp Bilimleri Bölümü Başkan Yardımcısı Alan Gregg'e Türkiye'de tıp hizmetlerinin zor durumda olduğunu yazmış, hükümetin bu durumu dönüştürmeye yönelik çabalarını takdir etmişti. Arnold Reisman, *Turkey's Modernization*, 23.

77. Selskar Gunn vakfın başkan yardımcısı ve IHD'nin Avrupa programlarının yöneticisiydi, bkz. http://rockefeller100.org/biography/show/ selskar-m–gunn (Erişim 21 Ağustos 2016).

Bölümünün bir diğer yetkilisi Ralph Collins, Ankara'da Hıfzıssıhha Okulunun başkanlığına atandı ve olası işbirliği alanlarını tartışmak üzere Türkiye'ye gönderildi. Gunn ve Collins günlüklerinde ve raporlarında ülke çapında sıhhi koşulların zayıflığına, laboratuvar ve eğitimli personel eksikliğinin sıtmaya karşı etkili bir seferberliği engellediğine dikkat çekiyordu.[78] Gunn, Ankara ve İstanbul'daki halk sağlığı merkezlerini ve hastaneleri de ziyaret etti; sıtma biriminin başkanı Dr. Şerafettin Beyle uzun sohbetler yapmış, hükümetin bu hastalığa karşı mücadelesi hakkında detaylı bilgi sahibi olmuştu.[79] Gunn, bu mekânların hemen hepsinde teçhizat ve araştırma bursu konusunda benzer taleplerle karşılaştığını anlatmış; örneğin İsmet İnönü ve Refik Saydam, hastalıklarla mücadele konusunda teçhizat ve eğitimli insan eksikliğinden yakındığını not etmiştir.[80] Saydam'a göre, hükümet elinden geleni yapıyordu, birkaç sağlık merkezi inşa etmeye başlamıştı, ama bakanlık sadece dört yıl önce kurulmuştu ve mevcut ihtiyaçları karşılayamıyordu. Gunn, Saydam'ın kendisinden Türkiye'yi Rockefeller Vakfının işbirliği yapacağı ülkeler listesine eklemesi ricasında bulunduğunu da belirtir.[81] Öyle görünüyor ki Selskar Gunn, Başbakan İsmet İnönü tarafından da sıcak karşılanmıştı. İnönü sağlık meselesinin gündeminin ilk sırasında yer aldığını, TBMM'nin onun çabalarına tam destek vereceğini Gunn'a açıkça belirtmişti. Rockefeller Vakfının siyasal faaliyet-

---

78. Ralph Collins,"Public Health in Turkey: September 1926", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 1, 143–4. Bu ziyaretler sırasında vakıf yetkilileri Türkiye'de tıp hizmeti veren diğer Amerikan kurumlarını da ziyaret etti, böylece Amerikalı kurumların daha önceki deneyimlerine ve Türk halkının bu yardımlara verdiği tepkiye aşinalık kazanabilecekti.

79. Selskar Gunn "Diary of Visit to Turkey: May 5–May 13 1925". RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 6.1, Seri 1.1, Kutu 37, Dosya 458, 10–12. Verem Türkiye'de gerçekleşen ölümlerin yüzde 10'una neden olan ciddi bir meseleydi.

80. Selskar Gunn, "Diary of Visit to Turkey", 10–12, ayrıca bkz. Ralph Collins, "Interview with Dr. Refik Bey, Minister of Hygiene, Ankara: December 19, 1926", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 37, Dosya 458.

81. Selskar Gunn "Diary of Visit to Turkey", 41–3.

lere karışmayacağı güvencesini alan İnönü, vakfa Türkiye'ye bir temsilci göndermesi ve Ankara'da modern Merkez Hıfzıssıhha Müessesesinin kurulmasında hükümete yardımcı olması ricasında da bulunmuştu.[82] Ralph Collins de aralarında Refik Saydam'ın da bulunduğu çeşitli yetkililerle bir araya gelmiş, Saydam doktorlar ve hemşireler için eğitim burslarının yanı sıra, Hijyen Enstitüsü ve Çocuk Bakımevinin geliştirilmesi için Rockefeller Vakfının yardımını talep etmişti.[83] Ralph Collins[84] bu toplantılar sonrasında Türkiye'de kamu sağlığının genel durumu hakkında kapsamlı bir rapor hazırlamıştı. Sıhhi temizlik ve sağlık hizmeti sunulmasının köylerdeki en ciddi sorunlar olduğunun altını çizmişti.[85] Bir taraftan da Türk yetkililerin işbirliğine istekli olmasından memnuniyet duyuyordu: "Gelecekteki ihtimallerin ümit verici görünmesi koşuluyla, geçmişteki olaylar bizim için önemsizdir."[86] Ülkeyi "modernleştirme" girişimlerini takdir eden Collins, Rockefeller Vakfının sağlık alanındaki projelerinin Türkiye'nin modernleşmesinde önemli bir rol oynayabileceğine inanıyordu.[87] Türkiye'nin, yöneticilerinin gösterdiği muazzam çaba sayesinde sıhhiye ve sağlık hizmetleri alanında başarı gösterdiğini kabul ediyordu.[88] "Kendi aklı ve becerileri sayesinde kendilerini yeniden kurmuş olan" Türklere hiçbir şey katmamış "medenileşmiş Avrupa güçleri"ni eleştiriyordu.[89]

---

82. A.g.e. Sağlık Bakanlığı 160 milyon liralık (toplam bütçeden) 4 milyon lira almıştı.
83. Ralph Collins, "Public Health in Turkey: September 1926". Bu alışveriş sırasında Refik Bey, Rockefeller Vakfının hastaneleri desteklemesinde ısrar etmişti, ama Ralph Collins, sadece hijyenle ilgili meselelerle ilgileneceklerinde ısrar etmişti. Ralph Collins, "Interview with Dr. Refik Bey".
84. Collins Bulganistan'ı da ziyaret etmiş, Rockefeller Vakfı temsilcisi olarak burada birkaç yıl geçirmişti.
85. Ralph Collins, "Public Health in Turkey", 143–4.
86. A.g.e., 141.
87. A.g.e., 141–2.
88. A.g.e., 143–4.
89. A.g.e., 145–6.

Halk sağlığı hizmetlerini iyileştirmeye yönelik bütün bu çabalar ve iyi niyet, Rockefeller personelini etkilemiş gibi görünüyordu. Ne var ki, vakfın Türkiye'deki faaliyetlerini nasıl formüle edeceğine karar vermesi biraz zaman aldı. Selskar Gunn, Türk yetkililer ve tıp personeliyle yaptığı toplantılar sırasında, Rockefeller Vakfının henüz Türkiye'ye yapılacak ciddi bir yatırım konusunda karar verme aşamasında olduğunu tekrarladı. Öyle görünüyor ki onların zihninde olası bir seçenek Türkiye'deki Amerikan kolejleri, özellikle de Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji çerçevesindeki tıp tesislerine yatırım yapmaktı. Kolej başkanları, o dönemde Türkiye'de gayet ender rastlanan teçhizat ve laboratuvarları iyileştirmeye hevesliydi. Rockefeller Vakfı yetkililer ise kurumlara yapılan birkaç ziyaret ve toplantı sonrasında programlarını bu kurumlar üzerinden yürütmenin uygun olmadığını görmüştü.[90]

1919 ile 1927 arasında Amerikan yüksek komiseri olarak hizmet veren Amiral Mark Bristol, Rockefeller Vakfı ile yönetici Türk seçkinleri arasında arabuluculuk konusunda kilit önemde bir rol oynamıştı. Bristol, Türkiye'nin yeni bir yönetimle imparatorluktan cumhuriyete doğru bir geçiş döneminde olduğunun farkındaydı. 1926'da hükümet İzmir'de Mustafa Kemal'e yönelik bir suikast planını boşa çıkarmış, bu plana dâhil olanların tutuklanması için seferberlik başlatılmıştı. Onlarca üst düzey bürokrat, asker ve eski İttihat ve Terakki üyesi hapse atılmış, mahkeme 13 kişiyi ölüme mahkûm etmişti. Bu dava Mustafa Kemal'in muhaliflerini bertaraf etmesini, iktidarı kavrayan elini sıkılaştırmasını sağlamıştı.[91] İktidardaki bu yeniden düzenlemeden bir yıl sonra ilk ABD Büyükelçisi Muhtar Mollaoğlu, New York'ta görevlendirilmişti.[92] Bristol, ABD kurumlarının eğitimli seçkinlerle güçlü

---

90. George Vincent Diary, 1924, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 12.

91. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* (Ankara: Tarih Vakfı, 1981), 161–8.

92. George Harris, *The Foreign Service Under Ataturk*, 99.

bağlantılar kurması gerektiğine gayet ikna olmuş görünüyordu; Rockefeller Vakfı Başkanı George Vincent, Selskar Gunn, Ralph Collins ve George Strode ile bir araya gelerek onlara Türkiye'deki genel sosyo-politik koşulları, Rockefeller Vakfının olası ortaklık alanlarını anlatmıştı.[93] Vakıf personeli Bristol'ın Türkiye'ye uzun vadeli yatırımla ilgili olumlu tavsiyelerini ciddiye almış, ülke insanıyla ilgili deneyimleri konusunda ve işbirliğine dayalı çalışmanın yollarıyla ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak istemişti.[94]

Selskar Gunn ile Ralph Collins 1927'de "çalışmanın ilk aşamasının sonuna geldikleri", "Türklerin güveninin görünüşe bakılırsa kesinlikle kazanıldığı" kanısına varmıştı.[95] Ralph Collins, Rockefeller Vakfının ilgilendiği başlıca dört alana dair tavsiyede bulunmuştu: Araştırma bursları verilmesi, Ankara'da Hıfzıssıhha Müessesesinin kurulmasının desteklenmesi, bölgesel laboratuvarlar oluşturulması ve bir hemşirelik okulu açılması.[96] Bunun sonucunda Rockefeller Vakfı 1928'de Ankara'daki Merkez Hıfzıssıhha Müessesesinin desteklenmesi için 280.000 dolarlık ilk ciddi bağışta bulundu.[97] Okulun dört bölümü bulunuyordu: epidemiyoloji ve istatistik, sıhhiye mühendisliği, parazitoloji ve sosyal hijyen.[98] Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti (Sağlık Bakanlığı) enstitünün yerinden de memnundu, zira demiryollarının gelişmesi sayesinde bütün ülke bu hizmetten yararlanabile-

---

93. George Vincent Diary, 1924; "Letter to Admiral Bristol and Bristol's Letter to Vincent, 19 June 1924 and November 21, 1925", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 3.

94. Selskar Gunn Diary, 3 Ocak–30 Haziran 1927, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 12.

95. A.g.e.

96. "Letter from George Strode to Selskar Gunn: 22 May 1926", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Kutu 37, Dosya 458.

97. Kenneth Rose, "The Rockefeller Foundation's Fellowship Program in Turkey: 1925–1938", 8; "Letter from George Strode to Selskar Gunn 22 May 1926".

98. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu, 1935, 59.

cekti.[99] Saydam enstitünün yöneticiliğine Avrupa'dan önde gelen bir uzmanın davet edilmesini istiyordu. Ancak Gunn ve Collins ona kararını milliyetten ziyade vasıflara dayandırması tavsiyesinde bulundu.[100] Nitekim sonraki yıllarda Merkez Hıfzıssıhha Müessesesinin başkanlığını Ralph Collins üstlenecekti ve Rockefeller'ın desteği sayesinde kurum, kamu sağlığı alanında eğitim ve laboratuvar hizmetleri verecekti.[101]

Uluslararası Sağlık Bölümünün hemşireliğin gelişmesine duyduğu ilgi yönetici seçkinlerin dikkatini çekmişti, ama ciddi bir yardımın ayarlanması biraz zaman aldı. Refik Saydam 1926'da Ralph Collins'le yaptığı bir toplantıda ona hemşirelik konusunda sabırlı olmasını telkin etmişti, zira yeni kanunun geçirilmesi sonrasında hemşirelik Türkiye'de "saygın" bir meslek haline gelecek, bir hemşirelik okulu kurulmasının yasal zemini hazırlanmış olacaktı.[102] Türkiye'de ilk hemşirelik okulu 1925'te Ankara'da, Hilal-i Ahmer'in (Kızılay) yönetiminde açılmıştı. Saydam, vakıf yetkilileriyle yaptığı bir başka toplantıda bu okulu geliştirmek için yeterli para olmadığından yakınmıştı.[103] Ne var ki, görünüşe bakılırsa Uluslararası Sağlık Bölümü okula maddi destek sunmak yerine hemşirelere eğitim bursları verilmesini daha kalıcı bir yatırım olarak görüyordu. 1930 sonrasında Rockefeller burs programı sayesinde, önemli sayıda Türk hemşire ABD'ye gönderildi. O döneme ilişkin vakıf raporlarında belli bir ülkede sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde bursların önemine işaret ediliyordu:

> *İnsanlığın sağlığı çok büyük ölçüde her tür tıp pratisyeninin bilgi ve yetilerine dayanır... Uluslararası Sağlık Bölümü, tıp*

---

99. Selskar Gunn Diary, 1 Ocak–1 Haziran 1928.

100. A.g.e.

101. Kıvanç Kılıç, "The Central Institute of Hygiene: Modernism and Gender in Early Republican Turkey" Rockefeller Arşiv Merkezi Araştırma Raporu, 2010, http://www.rockarch.org/publications/resrep/kilinc.php (Erişim 18 Kasım 2015).

102. Ralph Collins, "Interview with Dr. Refik Bey".

103. Selskar Gunn Diary, 3 Ocak–30 Haziran 1927.

biliminin güçlendirilmesi, kliniklerin desteklenmesi, ümit veren bireylere yurtdışı burslarla yardımcı olunması, tıp alanında yoğun gelişime müsait belli etki merkezlerinin seçilmesi... yoluyla çok sayıda ülkede peş peşe tıp eğitiminin niteliğinin iyileştirilmesi girişiminde bulunmuştur... Tıp eğitimi ve tıp bilimi alanında son on yılda en iyi programlar, stratejik noktalarda yapılan binalar ve vakıflar, yerli ve yabancı burslar, yetkin araştırmacılara verilecek uzun vadeli burslar olmuştur.[104]

1925 ile 1940 arasında halk sağlığı alanında otuzu aşkın Türk doktor ve hemşireye burs verilmişti. Bu kişiler ABD'de öğrenim görmeye davet edilmiş, kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili sağlık merkezlerinde eğitim programlarına katılmıştı. Vakıf raporlarında tıp bilimleri alanında yeni bir eğitim merkezi olarak betimlenen John Hopkins Üniversitesi burslu Türk araştırmacıların rağbet ettiği bir yerdi.[105] Ne var ki, içlerinden bazıları İngilizce konusunda sıkıntı çekiyor, halk sağlığı eğitimi alanında mevcut tesislerden yararlanamıyordu.[106] Uluslararası Sağlık Bölümü dil ve kültür sorunlarına rağmen 1940'a dek burslu Türk araştırmacıları davet etmeyi sürdürdü. Bu araştırma bursları, miktarı yavaş yavaş artan vakıf bağışlarının verimini en üst düzeye çıkarmayı da hedefliyordu, zira Rockefeller'dan destek alan kurumların sunduğu hizmetlerin niteliğiyle ilgili kaygılar mevcuttu. Vakıf raporlarında, hastaneler ve diğer sağlık birimlerinde en son önleyici tıp yöntemlerini uygulayabilecek, ellerindeki teçhizatı çalıştırabilecek, araştırmalar gerçekleştirebilecek vasıflı personel

---

104. "Program and Policy 1930–1941", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 900, Kutu 1, Dosya 4.

105. İlk burslulardan bazıları şunlardır: Zeki Nasır (1925), Cemal Ali Kiper (1939, sanayi hijyeni), Memduh Ölçer (1937, hıfzıssıhha mühendisliği), Kamil İdil (1929, epidemiyoloji), Tarık Bilginer (1939, halk sağlığı), Muhit Tümerkan (1939, hijyen), Tomric Eneren (1938, hemşirelik) ve Asuman Turer (1938, hemşirelik). Bkz. Rockefeller Fellowship Cards.

106. George Payne Diary, 5–6 Ekim 1949, RG 12, Kutu 366.

eksikliğinin altı çiziliyordu. Yeterince eğitimli personel olmadığı sürece, kaç merkez açılırsa açılsın sağlık hizmetlerinin niteliği iyileşmeyecekti.[107] Ayrıca Collins'in ileri sürdüğü üzere, vakıf kendisini ülkedeki Amerikan vatandaşlarıyla ilişkilendirmek yerine tıp alanında öncü rol alabilecek iyi eğitimli yerel yeteneklerle çalışmaktan yanaydı.[108] Selskar Gunn 1930'da yazdığı bir raporda şu düşünceleri paylaşmıştı:

> *İlk adım, deney için seçilen ülkelerin yerlilerine burslar vermek olmalıdır... Rockefeller Vakfının yetkin memurları gözetim ve tavsiyelerini sunar, ama araştırmaları yapma konusunda fiili iş yerel halkın elinde olacaktır... İkinci adım yerli halka memleketlerinde araştırma ve çalışmalarına devam etme fırsatı sunulmasıdır... Vakıf belli topluluklarda var olan sorunlara yönelik bilimsel bir hücuma temel bir biçimde yardım edebilir, yerel koşulların daha bilimsel bir biçimde incelenmesine yönelik bir plan insanların refah düzeyini iyileştirebilir.*[109]

Rockefeller burslarının, Türkiye'de halk sağlığı alanında gerçekleşmekte olan kurum inşa süreçlerinde önemli bir araç olduğu açıktı. Bu burslar dönemin tıp çevrelerinde hızla rağbet görmeye başlamıştı ancak vakıf seçiciydi. Sadece bakanlıktan ve vakfın Paris ofisinden gelen adayları kabul ediyor, adayların amaçlarını ve vasıflarını belirten, katı bir biçimde tanımlanmış bir çerçeve içinde programını yürütüyordu. Vakıf raporunda şöyle deniyordu: "... bu burslar halk sağlığı hizmeti alanında belli ihtiyaçları karşılamak amacıyla, sadece belli işler için titizlikle seçilmiş insanlara verilir."[110] Bunun yanı sıra burs alan kişilerin tıp alanında uzun vadeli bir dönüşümün rotasını çizmesi bekleniyordu: "Burs

---

107. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1929, 35–42.

108. Ralph Collins, "Public Health in Turkey", 146.

109. "Mr Gunn's Paper at the Princeton Meeting", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 908, Kutu 12, Dosya 175.

110. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1935, 60.

verilen bu kişiler... eğitimlerini tamamladıktan sonra kendi ülkelerinin sağlık hizmetlerinde öncü konumlara getirilecektir."[111] Bu çerçevede Uluslararası Sağlık Bölümü, doğrudan Sağlık Bakanlığının önerdiği adaylara burs verdi, zira bu insanların ülkeye döndüğünde önemli kurumlarda üst düzey mevkilere getirilmesi daha muhtemeldi.[112] Ralph Collins kaleme aldığı raporda Rockefeller Vakfının şu kişilere burs vermesi gerektiğini belirtiyordu:

> *Türkiye'ye döndükten sonra önemli mevkilere gelebilecek genç Türk doktorlar ve diğerleri... burslular Türkiye'ye dönüp Sağlık Bakanlığında ya da başka yerlerde önemli mevkilere geldiklerinde hiç kuşkusuz fırsatlar doğacaktır, daha sonra teknik bölümlemeler ve saha çalışması geliştirilebilir.*

Vakfın burs verilenler için yüksek mevkileri güvenceye almak konusunda izlediği genel politika meyvelerini vermeye başlamıştı, zira bu kişiler vakıf personelinin hayal ettiği projelerin geliştirilmesinde önemli roller oynuyordu. Vakıf yetkilileri burslularla sık sık görüşüyor, ihtiyaçlarını öğreniyor, dâhil oldukları kurumların yönetimiyle ilgili tavsiyelerde bulunuyordu. Bilimsel tıbbın tanıtılması eğitimli personel gerektiriyordu. Vakıf yetkilileri de Türkiye'deki tıp personelinin vakıftan burs alan kişilerin yönettiği sağlık merkezlerinde eğitim alması gerektiğinde ısrar ediyordu.

Yukarıda not ettiğimiz üzere hükümet, özellikle de Refik Saydam 1925 sonrasında Türkiye'de halk sağlığının yeniden örgütlenmesi ve gelişimi için büyük bir çaba sarf etmişti. Saydam ve Hıfzıssıhha müdürü, 1929'da Rockefeller Vakfının davetlisi

---

111. A.g.e., 59–60.

112. "Turkey: Health Center", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805 J, Kutu 1, Dosya 11. 1934'e dek sağlık hizmetleri alanında 20 burs verildi. Örneğin bir vakıf raporunda burs alan üç kişi, Dr. İzzet Kudsi, Fatma Hanım ve Ülfet Hanım Türkiye'de hemşireliğin geleceği açısından ümit vaat eden adaylar olarak anılır. Dr. Kudsi'nin daha sonra İstanbul'da Edirnekapı Sağlık Merkezini yönetmesi tavsiye edilmiştir.

olarak, kamu sağlığı yönetimini gözlemlemek üzere ABD ve başka ülkelere ziyaretlerde bulundular.[113] 1925 ile 1937 arasında doktor sayısı 728'den 1625'e, hemşire sayısı da neredeyse sıfırdan 325'e çıktı.[114] 1928'de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Hakkında Kanun çıktı. Bu kanun ülkede bilimsel ve tıbbi gelişmelerin gözetiminde kurumun rolünü tanımlıyordu.[115] Aynı yıl doktorlar, hemşireler ve diğer sağlık personelinin pratiklerini düzenleyen Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun yayınlandı.[116] Türkiye'de üniversite eğitimini yeniden yapılandırmayı amaçlayan 1933'teki üniversite reformu sonrasında Rudolph Nissen, Erich Frank ve Friedrich Dessauer gibi Avrupa'dan önde gelen akademisyenler İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim vermeye davet edildi. Bu konuda hükümete yardımcı olan Profesör Schwartz da Refik Saydam'ın ondan alandaki önde gelen akademisyenlerin Türkiye'de eğitim vermeye davet edilmesini rica ettiğini not etti.[117] Ne var ki, projelere ve her iki tarafın iyi niyetine rağmen, 1935'te yazılmış bir vakıf raporunda Türk makamlarıyla işbirliğinin o zamana dek yeterince güçlü olmaması için eleştirilmişti. Raporda, Uluslararası Sağlık Bölümünün Türkiye'ye yakın bir ilgi duyduğu, ama Türk bürokratlar

---

113. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1929, 36.

114. Umut Karabulut, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925–2937)", *ÇTTAD* 6, no 15 (Güz 2007): 53.

115. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601267.pdf; ayrıca bkz. Meliha Özpekcan, "TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyetin İlk On Yılında Sağlık Politikamız", Türkler, XVII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2003, 442–44.

116. http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/tipmslk/pdf/1219_sayili_tababet.pdf; Umut Karabulut, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış" 155.

117. Arslan Terzioğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı 2 (2002): 282–8. Frances Elisabeth Crowell'ın günlüğünde, Bakan Refik Bey'in Almanya'dan 36 profesör beklediği belirtilmiştir. Frances Elizabeth Crowell Diary 1933, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG12. Ayrıca bkz. Arnold Reisman, *Turkey's Modernization*, 20–35.

arasında “işbirliği kültürünün eksik olmasının” ülkeye daha fazla yatırım yapılmasının önünde engel teşkil ettiği belirtiliyordu. Merkez Hıfzıssıhha Müessesesinin geliştirilmesiyle iyi bir başlangıç yapılması sonrasında, vakıf personelinin Sağlık Bakanlığıyla yeni projelere girişmesinin beklenmesi muhtemeldi. Zira özellikle hemşirelik eğitimi alanında yavaş ilerleme kaydedilmesi belirgin bir memnuniyetsizlik yaratıyordu.[118] Sahada karşılaşılan, ülkede tıp hizmetinin ilerlemesi konusunda kaygılara neden olan pratik güçlüklerle uğraşmak, vakıf personelinin vaktinin büyük bölümünü alıyordu.[119] Ne var ki, sağlık merkezlerinin yöneticileri, özellikle de Refik Saydam vakfın bu çabalarını takdir ediyor, bürokratik meselelere rağmen vakıf personelini desteklemeye devam ediyordu.[120]

Uluslararası Sağlık Bölümünün başlıca hedefi, aslında sağlık hizmetleri ve tıp eğitimi alanında model kurumlar inşa etmekti. Bu çerçevede, İstanbul'da Edirnekapı sağlık merkezinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaya karar verilmişti. Burası hemşirelik öğrencileri için de bir eğitim merkezi olacaktı; Uluslararası Sağlık Bölümü 1934 ve 1937'de bağışta bulundu.[121] Esasen hemşirelerin eğitiminden sorumlu olan üst düzey Uluslararası Sağlık Bölümü üyesi Frances Elisabeth Crowell 1933 ile 1938 arasında Türkiye'ye düzenli ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaretlerin her birinde Refik Saydam ve bakanlığın diğer üst düzey

---

118. “Turkey: Health Center”.

119. 1934-1939 arasındaki vakıf belgelerine göre IHD vakıf bölümleri arasında en büyük bütçeye sahipti. 1913'ten 1938'e dek IHD 65 milyon dolar harcadı ve yaklaşık 41 ülkede faaliyet gösterdi. Bkz. “Program and Policy, 1930–1941”, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 906, Kutu 1 Dosya 4 ve “Program and Policy, 1930–1935”.

120. Bakan Refik Bey, 1936'da IHD başkanı Wilbur Sawyer'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: “Burada, Ankara'da sizinle işbirliği yapma ayrıcalığına sahip oldum... bilin ki, buna, bana verme nezaketinde bulunduğunuz iyi fikirleri uygulayabilmenin hazzı da eklenecektir.”, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805 J, Kutu 1 ve RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 141, Dosya 1052.

121. “Turkey: Health Center”. Bkz. “letter to Mr Gillete from R. Letort: 29 December 1934”

bürokratlarıyla bir araya geldi, İstanbul'daki sağlık merkeziyle ilgili planlarını ve Rockefeller burslularının Türkiye'ye dönüşü sonrasındaki atamalarını tartıştı.[122] Refik Saydam sadece İstanbul'daki merkezlerin değil, başka kentlerdeki merkezlerin de Edirnekapı'dakini örnek alacağına emindi.[123] Ne var ki, eğitim ve hizmet planlarını nasıl yapılandıracakları konusunda anlaşamamış gibi görünüyorlardı, zira Crowell sağlık merkezinin öğrenciler ve hemşireler için bir eğitim sahası olarak hizmet vermesi gerektiğinde ısrar etmişti.[124] Crowell eskiden Rockefeller'dan burs almış İzzet Kudsi'nin Edirnekapı'daki sağlık merkezinin müdürü olarak görev yapmasını da önermişti.[125] Ankara'da daha sonra Sıhhat Merkezi adını alacak olan Etimesgut İçtimai Hıfzıssıhha Numune Dispanseri ve Halk Sağlığı Okulunun gelişimiyle birlikte iki önemli proje daha uygulamaya koyulmuş oldu.[126] Crowell, Ankara hükümetinin her şeyi (tıp okulu, genel hastane, hıfzıssıhha enstitüsü ve hijyen okulu, sağlık merkezi ve hemşirelik okulu) Ankara'da bir tıp eğitim ve hizmet merkezi olarak bir araya getirdiğini belirtiyordu.[127] Mevcut yegâne tıp okulu İstanbul'da Haydarpaşa'daydı[128] ve bu okulu Ankara'ya taşımak uygulanabilir bir seçenek değildi. Etimesgut kırsal bir bölgede bir önleyici sağlık modeli olarak hizmet etmesi anlamında önemliydi. Crowell aynı zamanda Ralph Collins'le birlikte bir kalkınma planı başlatmak

---

122. Frances Elisabeth Crowell'ın günlüğünün ilgili bölümlerine bkz., 1933–5.

123. Frances Elisabeth Crowell Diary, 1934.

124. A.g.e.1934. Türk hükümeti Oberhauser ve Ratchsmy gibi Alman ve Avusturyalı hemşireleri Türkiye'de hemşirelik standartlarını iyileştirmek üzere davet etmişti, Crowell İstanbul'da Türk hemşireler için örnek bir eğitim merkezine ihtiyaç duyulduğu konusunda onlarla düzenli toplantılar yapmıştı. Frances Elisabeth Crowell Diary, 1935 and 1937.

125. A.g.e., 1933.

126. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1937, 120; "Ankara Health Center: Letter to W.A Sawyer, November 17 1937", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805 J, Kutu 1, Dosya 10.

127. Frances Elisabeth Crowell Diary, 1935.

128. Haydarpaşa Tıp Okulu'nun yeri 1933'te değişti.

üzere merkezi çeşitli kereler ziyaret etmişti.[129] Belirtildiği üzere vakıf personeli daha ziyade kırsal kesimde halk sağlığı hizmetinin iyileştirilmesiyle ilgileniyor, Rockefeller burslularının Etimesgut projesine katılmasını istiyordu. Aslına bakılırsa böyle bir sağlık merkezi uzun zamandır Türk yetkililerin gündeminin ilk sırasında yer alıyordu, zira Anadolu'dan gelen öğrencilere de daha kolay bir erişim sunma imkânı oluşacaktı. Rockefeller Vakfı uzun müzakereler sonrasında Ankara'da bu sağlık merkezinin geliştirilmesine 56.000 dolar katkıda bulunmaya karar verdi.[130]

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938'de ölmesinden sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı oldu ve bir yıl sonra Refik Saydam'ı başbakan olarak atadı.[131] Aynı yıl II. Dünya Savaşının patlak vermesiyle birlikte, Saydam artık enerjisinin tamamını tıp işlerine vakfedemiyordu.[132] Türk hükümeti ülkeyi savaş dışında tutmaktaki başarısına rağmen, bu süreçte temel sağlık hizmetlerinin sağlanması konusunda zor zamanlar geçirdi. Finansal ve lojistik güçlükler nedeniyle sıtma ve tifüs gibi hastalıklar yeniden görünmeye başladı.[133] Ne var ki, Sağlık Bakanlığındaki çalışma arkadaşları Saydam'ın hedeflerini canlı tuttu ve tıp hizmetlerinin modernleştirilmesi misyonuna bağlı kaldı. Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik

---

129. Frances Elisabeth Crowell Diary, 1937; Cumhuriyet yönetiminin önleyici tıbbı iyileştirmeye yönelik ilk çabaları hakkında bkz. Ali Gürsel, "Cumhuriyet Döneminde Sağlık Personeli ve İstihdamı Politikaları", *Asia Minor Studies* 4, no 8 (Temmuz 2016): 26.

130. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu, 1938.

131. İsmet İnönü 1937'de başbakanlıktan istifa ettiğinde Refik Saydam da bir nezaket işareti olarak bakanlıktan ayrıldı. Şevket Süreyya Aydemir, *İsmet İnönü*, 224.

132. Saydam 1940'ta cumhuriyetin kuruluş yıldönümü vesilesiyle yaptığı bir radyo konuşmasında şunları söyledi: "Biz, gücünden emin, bağımsızlığını korumaya adanmış bir ulusun ahvadıyız. Barış ve insanlığı severiz, ama bütün dünyanın bildiği gibi ordumuz ve askerlerimiz cesurdur." Bkz. *Cumhuriyetin 17. Yıldönümüde Hitabeler ve Konferanslar: Başvekil Refik Saydam'ın Ankara Radyosunda Cumhuriyet Bayramını Açış Hitabesi ve Vekaletlerle Milli Teşekkürler Adına Ankara Radyosunda Verilen Konferanslar* (Ankara: Sümer, 1940), 2–3.

133. İsmail Çakırçoban, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", Marmara Üniversitesi, 2010, 28–33; 118–21.

Umum Müdürü Zeki Nasır Berker, 1940'taki radyo konuşmasında sağlık sorunlarına yol açan zararlı toplumsal göreneklerin ve bulaşıcı hastalıkların kaldırılmasına yönelik ulusal seferberliklerden övgüyle bahsetmişti. Ona göre, hijyen ve önleyici tıp öğretme çabaları hastalıkları iyileştirmeye, insanların hastalanmamasını sağlamaya yönelik "medeni önlemlerdi."[134] Rockefeller'ın eğitim ve teçhizata yaptığı yatırım, cumhuriyetçi yönetimin sağlık alanındaki vaatlerini yerine getirmesini mümkün kılmakta rol oynadı. Bilimsel tıp kamusal alanda geniş çapta tanınırken, Türkiye'nin medeniyet değişikliğini gösteren bir köşe taşı olarak öne çıkarıldı. 1950'ler ve 1960'larda ülkedeki tıp sistemi ve personelinin dönüşümü sayesinde bu alanda başka projeler mümkün kılındı.

1945 SONRASINDA BURSLAR VE PROJELER

II. Dünya Savaşı, Rockefeller Vakfının Türkiye'deki faaliyetlerini durma noktasına getirdi. İki ülke arasında seyahat etmek artık kolay değildi. Rockefeller'dan burs almış bazı kişiler ABD'den ya da Türkiye'den çıkamaz hale gelmişti.[135] Ralph Collins 1940'ta ülkeden ayrılmış, o tarihten sonra da vakıftan hiçbir yetkili Türkiye'yi ziyaret etmemişti. Vakıf Latin Amerika'daki faaliyetlerine öncelik veriyor, mevcut fonlarını savaştan etkilenmiş ülkelerdeki acil sağlık hizmetlerine harcıyordu.[136] Uluslararası Sağlık Bölümünün Türkiye'deki faaliyetlerini koordine eden iki vakıf yetkilisi savaş yıllarında ülkeyi terk etmişti. Vakfın başkan yardımcısı Selskar Gunn ise sağlık sorunları nedeniyle 1944'te hayatını kaybetmişti. Gunn, Türkiye'de tıp, halk sağlığı ve sıhhiye koşullarıyla ilgili

---

134. Bkz. *Cumhuriyetin 17. Yıldönümüde Hitabeler ve Konferanslar*'da Zeki Nasır'ın konuşması 48–9.

135. Kenneth Rose, "The Rockefeller Foundation's Fellowship Program in Turkey", Bkz. "Muhit Tümerkan'ın bursluluk kartı".

136. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu, 1941, 69–70.

ilk yazılı raporu hazırlamış, vakfın kırsal kesimdeki yeniden inşa projesinin yöneticisi olarak Çin'e tayin edilinceye dek Rockefeller'ın buradaki faaliyetlerine dâhil olmuştu.[137] Uluslararası Sağlık Bölümü çerçevesindeki çabaları ile Türkiye'de sıtma ve veremin kökünün kazınması konusunda hatırı sayılır bir başarı göstermişti. Gunn'ın yakın çalışma arkadaşı olan, Türkiye'ye ilk kez 1926'da gelen ve 1940'a kadar zamanını Türkiye ve Bulgaristan arasında geçiren Ralph Collins 1940'ta öldü. Collins, ABD'ye döndüğünde hâlâ Türkiye'deki Sıhhiye Okulunun müdürüydü.[138] Bu ikilinin Türkiye'deki en yakın çalışma arkadaşı Refik Saydam ise 1942'de vefat etti. Saydam, Rockefeller Vakfının Türkiye'de faaliyet göstermesine kapı açan, 1924 ile 1940 arasında projeleri ve burslarıyla onlara tam destek veren kişiydi. Daha önce belirttiğimiz üzere İsmet İnönü'nün 1939'da cumhurbaşkanı olması sonrasında başbakanlığa atanmış, 1942'ye kadar bu görevi sürdürmüştü. Saydam, Gunn ve Collins'e o kadar yakındı ki Collins'in 1940'ta ölmesi üzerine karısına başsağlığı telgrafı göndermişti.[139] Türkiye'de tıp hizmetleri ve eğitiminin modernleşmesi konusunda benzer değerleri ve görüşleri paylaşan bu üç tıp adamının hayatını kaybetmesi, Türk-Amerikan işbirliğinde bir boşluğa neden oldu.

Raymond Fosdick'ten sonra Rockefeller Vakfı başkanı olarak göreve gelen Chester Barnard birinci yılını doldurması vesilesiyle 1948'de kaleme aldığı bir değerlendirmede dünyada değişen koşullara ve Rockefeller Vakfının karşılaşabileceği yeni zorluklara dikkat çekiyordu:

> *Dünya koşullarında 1939'dan beri gözlenen radikal değişiklikler, ayrıca Rockefeller Vakfındaki yönetim değişikliği vakfın programının kısaca yeniden dile getirilmesi için fırsat yarattı.*[140]

137. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu, 1944, "Foreword".
138. *Daily Journal-World*, Lawrence-Kansas, 23 Kasım 1940.
139. A.g.e.
140. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1948, 8.

Barnard bilginin ilerletilmesi ve uygulanmasının vakfın "gerçekleştiremeyeceği kadar büyük" bir hedef olduğunu ifade ediyordu. Vakfın çeşitli ülkelerdeki faaliyetlerinin çapı konusunda daha net olması, belli alanlara yoğunlaşması gerekiyordu; halk sağlığı dışında bir alanda kendi personeli bile yoktu, projelerini gerçekleştirmek için hâlâ hükümetlere ya da diğer kurumlara bağlıydı.[141] Barnard bunun yanı sıra bilimsel araştırmaları gerçekleştirecek, ciddi bir çıktı üretecek ve mevcut bilginin uygulanmasında başarılı olacak vasıflı personelin yetersiz olduğunu düşünüyordu. Rockefeller Vakfının bu nedenle araştırmaları finanse ederken öncelikleri konusunda titiz olması gerektiği uyarısında bulunuyordu. Bu da vakfa yapılan özel bağışları güvence altına almak için yeni bir "slogan" haline gelmişti.[142] Barnard kendi görüşlerini yansıtan şu soruyu soruyordu:

> *Önce ne gelir? Neyin istisnai desteğe ihtiyacı vardır? Dil eğitimi tekniklerinin iyileştirilmesi, sözgelimi fiziksel kimya alanında katıksız araştırmalarla nasıl karşılaştırılabilir? Sarı humma ve sıtmanın kökünün kurutulması toprakların korunmasından ve hastalıklara dirençli tahılların geliştirilmesinden önce mi gelir?*[143]

Barnard bu düşünceleri izleyerek üç büyük başlık önermişti: nüfus, iletişim ve işbirliği. Bu konuların, Rockefeller Vakfının "insan refahı" yararına gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirme girişiminde bulunduğu bütün faaliyetleri kapsayacağına inanıyordu. Ayrıca nüfusta kontrolsüz bir artışın refah için kaçınılmaz bir tehdit oluşturacağını, başka toplumsal hastalıklara yol açacağını, Rockefeller Vakfının bu gidişatı değiştirmek için önlemler alması gerektiğini savunuyordu.[144]

---

141. A.g.e., 8–10.

142. A.g.e.

143. A.g.e., 11. 144.

144. A.g.e., 11–13.

Genel politika hatları bir yana, vakfın 1948'deki raporunda Uluslararası Sağlık Biriminin savaş sonrasında üstlendiği işlerin çok büyük bir bölümünün halk sağlığı hizmetlerinin yeniden inşasıyla ilgili olduğu gösteriliyordu. Rapor, yerel hükümet ve özel vakıfların halk sağlığı hizmetinin iyileştirilmesine yönelik ümit verici bir alan olarak hemşirelik hizmetleri ve eğitimine yaptığı yatırımların arttığını işaret ediyordu.[145] Uluslararası Sağlık Bölümü personeli bu kılavuz ilkeler çerçevesinde bilgi toplamak ve hükümet yetkililerine danışmak amacıyla Hindistan, Mısır, Türkiye ve İran gibi ülkelere araştırma gezileri düzenlemişti. Uluslararası Sağlık Bölümü Başkanı George Strode, Afrika ve Asya bölgelerinden sorumlu Hemşirelik Danışmanı Miss Varley ve Dr. Wilson'la birlikte Türkiye'yi ziyaret etmişti.[146] Bu ziyaretler sırasında Sağlık Bakanı Behçet Uz'la, eski Rockefeller bursluları Celal Or, Cemal Kiper Kâmil, Asuman Türer, Dr. İzzet Kudsi ve Fatma Acar gibi isimlerle görüşmüşlerdi. Amerikan Hastanesini, Kızılay Hemşirelik Okulunu, İstanbul ve Ankara'daki çeşitli sağlık merkezlerini de ziyaret etmişlerdi.[147] Öyle görünüyor ki, bu toplantılar sonrasında her iki taraf da işbirliği olasılıkları konusunda heyecanlanmıştı. Miss Varley, Dr. Wilson'a yazdığı bir mektupta Türkiye'yle ilgili görüşlerini şöyle özetliyordu:

> *Ortadoğu'da ikinci derecede önemli ülke Türkiye'dir. Burada biraz zaman geçirmem gerektiğini hissediyorum. Bir sonraki ziyaretimde bana eşlik etmenizi isterim. Kanımca, İran'a hemen gönderilecek olursam Türk hemşireliğini, profesyonel saygınlığımı ve Uluslararası Sağlık Bölümünü bırakmış olurum.*[148]

---

145. A.g.e., 108–9.

146. http://www.rockarch.org/exhibits/women/women_11.php.

147. Margaret Varley, "Nursing in Turkey: October 1948. Preliminary Report with Recommendations", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 7.

148. Bkz. Margaret Varley'nin Dr. Wilson'a mektubu "Nursing in Turkey: October 1948. Preliminary Report with Recommendations".

Vakıf yetkilileri başlıca beş hedef tanımlıyordu: Sıhhiye Okulu ve Etimesgut Sıhhat Merkezinin rehabilitasyonu, bir öğretim merkezi geliştirilmesi, hemşirelik okuluna yardım bağışlanması, hükümetin on yıllık planının geliştirilmesi için teknik yardım ve burs programının devamı.[149] Bunlar Rockefeller Vakfının Türkiye'de daha önceden giriştiği projelerdi, ne var ki, Türkiye'de ve daha geniş çaplı bölgede hemşirelik hizmetlerinin geliştirilmesi vakıf personelini diğer bütün meselelerden daha fazla meşgul ediyordu. İlk ziyaretlerinden altı ay sonra Margaret Varley, Türkiye'ye bir ziyarette daha bulundu ve ülkede hemşirelik eğitiminin gelişimi üstüne kapsamlı bir rapor hazırladı. Varley o zamana dek Türkiye'de hemşireliğin geliştirilmesi için Türk makamlarıyla Uluslararası Sağlık Bölümünün ciddi bir işbirliği göstermesini ve kesintilere rağmen ciddi bir ilerleme kaydetmesini takdir ediyordu. Halk sağlığı hemşireliği alanındaki eğitim programı daha önce Rockefeller Vakfından burs almış birinin yönetiminde devam etti ve bir başka eski burslu da Kızılay Hemşirelik Okulunun yönetimini üstlendi.[150] Raporda, Türkiye'de yaklaşık 475 hemşirenin faaliyet gösterdiği, Sağlık Bakanlığının Rockefeller Vakfından eğitim ve teçhizat yardımı talep ettiği belirtiliyordu. Varley hemşireliğin daha hızlı bir gelişim gösterebilmesi amacıyla hemşirelik faaliyetlerini yönetmek üzere iyi eğitimli bir hemşire danışmanın atanması uyarısında bulunmuştu. Hastanelerde eğitimli personel eksikliği nedeniyle hemşirelikte önleyici hizmetlerden ziyade tedavi edici hizmetlere ağırlık verildiğinden, hemşirelerin laboratuvar ve mutfak işleri gibi başka görevleri de yerine getirmesinin beklendiğinden yakınıyordu.[151] Rockefeller Vakfının önleyici tıp ve saha çalışmaları konusunda eğitim vermesi, bakanlıktan hemşirelik okullarının yöneticilerine verilen

---

149. Margaret Varley, "Nursing in Turkey".

150. A.g.e., 51.

151. A.g.e., 4–5.

eğitimi denetleyecek bir hemşirelik danışmanının atanmasını talep etmesi daha iyi olacaktı.[152]

Bakanlık bürokratları ve hemşirelik personeli de aynı şekilde Rockefeller Vakfıyla işbirliği yapmak için istekliydi. Bakan Uz ve George Strand birbirine çalışmalarını ve işbirliklerini öven telgraflar göndermişti.[153] Rockefeller Vakfının bursları hâlâ çok büyük talep görüyordu. Vakıf birkaç kurumdan onlarca başvuru almıştı; örneğin George Strode'a Ankara'daki sıhhiye müdüründen yüksek lisans öğrencilerine yönelik burs imkânları hakkında mektuplar gelmişti.[154] Nihayetinde 1948 ile 1951 arasında hemşirelik alanında burslar verilmeye başlandı. Ne var ki, ülkeye geri dönen burslu öğrenciler için sağlık hizmetlerinde üst düzey uygun mevkiler ayarlamak her zaman mümkün olmuyordu.[155] Hükümet 1946 ve 1947'de iki yeni hemşirelik okulu açtı. İstanbul'da Amerikan Hastanesine bağlı yeni bir hemşirelik okulu açma konusunda da planlar mevcuttu, ancak bu okulun geliştirilmesi için finansal yardım talepleri program sınırlamaları nedeniyle vakıf tarafından nazik bir dille reddedildi.[156] Bir üniversite bünyesinde hemşirelik fakültesi açmak gibi bir proje de vardı, böyle bir fakültenin müfredata, öğretim malzemesi ve teçhizatına, en azından yerli hemşireler eğitilinceye dek deneyimli yabancı halk sağlığı ve hemşirelik eğitmenlerine ihtiyacı olacaktı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakülte-

---

152. A.g.e., 48–51. Edirnekapı'nın halihazırdaki yöneticisinin emekli olacağını, IHD'nin bir sonraki yöneticiyi eğitmesi gerektiğini belirtiyordu.

153. "Turkey, 1948", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 431, Dosya 2901. Behçet Uz bir başka mektubunda Strode'a artık bakan olmadığını bildirmiş, Rockefeller'ın Türkiye'ye biraz daha yardım etmesi ricasında bulunmuştu.

154. Miss Tennat da aynı şekilde burs talebinde bulunan çeşitli mektuplar almıştı; bkz. "Turkey, 1948".

155. Örneğin, Ankara'da yeni Milli Hemşirelik Okulunun yöneticiliğine atanmış olan Asuman Türer, bu konumundan ayrılmış, Ankara'daki Pakistan Büyükelçiliğinde çalışmaya başlamıştı. Dr. McIntosh onun Türkiye'de yeni bir hemşirelik okulu kurmasını bekliyordu, Sağlık Bakanlığına Türer'in atamasıyla ilgili mektup yazmıştı. "Turkey, 1950", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG2, Seri 805, Kutu 468, Dosya 3138.

156. "Turkey, 1949", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 506, Dosya 3384.

si eski dekanı Muhiddin Erel, Rockefeller Vakfına bu okula olası yardımlar konusunda bir mektup gönderdi.[157] Bu planlara, olumlu düşüncelere ve mektup alışverişine rağmen, düzenli olarak verilen burslar dışında 1948 ile 1951 arasında pratikte ancak sınırlı düzeyde iş yapılabildi. Bu yavaşlık en başta Rockefeller Vakfı ile Uluslararası Sağlık Bölümünün örgütlenmelerinin değişmesinden kaynaklanıyordu. Vakıf raporunda, Avrupa ve Yakındoğu'da yaşanan, vakfın tıp alanında uzun vadeli yatırımlarda bulunmasını engelleyen belirsizliklere dikkat çekiliyordu.[158] Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında halk sağlığının ilerletilmesini hedefleyen birkaç uluslararası örgüt daha kurulmuştu. Bunların en önemlisi 1948'de Cenevre'de, 61 ülkenin katılımıyla, Birleşmiş Milletlere bağlı bir uzmanlık kurumu olarak tesis edilmiş Dünya Sağlık Örgütüydü (DSÖ). Bu değişen ortamda Uluslararası Sağlık Bölümü, ayrı bir oluşum olarak devam etmekte zorlanıyordu ve kurum 1951'de Rockefeller Vakfının Tıp ve Halk Sağlığı Departmanına bağlandı.[159]

Giriş bölümünde özetlediğimiz üzere Rockefeller'ın Türkiye'deki yatırımları 1950'lerde zirveye tırmandı, beşeri bilimler ve sosyal bilimler alanlarına ayrılan fonların artmasıyla birlikte tıp hizmetlerine de ciddi bağışlarda bulunuldu. Chester Barnard yıllık değerlendirme yazısında dünya çapında nüfus kontrolü meselesine dikkat çekiyordu:

> *İnsan söz konusu olduğunda, doğal süreçler, onun yaşadığı koşulların bazılarını zekice kontrol altına almasıyla değişir. Toplumsal örgütlenme, bilim, teknoloji, üretken sermaye birikimi ve halk sağlığı önlemleri çevremizi değiştirmek için faaliyet göste-*

157. Margaret Varley, "Nursing in Turkey: October 1948. Preliminary Report with Recommendations". Aynı şekilde, önde gelen hemşirelik eğitimcilerinden Fahrünnisa Seden, biri Miss Tenant'a diğeri Strode'a iki mektup yazarak Üniversite Hemşirelik Okuluna Rockefeller bağışı talebinde bulunmuştu. "Turkey, 1949".

158. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1948, 108.

159. http://rockefeller100.org/exhibits/show/health/international-health-division (Erişim 11 Eylül 2016).

> *rir. Ama bu etkenler değişse bile, doğal nüfus kontrol önlemlerini sıfıra indirmemiştir. Birkaç kısıtlı alan dışında, gıda tedariki ve ömrün uzatılması konusundaki iyileşmelere nüfusta sürekli artışlar eşlik etmiştir... Mevcut bilgimize, doğal kaynakların bugünkü elverişliliğine, yiyecekler hakkında sahip olunan geleneksel ve dinsel kabullere nispetle dünya nüfusu aşırı düzeydedir. Mevcut gerçeklikler açısından dünya nüfusu aşırı düzeydedir. Mevcut potansiyeller açısından ise durum böyle olmayabilir.*[160]

Rockefeller Vakfı dikkatini nüfus ve bebek ölümleri konularına çevirirken, 1950'lerde burs verdiği isimler arasında yer alan İhsan Doğramacı, Türkiye'de temas kurduğu kişi haline geldi. 1915'te Erbil'de doğan Doğramacı, Beyrut Amerikan Üniversitesine devam etmiş, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim görmüş, 1955'te Ankara Üniversitesinde çocuk sağlığı ve pediatri profesörü olmuştu.[161] Profesörlüğe atanmasından kısa bir süre sonra Rockefeller Vakfına, ABD ve Meksika'daki pediatri ve çocuk sağlığı bölümlerinin "örgütlenmelerini ve eğitim pratiklerini" incelemek üzere buraları ziyaret etme talebinde bulundu.[162] Vakıf, Doğramacı'nın 1956 ile 1967 arasında katıldığı program ve projelere bir milyon dolardan fazla bağışta bulundu.[163] Doğramacı, vakıf yetkililerini iki açıdan etkilemiş gibi görünüyordu. Bunlardan biri, tıp personelinin eğitimi sayesinde yüksek bebek ölümü oranlarını geriletebilecek biri olarak görülmesiydi; bir diğeriyse, Türk hastanelerinde geleneksel Alman modeli yerine, araştırmaya dayalı Amerikan tıp eğitimi modelini yerleştirebilmiş olmasıydı.[164]

---

160. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1948, 13.

161. "University of Ankara-Ihsan Dogramacı", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 A, Kutu 3, Dosya 21; http://www.cocuksagligi. hacettepe.edu.tr/tarihce.shtml (Erişim 15 Eylül 2016).

162. Doğramacı'ya 2750 dolar burs verilmişti. "University of Ankara-Ihsan Dogramacı".

163. Kenneth Rose, "The Rockefeller Foundation's Fellowship Program", 17–9. 164.

164. A.g.e., 17–19.

Hacettepe'de İhsan Doğramacı'nın yönettiği Çocuk Sağlığı Araştırma Enstitüsüne ilk ciddi bağış 1956'da, Rockefeller Vakfının teçhizat ve ziyaretçi eğitmenler için 100.000 dolar hibe etmesiyle yapıldı. Doğramacı gerekli malzemenin seçimiyle iddialı bir başlangıç yaptı; üniversite yönetimi ona teçhizat ve tedarik alımı konusunda tam yetki vermişti.[165] Enstitüyü ziyaret eden John Weir'a göre Doğramacı ABD'nin yanı sıra Avrupa'daki hemen her ülkenin tavsiyelerini almış, bir öğretim merkezi inşa edilmesi için güzel bir plan hazırlamıştı. Okulun bitişiğinde hemşirelik okulu için bir bina bulunuyordu, burası üç yıllık bir eğitime ilaveten üniversite derecesi düzeyinde üç yıllık bir eğitim de verecekti.[166] Bir sonraki hedef, ümit vaat eden doktor ve hemşirelere Türkiye'ye döndükten sonra Doğramacı'nın bölümünde çalışmaları koşuluyla araştırma ve eğitim bursları verilmesiydi. İhsan Doğramacı'dan güçlü tavsiye mektupları almış radyoterapi uzmanı Dr. Mustafa Sipahi ve biyokimya alanında çalışan Dr. Pınar Özand'a ABD'de eğitim görmesi için Rockefeller bursu verildi.[167] Doğramacı çocuk sağlığı bölümünden bir hemşire ile dört doktora da Rockefeller bursu almaları için olumlu tavsiye mektupları yazdı.[168] Bir başka aday da ABD'de nörolojik pediatri eğitimi almak isteyen Dr. Yavuz Renda'ydı. Doğramacı, Renda'nın eğitimi sonrasında Çocuk Sağlığı Araştırma Enstitüsüne geri döneceğini vurgulayarak onun için bir tavsiye mektubu kaleme almıştı.[169]

---

165. "University of Ankara-Pediatrics, 1953, 1955–1963" RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, Seri 805 A, RG 1.2, Kutu 4, Dosyalar 32–9; John Marshall Doğramacı'ya ödeme yapmakla ilgili bürokratik süreçleri tartışmıştı. John Marshall'ın günlüğü, 27 Ekim 1959.

166. Bkz. John Weir'in söyleşileri "Turkey A-Z, 1956", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Seri 805 A, Kutu 75, dosya 500. Weir, Doğramacı'nın kızının daha iyi ailelerden gelen sınıf arkadaşlarını bu okula gitmeye ikna ettiğini belirtir.

167. "Mustafa Siphai", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7256.

168. Bkz. Doğramacı'nın John Weir'e mektubu, "Turkey-A-Z, 1957", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Seri 805 A, Kutu 74, Dosya 487.

169. "Yavuz Renda", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7250.

Pediatrik hematoloji alanında çalışan Dr. Şinasi Özsoylu'nun başvurusu da aynı şekilde Doğramacı tarafından desteklendi.[170] Doğramacı'nın enstitü için tam zamanlı bir yöneticiye ihtiyaç olduğunda ısrar etmesi üzerine daha ilginç bir başvuru da işleme alındı.[171] İşbirliğinin ilk üç yılı son bulduğunda 1959'da Prof. Doğramacı'ya ABD'deki pediatri merkezlerini ziyaret etmesi için 5400 dolarlık bir burs verildi.[172]

İlk bağıştan beş yıl sonra bir başka önemli proje Rockefeller yetkililerinin dikkatine sunuldu. Vakfın 1962 tarihli raporunda Türk hükümeti "en büyük önceliği eğitim seviyesinin yükseltilmesine" ve yetkin personelin eğitilmesine vermesinden ötürü takdir ediliyordu. Türk makamları aynı yıl İhsan Doğramacı'ya "yüksek seviyedede bir eğitim verecek" Sağlık Bilimleri ve Hemşirelik Yüksekokulu kurulmasına öncülük etmesi ricasında bulundu.[173] Raporda Doğramacı yönetiminde Çocuk Sağlığı Araştırma Enstitüsünün sadece Türkiye için değil, Ankara'ya öğrenci gönderen diğer Ortadoğu ülkeleri için de örnek bir kurum haline gelmesi takdir ediliyordu. Rockefeller Vakfının çocuk sağlığı bölümünün geliştirilmesi için yaptığı, 327.000 doları bulan bağışlar sayesinde Doğramacı'nın önde gelen Amerikan üniversitelerindeki meslektaşları Çocuk Sağlığı Araştırma Enstitüsünde eğitim vermeye başladı.[174] Doğramacı'nın pediatri alanındaki başarısından etkilenen Rockefeller Vakfı 1962'de Sağlık Bilimleri ve Hem-

170. "Şinasi Özsoylu", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 101, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7247.

171. İşletme yönetiminde çalışan Faruk Baydum Rockefeller Vakfına bir eğitim bursu başvurusunda bulunmuş, ama başvurusu reddedilmişti. "University of Ankara-Pediatrics, 1953, 1955–1963".

172. "University of Ankara-Pediatrics, 1953, 1955–1963". George Strode'un yazdığı olumlu bir raporda, Doğramacı'nın gelecek planları tartışılıyor, bu bağışın onun ABD'de akademik faaliyetlerini sürdürmesine yardımcı olması tavsiyesinde bulunuluyordu.

173. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1962, 135.

174. A.g.e.

şirelik Yüksekokulunun güçlendirilmesi için 110.000 dolarlık bir satın alma daha yaptı.[175] Bu finansman sayesinde Doğramacı, eğitim alanlarını genişletip diyetisyenlik ve fizik tedavi gibi yeni uzmanlık alanlarını kapsayabilecek, yurtdışından yabancı uzmanlar davet edebilecekti. Ne var ki, Rockefeller Vakfının en başta nüfus kontrolüyle ilgili olması, 1960'larda tıp alanındaki finansman önceliklerine hâkim olmaya devam etti. Vakıf Başkanı Jacob George Harrar 1965'te Türkiye'de Nüfus Planlaması Hakkında Kanunun kabul edilmesini şu sözlerle takdir etmişti:

> *Gelişmekte olan dünyanın Türkiye dâhil birçok bölgesinde hükümetler, ekonomik kalkınmaya eşlik eden bir etken olarak nüfus artışını sınırlamanın önemini kabul etmiş bulunuyor. Birçok hükümet resmen aile planlama programları başlattı. Öte yandan bazı uluslar, tıp ve sağlık mesleklerinin, özel olarak sponsor olunan kurumlarla çalışarak aile planlamasında inisiyatifi üstlenmesini yeğliyor.*[176]

Yine Hacettepe Bilim Merkezine yapılan 250.000 dolarlık bir bağış sayesinde dört yıllık bir süre için İhsan Doğramacı'yla işbirliği geliştirilmiş oldu. Doğramacı'nın öğretim tesislerinin, personeli obstetri ve jinekoloji bölümü mensuplarından oluşan aile planlama klinikleri kurması bekleniyordu.[177] Ankara'nın kırsal dış kesimlerinde altı sağlık kliniği inşa edilecek, Hacettepe Tıp Fakültesi mensupları yeni kurulan Erzurum Atatürk Üniversitesinde eğitim verecekti.[178]

---

175. Kenneth Rose, "The Rockefeller Foundation's Fellowship Program", 32. Mevcut belgeler, bu bursun, ziyaretçi eğitmenler, eğitim teçhizatı, yerel burslar, yurtdışından gelen öğrencilerin seyahat ve olası masrafları için tahsis edildiğini belirtir. "University of Ankara–1963–1964, 1966", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 C, Kutu 6, Dosya 52.

176. Rockfeller Vakfı Yıllık Raporu 1967, 15–16.

177. A.g.e, 15–16.

178. A.g.e.

Bunların dışında vakıf yetkilileri 1955 ile 1960 arasında Türkiye'ye sık sık ziyaretler düzenledi. Tıp Bilimleri Bölümü müdürü John Weir 1956'da 29 Mart-7 Nisan arasında Türkiye'de bir hafta geçirdi. Eski Rockefeller bursluları konumlarında yükselmiş, sağlık yönetiminde üst düzey mevkilere gelmişti. Dr. Weir onların Türkiye'de tıp kurumlarıyla ilgili görüşlerini dinlemek istiyordu. Sıhhiye Okulu Müdürü Kadri Olcar, Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü Biyoloji Kontrol Bölümü Başkanı Nusret Fişek, Bakteriyoloji Laboratuvarı Şef Asistanı Muvaffak Ali Akman, Bakteriyoloji Bölümü Müdürü Tahsin Berkin, Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanı Dr. Cemal Kiper eski Rockefeller burslularıydı.[179] Weir, İstanbul Valisi Dr. Fahrettin Kerim Gökyay, Sağlık Bakanı Dr. Nafiz Usluk ve Halk Sağlığı Eğitim Müdürü Dr. Robert Miner dâhil olmak üzere dönemin üst düzey bürokratlarıyla da görüştü.[180] Bu ziyaretler sırasında Weir, 1945'te kurulan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ile İstanbul'daki fakültelere odaklandı.[181] Weir'e göre, İstanbul'daki eğitim programı büyük ölçüde konferanslar ve didaktik öğretime dayalı Alman modeli örnek alınarak şekillendirilmiş, bir yıllık zorunlu stajlar dışında, araştırma ve laboratuvar çalışmaları daha az vurgulanmıştı. Bazı fakülte başkanları ya Batıda eğitim almıştı ya da Nazi rejiminden kaçtıktan sonra Ankara'da eğitim veren tanınmış Alman fizikçi Winterstein'ın öğrencisiydi.[182] Winterstein ise genç öğretim

179. Bkz. "John Weir Interviews", "Turkey A-Z, 1956" içinde.

180. A.g.e., Weir ABD Büyükelçiliğinden Joseph Scott ve Argus Tresidder ve Hazım Atıf Kuyucak'la tanışmıştı, Counsel for Sacony Vacuum Company.

181. John Weir başka birçok profesörle görüşmüştü. Tıp Fakültesi Dekanı Dr. Atıf İsmet Çetingil, Tıp Fakültesi İkinci Cerrahi Servisi'nde Cerrahi Profesörü Dr. Halit Ziya Konuralp; Nörocerrah ve Doç. Dr. Bülent Tarcan, Genel Cerrahi Doçenti Dr. Fikret Karaca, Biyokimya Profesörü Dr. Z. Stary; Fizyoloji Prof. Sadi Irmak, Psikoloji Prof. Meliha Terzioğlu. Bkz. John Weir söyleşileri "Turkey A-Z, 1956", 1–3.

182. Weir üniversitelerin göreli özerkliğinin fakültelerin öğretim üyelerinin fikirlerine uygun düşecek şekilde müfredatı ve bölümlerin koşullarını değiştirmesini kolaylaştırdığını da teslim ediyordu. "John Weir Interviews", 4–5.

üyeleri yurtdışında eğitim görmüş olan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesini daha ümit verici bulmuştu. Bu genç öğretim üyeleri Avrupa'daki diğer müfredatları örnek alarak yeni bir müfredat geliştiriyordu.[183] Weir önceden Rockefeller Vakfının maddi destek sunduğu, Dr. Bilgin'in yönettiği Etimesgut Sıhhat Merkezini de ziyaret etmiş, hizmet kalitesinden çok etkilenmişti. Bilgin buranın, ABD dâhil her yerde ziyaret ettiği, en iyi örgütlenmiş taşra sağlık merkezi olduğu kanısındaydı ve bakanlığın hizmetini Anadolu'nun başka bölgelerine yayma çabalarını da takdir ediyordu.[184] Son olarak Rockefeller'ın finanse ettiği bir başka kurum olan Sıhhiye Enstitüsüne yaptığı kısa bir ziyaret, eski Rockefeller burslusu Nusret Fişek'le görüşmesi enstitünün verdiği hizmet ve eğitim hakkında bilgi edinmesini sağlamıştı.[185] Vakfın enstitüye yaptığı önceki yardımlara rağmen Weir, müdüre, gelecekte ancak sınırlı düzeyde burs verileceğini iletmiş ve Point Four Programına katılmalarını tavsiye etmişti.[186]

Rockefeller Vakfının tıp alanındaki faaliyetleri Türkiye'de tıp hizmetinin standardını yükseltmekten daha fazlasını getirmiştir. Tıp Fakültesinden öğrenciler geleneksel değerlere karşı bilimsel ilericiliğin temsilcileri olarak Osmanlı/Türk Batılılaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet yönetimi "bilimi", 1923 sonrasında dönüştürmeye ahdettikleri "dini" kanunlarla bir-

---

183. Kardiyoloji Başkanı Sabahat Kaymakçolan, vakfa bir burs başvurusunda bulundu, Weir bunun iyi bir yatırım olabileceğini belirtiyordu, zira Kaymakçolan muhtemelen fakültenin önde gelen isimlerinden biri olacaktı. "John Weir Interviews", 4–7.

184. "John Weir Interviews", 9.

185. Enstitünün dört işlevi vardı: Halk sağlığı, bakteriyoloji ve seroloji laboratuvarları, serum ve aşı üretimi, ilaç ve gıda denetimi. "John Weir Interviews", 9.

186. Müdür, DSÖ'nün ve Point Four Programının ciddi bir yardım sunmadığından yakınıyordu, Weir ise ABD hükümetinin gelişmekte olan ülkelere yardım amacıyla başlattığı yeni bir program olan Point Four yardımları konusunda iyimserdi. Weir Amiral Bristol Hastanesinde Miss Mary Bliss yönetimindeki hemşirelik hizmetlerini de araştırmış, bunların petrol şirketleri ve General Electric'in yaptığı büyük bağışlar sayesinde yüksek bir standarda sahip olduğunu görmüş, hiçbir vakıf desteğine ihtiyaç olmadığı sonucuna varmıştı. "John Weir Interviews", 9.

likte "dogmatizm"e karşı bir ideoloji olarak konumlamıştı. Frederick Gates'in rehberliği sayesinde Rockefeller yetkilileri arasında de özellikle vakfın denizaşırı faaliyetleriyle ilgili olarak benzer bir bakış açısı yaygındı.i. Tıp sadece beden ve sağlıkla değil, insanın toplumsal olgular, insani ilişkileri ve doğanın kuvvetlerine yaklaşımıyla ilgilenmeye yönelik de bir aygıttı. Dolayısıyla Rockefeller Vakfının Türkiye'deki ilk programını tıp alanında başlatması şaşırtıcı değildir. Tıbba yatırım daha geniş çaplı bir misyonun, ülke seçkinlerinin bilimsel akıl yürütmesinin pekiştirilmesi, bu yaklaşımın daha geniş kitlelere yayılması yoluyla toplumu dönüştürme misyonunun bir parçası olarak görülmüştür. Son olarak insanların sağlığı ile nüfus arasında elbette doğrudan bir ilişki mevcuttur. Sağlık hizmetlerinin niteliğini artırmanın, hijyen denetimi alanında temel eğitim vermenin nüfus rakamları üstünde, Türk siyasetçilerin başta takdir ettiği olumlu bir etkisi olmuştur. Ne var ki, Türk nüfusundaki beklenmedik artış vakıf yetkililerini ve bürokratları 1950'ler ve 1960'larda tedbirler almaya sevk etmiş, bu kaygılar Türkiye'de ilk Çocuk Sağlığı Araştırma Enstitüsü ve aile planlama merkezlerinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

II. BÖLÜM

AZGELİŞMİŞLİĞİN ÇARELERİ

Ford Vakfı, 1936'da Michigan'da ABD'nin en büyük otomobil imalatçısı Ford Motor Şirketinin kurucusu Henry Ford'un oğlu Edsel Ford tarafından kuruldu. Rockefeller ve Carnegie vakıflarının başarıları bilimsel, eğitsel amaçlarla ve hayırseverlik amacıyla inisiyatif alma konusunda esin kaynağı oluşturmuştu, ama Ford Vakfı henüz Rockefeller ve Carnegie ile rekabet edecek düzeyde değildi.[1] İlk yıllarda vakfın bağışları şirketin merkezinin bulunduğu Michigan bölgesiyle sınırlıydı.[2] Rockefeller ve Carnegie vakıflarının çoktan itibar kazandığı bir alana giren Ford Vakfı mütevelli heyeti faaliyetlerini nereye odaklaması gerektiği konusunda kararsızdı. Edsel Ford, II. Dünya Savaşı sırasında öldü ve büyük oğlu Henry Ford II, vakfın başkanlığını üstlendi. Nitekim bu değişiklikten kısa bir süre sonra Henry Ford, H. Rowan Gaither'dan vakfın olası faaliyet alanlarını inceleyen bir rapor hazırlamasını istemişti.

Yedi üyeden oluşan Gaither Çalışma Komisyonu Carnegie Vakfıyla da işbirliği içinde 1949'da bir rapor kaleme alarak ekonomi ve eğitim alanında daha geniş çaplı deniz aşırı yatırımlar yapılması çağrısında bulundu.[3] Bu yeni yönelim "az gelişmiş" ül-

---

1. Dwight MacDonald, *The Ford Foundation: The Men and the Millions* (New Brunswick: Transaction Publishers, 1956), 130.

2. Richard Magat, *The Ford Foundation at Work: Philanthropic Choices, Methods and Styles* (New York: Plenum Press, 1979), 163.

3. https://www.fordfoundation.org/about-us/history (Erişim 22 Ağustos 2016); Ellen Condliffe Lagemann. *The Politics of Knowledge: The Carnegie Corporation, Philanthropy, and Public Policy* (Chicago: The University of Chicago Press 1989), 178–9.

kelerdeki demokratik kurumların güçlendirilmesi yoluyla komünizme karşı ideolojik mücadeleyi güçlendirmeyi de amaçlıyordu. 1950'lerin başında kaleme alınmış bir başka vakıf raporunda hayat standartlarının iyileştirilmesinin "insanın refahı açısından hayati önemde olduğu"nun, bu yüzden "özgür" ülkelerdeki insanların "demokratik yolu" seçtiğinin altı çiziliyordu.[4] İlgili raporlar doğrultusunda Ford Vakfı teknik uzmanlık, akılcı yönetim ve kamusal eğitim araçlarını güçlendirmek amacıyla odak noktasını "az gelişmiş" ülkelere çevirdi, ancak ancak elverişli kaynakların sınırlı olması nedeniyle sadece Yakındoğu ve Güneydoğu Asya gibi belli bölgelerde yoğunlaşmaya karar verdi.

Toplam vakıf fonlarının yaklaşık beşte biri, komünizme karşı mücadelesinde "özgür dünya" için önemli olan bu ülkelerde etkili yerel kurumlar inşa etme ve vasıflı insan gücü yetiştirmeye yönelik yurtdışı operasyonlarda kullanıldı.[5] Türkiye, Ford Vakfının ayak bastığı ilk ülkelerden biriydi. İlk ekip 1952'de geldi, ama 1950'lerde Türkiye'deki faaliyetler Beyrut'ta bulunan bölgesel bir Ortadoğu bürosundan yönetiliyordu.[6] Vakıf Türkiye'deki yerel bürosunu 1960'ta açtı ve sanayi ile ekonomik kalkınmaya önem verdi. Bu tarihten 1972'ye kadar temel bilimler, ilköğretim, sosyal bilimler ve iş idaresiyle ilgili faaliyetlere yaklaşık 12.000.000 dolar harcandı.[7]

Sınai kalkınma meselesi cumhuriyetin ilk günlerinden beri Türk liderlerin zihnini meşgul ediyordu. Bu sadece sanayi verimliliğini artırmaya değil, akılcı ilkelere dayalı yeni bir toplum inşa etmeye yönelik bir misyondu. Türkiye'nin de bu bilimsel bil-

---

4. *Ford Vakfı Türkiye'de 1952–1967 (The Ford Foundation in Turkey)* (İstanbul: Ayyıldız, 1968), 3. Ford Vakfı Yıllık Raporu 1953, 12–14. Vakıf fonlarının büyük bir bölümü hâlâ ABD'de eğitim, ekonomik büyüme ve kentsel yenilenme faaliyetlerini desteklemek için kullanılıyordu.

5. Ford Vakfı Yıllık Raporu 1953, 14; *The Ford Foundation in Turkey*, 7.

6. *The Ford Foundation in Turkey*, 7; Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 3.

7. *The Ford Foundation in Turkey*, 7.

giyi pratikte uygulayabilecek teknisyenlerin yanı sıra etkili bilim insanlarına ihtiyacı vardı. Ford Vakfıyla birlikte Robert Kolej Mühendislik Fakültesi de Türkiye'deki teknik ve sınai kalkınmaya önemli bir katkıda bulundu. Robert Kolej mezunları kültürel Batılılaşmada öncü bir rol oynamıştı, ama kolejin özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında teknik modernleşme ve sınai kalkınmadaki işlevi de bir o kadar önemliydi. Kolej başkanları 1950'lerde okulu komünizme karşı ideolojik bir cephe olarak tanımlayarak değişen jeostratejik önceliklerden yararlandı; böylece Amerikan ve Türk seçkinlerinin güvenini daha da kazandılar. Bu yaklaşım Mühendislik Fakültesinin resmi statüsünü ileri bir okul seviyesine taşımalarına da katkıda bulundu. Hemen hemen aynı dönemlerde eğitim dili İngilizce olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi teknik eğitim ve kent planlamaya yönelik ortak bir Türk-Amerikan projesi olarak kuruldu. Nihayetinde Amerikalıların uygulama bilgisi ve maddi yardımıyla ODTÜ projesi dönemin siyasetçileri ve bürokratları arasında itibar görmeyi başardı. 1960'taki askeri darbe sonrasında da Ford Vakfının sponsor olduğu programlar sayesinde gelişme kaydeden ODTÜ, Anadolu şehirlerinden en başarılı öğrencileri çeken ileri bir eğitim merkezi haline geldi.

SINAİ KALKINMA TEKNİSYENLERİ: ROBERT KOLEJ MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ VE ODTÜ

Robert Kolej Mühendislik Fakültesi, I. Dünya Savaşının patlak vermesinden hemen önce 1912'de kuruldu. Kolej Başkanı Caleb Gates öğrenciler arasında mühendisliğe ilginin arttığını, mühendislik alanında ileri eğitim sunacak kurumların eksik olduğunu gözlemlemişti.[8] Robert Kolej Mütevelli Heyeti Başkanı John

---

8. Caleb Gates, *Not To Me Only* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1940), 197–202; Arzu M. Nurdoğan, "Robert Koleji Mühendislik Okulu (1912)", *Di-*

Steward Kennedy 1909'da ölmüş, koleje tesislerin ve öğretimin geliştirilmesi için 1.500.000 dolar miras bırakmıştı.[9] Gates yeni bir bölüm kurmanın gerçek bir fırsat olduğu kanısındaydı. Tıp ya da hukuk fakültesi kurulması yönündeki çağrılara rağmen bir mühendislik fakültesinin kurulması için ısrar ediyordu, çünkü her alanda mühendislere duyulan ihtiyacın gelecekte artacağından ve bir fakülte kurmanın Kolej için doğru bir yatırım olacağından emindi.[10] Bu fikri destekleyen Talat Paşa'yla tartışan Gates çalışmaya devam etti ve bu işi gerçekleştirmek üzere Michigan Üniversitesinden davet edilen Profesör John Allen ile fakülteyi kurmayı başardı.[11]

Eskiden Purdue Üniversitesinde mühendislik profesörü olan Dr. Lynn Scipio kuruluşunun ilk günlerinden itibaren fakültenin gelişimine başkanlık etti. Scipio ülkeye geldiğinde mühendislik binası hâlâ inşa halindeydi ve fakülte de kurulma aşamasındaydı.[12] Scipio hatıralarında bir milyonu aşkın kişinin yaşadığı İstanbul'un altyapısı itibarıyla zayıf bir durumda olduğunu, içme suyu tedariki konusunda bile sorunlar yaşadığını, kente su temin eden altı pompayı tamir etmek üzere davet edildi-

van 14, no 26 (Ocak 2009): 209–11.

9. http://www.boun.edu.tr/en-US/Content/About_BU/History (erişim 22 Ağustost 2016); Mahmut Önder Hortaçsu, "Robert Kolej Mühendis Mektebi'nin Tarihi", *The Anatomy of a Tradition: 150 Years of Robert College* içinde (İstanbul: Istanbul Research Institute, 2013), 173.

10. Caleb Gates, *Not To Me Only*, 197–202; Arzu M. Nurdoğan, "Robert Koleji Mühendislik Okulu (1912)", 209–11.

11. Mahmut Önder Hortaçsu, "Robert Kolej Mühendis Mektebi'nin Tarihi", 173–5. Osmanlıların sanayi eğitimini iyileştirme çabaları hakkında bkz. Rhoads Murphey "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemesindeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992) 7–19; İlknur Haydar, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar* (Ocak Yayınları, 1993); Keith Greenwood, *Robert College: The American Founders*, (İstanbul: Boğaziçi University Press, 2000); Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika. Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, (Ankara: İmge Yayınları, 2000).

12. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 60.

ğini anlatmaktaydı.[13] Yine yazdıklarına göre İstanbul'da bir elektrik santrali yoktu ve yolların ışıklandırılması, her yeri karanlık içinde bırakacak kadar aralıklı dizilmiş küçük gazyağı lambalarıyla sağlanıyordu.[14] Scipio, Türkiye'nin sınai açıdan az gelişmiş bir ülke olduğu ancak gelecek için çok farklı alanlarda fırsatlar sunduğu konusunda Gates'in görüşünü paylaşıyordu.[15]

Mevcut rakamlar her iki ismin anlatılarını desteklemektedir. 1915'te Osmanlı İmparatorluğunda işgücü sayısı yaklaşık 14.000 olan sadece 264 sanayi şirketi bulunuyordu.[16] Sanayi ve ticaret, daha ziyade bürokrasi ve memurluğu tercih eden Osmanlı-Türk seçkinlerinin ilgisini çok fazla çekmiyordu. Sanayi üretiminin çok büyük bir bölümü, Avrupa şirketleriyle daha yakın bağlantılara sahip olmaları sayesinde gayrimüslim işadamlarının kontrolündeydi.[17] 1908 ile 1922 arasında uzun süren savaşların yarattığı yıkım zaten zayıf olan altyapıya başka darbeler indirmiş, sayıları az olan eğitimli Türk teknisyenlerin kaybedilmesine neden olmuştu.

Kısaca bahsettiğimiz üzere Robert Kolej, I. Dünya Savaşının çalkantılı yıllarını, özellikle de ABD'nin Almanya'ya savaş açtığı dönemi izleyen günleri sağ salim atlatabilmişti. Osmanlı İmparatorluğu, Britanya'ya karşı savaşırken İngiliz öğretim

---

13. A.g.e., 50.

14. A.g.e., 69. Scipio insanların modern elektriği benimsemekte yavaş kaldığını, elektriği olanların onu asgari düzeyde kullandığını belirtir. İstanbul'un enerji sisteminin bir Avrupa şirketi tarafından inşa edildiğini de ekler. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 69.

15. A.g.e., 58–9.

16. Bu rakamlar 1933'te 1473 kişinin daha eklenmesiyle 62.000 işçiye ulaşmıştı. Peter Sugar "Economic and Political Modernization", 158, 166. Karpatlar 1927'de 256.855 işletmeden sadece 2822'sinde 11'den fazla kişinin istihdam edildiğini, neredeyse %80'inin bir ila üç kişi istihdam ettiğini anlatır. Kemal Karpat, *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, 54.

17. William Hale, *The Political and Economic Development of Modern Turkey* (Londra: Routledge, 2014), 36; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (New York: Routledge, 1994), 95.

görevlileri ülkeden ayrılmıştı, ancak Amerikalı eğitmenlerin kalmasına izin verilmişti. Aslında ABD'nin savaşa girmesi İstanbul'daki Osmanlı bürokratlar ve Alman yetkililer arasında Robert Koleje karşı bir tepki doğurmuştu. Nitekim Osmanlı askeri yetkilileri kolej mülklerine el koyma yönünde birkaç girişimde bulunmuştu, lakin Caleb Gates, Robert Kolejin eğitim için açık tutulacağı sözünü veren Talat Paşa'nın koruması sayesinde baskıyı hafifletmeyi başarmıştı.[18] Bu dönemde Robert Kolej, Princeton Üniversitesindeki öğrencilik günlerinden beri birbirine yakın olan Amerikan Başkanı Wilson ile Kolejin Mütevelli Heyeti Başkanı Cleveland Dodge arasındaki başka bir özel dostluğun yararını görmüştü. Cleveland Dodge, Amerikan siyasal seçkinleri arasında itibara sahipti ve Wilson'ın başkanlığa yükselmesine yardımcı olmuştu.[19] Dodge'un başkana, Osmanlı topraklarındaki Amerikan kurumlarının korunması için kişisel bir ricada bulunması, ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki gerilimin yatışmasını sağlamıştı.[20] Bu çabalar sayesinde birçok yabancı kolejin faaliyetleri askıya alınsa da Robert Kolej 1914 ile 1918 arasında eğitime devam etti.

Robert Kolej Mühendislik Bölümü de savaş yıllarında ayakta kalmayı, kendisini savaş sonrası ekonomiye uydurmayı başardı. Mühendislik programı inşaat, elektrik ve makine mühendisliği alanlarında üç yıllık bir programdı, ama Scipio süreyi

---

18. Caleb Gates, *Not To Me Only*, 229–32.

19. Elizabeth Huntington Dodge, *The Joy of Service* (New York: YWCA, 1979) 50, 82–4. Cleveland Dodge'un kızı Elizabeth Huntington Dodge 15 yılı aşkın bir süredir Robert Kolej'de çalışıyordu. O da başkanın kızının yakın arkadaşıydı. Elizabeth Huntington Dodge, *The Joy of Service*, 87.

20. Joseph Grabill, Cleveland Dodge'un, Wilson'ın başkanlığı sırasında ABD'nin Yakındoğu siyasetinin şekillendirilmesindeki en etkili kişi olduğunu yazar. Ayrıca Wilson'ın bir mektubunda Dodge'a, Yakındoğuda hizmet eden çocukları için kaygılı olduğunu bildirdiğini de belirtir. Joseph Grabill, "Cleveland H. Dodge, Woodrow Wilson, and the Near East", 249, 256 ve *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810–1927*; Elizabeth Huntington Dodge, *The Joy of Service*, 131.

uzatıp lise mezunları için dört yıllık hale getirecek bir düzenleme arayışı içindeydi.[21] Kuramsal bilgiye dayalı Alman modelinin tersine yoğun pratik deneyime dayalı Amerikan teknik eğitim modelini uygulamaya soktu.[22] Nitekim Scipio hatıralarında Türkiye'ye gelmesinden kısa bir süre sonra Alman mühendislerle rekabet edeceğini, zira Türklerin gözünde Alman mühendislerin yüksek bir saygınlığa sahip olduğunu fark ettiğini not etmektedir. Gerçekten de yurtdışında öğrenim görmüş olan bu Türk mühendisler Almanya'ya gitmişti. Faaliyet gösteren sanayi fabrikalarının büyük bir bölümü Alman mühendisler tarafından kurulmuştu ve Almanlar İstanbul-Bağdat demiryolunu inşa ediyordu.[23] Scipio, derslerini lisans derecesi için yetersiz düzeyde bulan Türk bürokratların yanı sıra kendi kolejindeki öğretim üyelerinden de kabul görmek için büyük çaba göstermişti.[24]

Öyle görünüyor ki, Scipio öğrencilerin laboratuvarlarda çalışmasında, marangozluk ya da demircilik yapmasında hiçbir yarar görmeyen diğer kolej öğreticilerinden de destek alamamıştı. Bu engellere rağmen savaş yıllarında koleje yardımcı olacak bir şeyler üretip satmaya ve para kazanmaya başladıkları için bu yaklaşımının meyvelerini çok geçmeden toplamaya başladı. Scipio ile öğrencileri bu dönemde 53 adet yüksek kapasiteli anahtar, 20 adet elektrikli testere, elektrikli marangoz tezgâhı ve gaz üreteç donanımı satmayı başardı.[25] Bu faaliyetleri Osmanlı subayları tarafından da fark edildi ve subaylar, Scipio'nun sınıfını ziyaret

---

21. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 63. Sonrasında bunu altı yıllık bir sürece yaymaya çalışmıştır.

22. A.g.e., 88. 1914'te Bursa'daki İngiliz konsolosu Koleji ziyaret ederek kömür madenciliği meselesini tartışmıştır. Scipio'ya Bursa yakınlarında iyi kalite kömür bulunduğunu belirtmiş, ondan kömürün kalitesiyle ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir.

23. A.g.e., 240–2.

24. A.ge., 188–92. Ankara'da mühendislik okulu meselesi. Burası MIT, Purdue, Minnesota, Wisconsin vs. tarafından tanınmıştı. John Freely, *A History of Robert College, II*, 30.

25. A.g.e., 134.

edip bir buhar motoru ile jeneratörü için yardımını rica ettiler.[26] Sonuç olarak savaş sonrasında Mühendislik Fakültesinin popülerliği iyice arttı, zira bu alanda ciddi bir eğitimli insan eksikliği söz konusuydu. Scipio'ya göre, işadamlarıyla her konuştuğunda, kendisine iyi makinistler, marangozlar, tesisatçılar vs. bulmanın ne kadar zor olduğu söyleniyordu.[27]

Scipio ile Gates 1926'da mühendisliğin temellerini anlatabilecekleri yeni bir sanayi dersi hazırladı; bu, bilim ve matematik konularının öğretileceği, atölyeler ve laboratuvar çalışmalarının yapılacağı iki yıllık bir programdı bu. Ne var ki, öğrenci sayısı ciddi bir artış gösterdiğinden programa son vermek zorunda kaldılar.[28] Scipio pratik deneyimlere dayalı sağlam bir eğitim almanın Mühendislik Fakültesinden mezun olan çoğu kişinin iyi işler bulmasına yardımcı olacağını düşünmüştü ve tahminleri doğru çıktı. Robert Kolej mezunları özel girişimlerin yanı sıra, devlet bürokrasisinden de büyük talep görmeye başlamıştı. Scipio'ya göre, Bayındırlık Bakanlığına yaptığı ziyaret sırasında bakanlıkta 15 Robert Kolej mezununun çalıştığını öğrenmiş ve eski öğrencileriyle kısa bir görüşme yapmıştı. Öğrencilerinin bazıları da yüksek lisans öğrenimi gördüğü ABD'den daha yeni dönmüştü.[29] Yine Scipio'ya göre, savaş sırasında zor koşullar altında ders verdiği başka bir elektrik mühendisliği öğrencisi bayındırlık bakanının danışmanı olarak görev yapmış ve bu öğrenci 100'den fazla da elektrik santralini tasarlamıştı.[30]

1927'de Türkiye'nin nüfusu 13 milyon civarındaydı ve bu nüfusun sadece %16'sı kent merkezlerinde yaşıyordu; 342 fabrika

---

26. A.g.e., 122.

27. A.g.e., 227.

28. A.g.e., 228. Öğrenciler tarım ve mühendislik fakültesine de ilgi duyuyordu. John Freely, *A History of Robert College* II, 21.

29. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 134, 226.

30. A.g.e., 133. Scipio, öğrencilerinin davranış biçimini de övgüyle anar. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 220.

yaklaşık 17.000 işçiyle imalat yapıyordu. Cumhuriyetçi rejim sıkıntı içindeki ekonomiyi canlandırma çabasıyla özel girişimleri destekliyor, vergi avantajları ve yeni sanayi fabrikalarının inşası için başka fırsatlar sunuyordu.[31] Özel yatırımları desteklemek ve yabancı bankalarla rekabet etmek için Mustafa Kemal'in denetiminde 1924'te 1 milyon Türk lirası sermayeyle İş Bankası kuruldu.[32] Türkiye bir tarım ülkesi olarak ağırlıkla mamul mal ithalatına dayanıyordu. 1927'de gayrisafi milli hasılanın yaklaşık %25'i ithal mallara harcanmıştı ve 1923 ile 1928 arasında negatif ticaret dengesi 50-60 milyon Türk lirası civarında seyretmişti.[33] Bu ilk yıllarda Cumhuriyet yönetimi serbest piyasa ekonomisini destekledi, yabancı işadamları da çabuk davranarak ülkedeki elverişli koşullardan yararlanmayı başardı.[34] Socony-Vacuum, Turkish-American Petroleum, American Express ve American Export Company gibi şirketler Türkiye'de faaliyet göstermeye başladı.[35] Cumhuriyet yönetimi, ekonomik bağımsızlığı desteklemelerine rağmen, ülkenin ekonomik bir temele sahip olmak için yabancı sermayeye ihtiyacı olduğundan yapılacak yabancı yatırımların önünü kesmedi.[36] Nitekim Cumhuriyet Türkiye'sinde 1920 ile 1930 arasında yeni kurulmuş şirketlerin neredeyse üçte biri yabancı sermaye içeriyordu.[37]

---

31. Peter Sugar, "Economic and Political Modernization", 166; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 390.

32. http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx (Erişim Tarihi 22 Ağustos 2016).

33. 1929'da 100 milyona ulaşmıştır.

34. Henri Barkey, *The State and the Industrialization Crisis in Turkey* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1990), 45.

35. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 188.

36. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (New York: Routledge, 1994), 94.

37. A.g.e., 95.

Sadece Türkiye'de değil, daha geniş çaplı bölgede yabancı yatırımların miktarı vasıflı mühendislere duyulan ihtiyaçta büyük bir artışa yol açtı. Mesela Robert Kolejin en eski öğretim üyelerinden biri olan Bernard Tubini, Zonguldak'ta bir elektrik santrali kuracak bir İngiliz firmasında çalışmak üzere okuldan ayrılmıştı.[38] Mezunlar komşu ülkelerde de iyi işler çıkarıyordu. Yunanistan'da Maraton Barajını inşa eden Eulen Şirketi yine Robert Kolej mezunlarından isimleri çalıştırıyor, Lynn Scipio da Kolej öğrencilerinin iyi karakteri ve teknik yetkinliği hakkında işittiklerinden mutluluk duyuyordu.[39] Yine Scipio bir seferinde Irak eğitim bakanı tarafından davet edildi ve bir zamanlar Irak hükümeti tarafından Koleje gönderilmiş olup dönüşlerinde yeni bir demiryolu inşasında çalışan birçok Robert Kolej mezunuyla tanıştı. Anlattığı üzere ülkede Kutü'l-Amare Barajının inşasında rol alan birçok mezun vardı.[40]

Çeşitli çabalara rağmen 1923 ile 1929 arasında sanayi kalkınma alanında ciddi bir sıçrama yaşanmadı, 1929'daki Büyük Buhran da bu başarısızlığı ağırlaştırdı ve ticaret açığı 1929 senesinde 50 milyon doları buldu.[41] Bu gelişmeler cumhuriyet rejimini, iktisadi önceliklerini değiştirmeye ve ekonomi üzerinde daha katı bir devlet kontrolü oluşturmaya yöneltti. 1930'da Merkez Bankasının kurulması, ulusal para politikasını kontrol altına alma yönünde atılan ilk adım oldu. İthal mal miktarını azaltmak için gümrük vergilerinin koyulması da aynı yıl ticaret açığının pozitife dönmesini sağladı.[42] 1931 sonrasında büyük

---

38. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 125.

39. A.g.e., 240. Scipio, Venzielos'tan Yunanistan'ın Robert Kolej Mühendislik Fakültesini tanımasını talep ettiğini anlatır. Benzer bir talepte Dr. Gates de bulunmuştur. John Freely, *A History of Robert College* II, 30.

40. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 298.

41. William Hale, "The Traditional and the Modern in the Economy of Kemalist Turkey: The Experience of the 1920s" içinde Jacob Landau, haz. *Ataturk and the Modernization of Turkey*, 166.

42. Henri Barkey, *The State and the Industrialization Crisis in Turkey*, 46; Stanford

ölçüde Sovyet modelinden esinlenilerek ekonomik kalkınmayı devlet öncülüğünde gerçekleştirmeyi öngören "devletçilik" ilkesi benimsendi. Nitekim Başbakan İsmet İnönü 1932'de Sovyetler Birliği'ne bir ziyarette bulundu ve görünüşe bakılırsa bu ziyaret üzerinde olumlu bir etki bıraktı. Kısa süre sonra Türkiye sınai kalkınma için Sovyetler Birliği'nden kredi almayı kabul etti.[43] Sovyet uzmanlar da Türkiye'ye gelip sanayi yatırımlarının önceliklerini özetleyen bir rapor hazırladı ve CHP yönetimi 1934'te sanayileşmeyi canlandırmak üzere birinci beş yıllık planı uygulamaya koydu.[44] Bu gelişmeleri iki yeni bankanın kurulması takip etti. 1933'te kurulan Sümerbank'ın tekstil sanayiinin gelişimini desteklemesi amaçlanmıştı ve banka daha sonraları çimento, deri, kâğıt ve demir çelik gibi sanayilerin de gelişimine katkıda bulunmuştu. 1935'te kurulan Etibank ise madencilik sanayiine odaklanmıştı ve ağırlıklı olarak Zonguldak'taki kömür madenciliği faaliyetleriyle ilgilendi.[45] Demiryolları ve otoyolların inşaasına da katkıda bulundu, zira Anadolu'nun büyük bölümü, özellikle de doğu bölgeleri düzgün otoyollar ve demiryolu altyapısından yoksundu.[46] Gerçekten de o dönem Avrupa'dan ithal edilen ürünün Doğu Anadolu'dan alınmasından daha ucu-

Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cilt II, 390.

43. Bu kredi Sovyetlerin Türkiye'deki daha eski projelerinin finansmanında kullanılmıştı. Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi*, 57.

44. Peter Sugar "Economic and Political Modernization", 166; Ali Nejat Ölçen, "1923–1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları," içinde *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri* (Ankara, SBF Yayınları, 1982), 137–40; William Hale, *Modern Turkey*, 56.

45. Peter Sugar, "Economic and Political Modernization", 168; Henri Barkey, *The State and the Industrialization Crisis in Turkey*, 48–50; Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 391; Morris Singer, *The Economic Advance of Turkey: 1938–1960* (Ankara: Ayyıldız, 1977), 9–11, 28, 38.

46. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 91; Ahmad, İnönü'nün Ankara-Sivas demiryolu hattının Kurtuluş Savaşından önce inşa edilmiş olması halinde düşmanların çok daha kolay yenilgiye uğrayacağını söylediğini aktarır. *The Making of Modern Turkey*, 91.

za mal oluyordu, zira Erzurum ile İstanbul arası trenle 40 saat sürüyordu.[47] Bunların iyileştirilmesi için de 1926'da Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi kuruldu ve 1933'ten 1940'a kadar yaklaşık 1405 kilometre demiryolu tamamlandı.[48] Aynı şekilde 1933 ile 1938 arasında hükümet 1000 kilometreyi aşkın otoyol yapmayı başardı.[49] Bu çabalar sayesinde tarımsal altyapının geliştirilmesiyle ilgili süregiden problemlere rağmen, ulusal üretim 1933 ile 1938 arasında %5,2'lik bir hızla arttı.[50]

Nitelikli eğitimci ve teknisyen eksiğiyle başa çıkmaya çalışan cumhuriyet seçkinlerinin Robert Kolejdeki insan potansiyelinden yararlanmak dışında bir seçeneği yoktu. Maarif Vekâleti 1920'lerin sonunda Türk öğrencilerin en az %10'unun Koleje tam burslu olarak kabul edilmesini talep etti ve bu rakam zaman içinde yavaş yavaş arttı. Ticaret vekâleti ve Savunma Bakanlığı gibi diğer bakanlıklar da koleje öğrenci göndermeye başladı.[51] Öyle görünüyor ki, 1930'larda Mühendislik Fakültesi kendisini ülkenin değişen ihtiyaçlarına uyarlamayı başarmıştı. Öğretim üyeleri devam etmekte olan projeleri yakından izliyor, öğrencilerini sanayi kalkınması alanındaki son gelişmelerden haberdar ediyordu. Örneğin en ileri mühendislik sınıfı, projeler ve sektörün ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olabilsin diye elektrik santrallerini ziyaret

---

47. William Hale, *Modern Turkey*, 14. Hale, sahil kentlerini beslemek için Kuzey Amerika'dan buğday ithal etmenin Anadolu'dan buğday getirmekten daha ucuz olduğunu aktarır. William Hale, *Modern Turkey*, 57.

48. Peter Sugar "Economic and Political Modernization", 166; Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 395; Filiz Çolak, "Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Bir Bakış," *Turkish Studies* 8, no 2, (Kış 2013): 349–50; Morris Singer, *The Economic Advance of Turkey*, 47.

49. Filiz Çolak, "*Ulaşım Politikasına Bir Bakış*", 349–50.

50. 1927 ile 1940 arasında Türkiye nüfusu 13,5 milyondan 17,8 milyona yükseldi. Buğday üretimi 1928-29'a kıyasla %94, afyon üretimi %56, şeker pancarı üretimi %754 arttı. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985* (İstanbul: Gerçek, 1989), 55.

51. John Freely, *A History of Robert College*, 18. Scipio, Milli Eğitim Bakanlığının 1926 yılında Mühendislik Fakültesine 28 öğrenci gönderdiğini aktarır. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 179.

etmeye götürülüyordu.[52] Birçok Robert Kolej mezunu yeni kurulmuş bankalarda, demiryolları, karayolları gibi alanlardaki diğer devlet kurumlarında iş buldu, ülke çapında otoyol ve demiryolu inşasına ciddi katkılarda bulundu.[53]

Bu dönemde Robert Koleji Mühendislik Fakültesi, Türkiye'de mühendislik eğitimi alanında kendisine gayet saygın bir konum edindi. Scipio'ya göre kendisi artık diğer mühendislik fakültelerinde düzenlenen final sınavlarına davet ediliyordu. Kolej Mühendislik Fakültesi'ne artan talebi karşılamak için ciddi transferler yaptı; Mühendis Mekteb-i Âlisinde ders vermiş, dünyaca ünlü toprak mühendisliği profesörü Karl von Terzaghi,[54] I. Dünya Savaşı sonunda Mühendislik Fakültesine katıldı.[55] Eskiden Cambridge'de bilim öğretmeni olan Philip Ullyot, MIT mezunu ve hidrodinamik uzmanı Robert van Niece de Robert Kolejde ders vermeye başladı. Henry Wolsdrof, Frank Hewitt, Fred Erdman, Earl Stivers, Waldo Smith, Edward Wilsey, Robert Fox, John King, Edward Sheiry, John Jackson, Richard Wise, Gyfford Collins, Salih Murat ve John Bliss de 1920 sonrasında Robert Kolejde ders verdi.[56] Ayrıca Gates, Amerikalı öğretmenlere en son eğitsel gelişmeleri yakalamaları için ABD'de bir yıl geçirmeleri tavsiyesinde bulunmuştu. Hızlı değişiklikler nedeniyle, özellikle de mühendisler için gerekliydi bu.[57] Profesör Scipio da bu fırsattan yararlandı ve ABD'de bir yıl geçirdi ve yeni makine tasarımı hakkında daha fazla bilgi sahibi olduktan sonra meslektaşlarıyla birlikte Türkiye'deki üniversite öğrencileri için bir ders kitabı ha-

52. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 259.

53. Robert Kolej mezunu Hayrullah Gürtan, TCDD'de başmühendis olarak çalıştı ve bir diğer Robert Kolej mezunu Salim Öker, Türkiye'deki elektrik santrallerinin en üst yöneticisiydi. Fatma Acun, "Robert Kolej Mezunları ve Meşhurları", *Turkish History Education Journal* 4, no 2 (2015): 156.

54. Terzaghi 1920'lerde Robert Koleji terk ettikten sonra üniversite kazandı.

55. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey*, 157.

56. A.g.e., 252; John Freely, *A History of Robert College*, II, 72.

57. A.g.e., 205–7.

zırladı.[58] Daha sonra fakülte mühendislik öğrencileri için "Teknik Türkçe" başlıklı bir ders yürürlüğe soktu ve öğrenciler için 10.000 sözcükten oluşan İngilizce-Türkçe bir sözlük hazırlattı.[59] Bu gelişmeler, başarılı öğrencilerin eğitim görmek için Robert Koleji Alman üniversitelerine tercih etmesine yol açmaya başlamıştı.[60]

Hiç kuşku yok ki Caleb Gates'in izlediği strateji ve Lynn Scipio'nun muazzam çabası Robert Kolej Mühendislik Fakültesini bölgedeki en iyi mühendislik okullarından biri haline getirmişti. Okul II. Dünya Savaşı sırasında da saygınlığını ve popülerliğini korudu; 1942'de 200 askeri öğrenci Robert Kolejde mühendislik eğitimi görüyordu ve 85 mezunun 52'si Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeydi.[61] Ne var ki, mühendislik alanındaki hızlı gelişmeler teçhizat ve öğretim personeline sürekli yatırım yapılmasını gerektiriyordu. Kolej yönetimi de giderek artan faaliyet maliyetlerini finanse edebilecek durumda değildi. Savaş sırasında ABD'den akademisyenler davet etmek de mümkün olmadı.[62] Mütevelli heyeti, maddi zorluklar nedeniyle Mühendislik Fakültesinin en az bir bölümünü kapatmayı düşündü ve bu mesele Kolejin başkanına iletildi; ancak 1947 sonrasında Kolej'e ABD hükümeti tarafından yardım yapılması olasılığı fikirlerini değiştirmesine sebep oldu.[63]

II. Dünya Savaşı sonrasında Türk hükümeti yurtiçi ve yurtdışı meseleler açısından iki acil meseleyle karşı karşıya kaldı. Ülke hâlâ gereği gibi bir sanayi altyapısından yoksundu, tarım üretim tekniklerinde geri kalmıştı, ekonominin uzun yıllar

58. A.g.e., 207. Kitap pek çok üniversitede ders kitabı olarak okutuldu.

59. A.g.e., 314.

60. A.g.e., 290.

61. A.g.e., 319. 1940 yılında Milli Savunma Bakanlığı koleje 118 askeri öğrenci gönderdi. Bu kayıtlar sayesinde öğrenci sayısı yaklaşık %50 arttı. *John Freely*, *A History of Robert College*, II, 68–72.

62. Lynn Scipio, *My Thirty Years in Turkey* 316; John Freely, *A History of Robert College, II*, 94–7 ve Mahmut Önder Hortaçsu, "*Robert Kolej Mühendis Mektebi'nin Tarihi*", 182.

63. John Freely, *A History of Robert College*, II, 94–7.

devlet tarafından idare edilmesi sonrasında bir özel girişimcilik kültürü geliştirilememişti. Ekonominin zayıf ve sanayi bütçesinin dar olması Sovyet baskısını karşılamayı daha sıkıntılı hale getirirken, Truman Doktrini ve Türkiye'nin Marshall Planına dâhil edilmesi, Türk hükümetine en azından kısa vadede nefes aldırdı. Çok partili sisteme geçiş ve özel girişimleri destekleyen yeni bir ekonomik paketin kabul edilmesi, Amerikan siyasal seçkinlerinin desteğini kazanan ilk adımlar oldu. Celal Bayar, İsmet İnönü'nün tersine devlet öncülüğündeki ekonomik kalkınmadan memnun değildi, serbest girişimciliği savunanlar arasında yer alıyordu:

> *Türk ve Amerikan ulusları bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini sevmektedir... Siz Amerikalılar gibi biz de... serbest girişime dayalı kapitalizmin ekonomik açıdan geri bir ülkeyi geliştirebilecek en iyi sistem olduğuna inanıyoruz.*[64]

Bayar'ın 1950'de iktidara gelmesi, ABD ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilere yeni bir dinamizm kattı. ABD ile Türk seçkinleri benzer ekonomik modernleşme görüşlerine sahip, ama Amerikalılar kalkınma yöntemiyle daha fazla ilgileniyor, yatırım kanallarını kontrol etmeye meylediyordu.[65] Taylorcu yönetim ve sosyal mühendislik görüşlerinin popülerliği 1950'li yıllarda artık zirvedeydi.[66] Türk idarecilerini ve kurumlarını bu yönelime aşina kılmak için birçok Türk uzman ABD'ye davet edildi.[67] Benzer bir şekilde yüzlerce Amerikalı uzman, her iki ülkenin de acil ihtiyaçlarını ve stratejik önceliklerini araştırmak için Türkiye'ye gelmeye başladı. Türkiye hâlâ ulaşım altyapısının zayıf olmasından kaynaklı sorunlar yaşadığı ve bu durum verimli bir üretim ve mal

---

64. *Yılmayan Millet*, 49.
65. Burçak Keskin Kozat, "Reinterpreting Turkey's Marshall Plan", 188–92.
66. A.g.e., 192.
67. A.g.e., 191–4.

dağıtım zinciri kurulmasını engellediği için, otoyol inşa ve geliştirme işilerine öncelik verilmişti.[68]

Bir başka Robert Kolej mezunu ve Bayındırlık Bakanlığı mühendisi olan Vecdi Diker 1945'te ABD'ye bir ziyaret düzenleyerek ABD otoyolları ve Federal Kamu Yolları Bürosunda bir araştırma yaptı.[69] Diker'e göre, Türk otoyollarının "modern bir otoyol örgütlenmesi"ne ihtiyacı vardı ve Federal Kamu Yolları Bürosu taklit edilesi, mükemmel bir örnekti.[70] Diker, inşaat faaliyetlerini yürütecek özerk bir bölüm kurulmasını[71] ve Türk mühendisler için bir eğitim programı geliştirilmesini önerdi.[72] Başka bir ziyaretinde de ABD Dışişleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığından yetkililerle bir araya gelerek Marshall Yardımı kapsamında ABD'den satın alınan malzemeler için pazarlık yaptı ve taraflar Türkiye'ye 5 milyon dolar yardım yapılmasında anlaştı.[73] Bu ikinci toplantıdan kısa süre sonra ABD Kamu Yolları İdaresi Komiser Yardımcısı Harold Hilts 1948'de Türkiye'yi ziyaret ederek ülkedeki otoyolların genel durumunu inceledi ve atılması gereken sonraki adımlara yönelik bilimsel planı özetleyen bir rapor hazırladı.[74] Diker'in tavsiyesine benzer şekilde, raporda sadece otoyolların koordinasyonu ve işletilmesinden sorumlu bağımsız bir kurumun kurulması öneriliyordu. Hilts'e göre, Washington'daki

---

68. Marshall Yardımının etkileri en çok tarım sektöründe görüldü, Türkiye'deki traktör sayısı 1950 senesinde 16 bin iken, 1955'te 40 bini aşmıştır (Şahin, 2000).

69. Begüm Adalet, "Mirrors of Modernization: The American Reflection in Turkey", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, University of Pennsylvania, 2014, 161.

70. A.g.e., 161.

71. Diker bu tarihte Yol ve Köprüler Dairesinde çalışıyordu.

72. Begüm Adalet, "The Road to Modernization", 161–2; Murat Gül, *Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*, 203; William Hale, *Development of Modern Turkey*, 90.

73. Begüm Adalet, "The Road to Modernization", 161–2.

74. "Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949"; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), haz. Birgül Ayman Güler, bkz. http://psi203.cankaya.edu.tr/uploads/files/SBF–1940-1949.pdf

Demiryolları İdaresinde eğitim görmek üzere Türkiye'den birkaç uzmanın ABD'ye gönderilmesi gerekiyordu.[75] Bu müzakereler sırasında, CHP kabinesinin önde gelen bazı üyeleri, otoyolların planlanması ve inşasına ABD'nin doğrudan dahlini savundu; örneğin bir başka Robert Kolej mezunu, 1947'de İmar Bakanlığı, 1948'de Ulaştırma Bakanlığı yapmış olan Kasım Gülek,[76] Amerikalılarla yol ve su altyapısı konusunda işbirliğine dayalı bir plan hazırlamaya istekli olduğunu açıkladı.[77] Bunun sonucunda Kasım Gülek ile Harold Hilts, Türkiye ile ABD arasında işbirliği alanlarını sıralayan bir anlaşma imzaladı.[78] Bu rapor ışığında Ağustos 1950'de Karayolları Genel Müdürlüğü kuruldu ve Vecdi Diker kurumun başkanlığına atandı.[79]

Demokrat Parti hükümetinin zaten kurulu ağlardan yararlandığı söylenebilir. Ne var ki, Cumhuriyet Halk Partisinin tersine Demokratlar, özel girişimlerin sanayi üretiminde inisiyatifi üstlenmesini teşvik ediyordu. Özel şirketlerde çalışan eğitimli üniversite mezunlarıyla birlikte yeni bir Türk işadamları sınıfı doğuyordu.[80] Özel girişimlere sanayi kredileri dağıtılmasını amaçlayan Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası 1950'de kuruldu.[81] 1930'lardaki sanayi sıçramasına benzer şekilde mühendislere ve teknik bilgiye büyük bir talep vardı. Robert Kolej mezunları

---

75. Robert Kerwin, "The Turkish roads program", *The Middle East Journal* 4 (1950): 196–7; "Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949".

76. Gülek aynı zamanda 1950'de Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu başkanıydı. Alfred Ogden, "A Proposal to the Olin Foundation", 2.

77. "Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940–1949".

78. A.g.e; Chicago Tribute 1 February 1948; "19 Yanks Show Turkey How to Build Roadways".

79. Begüm Adalet, "The Road to Modernization", 165.

80. Dankwart Rustow, "*Politics and Development Policy*", 15. Reşat Kasaba, "Populism and Democracy in Turkey, 1946–1961" içinde, Reşat Kasaba ve Joel Migdal, *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law, and Society,* der. Ellis Goldberg, (Seattle: University of Washington Press, 1993), 55.

81. Peter Sugar "Economic and Political Modernization", 171. Türkiye'de milli gelir 1929-1938 arasında %44. 1938-1955 arasında %74 arttı.

çeşitli sanayilerde öncü roller oynuyordu. Örneğin 1950 ile 1956 arasında traktör sayısı 14.000'den 44.000'e çıkmış, ekili topraklar ile köylülerin sürebileceği alanlar genişlemişti.[82] Traktör üretimine yönelik girişimlerin başını Türkiye'de ilk traktör üretim fabrikasını kuran Melih Özakat ve Vecdi Diker gibi Robert Kolej mezunları çekiyordu.[83] Aslına bakılırsa, Amerikalı siyasal seçkinler, aynı zamanda ABD'nin Ortadoğu'daki genişleme manevraları açısından Türkiye'nin stratejik önemi arttığı için ülkenin askeri ve sınai kalkınmasını daha yakından izliyordu. Doğal olarak Robert Kolej de iki ülke arasındaki bu yakınlaşmadan yararlanmaya başlamıştı.

Önceden MIT'de [Massachusetts Institute of Technology] tarih profesörü olan Duncan Ballantine'ın 1955'te Robert Kolej başkanlığına atanması, Mühendislik Fakültesinin gelişiminde dönüm noktası oldu. Öyle görünüyor ki Ballantine iyi düşünülmüş bir tercihti. Kolej yönetimi ve gelecek planları konusunda yıllar süren duraklama ve belirsizlik sonrasında mütevelli heyeti fakülteyi küçültmek yerine büyütmeyi tercih etmişti. Bunun doğal sonucu olarak koleje yapılan doğrudan Amerikan yardımı 1956'da onaylandı ve ABD hükümeti Mühendislik Fakültesi binasının inşası için 1,5 milyon dolarlık destek gönderdi.[84] Stewart Kennedy'nin miras bıraktığı meblağ 1910'larda ilk mühendislik fakültesi binasının inşasında kullanılmış, Kolej yine ABD'den hatırı sayılır bir yardım almıştı. Ballantine, İstanbul'a geldikten

82. Peter Sugar "Economic and Political Modernization", 171–4; William Hale, *Development of Modern Turkey*, 95–6, 101. Celal Bayar, ABD gezisi sırasında International Harvester Company'nin traktör fabrikasını görmek için Chicago'yu ziyaret etti. Hükümeti sırasında traktör sayısının 4000'den 40.000'e çıkmasıyla övündü. Bkz. *Resmi Ziyaret. Türkiye Cumhurreisi Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikayesi: Ocak-Mart, 1954: The Story of the Tour of the United States by President Celal Bayar of Turkey, January–March 1954* (Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi Tarafından Neşredilmiştir, Ankara).

83. Fatma Acun, "Robert Kolej Mezunları ve Meşhurları", 156.

84. Mahmut Önder Hortaçsu, "Robert Kolej Mühendis Mektebi'nin Tarihi", 186.

hemen sonra Mühendislik Fakültesinin yenilenmesi için ayrıntılı bir plan önerisinde bulundu ve MIT uzmanlarını fakülte hakkında genel bir değerlendirme için davet etti. Harvard Üniversitesinden Dr. Howard Pickering Hall'u Mühendislik Fakültesinin başkanlığına atadı. Başkanlığı sırasında göreve getirdiği 39 öğretim üyesinden 12'si doktora derecesine sahipti.[85] Sonuç olarak Türk Milli Eğitim Bakanlığı, Ağustos 1957'de Robert Kolejin Amerika'da yüksek lisans derecesine eşdeğer olan Yüksek Mühendis derecesini vermesine izin verdi. Eylül 1958'de de inşaat ve makine mühendisliği alanında lisansüstü dersleri başladı.[86] 1959 senesinde Mühendislik Fakültesine kayıt yaptıran öğrencilerin sayısı 400'ü bulmuş, öğretim üyesi sayısı da 20'ye varmıştı.[87]

Ballantine, Türkiye ekonomisindeki son eğilimleri ve dünya arenasındaki son gelişmeleri yakından gözlemliyordu.[88] Ankara ve ABD'ye bir dizi ziyarette bulundu, iki ülke arasında gidip gelerek Amerikalı ve Türk seçkinlere, Robert Kolejin modern Türkiye ve ABD'nin ihtiyaçlarına en iyi nasıl hizmet edeceğini açıkladı. ABD'de çeşitli toplantılara katılan Ballantine, siyasal ve entelektüel seçkinlere konuşmalar yaparak dinleyicilerini Robert Kolejin Türk-Amerikan ilişkileri ve Soğuk Savaş sırasında Ortadoğu'daki ABD çıkarları açısından önemine ikna etmeye çalıştı:

> *Nazi Almanya'sı ve Komünist Rusya'da totaliter diktatörlüklerin ortaya çıkmasıyla birlikte Amerika dünyanın eskisinden daha küçük bir yer olduğunu, kendisinin ayakta kalması ve refahının, dünyada özgürlüğü seven diğer ülkelerin ayakta kalması ve refahıyla bağlantılı olduğunu anladı. Diğerleri yoksulluk ve ümitsizlik içinde yaşarken bir ulus güven içinde*

---

85. A.g.e., 184.

86. Alfred Ogden, "A Proposal to the Olin Foundation", 5, Robert College Records, Box 42, File 6.

87. Alfred Ogden, "A Proposal to the Olin Foundation", 4.

88. Duncan Ballantine, "Scientific and Technical Institutions in Underdeveloped Countries", Robert College Records, Box 42, File, 16, 209.

yaşayamaz, biz buna "aydınlanmış bencillik" deriz, refah diğer halkların refahına dayanır.[89]

Başka bir konuşmada şunları ileri sürmüştü:

ABD'nin Yakındoğu'daki varlığı önemlidir, ama komünizme karşı duruşunun güçlü kalabilmesi için Amerikan yardımı alması gerekir ki bu da ancak bölgedeki Amerikan kurumlarını güçlendirerek gerçekleştirilebilir.[90]

Ballantine'ın Mühendislik Fakültesinin geliştirilmesi için Ford Vakfına sunduğu raporda Türkiye'deki Amerikan okulları "meblağı ne kadar büyük olursa olsun paranın satın alamayacağı, hiçbir 'hızlı program'ın güvence altına alamayacağı bir etki yaratan... en önemli girişim" olarak betimleniyordu.[91] Ona göre, bu kolejler "nitelikli bir iş" görecek ve Amerikan fikirlerini Türkiye'ye getirecekti; "Türkiye Batıyı, özellikle de ABD'yi teknolojik kalkınma modeli olarak" almıştı.[92] Kolej yönetiminin Olin Vakfı için hazırladığı başka bir raporda, Mühendislik Fakültesi mezunlarının neredeyse üçte ikisinin yüksek lisans öğrenimi için düzenli olarak ABD'ye gittiği, döndüklerinde Türkiye'nin sınai kalkınması ve ekonomik ilerlemesinde hayati önemde bir güç haline geldiği belirtiliyordu. Ülkenin komünizme karşı duruşunda güçlü kalması için bu nokta önemliydi:

---

89. Duncan Ballentine, "Talk Delivered before the Propeller Club", March 1956, Robert College Records, Box 30, File 4, 3. Aynı konuşmada şöyle dedi: "Atatürk'ün siyasetinin köşe taşı olan ulusalcılık ilkesi Robert Kolejin kapatılması anlamına gelebilirdi, eğer Batılılaşma da Atatürk'ün siyasetinin bir parçası olmasa ve Robert Kolej de bu siyaseti taşımak için gereken eğitimi sunmasaydı." Duncan Ballentine, "Talk Delivered before the Propeller Club", 2.

90. Duncan Ballantine, "Proposal to the Ford Foundation", Robert College Archives, Box 42, File 6.

91. Duncan Ballantine, "Proposal to the Ford Foundation".

92. Alfred Ogden, "A Proposal to the Olin Foundation", 3; Duncan Ballantine, "Report to the BOT of American Colleges in Istanbul: Observations on a Survey of RC and the American College for Girls, 12 March through 18 April, 1955", Robert College Records, Box 40, File 3, 5.

Komünizme karşı bir siper olarak Türkiye artık dünya ilişkilerinde önemli bir etken haline geldi. Türkiye'nin bulunduğu bölge antik çağlardan beri stratejik öneme sahip, ama belki de hiçbir zaman bu kadar önemli olmamıştı, zira Türkiye Sovyetler'in Akdeniz ve Ortadoğu'ya doğru daha fazla ilerlemesinin önünü kesiyor. Başbakan Adnan Menderes CENTO konferansları için ABD'ye yaptığı son ziyarette Türk halkının bu siperi her ne pahasına olursa olsun korumaya kararlı olduğunu açık bir dille ifade etti.[93]

Aslına bakılırsa Amerikan siyasal seçkinlerinin görüşleri Ballantine ya da diğer Robert Kolej yöneticilerininkinden pek de farklı değildi. Celal Bayar'ın 1954'te ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında o zamanlar başkan yardımcısı olan Robert Nixon, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı ideolojik direnişte oynadığı kilit rolden övgüyle bahsetmişti:

Bizim Türkiye'ye yardımımız, Türkiye'nin özgürlüğüne karşı herhangi bir tehdidi kendi özgürlüğümüze yönelik bir tehdit olarak görmemizin bir sonucudur. Türkiye'ye, ülkeyi bize bağımlı kılmak için değil, başka bir ülkenin zincirine bağlanmaktan kaçınmasına yardımcı olmak için yardım ediyoruz.[94]

Ballantine, Kolejin büyümesi konusunda hükümetin "kaygılı" olduğunu belirtiyordu. Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Kolejin mühendislik alanında bir yüksek lisans derecesi verme-

---

93. Bu rapor 1955-1963 arasında mütevelli heyeti başkanı olan Alfred Ogden tarafından sunulmuştu: "Mühendislik Fakültesine ve özel İngilizce dil kurslarına düzenli öğrenci olarak kayıtlı birçok Türk askeri bulunmakta. Son on yılda Türkiye'deki en çarpıcı gelişmelerden biri ülke çapında dayanıklı karayolları ağı inşa edilmesi oldu. Bu iş, Amerikan tekniği ve Türk liderliğinin bir araya gelmesiyle gerçekleşti. Türkler Robert Kolej Mühendislik Fakültesi mezunuydu". Alfred Ogden, "A Proposal to the Olin Foundation", 2–3.

94. *Yılmayan Millet*, 47. Aynı gezide Bayar, Türkiye'nin jeopolitik konumunun risklerini vurgulamış ve komünizme karşı koruma talep etmişti. *Yılmayan Millet*, 21.

sini, öğrenci sayısını artırmasını talep etmişti.[95] Ballantine bu noktada, Türk eğitimindeki liberal eğilimlerin daha kuvvetli bir hale geleceği tahmininde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı müfredat danışmanı Dr. Thomas Benner'a atıfta bulunmuştu. Bir "vatansever" ve "Atatürk'ün ilerici fikirlerine tam anlamıyla bağlı bir hayalci" olduğu için takdir ettiği Vecdi Diker'in hikâyesini paylaşmış, onun karayolları genel müdürü olarak görev yaptığı süredeki performansını övmüştü.[96] ABD, Sovyetler'in taleplerine karşı savunma amaçlı olarak Türkiye'ye yardım sunduğunda Ankara ile doğu cephesi arasında otoyol bulunmuyordu. Diker projeyi üstlenmiş, Amerikalı uzmanlardan biraz yardım alarak Ankara'dan Erzurum'a dağlardan geçen 564 kilometrelik bir yol inşa etmiş, böylece insanlar ve lojistik tedarik malzemeleri taşınabilmişti.[97] Ballantine yine Eisenhower'ın Barış İçin Atom Programı çerçevesinde kurulan Atom Araştırma Reaktöründen ve hükümetin Robert Koleje bağlı bir araştırma reaktörünün inşaasını tercih ettiğinden de bahsediyordu.[98]

Daha önce tartıştığımız üzere, Robert Koleje Amerikan yardımının artırılması ABD'nin küresel meselelerdeki önceliklerinin değiştiğinin bir göstergesiydi. Üniversite ve Dünya Meseleleri Komisyonunun hazırladığı bir raporda, az gelişmiş dünyanın sorunlarını çözmek için "eğitimli yönetim" ve "yetkin" insan sermayesine ihtiyaç duyduğunun altı çizilmekteydi.[99] Kalkınmakta olan ülkelere yardım etmeyi amaçlayan ilk teknik yardım prog-

---

95. Duncan Ballantine, "Report to the BOT of American Colleges in Istanbul", 5.

96. Duncan Ballantine, "Scientific and Technical Institutions in Underdeveloped Countries", 209.

97. A.g.e., 209–10.

98. Duncan Ballantine, "Report to the BOT of American Colleges in Istanbul", 22. Sosyal Bilimler Bölüm Başkanı Peter Frank'a göre, Robert Kolej, Türkiye'nin en çok ihtiyaç duyduğu dönemde bilim, teknoloji ve sanayi örgütlenmesinde yetenekli insan tedarikini sağlamıştı. Franck: "The Role of RC in Turkey's Economic Life".

99. *The University and World Affairs: Report of the Committee on the University and World Affairs* (New York: The Ford Foundation, 1960), 39.

ramı olan *The Point Four*, 1949'da Başkan Truman tarafından başlatıldı.[100] Bu programı uygulamak için 1950'de Teknik Yardım Grubu (TCA) kuruldu, üç yıl sonra da dış yardım programları Yurtdışı Operasyon İdaresi (FOA) çatısı altında yeniden örgütlendi.[101] Eski Minnesota Valisi ve Pennsylvania Üniversitesi Başkanı Harold E. Stassen, bütün uluslararası yardım programlarını yürütecek FOA'nın ilk müdürü olarak atandı. Onun yönetiminde Amerikan üniversiteleri uluslararası projelere katılmaya teşvik edildi.[102] Bunun sonucunda ABD hükümet kurumlarıyla ortaklık çerçevesinde akademisyenler, teknik yardım programlarının bir parçası olarak kalkınmakta olan ülkeleri ziyaret etmeye başlamıştı.[103] Stassen teknik bilginin üniversiteler üzerinden kalkınmakta olan dünyaya aktarılmasıyla ve ortak projelerin kültürel açıdan sağladığı katkılarla övünmekteydi.[104]

Türkiye'deki en ciddi FOA projesi 1955'te Nebraska Üniversitesi ile Erzurum Atatürk Üniversitesi arasında tarım üretiminin geliştirilmesi konusunda başladı. Doğu Anadolu'da yeni bir üniversite kurmak uzun zamandır Türk siyasetçilerin hayali olmuştu, Nebraska Üniversitesi uzmanları da pratikte yaşanan

---

100. Başkan Truman, 20 Ocak 1949'daki göreve geliş konuşmasında Point Four Programı hakkında konuşmuştu: "Bilimsel ve sınai ilerlememizin yararlarının az gelişmiş bölgelerin gelişimi ve büyümesi için kullanılması adına cesur ve yeni bir programa girişmeliyiz. Onların yoksulluğu hem onlar hem de gelişmiş bölgeler için bir dezavantaj ve tehdittir." https://history.state. gov/historicaldocuments/frus1949v01/comp9 and http://www.presidency. ucsb.edu/ws/?pid¼13282 (Accessed on 31 January 2016).

101. https://history.state.gov/departmenthistory/people/principalofficers/director-foreign-operations-administration (Accessed on 31 January 2016).

102. http://www.archives.upenn.edu/people/1900s/stassen_harold_edward. html (Accessed on 29 January 2016); https://history.state.gov/department history/people/principalofficers/director-foreign-operations-administration (Accessed on 31 January 2016).

103. Richard Garlitz, "Academic Ambassadors in the Middle East: The University Contract Program in Turkey and Iran, 1950–1970," Unpublished PhD Dissertation, Ohio University, 2008, 11–14.

104. Ancak Programların kontrolsüzce büyümesi ABD yönetimi ve üniversiteler arasında sorunlara yol açtı. Richard Garlitz, "Academic Ambassadors in the Middle East", 34–5. 1955'te ICA, FOA'nın yerini aldı.

engeller ve Türk hükümetiyle anlaşmazlıklara rağmen Atatürk Üniversitesinin kurulması için büyük bir yardım sunmuştu.[105] Bu üniversitenin birçok mezunu eğitim için ABD'yi ziyaret etti, Nebraska'dan da akademisyenler sahada çalışan öğrencilere yardımcı olmak için Türkiye'ye geldi.[106] Öyle anlaşılıyor ki, Harold Stassen eski üniversitesinden akademisyenleri, Türkiye'deki başka bazı projelere katılmaya teşvik etmişti, zira Pennsylvania Üniversitesinden birkaç profesör 1956 ile 1960 arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesinin kuruluş sürecine katkıda bulunmuştu.[107] Türkiye'nin Amerikalı uzmanların sık sık ziyaret ettiği bir bölge haline gelmesi, teknik gelişim açısından meyvelerini verdi. Orta Doğu Teknik Üniversitesinin kurulması, Amerikan teknik yardım misyonlarının verdiği bir dizi uzman raporu sayesinde mümkün oldu.

Türk hükümetinin 1950'lerdeki başlıca kaygılarından biri kentleşmenin hızla ilerlemesi ve konut problemiydi. Aslına bakılırsa yabancı uzmanları mimarlık ve kentleşmeye teknik yardımda bulunması için davet etmek Türk siyasal seçkinleri için yeni bir fikir değildi. Cumhuriyetin ilk yöneticileri, tanınmış Avusturyalı mimar Clement Holzmeister ile Fransız mimar Henri Prost'u İstanbul ve Ankara için yeni bir kent planı çizmeye davet etmişti.[108] Bundan yaklaşık 20 yıl sonra Pennsylvania Üniversitesinden Charles Abrams 1954'te ülkedeki kent planlaması ve mimari sorunları araştırmak üzere Teknik Yardım Programı çerçevesinde faaliyet gösteren bir BM heyetinin parçası olarak Türkiye'yi ziyaret etti.[109] Bu ziyaretin sonunda komisyon "Konut ve Planlama

---

105. Richard Garlitz, "Academic Ambassadors in the Middle East", 146–75; ayrıca bkz. John Marshall Günlüğü, 10 Eylül 1954.

106. Celal Bayar bir konuşmasında, Türkiye'de Amerikan modeli bir üniversite açma arzusundan bahsetti. Richard Garlitz, "Academic Ambassadors in the Middle East" 147.

107. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler* (Ankara: Evrim Yayınları, 2002), 3–7.

108. *Cumhuriyet Tarihi Ansiklopedisi*, 101.

109. Derya Yorgancıoğlu, "Reconstructing the Political and Education Contexts of

İçin Eğitim İhtiyacı" başlıklı bir rapor hazırladı ve kent planlama ile mimari alanlarında bir eğitim enstitüsü kurulmasını önerdi.[110] Abrams'a göre, Türkiye ,teknik ve mesleki yetkinlikten yoksundu ve yabancı uzmanların ithal edilmesi uzun vadede çözüm olmayacaktı, çünkü bürokratlar ve az sayıda uzman sorunun nasıl halledileceğini hâlâ formüle edememişti.[111] Dolayısıyla yerli bir kurum yetkin insanların yetiştirilmesine yardımcı olabilir, diğer Ortadoğu ülkelerinden gelen öğrencilere eğitim verebilirdi.[112] Bundan bir yıl sonra Pennsylvania Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinin başkanı Profesör Holmes Perkins önderliğinde bir başka BM heyeti, bir mimarlık ve toplum planlama okulunun kurulması imkânlarını araştırmak üzere Türkiye'yi ziyaret etti.[113] Bu ziyaret sırasında aralarında Celal Bayar, Adnan Menderes ve Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın bulunduğu siyasetçiler ve akademisyenlerle bir araya geldiler.[114] Netice olarak komisyon yeni bir üniversite kurulması tavsiyesinde bulunan raporunu kaleme aldı.[115] Profesör Perkins, Ankara'da hükümet kurumlarıyla çalışıp mimarlıkta güncel yaklaşımlar ışığında kent planlama alanında danışmanlık yapacak bir araştırma üniversitesi hayal

the Metu Project", yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2010, 11–12; Arif Payaşlığlu, *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi*, 20–45.

110. Arif Payaşlıoğlu, *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi* (Ankara: ODTÜ, 1996), 20–45; Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project", 12, 58; bkz. Charles Abrams, "The Need for Training and Education for Housing and Planning", Report No: TAA/TUR/13 (New York: United Nations Technical Assistance Program, 23 Ağustos 1955).

111. Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project", 71–3.

112. Charles Abrams, *Housing in the Modern World: Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World* (Londra: Faber and Faber Press, 1969), 202–3; Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project", 71.

113. Arif Payaşlıoğlu, *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi*, 20–45. http:// www.upenn.edu/almanac/volumes/v51/n02/death_ghp.html (erişim 29 Ocak 2016).

114. A.g.e.

115. Derya Yorgancıoğlu, "Reconstructing the Political and Education Contexts of the Metu Project", 75.

etmişti.[116] Mimarlık Fakültesi, Türkiye'de kentlere kitlesel göçün yarattığı konut sorununa çözümler bulacaktı.

Perkins ve Abrams üniversitenin Ankara'da kurulmasını savunuyordu, zira İstanbul'da üç mühendislik fakültesi vardı, ancak ülkenin geri kalanının daha kolay bir biçimde erişebildiği Ankara'da tek bir fakülte bulunuyordu.[117] Üniversite Ortadoğu'nun gelecekteki eğitimcilerini eğitmeyi amaçladığından, akademik vasıfları yüksek standartta tutmak önemliydi. Perkins ve Abrams böyle bir akademik statüye sahip önde gelen insanları burada ders vermeye davet etmeyi planlıyordu.[118] Bu çabalar sayesinde yurtdışından gelen başarılı bazı akademisyenler, kuruluş yıllarında bu üniversitede öğretim üyeliği görevlerini kabul etti.[119] Birleşmiş Milletler de bu üniversiteyi Ortadoğu'ya model olacak bölgesel bir proje olarak gördüğünden, öğrenciler, öğretim üyeleri ve müfredattaki çeşitliliğin uluslararası niteliği sonraki yıllarda da korunmaya çalışılmıştı.[120]

Yeni bir üniversite kurma fikri siyasetçiler ve bürokratlara da cazip gelmişti. Demokrat Parti Antalya Milletvekili Ahmet Tokuş ile KGM'nin ilk başkanı olarak atanan Vecdi Diker, Demokrat Parti yönetimini ODTÜ'nün kurulmasında bir rol oynamaya ikna etmek için ciddi çaba sarf ettiği anlaşılıyordu.[121] Abrams, Türkiye ziyareti sırasında Vecdi Diker'le bir araya geldi-

---

116. A.g.e., 101.

117. A.ge., 103.

118. A.g.e., 105–6

119. Howard Reed, "Hacettepe and Middle East Technical University: New Universities in Turkey," *Minerva* 13, no 2 (Yaz 1975): 223–4.

120. A.g.e., 223.

121. "Interview with Ahmet Tokuş", erişim için http://www.yenialanya.com/ gundem/odtuyu-kuran-alanyali-tokus-h54093.html (erişim 29 Ocak 2016); Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 7–9; Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project" 2–3, 9; Robert Kerwin, "Evaluation of the Ford Foundation Science Education Program in Turkey: 1960–1980", FFR, Program Management Cost Files, FA501, 1980, Kutu 6, dosya 7, 9.

ğinde Diker ona planlamacılar ve teknisyenler için bir eğitim enstitüsü kurmayı önermişti. Abrams'la birlikte, önde gelen kabine üyeleri Fatin Rüştü Zorlu ve Celal Yardımcı arasında yapılan bir toplantı neticesinde, Türkiye'de yeni bir kurum açma imkânını araştırmak üzere yukarıda bahsi geçen komisyonu kurma kararı verildi.[122] Sonuç olarak Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü 1956'da eğitim vermeye başladı. ODTÜ, diğer üniversitelerin tersine, özel bir kanun çerçevesinde yönetilecekti.[123] Sonraki iki yıl içinde Harold Stassen ile ODTÜ'nün kurucu başkanı, önceden Teksas Üniversitesinde Mühendislik Koleji Dekanı olan Profesör Raymond Woolrich çok sıkı bir şekilde çalışarak Amerikan eyalet üniversitelerinin tüzüklerinden esinle yeni bir taslak hazırladı.[124] ODTÜ'nün kurulmasını öneren bu yeni kanun, bu kurumu özgürlük ideallerine bağlı, "Türkiye için önemli ekonomik, teknik ve başka alanlarda araştırmalar gerçekleştirmeyi" amaçlayan uluslararası bir üniversite olarak tanımlıyordu.[125] Yasanın 1959'da kabul edilmesi sonrasında bir mütevelli heyeti kuruldu ve Ahmet Tokuş, Adnan Menderes'i ODTÜ Mütevelli Heyeti başkanlığını üstlenmeye ikna etti.[126] Amerika'dan bir isim aranırken ABD Başkanı Eisenhower'ın oğlu John Eisenhower'a rektörlük önerildi ve Eisenhower üniversite yönetimiyle bu meseleyi görüşmek için Ankara'ya geldi, ancak kendisi rektörlük teklifini geri çevirdi.[127]

Ne var ki, FOA'nın ilk başta verdiği sözler tutulmadı, zira Harold Stassen'dan boşalan koltuğa Türkiye'de yeni bir üniver-

---

122. Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project", 4; Howard Reed, "New Universities in Turkey" 221–2.

123. ODTÜ'nün kuruluş sürecini açıklayan bir madde 1957'de kabul edildi.

124. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 1–3.

125. *TC Resmi Gazete*, 29 Ocak 1957, Sayı 9521; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IX, Cilt 2, 19.11.1958.

126. Menderes toplantılara katılmadı, sembolik bir konumda kaldı. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 5; ayrıca bkz. Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, 243–8.

127. İddia edildiği üzere Woolrich Eisenhower'a bu konumun kabul edilmesiyle ilgili olumsuz görüş bildirmişti. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 9–10.

site kurma fikrine sıcak bakmayan "General" William Riley geçti.[128] 1956 ile 1958 arasında bir sponsor kriziyle uğraşan üniversite, Türk hükümeti ve BM'nin desteği sayesinde en azından bir süre rahat bir nefes aldı. 1959 sonrasında BM Özel Fon Programının teçhizat ve burslar için 1,5 milyon dolar ayırması üzerine mali durum tekrar düzeldi. Bunu Birleşik Krallık, Hollanda ve CENTO'nun yaptığı bağışlar izledi.[129] BM'nin desteği, üniversiteye yabancı akademisyenler atanmasını da içeriyordu. Bir başka Robert Kolej mezunu, ODTÜ'nün ilk Türk dekan yardımcısı Uğur Ersoy'a göre,[130] her fakülte için diğer üç mühendislik fakültesinin müfredatını ve Türkiye'deki mühendislerin niteliğini yakından gözlemleyen, UNESCO temsilcileri dâhil yabancı ve Türk uzmanlardan oluşan bir danışmanlık komisyonu bulunmaktaydı.[131] Bütün bu çabalar sonunda ODTÜ aynı zamanda İstanbul dışındaki yegâne mühendislik okulu olarak hızla itibar kazandı.

ODTÜ bir üniversite yapısı içinde uygulanması gayet zor olacak özel araştırmalar için yeterli zaman ve imkân da sunacaktı. Örneğin Pennsylvania Üniversitesinden Profesör Thomas Godfrey yönetimindeki Mimarlık Fakültesi yurtdışından önde gelen akademisyenlerin konferanslar vermeye başladığı itibarlı bir eğitim merkezi haline geldi.[132] Aynı şekilde Elektrik ve Makine Mühendisliği Fakültelerinde önde gelen yabancı uzmanlar ile ümit vaat eden Türk akademisyenler istihdam ediliyordu. Mimarlık Fakültesi ve diğer mühendislik fakülteleri dikkat çekici başarılar kazanmasına rağmen, Ziraat Mühendisliği Fakül-

128. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 37.

129. Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project", 39; Howard Reed, "New Universities in Turkey", 226–7.

130. Ersoy ABD'den döndükten sonra Robert Kolejde bir mevki bulamadı, ama 1957'de Profesör Woolrich'ten bir davet aldı; Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 1.

131. Çoğu fakülte dekanı yabancı akademisyenlerdi. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 11–14.

132. Derya Yorgancıoğlu, "Political and Education Contexts of the Metu Project", 13, 98.

tesi nispeten başarısız olmuş gibi görünüyordu. Halbuki resmi raporlarda Türkiye'de ve Ortadoğu'da tarımda teknik uzmanlık eksikliğine işaret edilmiş, Türkiye'de başka yerlerde bulunmayan bir Ziraat Mühendisliği Fakültesi kurulması önerilmişti. Bu fakültenin toprak biliminde, tarım ekonomisinde ve çiftlik yönetiminde uzmanlaşması beklenmekteydi, çünkü tarım makinelerinin gelişmekte olduğu Türkiye'de eğitimli insanlara büyük bir talep vardı. Ne var ki, yoğun çabalara rağmen üniversite bir bu fakülteyi açmayı başaramadı.[133] 1959'da Profesör William Woolrich'in yerine New York'ta Cooper Union Kolejinin Rektörü olan Profesör Edwin Burdell üniversitenin başına geçirildi. Bu arada Türkiye'de siyasal durum 27 Mayıs darbesi sonrasında ciddi bir şekilde değişmiş, farklı rütbelere sahip 38 askerden oluşan Milli Birlik Komitesi hükümeti yönetimi ele geçirmişti. Orgeneral Cemal Gürsel artık cumhurbaşkanıydı. Başlangıcından itibaren Demokrat Partinin bir projesi olarak görülen ODTÜ'nün faaliyetleri incelenmeye başlanmış, bazı kurul üyeleri tutuklanmıştı. Edwin Burdell'ın Dekan Penn'e yazdığı bir mektupta darbe sonrası siyasi atmosfer şöyle betimleniyordu:

> *Menderes hükümetiyle yakından ilişkili bütün yabancıların sorgulamaya alındığını işittik. ODTÜ Menderes hükümeti tarafından kurulduğu ve bütün çirkin biçimleriyle Batılılaşmayı temsil ettiği için her tür saldırıya maruz kalıyoruz. İdari Bilimler Fakültesi, Ankara Üniversitesinin en fazla şüphelendiği ve içerlediği alandı.*[134]

ODTÜ Ankara'nın merkezindeki küçük ama erişilmez kampusüyle siyasal ve askeri çevrelerin gözü önünde kalmıştı. Uğur Ersoy bu dönemde Milli Birlik Komitesinin güçlü üyelerinden biri

133. Bkz. ilgili raporlar "Turkey, 1960 January–1965 February".

134. "Turkey, 1960 January–1965 February", Ford Vakfı Kayıtları, Başkanlık Bürosu, Henry Heald'in Büro Dosyaları, Kutu 12, Dosya 148. Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961", Ford Vakfı Raporu 002489, FA7391, Kutu 107.

olan Alpaslan Türkeş'le görüştüğünü, Türkeş'e ODTÜ ve Mütevelli Heyeti hakkında içeriden bazı bilgiler verdiğini anlatır.[135] Ersoy, Türkeş'le yaptığı toplantının yararlı olduğuna inanıyordu çünkü MBK üyeleri üniversitenin işlerine ilgi göstermeye başlamıştı. Bu toplantı sonrasında dönemin önde gelen siyasetçilerinden Profesör Turhan Feyzioğlu, ODTÜ yönetimi ile yeni yönetim arasındaki ilişkilerde köprü görevi yapması amacıyla rektörlüğe atandı.[136] Ersoy'un söylediklerine bakılırsa Feyzioğlu'nun başkanlığı üniversitenin, dönemin siyasal liderliğine güvenini yeniden kazanmasını sağladı. Böylece ODTÜ ders içeriklerini ve fakültelerini genişletebildi. Ne var ki, Feyzioğlu, Edwin Burdell'la sorunlar yaşıyordu, zira Burdell, Feyzioğlu'nun politikaları hakkında BM'ye şikâyet mektupları göndermişti. Bu pürüz sonucu Burdell, üniversite yönetiminden istifa ettiğini açıkladı.[137]

Bu siyasal çalkantıya rağmen ODTÜ, Türkiye'deki Ford Vakfı yetkililerinin dikkatini çekmeye başladı. Bu arada ABD'de başkanlık seçimleri yapılmıştı ve John F. Kennedy başkan seçilmişti. Bu idari değişiklik ABD'nin deniz aşırı faaliyetlerini de etkiledi. Kennedy daha etkili bir dış politika için insan kaynaklarının iyileştirilmesine öncelik vermekteydi ve ona sunulan bir raporda, ABD'nin yurtdışı operasyonlarını sürdürmesi ve süper güç konumunu koruması için hemen hemen 100.000 eğitimli personele ihtiyaç duyduğu ileri sürülmekteydi.[138] Kennedy 1961'de, genç Amerikalıların temel hizmetler vermesi ve teknik

---

135. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 41.

136. A.g.e., 45; Feyzioğlu Ağustos 1960'ta rektör olarak atandı.

137. Mektupta şöyle deniyordu: "Sonra Türkiye Cumhurbaşkanı geldi ve bütün yabancı yardımlara karşı hasmane bir tutum benimsendi, dolayısıyla son haftaya kadar üniversite ve ilgili bakanlıklar belgeleri imzalamadı." Bkz. "Turkey, 1960 January–1965 February"; Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 49.

138. "A Study by the Colorado State University Research Foundation: Prepared for the International Cooperation Administration", JFK Kütüphanesi, Seri: 1, Koleksiyon: John F. Kennedy belgeleri, Harris Wofford'un Beyaz Saray personeli dosyaları, 15 Mayıs 1961. Dijital Kimlik: JFKWHSFHW-006-009.

beceri deneyimi kazanması için yabancı ülkelere gönderilmesini öngören Barış Gönüllüleri Programını açıkladı.[139] Türk hükümetiyle varılan karşılıklı anlaşma sonucu,[140] Türkiye'ye yaklaşık bin Barış Gönüllüsü geldi ve içlerinden birçoğu Ford Vakfının dil öğretimi için ciddi bağışlarda bulunduğu ODTÜ'de İngilizce dersleri verdi.[141] Ford Vakfı aynı zamanda araştırmaların kalitesini artırmak için seçkin kurumlarla uzun vadeli ortaklıklar kurmayı tercih ediyordu. ODTÜ de yurtdışında eğitim görmüş genç öğretim üyeleriyle bilim ve teknoloji alanında ümit vaat eden bir eğitim merkezi gibi duruyordu. Vakfın Ankara'da bir yürütme bürosu açması ODTÜ ile kurumsal bir ortaklık kurmak konusunda yapılmış stratejik bir tercihti.

TÜRKÇE EĞİTİM İÇİN BİR ÇERÇEVENİN KURULMASI

> *Türkiye'de doğa ve fizik bilimlerinin bugünkü durumu özel bir ihtimam istiyor. MEB'de birkaç yıl eğitim kurulu üyesi olarak hizmet etmiş olduğumdan okullarımızda bilimsel eğitimin durumunu biliyorum. Bilim fakültelerine dikkat sarf edilmesi bu ülkede bilimsel araştırmaları teşvik edecektir, ama entelektüel uyanışı canlandıracak, dogmatik akıl yürütmenin yerine pozitif*

---

139. "The Peace Corps Act", ABD 87. Kongresi, 22 Eylül 1961; John F. Kennedy, "Establishment of the Peace Corps", http://millercenter. org/president/speeches/speech-3366 (erişim 9 Eylül 2016).

140. İsmet İnönü kendileriyle şahsen tanışmak için genç Barış Müfrezeleri ile bir toplantı düzenledi. Heath Lowry, *An Ongoing Affair: Turkey and I* (İstanbul: Çitlembik, 2008), 20–2.

141. Bkz. Oktay Akbaş, "Amerikan Gönüllü Kuruşları: Barış Gönüllüleri'nin Dünyada ve Türkiye'deki Çalışmaları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 4, no 1 (2006): 1, 9–10; Müslim Özbalkan, *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri* (Ant, 1970); ayrıca bkz. JFK Kütüphanesi, "Returned Peace Corps Volunteer Collection" ve "US Peace Corps Records", USPC-034-006: RPCV-073-001-10.

düşüncenin geçirilmesi gibi büyük bir sonuç da doğuracaktır... Bir bilim fakültesi talep ediyorum. Türkiye'de hayat standartlarını yükseltmek, bundan da öte entelektüel düzeyi yükseltmek ve insanların bilimin insanlığa sunduğu avantajlardan yararlanmasını sağlamak için çeşitli çabalar sarf edildi... Umarım bu çabalar dikkatinizden kaçmamıştır. Bütün Doğu ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de fizik ve doğa bilimleri olması gerektiği gibi gelişmemiştir. Çeşitli Cumhuriyet hükümetleri bunun önemini anlamıştır, ama tutulan yollar ve araçlardaki eksiklik bir engel olmuştur. Bilim fakültesinin kurulması (savaş yıllarındaki) amaçlarımızın ciddiyetinin bir göstergesidir... Batı medeniyetinin ilerlemesinde bilimin önemini vurguladığınızı gayet iyi hatırladığımdan Türkiye'de doğa bilimleri alanında vakfın amaçlarına gayet uygun düşen, yapılacak çok fazla şey olduğunu düşünmeden edemiyorum.[142]

Daha önce belirttiğimiz üzere Türkiye'yi ziyaret eden ilk Ford Vakfı ekibi 1952 senesinde ülkeye gelmişti. Bu gezide Türkiye hakkında ilk elden bilgiler edinilmesi ve olası işbirliği alanlarının araştırılması amaçlanıyordu.[143] Ne var ki, mevcut fonların nereye aktarılacağının belirlenmesi biraz zaman aldı. Araştırma ve çeviri için verilen sınırlı bağışlar dışında Ford Vakfı, Türkiye'de büyük bir proje başlatmayı başaramadı. Ancak 1957'de Maarif Vekâletinden ilk ve ortaöğrenimin iyileştirilmesi yönünde gelen resmi talep üzerine Ford Vakfından kıdemli üç uzman Türkiye'ye gönderildi. Bu isimlerden Champion Ward 1963'te Ford Vakfının eğitim ve araştırmadan sorumlu başkan yardımcılığı görevine atanmış, Ford Vakfında yönetici olan Philip Coombs 1961'de eği-

142. "A Memorandum Sent to John Marshall by Hikmet Birand, Rector of Ankara University, May 1951", RFA, Rockefeller Foundation Records, RG 2, 19471951, Series 805 R, Box 548, Folder 3654.

143. "The Preparation of Teachers in Turkey" 4 December 1957, RFA Ford Vakfı Kayıtları, FA 739B, 003621.

tim ve kültür başkan yardımcısı olmuş, Louis Smith de eğitim alanında Ford Vakfı danışmanlığına getirilmişti. Maarif Vekâleti kentli nüfusun hızla artmasıyla baş etmeye çalışıyordu ve Ford Vakfından ülkenin eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması için uzun vadeli bir plan talebinde bulunmuştu.[144] Vakıf uzmanları akademisyenler, öğretmenler ve bürokratlarla bir araya gelerek bir rapor hazırladılar. Raporda eğitimin gelişmesiyle Türkiye'nin genel gücü arasındaki karşılıklı bağımlılık işaret ediliyor, eğitime yapılan yatırımın ekonomik kalkınma açısından "uzun vadeli getirileri" olacağı ileri sürülüyordu.[145]

Kent merkezlerindeki nüfus artışı, sınıfların aşırı kalabalık olduğu ilkokullarda ciddi bir vasıflı öğretmen açığına yol açtığından, eğitim kalitesi kötüydü.[146] Raporda bunun yanı sıra Türkiye'de ortaöğretimin amacı ve içeriğiyle ilgili bir iç değerlendirme yapıldığı sonucuna varılmıştı. Vakıf danışmanları bu kusurlara rağmen Türk eğitimciler arasındaki iyi niyet, enerji ve motivasyonu övmüştü ve ülkenin eğitim alanında ilerleme kaydedeceğinden ümitliydi.[147] Sonuç olarak danışmanlar Maarif Vekâleti başkanlığında, öğretmenler, bakanlık bürokratları, akademisyenler ve vakıf uzmanlarından oluşan, Türkiye'de eğitimin gelişimi için bir yol çizecek bir "Ulusal Eğitim Komisyonu" kurulmasını ve birleşik bir "tüzük" hazırlanmasını önerdi.[148] Bu komisyon Türk eğitim sisteminin "temel nitelikleri"ni, öğretim personelinin kalitesini ve temel değerleri araştırarak eğitimin çerçevesini tanımlayacaktı.[149] Raporun teslim edilmesinden kısa bir süre sonra, üyeleri arasında şu isimlerin yer aldığı bir Türkiye

144. A.g.e., 1.

145. A.g.e., 2.

146. A.g.e., 13, 16, 19.

147. A.g.e., 4. Merkezi yönetime rağmen eğitim kurumları arasında büyük bir çeşitlilik gözlenmesini de takdir ediyorlardı.

148. A.g.e., 6–8.

149. A.g.e.

Milli Eğitim Komisyonu kuruldu: Prof. Fehmi Yavuz (başkan), İstanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı Profesörü Fahir İz, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı Mukbil Gökdoğan, Ankara Üniversitesi Filoloji Okutmanı Dr. Semin Sinanoğlu, Maarif Vekâleti Yürütme Komisyonu Üyesi Hasan Acar, Yıldız Teknik Okulu Makine Bölümü Başkanı Nihat Saydam, California Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Howard Wilson ve Aix-en-Provence Klasik Medeniyet Profesörü Pierre Guillon. Ford Vakfından Champion Ward, Harvey Hall, Kenneth Iverson ve Profesör Sloan Wayland da komisyon danışmanı olarak faaliyet gösterecekti.[150]

4 Ocak 1959 ile 2 Şubat 1959 arasında komisyon üyeleri Trabzon, Rize, Erzurum, Diyarbakır, Adana, Mersin, İzmir, İstanbul, Bursa ve Ankara gibi çeşitli şehirlerdeki okul, üniversite ve eğitimcileri ziyaret etti. Sonra bir Japonya seyahatine çıktılar. Bunu ABD, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Avusturya'ya yaptıkları ziyaretler izledi.[151] Bu ülkelerdeki okul müdürleri, akademisyenler ve eğitim kurumlarının resmi temsilcileriyle görüştüler. Komisyon 1 Nisan 1959'da Viyana'ya gitti ve bakanlığa verilmek üzere nihai raporunu kaleme aldı. Resmi raporun yayınlanması öncesinde proje ve raporun içeriği hakkında söylentiler ve eleştiriler ana-akım medyada dolanmaya başladı.[152] Bu gelişmeler sırasında bu projeyi başlatmış olan Celal Yardımcı, görevinden istifa etti ve çok geçmeden 27 Mayısta göreve gelen Milli Birlik Komitesi Profesör Fehmi Yavuz'u bu göreve atadı. Rapor 15 Temmuz 1960'ta yayınlandı. Yavuz önsözde şunları dile getirmişti:

> *Rapor, çok girift sanayi ve tarımsal teknoloji faaliyetlerinde işbaşında olan demokratik insanlık anlayışı çerçevesinde modern*

---

150. *The Report of the Turkish National Commission on Education*, 1–3.

151. A.g.e., 1–3.

152. *Milliyet*, 15.11.1959, 22.12.1959; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", Ford Vakfı Kayıtları, Başkan Yardımcısının Bürosu, Francis X Sutton'ın Büro dosyaları, FA568, 24 Nisan 1985, Kutu 75, dosya, 3–4.

medeniyetin son derece vasıflı ve eğitimli yurttaşlar gerektirdiği çağrısıyla başlıyor... Eğitim hem bir ilerleme işi, hem bir kalkınma nedenidir.[153]

Raporda her ülkenin bir eğitim sistemi geliştirme konusunda kendisine özgü öncelikleri olduğu sonucuna varılıyordu, dolayısıyla ziyaret edilen ülkelerin hiçbiri model olarak alınamayacaktı. Modern eğitimde dinin yeri tartışılışmış, temel İslami inançların, insanların kutsal bir görev olarak bilgi edinme konusunda ellerinden geleni yapmasını, küfre karşı durmasını ve adalet, merhamet, sevgi değerlerini teşvik etmesini gerektirdiği sonucuna varılmıştı.[154] Bu temel değerlere rağmen, yanlış uygulamalar ve "yanlış fikirlerin" yayılması nedeniyle dinsel ahlakçılığın yozlaşıp bağnazlık haline geldiği ileri sürülmekteydi.[155] Din eğitimi kurumlarının, daha açık bir deyişle, medrese ve tekkelerin din âlimleri arasında ısrarla varlığını sürdüren yobazlık nedeniyle dönemin değişen ihtiyaçlarına göre dönüşmediği gerçeği eleştiriliyordu. Raporda bugün medreselerin artık Gazâlî ve İbn Sina gibi sıradışı âlimler yetiştiremediği şikâyetinde bulunulmaktaydı.[156]

Avrupa karşısındaki üstünlüklerinden emin olan Müslümanlar, Batıdaki kültürel rönesansı ve bilimsel ilerlemeyi görmezden geliyordu. Raporda Osmanlıların Avrupalılar karşısında askeri yenilgilerle karşı karşıya kaldığında iş işten geçtiği, Batıdan askeri uzmanlar davet etmenin durumu kurtaramadığı eleştirisi getiriliyordu.[157] Bu ihmalin İslam ülkelerinin ilerlemesini engellediği, Batılı devletlerle rekabet etme becerilerini ortadan kaldırdığı belirtiliyordu.[158] Rapora göre Cumhuriyetin kuruluşu

153. *The Report of the Turkish National Commission on Education*, 1.
154. A.g.e., 116–17.
155. A.g.e.
156. A.g.e., 30.
157. A.g.e., 26–7.
158. A.g.e., 116–17.

sonrasında yöneticiler, Batının bilimsel yolunu izlemeyi tercih etmişti, ama yine de Türkiye'de bilim ve bilimsel araştırmaların gelişimiyle ilgili bir tasavvur yoktu.[159] Ayrıca ülkenin uygun bir bilimsel eğitim programına ihtiyaç duyduğu, Türk eğitim sisteminin Doğulu köklerini bırakmaksızın her ne pahasına olursa olsun Batıya meylettiği ileri sürülüyordu. Bu zahmetli bir girişim olacaktı, zira Türkiye hâlâ Doğulu unsurlarını yitirmeksizin Batı medeniyetine uyum sağlama sürecini yaşıyordu.[160] Raporda teknik becerilerin geliştirilmesi gerektiği de belirtilmişti. Bu ancak Batı bilimiyle sağlanabilirdi, ancak Müslüman ülkeler arasında "bilimsel araştırma" hâlâ gereği gibi anlaşılmış değildi. Batıda "en pragmatik meselelere" bile bilimin merceğinden yaklaşılıyordu, oysa Türkiye'de "bilimin kılavuzluğu" bir slogan olarak kalmıştı.[161] Raporda şöyle deniyordu:

> *Kendimizi içinde bulduğumuz kültürel geçiş dönemi krizlerinden kurtarmak ve Doğu ile Batı medeniyetlerinin en değerli unsurlarından yaratılacak olan yarının Türk medeniyeti içinde ulusal ve sosyal istikrar kazanmak enerjik ve zorlu bir çalışmayı gerektiriyor... bilginin niteliğini tanımlamalıyız ve bu, tarihte kuşaklar boyunca insanların düşünceleri, gözlemleri ve deneyimlerinin bir ürünü olan bilim olmalı; bilim insan bilgisinin geldiği en yüksek seviyedir ve hiç kuşkusuz herhangi bir kişisel deneyim, düşünce ya da felsefeden daha büyük önem taşır.*[162]

Bu düşünceler ışığında rapor, Türkiye'deki eğitim kurumlarının güçlü bir görev ve sorumluluk duygusuyla birlikte bilimsel tutumu aşılaması gerektiği tavsiyesinde bulunuyordu. Ancak bu şekilde "büyük Türkiye ideali"ne ulaşılabilecekti.[163]

---

159. A.g.e., 28–9.
160. A.g.e., 28.
161. A.g.e., 28–9.
162. A.g.e., 40.
163. A.g.e.

Bu raporun teslim edilmesinden sadece on ay sonra Demokrat Parti hükümeti devrildi, ama Milli Birlik Komitesi yönetimi metni incelemeye aldı ve rapor darbeden üç ay sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlandı. Raporda yazılan tavsiyelerin sonraki yıllarda ne ölçüde hayata geçirildiğini değerlendirmek kolay değildir, ama Türk bürokrat ve siyasetçileri ortaöğretimin ve bilim eğitiminin iyileştirilmesi gerekliliğini tekrar tekrar dile getirmişlerdir. 1960'lardaki Ford Vakfı projeleri de bilimsel eğitimin geliştirilmesine odaklanmış ve eğitimciler ile araştırmacılara yönelik yüksek eğitim kurumları üzerinden özel destek paketleri yürürlüğe sokulmuştur.

BİLİM EĞİTİMİ

Ford Vakfı, Chicago Üniversitesinde matematik profesörü olan Eugene Northrop'u 1960'ta Türkiye'ye yetkili müdür olarak atadı. Bu Northrop'un Türkiye'deki ikinci göreviydi, zira amcası Robert Kolejde ders verdiğinden kendisi de okulunu bitirdikten sonra Robert Koleje devam edip burada matematik eğitimi görmeye karar vermişti.[164]

Northrop, Türkiye'ye tekrar taşınmadan önce Ulusal Bilim Vakfı ve Eğitimin İlerletilmesi Fonunda danışman olarak görev yapmıştı. Chicago Üniversitesinden meslektaşlarıyla birlikte, matematik müfredatının gözden geçirileceği bir projeye katılmış, ABD'de matematiğin öğretilme biçimini dikkat çekici bir biçimde değiştirmişti.[165] Meslektaşlarından biri Ford Vakfında on yılı

---

164. Eugene Northrop, *Riddles in Mathematics* (UK: Penguin, 1975), "Preface". Kerwin Northrop'un Türkiye'yi 1950'lerin sonunda Vakıf danışmanı olarak bir kez daha ziyaret ettiğini belirtir. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program in Turkey: 1960–1980", Ford Vakfı Kayıtları, Program Yönetim Masrafları Dosyaları, FA501, 1980, Kutu 6, Dosya 7, 1.

165. Eugene Northrop, *Riddles in Mathematics*, Daniel Silver'ın giriş yazıları (NJ: Do-

aşkın bir süredir farklı görevlerde çalışmış ve Türkiye'yi ziyaret etmiş vakıf ekibinde de yer almış olan Champion Ward'du.[166] Northrop, Türk milli eğitim bakanının Türkiye'ye bir temsilci gönderilmesi ricası üzerine Ford Vakfının bu görev için onunla temas kurduğunu anlatıyordu.[167] Onun Türkiye'ye atanması vakfın bilimsel eğitime odaklandığını ortaya koyuyordu. Vakfa, 1957'de kurulurken oluşturulan, ulusal ve uluslararası projelerin ölçeğini genişleten özel bir bölüm çerçevesinde neredeyse en yüksek miktarda finansman sağlanmıştı.[168] Ford Vakfı gibi UNESCO ve diğer uluslararası kurumlar da bilimsel ve teknolojik eğitimin geliştirilmesiyle daha ilgili hale gelmişti. Bu durum kısmen de Sovyetler'in Sputnik ile uzaya ABD'den önce uydu göndermeyi başarmasının bir sonucuydu. Amerikalı bilim çevreleri uzay yarışında Sovyetler'i yakalama adına lise ve üniversitelerde eğitim ve araştırmayı güçlendirecek yeni bir bilimsel eğitim politikası arıyışına girmişti.[169] Başka bir deyişle, Ford Vakfının Eugene Northrop'u seçmesi sadece Türkiye'nin pratik ihtiyaçlarını değil, teknoloji alanında Soğuk Savaş rekabetiyle ilgili daha geniş kapsamlı bir kaygıyı da yansıtıyordu.

Northrop'un Türkiye'de vakıf danışmanı olarak kariyeri bir zorlukla başladı, zira gelişinden sadece iki ay sonra askerler Demokrat Parti hükümetini devirmişti. Ancak Northrop'un bu siyasal çalkantıdan hiç etkilenmediğini söylemek mümkündü.

ver, 2014), 8. Bu değişiklik "yeni matematik" olarak bilinir, Amerikan bilim elitleri arasında rağbet görür olmuştu.

166. *Oberlin Alumni Magazine* 103, no 2 (Kış 2007).

167. Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation in Science Education,* (New York: Wiley, 1975), 109–16.

168. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 3–4. Sutton, Northrop'un Türkiye'yle özel bağının onu ikna etme konusunda önemli bir etken olduğunu, kendisinin Türkiye'deki akademisyenler ve sanayiciler arasında da çok büyük bir saygı gördüğünü belirtir.

169. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey," 8, 11; Homer A. Neal, Tobin L. Smith ve Jennifer B. McCormick, *Beyond Sputnik: US Science Policy in the Twenty First Century* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2008), 3–4, 17.

İlk günlerini akademisyenler, bilim insanları ve bürokratlarla Türkiye'de bilimsel eğitimin içinde bulunduğu genel koşullar hakkında bir dizi toplantı yaparak geçirdi.[170] Bir matematik profesörü olarak teknik beceri eğitiminden önce bilimsel eğitimin önemine inanıyor, temel bilimleri sanayi üretiminin gelişimi açısından asli önemde addediyordu.[171] Türkiye'deki eğitimci ve siyasetçilerin, kısmen cumhuriyetin kurucu seçkinlerinin ideolojik bağlılığı sayesinde bilimsel eğitime müspet yaklaştığını hızlı bir şekilde fark etmiş, ama ülkedeki bilimsel eğitimin Batılı standartlardan hâlâ uzak olduğunu gözlemlemişti.[172] Türkiye "bir kuşağı aşkın bir süredir gelişmekte olan bir ülke olduğu" ve "maddi hayat düzeyini 1920'lerden beri neredeyse iki katına çıkardığı" için bu durumu ümitsiz addetmiyordu.[173] Northrop görevine Ford Vakfının Türkiye'ye yaptığı bağışların sınırlarını tanımlayarak başlamaya karar verdi. Vakfın Türkiye'ye yaptığı yardımlar toplam dış yardımın küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Northrop 1961'e gelindiğinde yaklaşık bir milyar dolar ABD yardımı almış olan Türkiye'nin harcanacak bütçeyle hiçbir sorunu olmadığını düşünmüştü.[174] Ona göre, bugünkü sorunlu durum daha ziyade ülkenin özel ihtiyaçlarını tanımlayamamanın bir sonucuydu.

---

170. Northop askeri darbenin ona avantaj kazandırdığını belirtir, zira istikrarlı bir hükümet yoktu ve üniversitede çalışan bilim insanları, fen öğretmenleri, iş dünyası ve sanayi çevrelerinin önde gelen isimleri ve yöneticilerle konuşacak vakti bulmuştu. Eugene Northrop, "Science in Turkey 1966: Prepared for Trustees Meeting Ford Foundation, 8–9 December 1966", Ford Vakfı Kayıtları, Raporlar 3255–6261, FA739B, Raporlar 003695, Kutu 167, 1.

171. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 7.

172. Northrop'un ilk gözlemleri, daha sonra 1968'de Türkiye'ye gelen OECD ekibinin hazırladığı bir raporda paylaşıldı. OECD raporu, Türkiye'de bilimsel araştırmanın yararsızlığını eleştiriyordu. Peter Hopkins, "Conducents for the Performance of Experimental activity: An Investigation into the Development of Modern Science in Republican Turkey", yayınlanmamış doktora tezi, Loughborough Üniversitesi, Temmuz 1981, 241–2, 290.

173. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 5.

174. A.g.e., 4–5.

Türkiye ileri ülkelerin gelişmişlik düzeyinden hâlâ yoksundu ve şu sorunları yaşıyordu:

> *...belli sorunları ele almayı sağlayacak kavram, bilgi, beceri ve mesleki yetenek havuzunun yetersiz olması.*[175]

İlerleyebilmek için şuna gerek vardı:

> *... iş dünyasından insanlar, profesyoneller ve akademisyenler modern dünyanın başlıca niteliği olan keşif, uygulama ve tartışma süreçlerine yeterince katılmalı, bugün Türkiye'de yüz yüze gelinen geleneksel sorunlar yerine modern sorunlardan haberdar olunmalı.*[176]

Bilimsel eğitimin niteliğini artırmaya yönelik kararlı bir tavır alan Northrop ilk olarak biraz beklenmedik bir proje ortaya attı. Yetenekli öğrenciler için ülkenin en iyi bilim öğretmenlerinin yeni bir temel bilimler müfredatı takip edeceği bir fen lisesi kurulmasını önerdi.[177] Bu fikri bakanlarla, sonra da ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş'la[178] paylaştı ve okulun ODTÜ kampusünde bulunmasını kabul etti.[179] Milli Birlik Komitesi tarafından milli eğitim bakanı olarak atanan Profesör Turhan Feyzioğlu yeni bir lise kurulması fikrini benimsedi ve Orgeneral Cemal Gürsel de bu projeyi kuvvetle destekledi.[180] Milli Eğitim Bakanlığı 1962'de fizibilite raporu hazırlamak üzere bir komisyon kurdu ve onla-

---

175. A.g.e., 5.

176. A.g.e., 5–6.

177. Eugene Northrop, "Improving Science Education in Turkey", Ford Vakfı Yeniden Basım: Türkiye, No. 5, Şubat 1965, 1.

178. Kemal Kurdaş, Şahap Kocatopçu ile birlikte, Turhan Feyzioğlu'nun yanı sıra kabine mensubu olmuştu. Feyzioğlu, Kurdaş ve Kocatopçu daha sonra ODTÜ'nün geliştirilmesine de katılmıştı. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 9.

179. Ankara'da Fen Lisesi açılmasıyla ilgili ayrıntılı bir araştırma için bkz. Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation*, 109–23.

180. Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation*, 110.

rın tavsiyeleri ışığında, 300 yatılı öğrenci için bir okul binasının inşasına başlandı.[181] Her yıl, ülke çapında bir sınavla girilecek lise seviyesinde en başarılı 100 öğrencinin seçilmesi planlandı.[182] Bakanların değişmesi nedeniyle kısa bir erteleme dönemi yaşandı, ama 1962'de Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi yeni bir hükümet kurdu ve yeni Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu 1962'de lisenin kurulmasını onayladı.[183]

Bakanlık belgelerinde, yetenekli öğrencilerin ilgi alanlarında uzmanlaşmak için daha iyi bir eğitime ihtiyaç duyduğu vurgulanıyordu. Lise ülkede bilimsel eğitimin kalitesini iyileştirmek için gerekli dersleri sunacaktı.[184] Türk hükümeti lise binasının inşası için gerekli finansmanı ve diğer işletme maliyetlerini karşılamayı kabul etti, Ford Vakfı da öğretmenlerin eğitimini desteklemeyi, müfredatın hazırlanmasını ve temel teçhizatın alınmasını üstlendi. Kemal Kurdaş bu projeyi ODTÜ'ye bağlamak konusunda ısrarlıydı, zira üniversitenin başarılı öğrencileri çekeceğini düşünüyordu. Diğer üniversitelerin muhalefetine rağmen ODTÜ Mütevelli Heyetini lisenin arazisi ve başka bazı tesisleri olması koşulunu kabule ikna etmeyi başardı.[185] 1963'te Milli Eğitim Bakanlığı, Ford Vakfı ve ODTÜ arasında fen liselerinin geliştirilmesini öngören anlaşma imzalandı.[186]

---

181. Eugene Northrop, "Improving Science Education in Turkey", 5–6.

182. A.g.e., 5–6.

183. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/06/119664/dosyalar/2013_07/08114555_fenlsesnnkurulutarhes.pdf (erişim 24 Ağustos 2016).

184. http://ankarafenlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/06/119664/dosyalar/2014_06/10091618_fenlsesnnkurulukomisyonu.pdf (erişim 24 Ağustos 2016).

185. Ford Vakfı, ilk başta 1,1 milyon dolar çıkardı, sonraki yıllarda 572.000 dolarlık başka bir bağışta bulundu. Eugene Northrop, "Improving Science Education in Turkey", Ford Vakfı Yeniden Basım: Türkiye, No. 5, Şubat 1965, 4; Kemal Kurdaş, *Odtü Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi* (Ankara: ODTÜ, 1988), 109–14.

186. Kemal Kurdaş, *Odtü Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi*, 109–14. Bu anlaşma, Florida Eyalet Üniversitesini de içeriyordu. Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation*, 117.

Bundan kısa bir süre sonra müfredatın geliştirilmesi ve öğretmenlerin eğitimi çalışmaları başladı. Northrop'a göre yirmi lise öğretmeni ve ondan fazla akademisyenin yer aldığı heyet bilim eğitimindeki eğilimleri gözlemlemek üzere ABD'ye gönderildi ve üniversiteleri ziyaret etti.[187] Florida Eyalet Üniversitesi projenin ABD'deki resmi ortağı olarak faaliyet gösteriyor, üniversiteden uzmanlar aracılığıyla danışmanlık sunuyor ve eşgüdüm sağlıyordu.[188] Programda Bronx Fen Lisesi örnek alındı ve Türkiye'den bir grup müfredat hakkında bilgi sahibi olmak için bu okulu ziyaret etti.[189] Bunun sonucunda Fen Lisesi Ekim 1964'te ilk öğrencilerini kabul ederek derslerine başladı. İlk yıllarda müfredatın geliştirilmesi, öğretmenlerin performansı, idari iktidar mücadeleleri ve bürokratik güçlükler konusunda sorunlar yaşandıysa da Türk hükümeti ile Ford Vakfı projeye desteğine devam etti ve Vakıf 1964'te okul için ek bir bağışta daha bulundu. Buna ilaveten Türk yöneticiler okulun seçkinci niteliğiyle ilgili eleştirilere rağmen projenin operasyon maliyetlerini finanse etmeyi sürdürdü.[190]

Öyle görünüyordu ki öğrenciler arasında yüksek bir motivasyon vardı. Akademisyenler okulda düzenli olarak konuşmalar yapıyor, Nobel Ödülü sahibi James Watson gibi isimler öğrencilere konferans veriyordu.[191] Bu süreçte Amerikan eğitimindeki son gelişmeler yakından izleniyordu; PSSC fiziği, CHEM araştırmaları, BSCS biyolojisi ve SMSG matematiği gibi dersler okulun

187. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 14; Eugene Northrop, "Improving Science Education in Turkey", 3.

188. A.g.e., 3; Florida Eyalet Üniversitesi Bilim Eğitimi Bölümü Başkanı Profesör Stanley Marshall lisenin eşbaşkanı olarak atanmıştı. Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation*, 117–19.

189. Eugene Northrop, "Improving Science Education in Turkey", 3; Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation*, 123.

190. Robert Maybury, *Technical Assistance and Innovation*, 127; Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 8.

191. Doğan Dönmez, "Ankara Fen Lisesi", *The De Morgan Gazette* 7, no 1 (2015): 1–3.

müfredatına alındı.[192] Bunların yanı sıra, 1965 ile 1967 arasında Türkiye'deki fen öğretmenlerini ABD'deki en güncel müfredatla tanıştırmak üzere yaz okulları düzenlendi.[193] Northrop'a göre bu yaz okulları öğretmenlerin okullarında fen derslerini öğretme biçimini gerçekten etkilemişti.[194] Son bir ekleme de lise projesi sırasında hazırlanan yeni ders ve laboratuvar malzemelerinin diğer pilot liselere ve öğretmen enstitülerine dağıtılması için Fen Eğitimi Geliştirme Komisyonunun kurulması oldu.[195] Programa dâhil olan okulların sayısı 9'dan 470'e çıktı ve 1968'de bu kampanya sırasındaki koşulları karşılamak üzere 150.000 dolarlık bir ödenek çıkarıldı.[196]

Eugene Northrop'un gerçekleştirilmesi için istekli olduğu bir diğer proje, bir yüksek bilimsel araştırma konseyinin kurulmasıydı. Northrop, Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretler ve buradaki görüşmeleri sırasında akademisyenleri bilimsel araştırmalar gerçekleştirmekten caydıran pratik engeller olduğunu gözlemlemişti: rehberlik eksikliği, beyin göçü, üniversitelerde bürokrasinin işleri geciktirmesi ve maaşların azlığı.[197] Northrop, Fen Lisesiyle ilgili tutumuna benzer şekilde, bilimsel araştırmaların niteliğinin iyileştirilmesiyle de ilgileniyordu. 1960'ların başında Türkiye'de

---

192. Eugene Northrop, "Improving Science Education in Turkey", 5 ve "A Turkish Effort to Improve Secondary School Mathematics and Science", Kasım, 1966, Raporlar 005940, Kutu 265, FA739B; Doğan Dönmez; "Ankara Fen Lisesi", *The De Morgan Gazette* 7, no 1 (2015): 1–3.

193. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 11.

194. Eugene Northrop, "Science in Turkey 1966", 5–6.

195. "The Ford Foundation in Turkey: 1952–1968", Ford Vakfı Tarih Projesi Dosyaları, Kutu 63, Dosya 13, 13; Kerwin bu pilot liselerden mezun olan öğrencilerin ABD'de üniversite giriş sınavlarında yüksek puanlar aldıklarını işaret ediyordu. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 9.

196. "Ford Foundation Annual Report: 1969", FA739E, Ford Vakfı Raporları: 012369–005, kutu 609. Bkz. bağış 670–0574A; Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 4.

197. Eugene Northrop, "Science in Turkey 1966", 1–2. Northrop bir İstanbul Teknik Üniversitesi mezununun, üniversitedeki bir asistandan dört kat daha fazla, en üst düzey profesörlerin kazandıklarına neredeyse eşit maaş alabilecekğini belirtmişti.

bilimsel araştırmaları destekleyen üç komisyon vardı: Savunma Bakanlığında Araştırma ve Geliştirme Danışmanlık Komisyonu, Atom Enerjisi Komisyonu ve NATO Bilim Komitesi. Northrop'a göre, bu örgütlerin hiçbiri Türkiye için iyi tanımlanmış bir bilimsel araştırma politikası belirleme yetisine sahip değildi.[198] Onun ilk düşüncesi ABD'de 1950'lerde danışman olarak çalıştığı Ulusal Bilim Vakfına benzer uzmanlaşmış bir Bilimsel Araştırma Konseyi kurmak olmuştu.[199] Bu meseleyi Türk hükümetine sunmuş, onları bilim araştırmacılarının, özellikle de temel bilimler alanında yurtdışına eğitime gitmesine yardımcı olacak bağımsız bir eğitim kurumunun gerekli olduğuna ikna etmişti.[200] Batı ülkelerindeki benzer örgütler hakkında mevcut bilgileri sunmuş, Kemal Kurdaş'ın böyle bir araştırma kurumu için yasal bir çerçeve hazırlama işine dâhil olmasını sağlamıştı.[201]

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunu (TÜBİTAK) kuran kanun 1963'te parlamentoda kabul edildi ve Konsey 1964'te çalışmaya başladı. Vakıf 1964'te 50 Türk öğrencinin yurtdışında öğrenim görmesi için beş yıllık bir süre boyunca 250.000 dolarlık bir bağışta bulundu.[202] Bu burslar sonraki yıllarda da devam etti ve TÜBİTAK yaklaşık 200 doktora-sonrası araştırmacıyı destekledi.[203] Üniversiteler yeni öğretim üyesi almak istediğinde,

---

198. Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961" ve "Science in Turkey 1966", 5; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 7–8; Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 2.

199. Eugene Northrop, "Science in Turkey 1966", 5; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 7–8; Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 2.

200. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 8; Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 2–3.

201. Kemal Kurdaş, *Odtü Yıllarım*, 110.

202. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 3; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 8.

203. STRC sayesinde, 50 civarında öğrenciye doktora sonrası araştırma bursu, 150'den fazla misafir bilim insanına Türkiye'ye gelmeleri için burs verilmiştir. İkinci grup, İstanbul ve Ankara üniversiteleri gibi eski üniversitelerde bilim öğretimini

burslu eğitim görmüş bu öğrencilerden yararlanıyordu, çünkü özellikle eğitim dilinin İngilizce olduğu Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ, yurtdışında eğitim görmüş, İngilizce eğitim verecek akademisyenler bulmakta zorlanıyordu.[204] Yıllar içerisinde TÜBİTAK bağımsız statüsünü korudu, ama büyük ölçüde Milli Eğitim Bakanlığının genel politikalarına uygun olarak hareket etti ve devam etmekte olan projelere insan kaynağı sağladı.[205]

Türkiye'deki faaliyetleri esnasında Northrop'a, Ortadoğu'da Ford Vakfı burslusu olarak bulunan, sonrasında 1950'ler ve 1960'larda Mobil Oil ve USIA bürolarında çalışmış olan Robert Kerwin yardım etti. Northrop, Kerwin'i 1964'te tam zamanlı program danışmanı olarak atadı, Kerwin de 1970'e dek vakfın İstanbul bürosunda çalıştı.[206] Kerwin'e göre araştırma bursları, eğitimin niteliğini artırıyordu, ama TÜBİTAK Türkiye'de sanayiye bilimsel bilgi sunmayı başaramamıştı. Vakıf bağışları öğretim üyelerinin kuramsal çalışmalarının gelişmesine yardımcı olmuş, ama uygulamalı meselelere katkıda bulunmamıştı. TÜBİTAK, üniversitelerden kendi kurumlarının ihtiyaçlarına öncelik veren akademisyenlerden oluşuyordu. Kerwin bu kuruluşun üniversite müfredatını gözden geçirmeye istekli olmamasından yakınıyordu.[207] TÜBİTAK esnek bir örgüt olarak bilimsel araştırma ve sanayi arasında bağ kuracak kendi projelerini geliştirebilirdi, ancak yöneticileri kurumun destekleyici bir yapı olarak sahip olduğu konumdan memnundu.[208]

Eugene Northrop'un Türkiye'de görev yaptığı dönemde bilimsel ve teknolojik eğitim alanında dikkat çeken bir diğer pro-

güçlendirme niyetindeydi. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 4–5, 10.

204. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 11.

205. A.g.e., 4.

206. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 7.

207. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 11.

208. A.g.e.

je ODTÜ'nün geliştirilmesiydi. 1950'lerin sonu ve 1960'larda vakfın Uluslararası Eğitim ve Araştırma Bölümünün müdürü olarak görev yapan John Howard, kurumun odak noktasını değiştirmiş, kısa vadeli bireysel projeler yerine seçkin üniversiteler için uzun vadeli projelere yönelmişti. Howard, Ford Vakfına katılmadan önce ABD Dışişleri Bakanlığında üst düzey danışman, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika Bürosunda bölgesel danışman olarak görev yapmıştı.[209] Böyle bir geçmişinin olması yurtiçi ve uluslararası programlar için yeni bir strateji geliştirmesini sağlamış, Ford Vakfı alan araştırmalarının geliştirilmesi konusunda belli üniversitelere "kurumsal blok bağışlar" çıkarmaya başlamıştı.[210]

ABD'de Ford bağışlarından en fazla yararlanan üniversiteler arasında Columbia, Harvard ve California üniversiteleri bulunuyordu.[211] Vakıf, Türkiye'de kaynaklarının çok büyük bir bölümünü ODTÜ'nün farklı projeler sayesinde geliştirilmesine tahsis etmişti.[212] Daha önce tartıştığımız üzere, Northrop'un gelişi öncesinde ODTÜ'de yerleşik bir öğretim üyesi personeli ve ders müfredatı buluyordu, ama 27 Mayıs darbesi sonrasındaki siyasi çalkantılar üniversite yönetimini sarsmış ve projeye dâhil olmuş Amerikalı akademisyenleri kaygılandırmıştı.[213] Sistemin onarılması ve dönemin siyasal yönetiminin güveninin kazanılması biraz zaman almıştı ama Northrop, bu yeni kurumun geleceği hakkında çok olumlu düşünmekteydi. ODTÜ'yle birlikte

---

209. http://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article¼ 1621& context ¼ lsr (Accessed on 29 February 2016).

210. Zacharly Lockman: *Field Notes: The Making of Middle East Studies in the United States*, 146.

211. A.g.e.

212. Howard Reed, "New Universities in Turkey", 227. Daha sonra 1960'larda Ford Vakfı konuk profesörler davet etmeye ve laboratuvar teçhizatı almaya yönelik bağışta bulunarak yeni kurulmuş Hacettepe Üniversitesinin lisans düzeyinde fen programı geliştirmesine yardımcı oldu. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 15.

213. Uğur Ersoy, *Bozkırı Yeşertenler*, 41.

bir ortak proje planı hazırlandı.[214] Bu planda şu ifadelere yer veriliyordu: "ODTÜ bu ülkenin başka yerlerinde hâkim olan alışıldık üniversite ikliminde bir atılım gerçekleştirmek konusunda büyük bir şansa sahiptir."[215] Northrop ODTÜ'nün ümit vaat eden genç akademisyenler ve yabancı profesörlerden oluşan mevcut öğretim üyesi kadrosuyla programlarının çapını genişletebileceği, lisansüstü eğitimi verebileceği kanısındaydı.[216] Bu konuyu 17 Ağustos 1960 ile 8 Şubat 1961 arasında ODTÜ rektörlüğü yapmış olan Milli Eğitim Bakanı Turhan Feyzioğlu ile görüştü ve bu iki isim lisansüstü programlarının kurulması konusunda anlaşmaya vardı. Ford Vakfı okulda matematik, kimya, kuramsal ve deneysel fizik alanlarında yeni dersler koyulmasını destekledi ve 1961 senesinde 282.500 dolarlık bir ilk bağışta bulundu.[217]

Daha eski ve daha yerleşik üniversiteler yerine, çoktan ciddi miktarda dış yardım almış olan ODTÜ'nün seçilmesi büyük ölçüde bu üniversitenin kuruluşuna ilişkin özel kanundan kaynaklanıyordu. ODTÜ'de Northrop'u etkileyen şeylerden biri de Mütevelli Heyetinin üniversite işlerinde nihai otoriteye sahip olması ve siyasal ve bürokratik ayak sürümelerden bağımsız, esnek bir idari yapının varlığıydı.[218] Rektör ve öğretim üyelerine de aynı

---

214. Eugene Northrop ile Henry Heald arasındaki mektuplaşmaya bkz., "Turkey, 1960 January–1965 February".

215. Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961", Ford Vakfı Raporu 002489, FA7391, Kutu 107.

216. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 9. Ford Vakfı bünyesinde, bir grup Amerikalı akademisyen Orta Doğu Teknik Üniversitesini ziyaret ederek fizik bilimleri lisansüstü programını değerlendirdi. Grup şu isimlerden oluşuyordu: California Üniversitesi Deneysel Fizik Profesörü William Nierenberg, Columbia Üniversitesi Kuramsal Fizik Bölümü Profesörü Robert Serber, Princeton Üniversitesi Kimya Profesörü John Turkevich, Matematik Profesörü M. Loeve. "Turkey, 1960 January–1965 February"

217. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 10. Lisansüstü düzeyindeki bu programların genişlemesinin bir sonucu olarak 1961 ile 1968 arasında lisansüstü öğrencilerinin sayısı 9'dan 70'e çıktı.

218. Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961"; ayrıca bkz. *Resmi Gazete,* 4 Haziran 1959, No: 10222.

şekilde nispeten özerklik tanınıyordu ve ODTÜ'de bir fakültenin oluşumunu etkilemek mümkündü.[219] Diğer üniversitelerde eski öğretim üyeleri ve bürokrasi, yurtdışında eğitim görmüş başarılı Türk akademisyenlerin bilim ve mühendislik bölümlerine katılmasına hiç şans tanımıyordu.[220] Northrop, ODTÜ ile diğer üniversiteler arasında yükselen rekabetten, olası kıskançlıklardan da biraz kaygılıydı. Zihninde siyasal istikrarsızlıkla ve Ankara'da daimi bir kampus bulunmamasıyla ilgili meseleler vardı, ancak vakıf bağışlarını üniversiteye aktarmakta hiç tereddüt göstermedi.[221]

Ford Vakfının ODTÜ'ye yardımları Northrop Türkiye'de bulunduğu sırada devam etti. Üniversitenin temel bilim programlarını desteklemek üzere 1963'te 280.000 dolarlık bir ek yardımda, 1965'te de 1.003.000 dolarlık bir ek bağışta bulunuldu.[222] Adalet Partisinin 1965 seçimlerinde kazandığı zafer, parti lideri Süleyman Demirel'i iktidara taşımıştı. Kemal Kurdaş, Eisenhower bursundan faydalanmış Süleyman Demirel'le ODTÜ'nün bir projesinde çalışmıştı. İlişkileri iyiydi. Demirel liderliğinde Adalet Partisinin ilk yılları Ford Vakfına daha istikrarlı bir ortam sundu. 1967'de biyoloji alanında eğitim ve araştırmanın geliştirilmesi için 300.000 dolarlık bir bağış daha yapıldı, zira biyoloji eğitimi eksikliğinin de fizik ve kimya alanındaki eğitimin gelişimi açısından bir eksiklik olduğu düşünülüyordu.[223] Bu finansman, ODTÜ'nün yurtdışında eğitim görmüş başarılı akademisyenler

---

219. Princeton'da çalışmış, kısa süre önce ODTÜ'ye gelmiş Erdal İnönü'yü örnek gösterdi. Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961".

220. Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961"; Kurdaş 1961'de ODTÜ'de 118 öğretim üyesi bulunduğunu, 1970'te bu sayının 838'e çıktığını belirtir. Kemal Kurdaş, *ODTÜ Yıllarım*, 143.

221. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 9; Eugene Northrop, "Science in Turkey: 1961".

222. "Ford Foundation Annual Report: 1969", bkz. bağış 610–0337C.

223. "The Ford Foundation in Turkey: 1952–1968", Tarih Projesi Dosyaları Bölgesel, Kutu 63, Dosya 13. Bundan bir yıl sonra ODTÜ'de Matematik ve Kimya bölümleri açıldı. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program" 6.

çekmesini, programı üç yıl içinde başlatmasını sağlamayı amaçlıyordu.[224] Kurdaş diğer yabancı kurumlarla da verimli temaslar kurdu; örneğin Amerikan Yardım Ajansının başkanı James Grant'le iyi bir dostluğu vardı. Grant, Kurdaş'tan ajansa yüksek miktarda yardım için başvuruda bulunmasını istemişti, ancak Kurdaş buna cevaben AID'e 15.000.000 dolarlık beş yıllık bir bağış için başvuruda bulundu. Bunun üzerine AID uzmanı Caroll Newson ODTÜ'de incelemeler yapmak üzere Türkiye'ye geldi.[225] Northrop'un düşüncelerine benzer şekilde Newson'ın raporunda da ODTÜ'de öğretim üyelerinin seçilmesi konusunda bir esneklik bulunması ve İngilizce eğitim vermenin yararları vurgulanıyordu.[226] ODTÜ'nün diğer üniversitelerden farklı olması takdir ediliyor, üniversitenin bölgesel kalkınmaya katkıda bulunma potansiyeli vurgulanarak, yeni gelen öğrencileri çekecek bir araştırma merkezinin kurulması öneriliyordu.[227] Bir başka tavsiye de Türk ve Ortadoğu medeniyetlerini konu alacak ders malzemelerinin hazırlanmasıydı, zira Newson ODTÜ müfredatını Batıya fazla meyilli bulmuştu.[228] Sonuçta Newson beş yıllık plandan tatmin olmuş görünüyordu ve AID bağışı için olumlu bir tavsiye mektubu kaleme aldı.[229]

Vakıf 1969'da yabancı profesörlerin davet edilmesine, Türk personelin eğitilmesine ve temel bilimler alanında kütüphane malzemelerinin sağlanmasına yardımcı olmak için 590.000 dolar-

---

224. "Ford Foundation Annual Report: 1969", bkz. bağış: 670–0546; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 15.

225. Carroll Newsom, "Report on Middle East Technical University", Ford Vakfı Arşivleri, FA739E, 012065, Kutu 563.

226. A.g.e., 2–4.

227. A.g.e., 6, 14.

228. A.g.e., 16.

229. A.g.e., 39–40. Kurdaş 1968 sonrasında, ODTÜ'ye devam eden Amerikan yardımı hakkında öğrencilerle ciddi tartışmalar yaşadığını, bir keresinde rektörlük binasının rektörü Ford Vakfından para almakla suçlayan protestocular tarafından işgal edildiğini hatırlar, Kemal Kurdaş, *ODTÜ Yıllarım*, 320–2.

lık bir bağışta daha bulundu.[230] Bu süre zarfında, Türk personelin sayısı ve yayınlanan makalelerin sayısı ciddi bir artış göstermiş, ODTÜ öğretim üyeleri sekiz yıl içinde TÜBİTAK özel ödüllerinin yarısını kazanmıştı.[231] On yılda 1000'i aşkın tez üretilmiş, 1965 ile 1968 arasında lisansüstü öğrencilerinin sayısı 40'tan 75'in üstüne çıkmış, bu da sonraki yıllarda mevcut öğretim üyesi konumlarının doldurulmasına ciddi bir katkıda bulunmuştu.[232] Birçok işadamı, daha iyi uzmanlaşmış olduğu ve daha iyi İngilizce konuştuğu için ODTÜ mezunlarına öncelik veriyordu.[233] BM'nin hazırladığı bir başka raporda ODTÜ şöyle betimlenmişti:

> *Öğrenciler temelde, mevcut sanayi ve ekonomi yerine gelecek için eğitiliyor; şimdilik mezunların istihdamıyla ilgili bir sorun yokmuş gibi görünüyor.*[234]

Northrop kendi değerlendirme raporunda, 1961 ile 1966 arasındaki beş yıl boyunca Türkiye'de bilimsel araştırma kalitesinin ciddi bir ilerleme göstermesiyle övünüyordu. Bir OECD toplantısında Türk bilim insanlarının verimli bir katkıda bulunduğunu, başarılı bir sunum yaptıklarını örnek gösteriyordu.[235] Ne var ki,

---

230. "Ford Foundation Annual Report: 1969", bkz. bağış 610–0337C.

231. A.g.e.

232. Howard Reed, "New Universities in Turkey", 232–3; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 10. 1967'de bir bilgisayar merkezinin kurulması için başka bir bağışta bulunuldu. Bu çerçevede ODTÜ'ye bilgisayarlar, teçhizat ve yönetim masrafları için 270.000 dolar verildi. "Ford Foundation Annual Report: 1969", bkz. bağış: 610–0252A.

233. Howard Reed, "New Universities in Turkey", 232. Reed ODTÜ'nün eğitim stratejisiyle ilgili tavsiyelerde bulunmuştu. Bu strateji daha küçük sınavlarda öğrenci ve öğretmenler arasında daha yakın bir etkileşim kurulmasını, rafları açık yeni bir kütüphane bulunmasını, okul sürelerinin farklı olmasını ve daha iyi laboratuvar teçhizatı kullanılmasını öngörüyordu.

234. Howard Reed, "New Universities in Turkey", 227.

235. Eugene Northrop, "Science in Turkey 1966", 5. Kemal Kurdaş ve Erdal İnönü Ford Vakfının Türkiye'de bilim eğitiminin gelişimiyle ilgili projelere katkıda bulunmasını takdir ediyordu. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 8–9; Kemal Kurdaş, *Odtü Yıllarım*, 110–13.

Northrop 1966'da sağlık sorunları nedeniyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı ve 1968'de de vefat etti. Yardımcısı Kerwin'e göre Northrop'un ölümü büyük bir kayıptı ve Türkiye'deki kapsamlı projelerinin tamamlanmasını imkânsız hale getirmişti. Kerwin, Northrop'un ayrılması sonrasında fen lisesinin üniversite müfredatıyla iyi bütünleşmediğini, ki bunun projenin önemli bir ayağı olduğunu, lise mezunlarının ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesinde bile sıradan lise mezunları için tasarlanmış basit bir müfredatla karşı karşıya kaldığını ileri sürüyordu.[236] Başka okullarda fen öğretimi için müfredat geliştirme projesi, Milli Eğitim Bakanlığındaki bürokratik meseleler ve siyasal baskılar nedeniyle tökezledi. Müfredat o kadar yüklüydü ki, yeni bir fen ya da matematik öğretimi için mevcut bir yer yoktu, deneyler yapmak için yeterince gelişmiş laboratuvar teçhizatı bulmak da mümkün değildi.[237] Kerwin buna ilaveten sanayiyle bağlantının eksik olmasını Türkiye'deki vakıf projelerinin başlıca eksiklerinden biri olarak görüyordu, zira vakfın fen eğitimine verdiği desteğin altında yatan asıl kaygı, sanayi teknolojisini ve ekonomik kalkınmayı güçlendirmekti. Sınai gelişmede tanımlanmış somut bir amaç olmaması, bu alanlarda ciddi bir ilerleme gösterilmesini engelliyordu.[238]

Eugene Northrop, Türkiye'de görev yaptığı altı yıl boyunca temel bilim çalışmalarını güçlendirecek yeni programlar başlatmayı ve üç büyük proje üstlenmeyi başarmıştı. Bu süre zarfında üç farklı hükümetle, yedi farklı milli eğitim bakanıyla çalışmış, parlamenter siyaset ve bürokrasi üzerinde ürkütücü bir askeri baskının yanı sıra boşa çıkan iki darbe girişimine tanık olmuştu. ABD Başkanı Johnson 1964'te Başbakan İsmet İnönü'yü, Kıbrıs'a asker gönderme kararı nedeniyle tehdit eden, aşağılayıcı

---

236. Robert Kerwin, "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program", 8–9.
237. A.g.e., 8–9.
238. A.g.e., 10–12.

bir mektup göndermişti; daha sonraları "mektup krizi" diye anılan bu gerilim Türk-Amerikan ilişkilerinde 1923'ten beri neredeyse en ciddi krize neden olmuştu.[239] Bu siyasal çalkantıya rağmen Northrop kendisine, bürokrasi ve üniversite yönetiminde, bilim ve eğitim alanında projeler gerçekleştirmesini sağlayacak ortaklar buldu. Siyasal bağlılıklardan bağımsız olarak, bu sınıflar arasında Türkiye'de bilimsel eğitimin gelişimine duyulan kuvvetli inançtan istifade edebilmişti. Tabii ki Amerikalılarla birlikte çalışmaya genel bir sempati duyulması da başka bir avantajdı. Northrop kimi zaman projelerin kontrolü konusunda sıkıntı yaşamıştı, ama ekip arkadaşı olarak Amerikalılarla çalışmayı hiçbir zaman tercih etmedi ve kendisi kafa dengi bulduğu Türk ortaklara güvendi. Kemal Kurdaş da Amerikalı uzmanların yanı sıra siyasal-askeri seçkinlerin güvenini kazanmış bir isimdi. 1956 ile 1959 arasında IMF'de çalışmış, entelektüel, siyasal ve askeri seçkinler arasında itibar kazanmış, Milli Birlik Komitesi tarafından Hazine Bakanı olarak çalışmak üzere Türkiye'ye çağrılmıştı. Bakanlıkta kısa süre görev yaptıktan sonra da Turhan Feyzioğlu yerine ODTÜ rektörü olarak görevlendirildi.[240] Kurdaş, yurtdışından yardım arayışında, yabancı uzmanlık bilgisi ile maddi yardımın modern bir üniversite kurmak açısından temel önemde olduğu sonucuna varmıştı. Bu nedenle de ODTÜ projesine Amerikalıların güvenini yeniden sağlamak için büyük bir çaba sarf etmiş ve Northrop'a, üniversite projesini desteklemeye devam edeceği güvencesini vermeyi başarmıştı.[241]

---

239. Nasuh Uslu, *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish- American Relations: 1959–2003* (New York: Nova Science Publishers, 2003), 47–54 Murat Metin Hakkı, *The Cyprus Issue: A Documentary History, 1878–2006* (Londra: I.B. Tauris, 2007), 94.

240. İsmet İnönü'nün başbakanlıktan istifa etmesi sonrasında Cemal Gürsel'den gelen hükümetin başına geçmesi önerisini reddetmişti. Kemal Kurdaş, *ODTÜ Yıllarım*, 223–5.

241. Örneğin Kennedy'nin öldürülmesi sonrasında üniversite "Kennedy Ormanı" adında özel bir orman tasarlamış, ODTÜ öğrencileri için özel bir Kennedy bursu koymuştu. Kemal Kurdaş, *ODTÜ Yıllarım*, 215–17.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk liderler ülkenin teknik açıdan modernleşmesi için yabancı uzmanlığa ihtiyaç duymuşlardı. Robert Kolej mezunları devlet kurumları ve özel sektörde Türkiye ile Amerikan teknik uzmanlığı arasında bağ kuracak değerli bir insani sermaye sağlamıştı. ODTÜ de benzer şekilde daha geniş bir öğrenci havuzundan yetkin mühendisler yetiştirecek şekilde tasarlanmıştı. Türk seçkinler ve Türkiye'de çalışan bazı Amerikalı memurlar Amerikalı çalışma arkadaşlarını, Türkiye'nin sanayi ve ulaştırma altyapısının Sovyetler'e karşı bir tampon bölge vazifesi gördüğünden ötürü önemli olduğuna ikna etmeyi başarmıştı. Ford Vakfı Türkiye'deki faaliyetlerine temel eğitim ve temel bilimler eğitimi alanında kapsamlı bir programla başlamıştı. Türkiye'nin eğitim kültüründe ve bilime yaklaşımında bir reform gerçekleştirmediği sürece ciddi bir sınai ilerleme gerçekleştiremeyeceği gözleminde bulunmuşlardı. Bürokratlar ve siyasetçilerin işbirlikçi tutumu sayesinde Ford Vakfı, devlet kurumları ve üniversitelerle programlar başlatmıştı. Zamanla dikkatini özel sektöre çevirmiş, hükümet dışı örgütler üzerinden programlar yürütülmesi için iş dünyasının önde gelen seçkinleriyle işbirliği yapmıştı. 1960'ların başında Türkiye'deki siyasal çalkantılar dikkate alındığında, bu, akla yatkın bir tercihmiş gibi görünüyordu. Okullar ve vakıfların sponsor olduğu programlar Türkiye'nin Batılı meslektaşlarıyla birlikte çalışacak kadar iyi donanımlı, dikkate değer sayıda mühendis ve bilim insanı yetiştirmesini sağlamıştı. Eğitimli seçkinler arasındaki bu bağ gayet iyi işleyerek, 1950'ler ve 1960'larda Türkiye'nin Batılılaşma hızını artırdı.

III. BÖLÜM

Ford Vakfının kalkınma meselesine duyduğu ilgi, temel bilimler ve mühendislik dışında başka öğrenim alanlarına da yansımıştı. 1953 ile 1956 arasında başkan olarak görev yapmış olan Rowald Gaither, ABD'de işletme eğitiminin iyileştirilmesi ihtiyacına dikkat çekmiş, Ford Vakfı başkan yardımcısı, daha önce Harvard Üniversitesinde burslu eğitim görmüş olan Thomas Carroll da savaş sonrası bağlamda girişimlerin idaresinde profesyonelleşmenin önem kazandığının altını çizmişti.[1] Aslına bakılırsa 1950 sonrasında ABD'de idare eğitimi bir dönüşüm geçirmişti; vakfın bir raporunda bu bölümlere kayıt yaptıran öğrenci sayısında artış olmasına rağmen girişimcilik eğitiminin hâlâ zayıf olduğu, bu sorunu halletmek için acilen önlemler alınması gerektiği vurgulanıyordu.[2] 1953'te Ford Vakfı çerçevesinde ekonomi ve iş idaresi (işletme) alanında önde gelen uzmanların rehberliğinde bir "Ekonomik Kalkınma ve İdare Programı" kuruldu.[3] Vakfın işletme eğitimi ağırlıklı olarak, hükümetin ekonomik hayattaki rolü bağlamında ekonomik kalkınmanın örgütlenmesi ve performansını iyileştirmeyi amaçlıyordu.[4] Vakıf ABD'de işletme yönetiminin niteliğini geliştirmek için işletme fakültelerine finansman sağ-

1. Rakesh Khurana, *From Higher Aims to Hired Hand*, 239, 245–7.

2. James Howell, "The Ford Foundation and the Revolution in Business Education: A Case Study in Philanthropy", Ford Vakfı Kayıtları, Kataloglanmış Raporlar, Raporlar: 006353, Kutu 284, 1966.

3. Thomas Carroll, "A Foundation Expresses Its Interest in Higher Education for Business Management", *The Journal of the Academy of Management* 2, no 3 (Aralık, 1959): 155–6.

4. Thomas Carroll, "A Foundation", 155–6.

lamaya başlamıştı.[5] Bu doğrultuda lisansüstü eğitimi ve araştırmalarını güçlendirme amacıyla önde gelen sosyal bilimcilerden, ilgili araştırmalarının pratikte uygulanma biçimlerini inceleyen raporlar hazırlaması istenmişti.[6]

Genelde Ford Vakfı Harvard, Columbia ve Chicago gibi seçkin kurumlarla çalışmayı tecih ediyordu, ama işletme idaresi alanında Harvard Üniversitesiyle daha güçlü bir bağ kurmuştu, zira Donal David, Harvard İşletme Okulunun dekanlığından ayrıldıktan sonra Ford Vakfı Yürütme Komisyonunun başkanı olmuştu.[7] Aslına bakılırsa ABD'de ilk kez açılması öncesinde, "İşletme İdaresi Yüksek Lisans Okulu"nun bir örneği daha yoktu. Yabancı öğrenciler lisansüstü düzeyinde eğitim veren bu okullara kayıt yaptırmaya başlamıştı. Avrupa ve Asya'daki üniversitelerle birlikte özel sözleşmeli programlar başlatılırken Amerikalı akademisyenler de yurtdışına çıkıp eğitimciler ve araştırmacılara idare eğitimi veriyordu.[8] Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi, Harvard Üniversitesi ile iş idaresi alanında ortak bir program başlatmak üzere bir ortaklık anlaşması imzalayan ilk üniversitelerden oldu.

CHP hükümeti 1949 senesinde Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye'nin tarımsal ve sınai üretimini artırmaya yönelik önlemler, yöntemler, öncelikler ve yatırım kanallarını araştırmak üzere Türkiye'ye bir heyet göndermesi talebinde bulunmuştu.[9] Heyetin ziyareti sırasında Türk bürokrat ve siya-

---

5. Rakesh Khurana, *From Higher Aims to Hired Hands: The Social Transformation of American Business Schools and the Unfulfilled Promise of Management as a Profession* (Princeton University Press: Princeton, 2007), 235.

6. Kitabın başlığı şuydu: "Social Science Research on Business: Product and Potential". Thomas Carroll, "A Foundation", 160.

7. Rakesh Khurana, *From Higher Aims to Hired Hands*, 250.

8. Thomas Carroll, "A Foundation", 164.

9. "The Economy of Turkey: An Analysis and Recommendations for a Development Program, Report of a Mission sponsored by the International Bank for Reconstruction and Development in Collaboration with the Government of Turkey" (The John

setçiler mevcut verilere erişimin sağlanması konusunda çok yardımcı oldular ve James Baker başkanlığındaki komisyon kapsamlı bir rapor hazırladı.[10] Komisyon özel sektörün Türkiye'de biraz güçlenmeye başladığı, ama ekonominin hâlâ ağırlıklı olarak devlet denetiminde olduğu, serbest girişime sınırlı bir alan ayrıldığı gözleminde bulunmuştu. Rapor, hükümetin özel yatırımlara ayrılan kaynakları kullanmaktan kaçınması ve kamu yatırımlarını buna göre tahsis etmesi tavsiyesinde bulunuyordu.[11] Bu aşamada idari personelin yanı sıra, kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasının koordine edilmesinde işletme idaresi ve özel girişimleri desteklemek hâlâ hükümetin sorumluluğuydu.[12]

Ne var ki, rapor Türkiye'de vasıflı profesyonel yönetici eksikliğinin çok büyük olduğunu vurguluyor, uzmanlaşmış eğitimin iyileştirilmesi çağrısında bulunuyordu.[13] Ekonomik kalkınmada profesyonellerin öncü rolüne işaret ediliyor, üniversitelere işletme idaresi ve sanayi yönetimi alanında yeni dersler koyulması tavsiyesinde bulunuluyordu.[14] Komisyon özel girişimlerin aile bireylerinin bile müdahalesi olmaksızın, profesyonel yöneticiler liderliğinde akılcı bir idareyle yönetilmesi gerektiğinin altını çizmişti.[15] Ankara Üniversitesi böyle bir fakülte açmaya uygun bir kurum olarak not edilmişti, ancak Türk üniversitelerinin bu fakültelerin müfredatlarını hazırlamak için yabancı uzmanların tavsiyelerine ihtiyaç duyacağı ileri sürülmekteydi.[16]

Hopkins Press, 1951), 11–13.

10. A.g.e.

11. A.g.e., "Introduction", 167, 253.

12. "The Economy of Turkey", 22–3.

13. A.g.e., 167–74. Rapor, alt, orta seviyeler, lisans ve ileri uzmanlar için hizmet eğitimi verilmesini de öngörüyordu. "The Economy of Turkey", 204.

14. A.g.e., 174.

15. Behlül Üsdiken, "Transferring American Models for Business and Public Administration" in *American Turkish Encounters*, 318–19.

16. "The Economy of Turkey" 203–4. Yalman Baker'ın bu raporu Adnan Menderes'e sunup ithal mallara ve hayvan yetiştiriciliğine önem verilmesi tavsiyesinde bulundu-

Sosyal bilimler alanında benzer bir geçiş eğilimi söz konusuydu. 1930'larda hazırlanan bir raporda, Sosyal Bilimler bölümünün ilk yöneticisi Edmund Day, Rockefeller Vakfının bu alanda "bilimsel geleneği" güçlendirmeye çalışacağını ortaya koymuştu.[17] Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan seçkinleri bilimsel bilginin yıkıcı gücünü sorgulamaya başlamış, toplumsal sonuçlarını kontrol altına almak için yeni bakış açıları aramaya girişmişti. Ford Vakfı Başkanı Fosdick 1951'de hazırladığı bir raporda insan davranışlarının incelenmesinde sosyal bilimlerin önemini vurgulamıştı, zira ekonomi, nüfus araştırmaları ve sosyolojinin farklı alanlarının birleştirilmesi önem taşıyordu.[18] İnsan davranışlarını anlayabilmek için ilgili bilgilerin toplumsal olgulara uygulanması gerekiyordu, ama bu yöntem sosyal bilimlerde, biyolojik ve mekanik bilimlerde işlediği gibi işlemeyebilirdi, Fosdick bu sonuca varmıştı.[19]

Rockefeller ve Ford vakıfları diğer kültürleri "Batılı sosyal bilimin normlarıyla" tanıştırmayı amaçlıyordu. Sosyal bilimlerdeki projeler, eğitimli seçkinlerin kamu yönetimi ve sosyal hayatta sosyal bilimsel bir yöntem uygulamasına yardımcı olabilirdi.[20] Bu hayal az sayıda akademisyen ve teknokratı, bir ülkenin modernleşme yolunda öncü rol üstlenmeye teşvik etmekteydi. Amerikan seçkinleri yerel ortaklıklar sayesinde üniversiteler ve halk eğitim kurumlarının oluşmasına daha büyük etkide bulunmaya

ğunu anlatır. Menderes genel olarak bu öneriyi ve raporu eleştirmiş, Türkiye'nin büyük sanayi ülkeleriyle rekabet etmesini istemediklerini ileri sürmüştü. Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim* 229–30.

17. Robert Arnove, *Philantrophy and Cultural Imperialism, 'American Philanthrophy and the Social Sciences: The Reproduction of a Conservative Ideology* (Indiana: Indiana University Press, 1982), 236–9; http://rockefeller100.org/biography/show/edmund-e–day (erişim 24 Ağustos 2016).

18. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1951.

19. A.g.e.

20. Edward Berman *The Idea of Philanthropy*, 79–83.

başladı.[21] Örneğin Ford Vakfı, lisansüstü eğitimi, kent araştırmaları, kamu politikası, uluslararası araştırmalar ve işletme eğitimi alanlarında bilimsel yöntemlere dayalı yeni bir müfredat planı uygulamaya başladı.[22] Rockefeller Vakfı Türkiye'de sosyal bilimler ve alan araştırmalarına önemli bağışlarda bulunurken, Ford Vakfı sınırlı bir katkı sundu ancak bu durum Ford Vakfının izlediği genel bir politika değildi, zira vakıf Latin Amerika gibi başka bölgelerde sosyal bilimlerin gelişmesinde çok büyük bir pay sahibi olmuştu.[23] Aslında bu iki vakıf arasında işbölümü yapılması ve böylelikle Rockefeller Vakfının Türkiye'deki faaliyetlerini stratejik olarak yoğunlaştırması mümkündü. Birkaç vakıf yetkilisi 1950'ler ve 1960'larda projelerini şekillendirmek için Türkiye'yi sık sık ziyaret etmiş, eğitimli seçkinlerin, faaliyet alanlarıyla ilgili kişi ve kurumlar hakkında onlara sunduğu bilgilerden yararlanmıştı. Rockefeller'ın sponsor olduğu burslular ve kurumlar kısa bir sürede, Türkiye'de sosyal bilim çalışmalarını saygın bir konuma çıkarmıştı.

TÜRKİYE'DE İŞLETME GELİŞTİRME VE YÖNETİM PROGRAMLARI

Celal Bayar 1954'te Cleveland'da yaptığı bir konuşmada devletçi ekonomiyi eleştirmiş, Türk işadamlarının serbest girişim ilkelerini takip etmesini teşvik etmişti. Serbest ticaret ve özel yatırımlar sayesinde Türkiye'de madenler ve başka enerji kaynaklarında verimliliğin arttığını belirtmişti.[24] Bayar savaş sonrasında Türkiye'nin, serbest girişim ile komünizm arasında bir tercih

---

21. A.g.e., 81.

22. Richard Magat, *The Ford Foundation at Work*, 97.

23. Inderjeet Parmar, *Foundations of the American Century: The Ford, Carnegie, and Rockefeller*, 185.

24. *Yılmayan Millet*, 99.

yapması gerektiğinde bireysel özgürlükleri desteklemeye karar verdiğini belirtmişti.[25] Nitekim Türk parlamentosu 1951 ve 1954'te Türkiye'de yabancı yatırımcılardan istenen resmi koşulları kolaylaştıran iki yasa kabul etmişti.[26] Yabancı yatırımlara yönelik bu olumlu hava elbette ki Amerikan şirketleri için bir fırsattı. Ne var ki, Türkiye'deki işletme kültürü henüz profesyonel yönetim ve ticaret normlarından yoksundu; bu da uluslararası şirketlerin yerli ortaklarla uluslararası şirketler kurmasını olanaksız kılıyordu. Profesyonel bir idare kültürü yerleştirmeye yönelik ilk girişimler 1950'lerde, Ford'un işletme seçkinleri ve üniversitelerle bağlantılı olarak sponsor olduğu projeyle başlamıştı.

Harvard Üniversitesi İşletme Yönetimi Yüksek Okulu Dekan Yardımcısı John Fox[27] ile Türkiye'de dört yıl kalan, daha sonra *Institute of Current World Affairs*'de (Güncel Dünya Olayları Enstitüsü) araştırmacı olarak hizmet veren Stanley Dick Robinson, Mart 1953'te Türkiye'yi ziyaret etti. Enstitü Başkanı Walter Rogers'a açıklandığı üzere bu heyetin amacı, ülkede bir işletme idaresi okulu kurulması önerisinin uygulanabilirliğini araştırmaktı.[28] Fox ve Rogers Türkiye'ye hareket etmeden önce BM temsilcilerine, ABD ajanslarına ve Dünya Bankasına Türkiye'nin halihazırdaki ihtiyaçları hakkında danışmıştı.[29] Fox ve Robinson, Türkiye'deki akademisyenler, önde gelen iş adamları ve Amerikalı yetkililerle bir araya gelerek mevcut tesisleri, müf-

---

25. A.g.e., 101.

26. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 102.

27. John Fox 1975'te Harvard College'ta dekan oldu.

28. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956", Ford Vakfı Kayıtları, Deniz Aşırı Kalkınma, Uluslararası Eğitim ve Araştırma, John Howard'ın Büro Dosyaları, FA 608, Seri 1 Kutu 18. Ford Vakfı Denizaşırı Faaliyetler Bölümü Müdürü Carl Spaeth, Harvard İşletme Yönetimi Fakültesi Dekanı Donald David'e bir mektup yazarak John Fox'un Türkiye ziyaretinin amacını ve Harvard Üniversitesinin İstanbul Üniversitesine okulu geliştirmek için yardım etmesinin rolünü açıklamıştı. Bkz. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

29. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

redatın geliştirilmesini ve olası kurumsal düzenlemeleri tartışmıştı.[30] İkili, bu seyahat sonrasında İstanbul Üniversitesinde bir İşletme İktisadı Enstitüsü kurulması tavsiyesinde bulunan bir rapor hazırlamıştı. Demokrat Parti hükümetinin izlediği yeni ekonomik politikanın uzun yıllar süren devlet güdümündeki modelin ardından özel sanayiyi desteklediğini ve Türkiye'nin özel girişimlerin verimliliğini artırmaya yardımcı olacak yetenekli profesyonellere ihtiyaç duyacağını vurguluyorlardı.[31] Raporda Türkiye'nin Birleşik Devletler Karşılıklı Güvenlik İdaresinden zaten yardım aldığı, ama ABD'de işletme idaresi alanında seçilmiş birkaç Türkü eğitmenin iyi olacağına işaret ediliyordu.[32] Harvard Üniversitesi bu projede ortak kurum olarak hareket edecekti ve İstanbul Üniversitesinden beş öğretim üyesine, proje müdürü ve müdür yardımcısı eğitimi için ev sahipliği yapmayı kabul etmişti. Üniversite araştırma teknikleri, öğretim yöntemleri ve kütüphane hizmetleri konusunda da yardım sunacak, sürecin genel bir değerlendirmesini yapacaktı.[33] Ford Vakfı hemen hemen aynı yıl, ABD'de işletme eğitiminin geliştirilmesi için yeni bir bağış planı geliştirdi. Daha önce tartıştığımız üzere, Harvard İşletme Okulu Cemiyeti Başkanı ve Ford Vakfı Başkanı Thomas Carroll, Ford Vakfının işletme eğitimine dâhil olmasının, işletme okullarının yavaş yavaş yayılmasının bir sonucu olduğunu açıkladı.[34] Eğitimli personel açığı söz konusuydu ve Ford Vakfı da "işletme eğitiminin akademik saygınlığını artırmak, işletme alanındaki yüksek eğitimi Amerikan yönetiminin ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde ye-

---

30. A.g.e.

31. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 1–2.

32. A.g.e.

33. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

34. James E. Howell, "The Ford Foundation and the Revolution in Business Education: A Case Study in Philanthropy", Ford Vakfı Kayıtları, Kutu 284 Raporlar 006353, Kutu 284, 1.

niden yönlendirmek ve eğitim fırsatlarının kullanımında daha büyük bir verimlilik yakalamak" üzere ciddi bir reform başlattı.[35] En baştaki plan "mükemmellik merkezleri" kurmaktı; Harvard İşletme Okulu, Ford Vakfından yaklaşık beş milyon dolar aldı ve işletme idaresi alanındaki en iyi eğitim kurumlarından biri haline geldi.[36]

Fox-Robinson raporunu desteklemiş olan Ford Vakfı Yakındoğu Temsilcisi Kenneth Iverson, vakfın üç-dört yıllık bir süre zarfında 256.000 dolarlık bir katkıda bulunmasını önerdi.[37] Iverson, İstanbul Üniversitesi rektörünün Ford Vakfıyla ortak bir projede çalışmaya çok büyük bir ilgi göstermesinden memnuniyet duydu ve İktisat Fakültesi dekanından enstitü için bir plan taslağı hazırlamasını istedi.[38] Türkiye'de önde gelen birkaç akademisyen ve işadamıyla yaptığı toplantılarda da, işletme idaresi alanında Amerikalı bir örgütle bağlantılı böyle bir enstitünün son derece takdir edildiği izlenimini edindi.[39] Ayrıca bu projeyi Ticaret Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Marshall Smith'le ve Ticaret Bakanlığından Herbert Cummings'le tartışmıştı; ikisi de şunları görmekten memnuniyet duymuştu:

> *... Ford Vakfının Türkiye'de yabancı yatırımcıların, en başta da Amerikalı yatırımcıların ilgisini çekmek için kullanılabilecek*

---

35. A.g.e., 4.

36. James E. Howell, "The Ford Foundation and the Revolution in Business Education", 7–8. Bu arada Harvard İşletme Okulu, Rockefeller Kardeşler Vakfına da bir başvuruda bulunmuştu. Bkz. "Harvard University-Graduate School of Business Admnistration", RFA, Rockefeller Kardeşler Vakfı Kayıtları, RG1, Seri 1, Kutu 402.

37. "Report on Turkey: 1953", Ford Vakfı Kayıtları, Raporlar 1–3254 (003228): FA 739A, Kutu 142, 3. Genel olarak bakıldığında Ford Vakfı 1960'ların ortalarına gelindiğinde bu projeye 1 milyon doları aşkın katkıda bulunmuştu.

38. "Report on Turkey: 1953", 3.

39. Iverson'ın görüştüğü bazı insanlar arasında şunlar yer alıyordu: ABD Başkonsolosu Robert McAtee, Ekonomi Fakültesi Dekanı Hazım Atıf Kuyucak, Ahmet Emin Yalman, Salih Murat Özdilek, Robert Kerwin, Eğitim Bakanı Rıfkı Salim Burçak, Ticaret ve Sanayi Odaları Başkanı Faruk Sunter, Kemal İnan, Koç ve Profesör Fadıl Hakkı Sur.

kavramlar ve malzemelerin geliştirilmesinde Türkleri destekleyeceği...[40]

Marshall Smith böyle bir yardımın Birleşik Devletler hükümeti yerine Ford Vakfından gelmesinin daha iyi olacağı, hükümet yardımının eleştiri çekebileceği uyarısında bulunmuş, proje hakkında bazı Türk işadamları ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ile başka görüşmeler yapılabileceğini not etmişti.[41] Proje ilk olarak Kasım 1953'te Ford Vakfı Program Komitesi tarafından onaylandı. Bundan kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi Senatosu planı onayladı ve Maarif Vekâleti İşletme İktisadı Enstitüsünün açılmasına resmen izin verdi.[42] Enstitü bu alanda kariyer yapmayı amaçlayanlara yönetim alanında temel eğitim verecekti. Bir yıllık bir yüksek lisans programı ile devlet kurumlarında ve özel sektörde çalışmak için üç aylık orta düzeyli yönetim kursları sunuyordu. Yönetim kurulu dönemin önde gelen akademisyenleri ve işadamlarından oluşuyordu: Profesör Sabri Ülgener, Nejat Eczacıbaşı, Profesör Hazım Atıf Kuyucak, Profesör Ömer Celal Sarç, Profesör Robert Stone, Profesör Orhan Tuna, Bülent Yazıcı ve Nezih Neyzi.[43] Enstitü için Türk mü, yoksa Amerikalı mı bir yönetici bulunacağına karar vermek biraz zaman aldı ve sonunda projede Amerikalı ekibe yardımcı olan Profesör Celal Sarç 1954'te yönetici olarak atandı.[44] Ford Vakfı Programı çerçevesinde İstanbul Üniversitesinde ders veren Profesör Robert Stone, enstitünün eş yöneticisi olarak atandı.

---

40. "Proposed Foundation Aid for Consultation to Turkey on Investment Opportunities for American Capital: April 12, 1954", Ford Vakfı Kayıtları, New York Büro İçi Memorandum, Kutu 191, Dosya 1911.

41. "Proposed Foundation Aid for Consultation to Turkey on Investment Opportunities for American Capital: April 12, 1954".

42. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

43. *İşletme İktisadı Enstitüsü 1958–1959 Tedrisat Programları ve 1957–1958 Yıllığı* (İstanbul: Sermet Matbaası, 1958), 5.

44. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

Türk girişimci seçkinler enstitünün kurulması için büyük çaba sarf ediyordu. Sağlık ürünleri alanında öncü bir işadamı olan Nejat Eczacıbaşı ile ülkenin en büyük sanayi imalat şirketinin sahibi Vehbi Koç, Türk işadamları arasında böyle bir enstitünün gerekliliğini savunuyordu. Eczacıbaşı, özel sektörün genişlemesiyle birlikte Türk şirketlerinin şirket kurucularından daha iyi bir iş çıkarabilecek vasıflı yöneticilere ihtiyacı olacağı kanaatine varmıştı. 1950'lerin başında işletme yönetimi alanında ciddi bir profesyonel personel açığı olmuştu, Devlet Yatırım Finans ile birlikte İşletme İktisadı Enstitüsü eğitimli insan kaynakları sunacak yegâne kaynak olarak iş görüyordu.[45] Türk imalat sanayii, ilk kuşak işadamlarının geri adım atıp yerlerini aile mensuplarına bırakması sonrasında bir geçiş süreci yaşıyordu, ama Eczacıbaşı'na göre çoğu şirket yöneticisi profesyonel yöneticilerin istihdam edilmesini yararsız bulmuştu. Bu eğilimi eleştiren Eczacıbaşı bir şirkette akılcı yönetimin, uzmanlaşmış profesyonelleşmeye dayanması gerektiğini, böylece farklı yatırım alanlarında öngörülemez hatalardan kaçınılabileceğini savunuyordu.[46]

Enstitünün bir diğer önde gelen savunucusu, Robert Kolej mezunu ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası başkanı Bülent Yazıcı'ydı. Yazıcı, ailelerin yönettiği şirketlerden profesyonel yönetime geçilmesini savunuyordu. İdare alanında doktora çalışmalarını Harvard İşletme İktisadı Okulunda tamamlamış olan bir diğer Robert Kolej mezunu Nezih Neyzi, Türk ekonomisinin "kapalı" bir sistemken bir açık piyasaya dönüşmesine ve bundan böyle şirketlerin akılcı bir örgütlenmeye ihtiyaç duyacağına, böylece üretimlerini yerli ve yabancı piyasalarda en etkili biçimde dağıtabileceğine işaret ediyordu.[47] Keza Enstitünün resmi bir yayınında da modern şirketlerde giderek karmaşıklaşan idare sürecine dik-

---

45. Nejat Eczacıbaşı, *Yeni Bir Türkiye* (İstanbul: Eczacıbaşı Yayınları, 1998), 286–91.

46. A.g.e.

47. *İşletme İktisadı Enstitüsü, İşletme İktisadı Kursu: Birinci Dönem Mezunları, 1956–1957 Ders Yılı;* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1957), 9.

kat çekiliyor, orta düzey yöneticilerin ilgili alanlarda eğitim almış olması halinde bu karmaşık sürecin üstesinden gelmeyi başarabileceğinde ısrar ediliyordu.[48] Enstitünün yöneticileri eğitmek ve Türkiye'de temel yönetim sorunlarıyla uğraşmak üzere "işletme yönetimi" alanında araştırmalarda bulunma niyetinin altı çizilmekteydi.[49] Bu çabalar sonucu, yetmişten fazla şirket İşletme İktisadı Enstitüsüne kayıt yaptırdı ve eğitim ile diğer masraflar için yıllık üyelik ücreti ödemeye başladı. Mütevelli Heyetini seçecek genel kurul, kayıtlı şirketlerin seçtiği üyelerden oluşuyordu.[50] Nejat Eczacıbaşı, Bülent Yazıcı ve Nezih Neyzi, Enstitünün Mütevelli Heyetinde yer alıyordu. Şirketler genç ve ümit vaat eden yöneticileri bu okula göndermeye başladı. 1956'da 30'u aşkın öğrenci Enstitüye kayıt yaptırdı.[51]

Bundan sonraki adım, Harvard İşletme İktisadı Okulunun denetiminde yürütülecek bir eğitim programı için ABD'ye göndermek üzere bir grup Türk akademisyen ve işadamı seçmekti. İlk grup Ali Şakir Ağanoğlu, Mükerrem Hiç, Zeyyat Hatiboğlu, Nezih Neyzi ve Afife Sayın'dan oluşuyordu. Profesör Robert Stone, James Hagler ve George Husband grubun Amerikalı ortaklarıydı.[52] Kendilerinden en yeni eğitim malzemelerine aşinalık kazanmaları ve Türkiye'nin değişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere Enstitünün yönetim programı için bir plan hazırlamaları beklenmekteydi.[53] Öyle görünüyor ki, bu alışveriş boşa gitmedi, zira Enstitü Müdürü Sabri Ülgener, Harvard'daki "vak'a çalışma-

---

48. *İşletme İktisadı Enstitüsü 1958–1959*, 23.

49. A.g.e., 3.

50. A.g.e.

51. *İşletme İktisadı Enstitüsü Birinci Dönem Mezunları*, 13–4. Eldeki veriler neredeyse bütün öğrencilerin ya kamu ya özel sektörde deneyimli olduklarını gösterir.

52. Robert Stone "Harvard University Graduate School of Business Administration, George Baker Foundation: Second Annual Report", "Istanbul University Business Administration", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG2, 1952–1957, Seri 805, Kutu 75, Dosya 495.

53. "Istanbul Business Adminstration: 1953–1956".

sının" uygulanmasını, işletme yönetimi öğretimine taze bir anlayış getirecek yeni bir öğretim yöntemi olarak değerlendirmişti. Ülgener aynı yöntemin Enstitüde kullanılmasından memnun olduğunu, bunun Yakındoğu ülkeleri için de bir örnek teşkil etmesini umduğunu ifade etmişti.[54] Profesör Robert Stone da yönetim derslerinin ABD'de başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye'de de başlamasından memnuniyet duyuyordu.[55]

Ford Vakfı yetkilileri ve İstanbul Üniversitesi personeli Enstitünün gelişimi konusunda sık sık Rockefeller Vakfı temsilcilerine danışıyordu. Robert Stone, Rockefeller Vakfı Sosyal Bilimler Bölümü Başkanı Norman Buchanan'a yazdığı bir mektupta Enstitü hakkında kısa bir bilgilendirme notu sunmuş, genç Türk işadamları için tasarlanmış 13 haftalık programın faydalarını takdir etmişti. Ülkenin tamamından öğrenciler gelecek, yatakhanelerde kalıp programın tamamına katılacak, şirketlerinden maddi destek alacaklardı. Stone'a göre bu program, eğitim alışverişiyle ilgili olarak akıllarından geçen her şeyi harekete geçirmişti, zira Türkler uzun zamandır ülkelerinden ayrılıp yurtdışında eğitim görmeyi istiyor, ama ileri eğitim için nadiren Türkiye'deki bir okula gitmeyi tercih ediyorlardı.[56]

Diğer taraftan Enstitünün açılmasından kısa bir süre sonra Türk ve Amerikalı ortaklar arasında temel idari sorunlar başgöstermişti. Müdür, yardımcıları ve programa katılan Türk akademisyenler, "idari beceriler" ve "işbirliği ruhu"ndan yoksun oldukları gerekçesiyle sık sık eleştiriliyordu.[57] Türk tarafı da Amerikalı ortakların projeye bağlılığından memnun değildi. Harvard

54. *İşletme İktisadı Enstitüsü Birinci Dönem Mezunları*, 6.

55. A.g.e., 7.

56. "Istanbul University, Economic Development, 1955–1959", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 12 Dosya 121–2. John Marshall da enstitü hakkında bilgilendirilmiş, Ford Vakfı memurlarını program başlatmaya teşvik etmişti. "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

57. Howard Reed, "Institute of Business Administration, Istanbul University" in "University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956".

İşletme İktisadı Okulu öğretim üyesi personelini Türkiye'ye göndermeyi ertelediğinden ötürü eleştirilmekteydi.[58] Bir başka büyük sorun da Enstitü ile sanayi arasında, hayal edilenin aksine irtibat eksikliği olmasıydı. İşadamları ciddi itirazlar getiriyordu. Bülent Yazıcı ve Hazım Atıf Kuyucak, Enstitünün, sanayicilerin karşılaştığı acil sorunlara pratik çözümler getiremediğinden, işadamlarının ihtiyaç duyduğu rehberliği sunamadığından şikâyet ediyordu.[59] Robert Kerwin'in, üniversite ile sanayi arasında bilim alanında irtibat eksikliği olduğu yolundaki eleştirisine benzer şekilde, Yazıcı ve Kaynak da alan araştırmalarının eksikliğinden, akademisyenlerin güncel sorunları halletmekteki beceriksizliğinden rahatsızdı.[60]

Öyle anlaşılıyor ki, bu işbirliğinden kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi personeli Rockefeller Vakfı yetkilileriyle de temas kurdu. Sabri Ülgener, Harvard İşletme İktisadı Okulunun çalışmalarını gözlemlemek için ABD'ye gittiğinde John Marshall ve Norman Buchanan'la bir araya gelerek, Türk akademisyenlerin Ortadoğu'daki arşivleri ziyaret etmesine izin vermek üzere, onlara olası araştırma bağışlarında bulunulmasını teklif etti ve ayrıca fakültede araştırmaları hareketlendirmek için bazı Amerikalı akademisyenlerin gönderilmesini talep etti.[61] O zamanlar ABD Kültür İşleri yetkilisi olan Robert Kerwin de Ülgener'den azgelişmiş ülkelerin ekonomisi konulu bir seminer projesi önerisi aldı ve bu talebi John Marshall'a iletti. Marshall da yabancı akademisyenlerin davet edilmesini cazip buldu ve Robert Koleji de programa dâhil etmeyi düşündü, ama öyle görünüyor ki Ülgener programı İstanbul Üniversitesiyle sınırlı tutmak istemişti.

58. Howard Reed, "Institute of Business Administration, Istanbul University"; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 16.

59. Howard Reed, "Institute of Business Administration, Istanbul University".

60. A.g.e.

61. John Marshall Günlüğü, 2 Nisan 1956, 23 Ağustos 1956.

Bu görüşmelerden kısa bir süre sonra Buchanan, Türkiye'yi ziyaret etti ve Türkiye'de akademik seçkinler arasında, özellikle de ekonomik kalkınma meselesiyle ilgili olarak bilimsel ilginin giderek arttığı gözleminde bulundu. Batılı akademisyenleri Türk meslektaşlarıyla bir araya getirmenin yararlı bir öneri olduğu kanısına vardı, böylece Türk akademisyenler Batıda yapılan araştırmalarda gözlenen yeni eğilimlere aşinalıklarını artırabilecekti.[62] Toplam yedi-sekiz konuşmacı peş peşe davet edilebilir, İstanbul ve Ankara üniversitelerinde on gün geçirebilirdi. Nihayetinde Buchanan, ileri araştırmalara girişmenin bir ön adımı olarak projeyi destekledi ve Rockefeller Vakfı "seçkin Avrupalı ve Amerikalı ekonomistlerin" Temmuz 1957'de son bulacak dönem içinde İstanbul ve Ankara üniversitelerinde seminerler vermesini desteklemek üzere Ağustos 1956'da 4500 dolarlık bir bağış yapılmasını onayladı.[63] Konuşmacılar şunlardı: Ragnar Nurkse, Pasquale Saraceno, Alfred Sauvy, Carl Iversen, John Habakkuk ve B. Lary. O zamanlar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı olan Turhan Feyzioğlu bu konferansların metinlerinin her iki üniversite tarafından yayınlanmasını önerdi.[64]

Rockefeller Vakfı, Duncan Ballantine'dan Robert Kolejde bir İşletme İktisadı Fakültesinin geliştirilmesiyle ilgili bir başka talep almıştı.[65] Başvuruda Ballantine, Mühendislik Fakültesinin başarısından bahsediyor, yine mimarlık ve mühendislik alanında tanınmış mezunlara işaret ediyordu. Ticaret Bölümü de bir o kadar önemliydi, zira bankacılık, sanayi ve ticaret alanında Türkiye'de ekonomik ilerlemeyi besleyecek yetkin insanların ye-

62. "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 13, Dosya 131–5.

63. "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

64. Bkz. Turhan Feyzioğlu'nun Norman Buchanan'a mektubu, "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

65. "Proposed Development of the Robert College School of Business Administration 1959"; Robert Kolej Arşivleri, Kutu 42 Dosya 8, 1–4.

tiştirilmesine yardımcı olmuştu.[66] Ballantine, Türkiye'nin hâlâ gelişmekte olan bir ülke olduğu, özel girişimlerin sınai kalkınmada daha büyük bir pay aldığı, mali idare, iletişim, kişisel ilişkiler, pazarlama ve ticaret alanlarında eğitimli insanlara duyulan ihtiyacın arttığı sonucuna varmıştı. Bu ihtiyacı kabul eden Maarif Vekâleti, kolejin yeni bir İşletme ve İktisat Okulu açılması başvurusunu onaylamıştı.[67] Robert Kolej işletme iktisadı, teknik bilgi ve mesleki nitelikler açısından ülkenin gelecekteki yönetim ihtiyaçları ışığında eğitim verecekti. Müfredat öğrencilerin iş hayatında bilimsel yaklaşım temeli kazanmasını sağlayacak fen, matematik ve istatistik dersleri sunacaktı.[68] Genel İşletme İktisadı, Sanayi İdaresi, Kamu İdaresi ve Ekonomi dört ana dal olacaktı. Öğrenciler sanayi ve ticaret, bankacılık, reklam, muhasebe, sigortacılık, finans ve kamu yönetimi alanlarında genel müdür olarak çalışmaya hazır olacaktı, kendilerine Türkiye'de halihazırda yürürlükte olan yasal düzenlemelere ilişkin bir kavrayışın yanı sıra teknik bilgi de sunulacaktı.[69] Ne var ki, bütün bu çabalara rağmen Rockefeller Vakfı bu projeye bağışta bulunmadı.

Robert Kerwin'in Ford Vakfındaki görevi 1963'te başlamıştı. Kerwin, vakfın İstanbul ofisinden sorumluydu ve büyük ölçüde IBA ve kâr amacı gütmeyen örgütlerle uğraşmıştı. Kerwin'in Türkiye'de uzun bir kariyeri olmuştu. Önce 1950-1951 döneminde Dünya Bankası Ekonomik Araştırma Heyetinde yer almış,

---

66. Ticaret Bölümünün önde gelen bazı mezunları şunlardı: Washington, Türk Büyükelçiliği mali danışmanı, Hazine Genel Müdür Yardımcısı, E.R. Squibb ve Oğulları Saymanı Alpar Nahit; Beyrut Ticaret Ataşesi Sami Özelsel; Türkiye Sınayi Kalkınma Bankası Genel Müdür Yardımcısı, Washington Büyükelçiliği Finans Danışmanı, Hazine Genel Müdür Yardımcısı, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey Yedek Delegesi, IMF Türkiye Yedek Temsilcisi Bülent Yazıcı. "Proposed Development of the Robert College School of Business Administration 1959", Ek I.

67. "Proposed Development of the Robert College School of Business Administration 1959"; 1–4.

68. "Robert College School of Business Administration 1959", 1–4.

69. "Robert College School of Business Administration 1959"; 1–4. Öğretim üyeleri hem Amerikalı, hem Türk olacaktı.

sonra ABD Enformasyon Bürosunda çalışmıştı. Ford Vakfının Türkiye'deki araştırma heyetine katkıda bulunmuş, John Fox ve Richard Robinson'a vakfın Türkiye için geliştirdiği ilk planlarda yardımcı olmuştu.[70] Bunun sonrasında Ford Vakfında farklı görevlerde çalışmış, Dartmouth Koleji ve Boğaziçi Üniversitesinde ders vermiş, yurtdışındaki başka projelere katılmıştı.[71] Elbette tıpkı Northrop'un üniversite içinde ve bilim çevrelerinde, kolektif projeler üzerinde çalışırken yaptığı gibi, bu durum Kerwin'in Türk işadamları ve seçkinleriyle yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olmuştu. Kerwin'in görev dönemi sırasında Ford Vakfı, Türk İdari Kalkınma Merkezi, İktisadi Kalkınma Vakfı, Türk Eğitim Vakfı ve İdare Eğitim Vakfını desteklemişti.[72] Robert Kerwin, Ford Vakfının Türkiye'de yönetim ve işletme geliştirme faaliyetlerine ilişkin uzun değerlendirmesinde Türkçe uygulanan programların farklı niteliğine işaret ediyordu. Ford Vakfının denizaşırı faaliyetleri çerçevesinde normalde hükümet ajansları ve devlet kurumlarıyla çalıştığını, Türkiye'de ise özellikle 1960 sonrasında özel örgütlere ve Türk iş camiasının önde gelen mensuplarına dayandığını belirtiyordu.[73] Vakıf stratejisindeki bu değişiklik, kısmen 1960'ta yaşanan, keskin enflasyon ve ağır dış borcun damgasını taşıyan siyasal ve ekonomik krize verilmiş bir cevap, kısmen de Eugene Northrop'un bir tercihiydi.[74]

1950'lerdeki ilk projeler bakanlık ve üniversitenin işbirliğiyle geliştirilmişti, ama sonraki yıllarda vakıf odak noktasını değiştirmiş, kâr amacı gütmeyen örgütlere odaklanmıştı.[75] İşletme

---

70. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 61.

71. A.g.e., 62.

72. A.g.e., 7.

73. Robert Kerwin, "Summary Evaluation of the Management and Business Development Program of the Ford Foundation in Turkey, 1952–1976", Ford Vafı Kayıtları, FA 739C, Kutu 350, Raporlar 008254, 1.

74. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 16–17.

75. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 2. 76.

İktisadı Enstitüsü işletme yönetimi alanında 2000'i aşkın öğrenci yetiştirdi ve Türkiye'de diğer işletme okulları için bir esin kaynağı haline geldi. Kerwin bunu övüyordu, ama sanayi-akademi bağlantısında bir sorun vardı; işadamları enstitünün pratik alana katkıda bulunmamasından ötürü genelde memnuniyetsizdi.[76] Eugene Northrop iş dünyasından yana biriydi; IBA bağışlarını yakından takip ediyordu ve Türkiye'deki işadamlarıyla yakın bir ilişki içindeydi. 1961'de Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kurulunun kurulmasının ardındaki isim oydu ve Türk İdare Cemiyetini de desteklemişti.[77] Kurul, işletme ve kalkınma alanında tartışma başlatmayı amaçlıyor, sanayi yatırımları, planlanan ekonomilerde büyüme ve ekonomik kalkınmanın sosyal yönlerini konu alan seminerler ve konferanslar düzenliyordu.[78] ESSCB'nin [Economic and Social Studies Cinference Board] sınai kalkınmada sermaye oluşumu konulu ilk konferansı 1962'de düzenlendi. Bu konferansa önde gelen işadamları, bürokratlar ve dönemin başbakanı da dâhil siyasetçiler katıldı.[79] ESSCB o tarihten itibaren her yıl konferanslar düzenledi; seminerler için yazılan makaleler ilgili bürokratlar ve işadamlarına dağıtıldı.[80] Ford Vakfı 1962 ile 1965 arasında ESSCB'nin faaliyetleri için yaklaşık 80.000 dolar çıkardı, özel sektördeki işadamlarının yaptığı ciddi bir bağış, kurulun erimini genişletmesini sağladı.[81]

---

76. A.g.e., 3–4.

77. A.g.e., 5.

78. "Ford Foundation Prospect Folders: The Ford Foundation in Turkey, 1952–1967", Kutu 63, Dosya 13, 23.

79. Pitamber Pant, Arthur Lewis ve Maxwell Stamp, Roy Harrod Hollis Chenery gibi önde gelen ekonomik kalkınma düşünürleri de konferansa katıldı. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", Ford Vakfı Kayıtları, Başkan Yardımcısı Bürosu, Francis X Sutton Bürosu Dosyaları FA568, Kutu 75, Dosya 3–4, 18.

80. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 5.

81. A.g.e., 6; Eskişehir Ekonomi ve Ticaret Bilimleri Akademisi Rektörü Orhan Oğuz, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konferans Kurulunun düzenlediği Koç ve Eczacıbaşı sponsorluğunda bir etkinliğe katıldığını, Koç'u Eskişehir'de Akademi binası inşa edilmesine ikna ettiğini anlatır. Koç'un sponsor olması sonrasında Oğuz,

1962'de başka bir girişim başlatıldı. Bir grup önde gelen işadamı, Türk İdare Cemiyeti adı altında iş idaresi alanında, özellikle küçük ve orta ölçekli şirketlere rehberlik sunmayı amaçlıyordu.[82] İlk adım olarak Ford Vakfı, TMA'nın yedi kurul üyesine, 1963'te ABD'deki Uluslararası Bilimsel Yönetim Konseyine katılmaları için bir seyahat desteğinde bulundu.[83] Bir başka bağış sayesinde TMA kurul üyeleri ve müdür Kerwin, Avrupa'daki yönetim eğitimi örgütlenmelerinde gözlemlerde bulunmak için Avrupa'yı ziyaret etti.[84] Türk İdare Cemiyeti, Türkiye'de yönetimin acil ihtiyaçlarını ve üniversitelerin idari eğitim düzeyini belirlemek için kapsamlı araştırmalar gerçekleştirdi.[85] Bu ziyaret ve araştırmalar hükümet ve özel sektörün destekleyeceği başka bir örgütlenme, bir idare geliştirme merkezi kurma fikrini gündeme getirdi.

İdare geliştirme merkezi, "iş sırasında idare geliştirme eğitimi" planı çerçevesinde orta ölçekli şirketlere danışmanlık hizmeti ve eğitim sunacaktı. Yaklaşık 40 kişi örgüt için çalışıyor, devlet memurları dâhil 9000'i aşkın kişiye temel idare eğitimi veriyordu.[86] Türk halkının bir üniversitede verilen derslere katılmaya alışık olmadığını bilen TDMC çalışma saatleri sırasında dersler sunuyordu.[87] Ford Vakfı 1965 ile 1971 arasında TMA ve TMDC'ye 900.000 doları aşkın bağışta bulundu.[88] Bir başka proje

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan izin almayı ve parlamentodan gerekli bütçeyi almayı başarmıştı. Orhan Oğuz, *80 Yıl: Cumhuriyet'e Yaşıt Bir Hayat* (İstanbul: Doğan, 2004), 157–60.

82. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 6.

83. A.g.e.

84. A.g.e., 8.

85. "The Ford Foundation in Turkey, 1952–1967", 21–3; Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 8.

86. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 17; Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 10.

87. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 11.

88. A.g.e., 9; "The Ford Foundation in Turkey, 1952–1967", 25.

için bir Britanya şirketi ve OECD'den bir grup uzman Türkiye'yi ziyaret etti ve bakanlar, bürokratlar, banka yöneticileri, sanayiciler ve imalatçılarla görüşmeler gerçekleştirdi.[89] Bu araştırmada küçük, "ekonomik olmayan girişimler"in yaygınlaşmasının Türkiye'de iş hayatının gelişmesini engellediği, çoğu yöneticinin yatırım planlama, proje yönetimi bilgisinden, yeni sektörlerde işletme yönetme cesaretinden yoksun olduğu belirtiliyordu.[90] Uzmanlar kalkınma planlama alanında danışmanlık yapacak belli bir örgütlenmenin bu ihtiyaca cevap vermesi gerektiğini ileri sürüyordu. Türk Yönetim Cemiyeti 1966'da İktisadi Kalkınma Vakfını kurmaya karar verdi.[91] İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Ortak Pazar üyeliğiyle ilişkisi bağlamında özel sektörün rolüne odaklanacaktı.[92] Ford Vakfının bağışlarıyla birlikte, İstanbul Odalar Birliği üyelerinin yaptığı önemli bir bağış İKV'nin hizmetlerini sürdürmesine yardımcı oldu.[93] Kurulan örgütlerin sonuncusu Belçika'daki Sanayi-Üniversite Vakfından esinlenerek 1967'de kurulan İdare Eğitim Vakfı oldu. İdare Eğitim Vakfının yöneticiler kurulu işadamlarından seçiliyor, vakıf Türkiye'de işletme okullarında idare eğitiminin gelişmesine odaklanıyordu.[94] Kurum, doktora öğrencilerinin yurtdışında eğitim görmesine yardımcı oldu ve Türkiye'de iş idaresi hocalarının maaşlarını artırmaya yönelik bir fon

---

89. "A Report to Establish an Applied Economic Research and Feasibility Study Unit within the proposed Turkish Business and Industry Development Foundation: 1965", Ford Vakfı Kayıtları, FA739A, Kutu 40 Raporlar 000787.

90. "A Report to Establish an Applied Economic Research and Feasibility Study Unit", 11–12; Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 13.

91. "A Report to Establish an Applied Economic Research and Feasibility Study Unit", 14. Ayrıca bkz. "Turkish Management Development Center: Survey for the In-Plant Advisory Training Service", Ford Vakfı Kayıtları, FA 739 C, Kutu 355 Raporlar 008392.

92. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 16–17.

93. A.g.e., 18.

94. A.g.e., 13; Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 17.

kurdu. Ford Vakfının İdare Eğitim Vakfına (İEV) yaptığı bağış İEV kurulunun ABD'deki işletme okullarını ziyaret etmesini sağladı.[95]

Robert Kerwin, Türk hükümetinin hükümet dışı bir örgütün bu faaliyetleri yürütmesine izin vermesini dikkate değer bulmuş, çeşitli alanlarda ortaklık önermişti.[96] Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı, Türk İdare Cemiyeti çatısı altında sanayi okulu öğretmenler ve Almanya'dan dönen Türk işçiler için yönetim dersleri veriyordu.[97] Ne var ki, Kerwin bu örgütlerin sıklıkla hırslı bireyler tarafından yönetildiğine dikkat çekiyordu: Örneğin Nejat Eczacıbaşı, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfının başkanı olmuş, Türk İdare Cemiyeti ve İdare Eğitim Vakfında çeşitli görevlerde bulunmuştu. Şahap Karatopçu, Türk İdare Cemiyetinin başkanıydı. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Behçet Osmanoğlu ise İktisadi Kalkınma Vakfı başkanıydı. Vehbi Koç kurulduğu tarihten itibaren TEV'in başkanıydı.[98] Üstlendikleri yönetim rolleri dışında pek az genç adam bu girişimlere dâhil oluyordu. Bunun nedeni kısmen birçok yetkin yöneticinin hâlâ devlet şirketlerinde çalışmasıydı. Kerwin, Türkiye'de üst düzey işadamlarının, bulundukları yere genç yaşta geldiğine, muhtemelen uzunca bir süre bu konumda kalacağına da dikkat çekiyordu.[99] Öte yandan vakıf, Türk işadamlarının "kâr amacı gütmeyen" örgütlere yönelik cömertliğinden, özellikle de Ford'un sponsor olduğu faaliyetlere yaptıkları katkıdan da cesaret almıştı ve özel bağışların payını artırmayı amaçlıyordu. İşadamları bu şekilde örgütsel süreçlere daha da dâhil olmuş, daha verimli projelerde çalışmıştı. Finansman açısından Ford Vakfı, kendilerinin sponsor olduğu derneklere yaklaşık

---

95. A.g.e., 14.

96. A.g.e., 11.

97. A.g.e., 12.

98. A.g.e., 32.

99. A.g.e., 33. Saha yönetiminde, vakıf, bu örgütleri yönetecek kişileri bulmakta zorlanmış, kendi personelini eğitmesi de zaman almıştı.

1.000.000 dolar bağışlayan Uluslararası Kalkınma Ajansı ve ABD Özel Fonu gibi diğer kurumların desteğinden yararlanmıştı.[100] AID de aynı şekilde işletme eğitiminin geliştirilmesi için bağışta bulunmuş, Türk İdare Derneği ve İdare Geliştirme Merkezini desteklemişti.[101]

Genelde Türk sanayicileri arasında, Ford Vakfının 1952 ile 1971 arasında Türkiye'de idare eğitimi ve işletme idaresine katkıları büyük bir takdirle karşılanmıştı.[102] Bu programlar önemli sayıda yetenekli yönetici ve profesyonele eğitim sunuyor, Türk şirketlerinin bu personeli istihdam etmesine yardımcı oluyordu. Ford Vakfının önde gelen iş dünyası seçkinleriyle verimli bir işbirliği içinde olması, diğer yurtdışı programlar için de örnek bir başarıydı. Daha önce belirttiğimiz üzere vakfın yurtdışı faaliyetlerinin büyük bir bölümünde, hükümetlerle birlikte çalışmaya öncelik veriliyordu, ama özellikle Eugene Northrop'un işletmelerden yana tutumu sayesinde, Ford Vakfı özel sermayeyle sağlam bağlantılar kurmuştu.[103] Northrop diğer vakıf programlarından farklı bir biçimde, Türk hükümetinin vereceği "herhangi bir yön"den bağımsız bir faaliyet alanı kurmayı başardı.[104] İşletme geliştirme ve idare eğitimi alanlarında, Robert Kerwin'in İstanbul bürosunun başına atanması Northrop'un stratejisi ve önceliklerini ortaya koymuştu.[105] Vakfın izlediği bir diğer strateji de ilave bağışların süreklilik arz etmesi, gelişmeyi gözlemek, öncelikleri değiştirmek ya da gözden geçirmek ve süreçler sırasında müzakereleri yürütmek üzere küçük destekler sunulması olmuştu. Türk İdare Geliştirme Merkezine yedi, Ekonomik ve Sosyal

---

100. "The Ford Foundation in Turkey, 1952–1967", 21.

101. Behlül Üsdiken, "Transferring American Models for Education in Business and Public Administration to Turkey, 1950–1970", 324.

102. "The Ford Foundation in Turkey, 1952–1967", 16–8.

103. A.g.e., 20.

104. Robert Kerwin, "Summary Evaluation", 54.

105. A.g.e., 53.

Etüdler Vakfına altı, İşletme İktisadı Enstitüsüne dört bağışta bulunulmuştu.[106] Ne var ki, Ford Vakfı 1970'te, büyük ölçüde coğrafi önceliklerinin değişmesi nedeniyle Türkiye'deki faaliyetlerini aşamalı olarak azaltma kararı almıştı. Öyle görünüyor ki, vakıf yetkilileri Türkiye'nin bir gelişmişlik düzeyine ulaştığına, bu zamana kadar yardım ettiği kişi ve kurumların faaliyetleri sürdürebileceğine ikna olmuştu.[107]

ROCKEFELLER VAKFI VE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİMLER

1950 öncesinde Rockefeller Vakfının Türkiye'de sosyal bilimler alanındaki faaliyetleri az sayıda araştırma bursuyla ve bireysel burslarla sınırlıydı. Sosyal bilimler alanında Rockefeller'dan burs alan ilk isimlerden biri Robert Kolej mezunu olup daha sonra 1940'larda Standard Oil ve MP'nin yasal danışmanı olarak çalışan Hazım Atıf Kuyucak'tı.[108] Kuyucak sonraki yıllarda İstanbul Üniversitesinde ekonomi profesörü olmuş, Türkiye'yi ziyaret eden vakıf yetkililerinin temas kurduğu bir isim haline gelmişti.[109] Vakıftan sosyal bilimler bursu alan önde gelen bir diğer isim de 1940'ların sonunda en genç kabine üyesi olan, daha sonra CHP genel sekreterliği görevine gelen Kasım Gülek'ti. Gülek de John Marshall ve diğer vakıf yetkilileri tarafından büyük saygı görmüş, vakfın Türkiye'deki çeşitli faaliyetleriyle ilgili danışmanlık yapmıştı.[110] Gülek IHD yöneticisi George Strode'un Türkiye'yi ziyareti üzerine 1948'de yazdığı bir mektupta, Rockefeller Vak-

106. A.g.e., 57.

107. A.g.e., 22, 84–6.

108. "Hazim Atıf", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10, Kutu 5.

109. John Marshall Günlüğü, 19–31 Mart 1952.

110. "Kasım Gülek", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10. Seri 5, Kutu 5; John Marshall Günlüğü, 19–31 Mart 1952.

fının Türkiye'deki sosyal bilimcilere tanıdığı burs olanaklarını artırmasını istiyordu.[111]

John Marshall'ın Türkiye'ye ilk ziyareti sonrasında vakfın sosyal bilimler alanındaki faaliyetleri yaygınlaşmaya başlamıştı. 1951'de İstanbul Üniversitesinde sosyoloji profesörü olan Hilmi Ziya Ülken, Marshall'la görüşerek Bulgaristan'dan binlerce Türk kökenli mültecinin geldiğine işaret ederek göç konusunda çalışmak istediğini belirtmişti. Kısa süre önce Bilimsel Sosyal Yoklamalar ve Araştırmalarda çalışmış, Herbert Blumer, Mümtaz Turhan, Cahit Tanyol ve Fahrünnisa Acar gibi dönemin önde gelen bilim insanlarıyla birlikte bu konu hakkında bir rapor hazırlamıştı.[112] Bu çalışmada, Türkiye'nin gayet iyi bilinen insan gücü istihdamının yanı sıra, etkileyici bir göç tarihine sahip olduğuna işaret ediyor, 1876 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Savaşları ve Yunan-Türk nüfus mübadelesi göçmenlerinin iskân örüntüleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmanın önemli olduğunu belirtiyordu. Öyle görünüyor ki, Marshall, Ülken'in önerisi karşısında yeterince tatmin olmuş, bu çalışmanın Türkiye için "akıllı planlama"yı doğrudan etkilemenin yanı sıra, genel bir ilgi uyandırabileceğini de düşünmüştü.[113]

Rockefeller Vakfından burs alan dikkate değer bir başka isim, Nazi politikaları nedeniyle Almanya'yı terk ettikten sonra İstanbul Üniversitesinde ders veren Profesör Alexander Rustow'du; Rustow, Rockefeller Vakfının önceden desteklediği Alman üniversiteleri arasında yer alan Heidelberg Üniversitesinde konuk öğretim üyesi bursuyla dersler vermişti. Bu burs çerçevesinde ona "eski mülteci akademisyen" programı çerçevesinde Yeni Sosyal Araştırma Okulunda iki yıl kalması için 6000

---

111. "Turkey, 1948", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 431, Dosya 2901.

112. John Marshall Günlüğü, 7 Nisan 1951.

113. A.g.e.

dolar verilmişti.[114] Burs alan bir başka isim, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin önde gelen üyelerinden Hıfzı Timur'du. Columbia Üniversitesinde Türk Araştırmaları Merkezinde araştırmalar yapması için burs verilen Timur, Türkiye'deki son gelişmeler hakkında dersler vermiş, üniversite öğrencilerinin Türkiye hakkındaki genel cehalet düzeyi karşısında hayrete düşmüştü.[115] Üniversitelerin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak için başka üniversiteleri de ziyaret etmek istemişti, böylece geri döndüğünde bu alanda katkı sunabilecekti. Marshall da ona Michigan, Illinois ve Minnesota gibi Amerikan Ortabatı üniversitelerini ziyaret etmesi tavsiyesinde bulunmuştu. İstanbul Üniversitesindeki örgütlenme kalıplarıyla karşılaştırmalar yapması açısından bu daha yararlı olabilirdi.[116]

Bu bireysel bursların ardından vakıf yetkilileri, Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimler alanında gelecekteki finansman planları için genel bir çerçeve çizmenin daha uygun olabileceği değerlendirmesinde bulundu. Vakıf bu amaçla önde gelen akademisyen ve bürokratların ülkenin acil ihtiyaçları ve Türkiye'deki olası işbirliği alanları hakkında konuşmalar yapacağı bir konferansı finanse etti.[117] Türk-Amerikan Derneği "Yalova Konferansı" başlıklı bir inisiyatif başlattı. Konferansın katılımcıları arasında

---

114. "Istanbul University-Alexander Rustow (Travel Grant, Economics), 1946–1948, 1950", Rockefeller Foundation Records, RG 1.1, Seri 805 S, Kutu 1, Dosya 13.

115. "Istanbul Universtiy-Hıfsı Timur, 1952–1953", RFA, Rockefeller Vakfı Bursu, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8 Dosya 82. Timur Fransızcayı daha akıcı konuştuğundan bu dersleri Fransızca verdi. John Marshall, Timur'un İngilizceyi iyi bilmemesine şaşırmıştı. Timur ABD'deki deneyiminin kendisini Türkiye hakkında bir kitap yazmaya teşvik ettiğini söylüyordu. John Marshall Günlüğü, 29 Mart 1952.

116. "Istanbul University-Hıfsı Timur, 1952–1953"; John Marshall Günlüğü, 18 Mayıs 1953. John Marshall Schuyler Wallace'a üniversite yapıları hakkında bir mektup yazmış, Timur için yardım istemişti.

117. Örnek Robert Kerwin'in bu konferansın örgütlenmesinde öncü bir rol üstlendiğini belirtir. Konferansın ayrıntılı bir analizi için bkz. Cangül Örnek, "Hegemonya Mücadelesi Bağlamında Filantropi ve Sosyal Bilimler: 1953 Yalova Konferansı Örneği", *Amme İdaresi Dergisi* 46, no 3 (Eylül 2013): 153.

şu isimler bulunuyordu: Ekrem Akurgal, Ömer Lütfü Barkan, Hikmet Bayur, Fahri Fındıkoğlu, Afet İnan, Mehmet Kaplan, Enver Ziya Karal, Fadıl Hakkı Sur, Mümtaz Turhan, Sabri Ülgener, Hilmi Ziya Ülken, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Aydın Yalçın, Ahmet Emin Yalman, Lewis Thomas (Princeton Üniversitesi), Albert Gabriel (College de France), Ömer Celal Sarç, Hasan Refik Ertuç, Robert Kerwin, Osman Okyar ve David Garwood.[118] Bu konferansın sonuçları ABD'deki üniversitelere, akademisyenlere ve araştırma merkezlerine dağıtılacaktı. Ömer Celal Sarç açılış konuşmasında ABD'de Yakındoğu'ya, özellikle de Türkiye'ye artan bir ilgi olduğuna işaret ediyor, ancak bunun sadece ABD ile Türkiye arasında ekonomi ve askeri faaliyet alanlarında yoğunlaşan ortaklıktan kaynaklanmadığını, Türkiye'deki "kültür devrimi"ni daha iyi anlama yönünde samimi çabalardan da ileri geldiğini belirtiyordu. Sarç'a göre, "Türk devrimi" geleneksel toplumsal örüntülerde bir dönüşüm yaratarak Batı medeniyetinin topyekûn benimsenmesine varan eşsiz bir başarıydı, oysa diğer az gelişmiş ülkeler bu toplumsal değişikliğin nasıl ele alınacağı konusunda hâlâ bir "tereddüt halinde"ydi.[119] Sarç bu "devrim"in başarısı, sorunları ve sonuçlarının daha derin bir bilimsel araştırmaya konu olması çağrısında bulunmuştu.[120] Diğer katılımcıların araştırma ve inceleme alanında kendi öncelikleri vardı; Mehmet Kaplan, Türkiye köylerinde Cumhuriyet reformlarına

118. "Turkish-American University Association-Turkish Research", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosya 96–8.

119. Aslına bakılırsa Türk siyasal eliti "Türk devrimi"nin benzersizliği hakkında sağlam bir kanıya sahipti. Celal Bayar ABD'de verdiği bir konuşmada Türk devriminin sosyal hayat, siyasal kültür ve zihniyet konusunda getirdiği değişikliklerden gurur duyduğunu açıklamıştı, *Yılmayan Millet*. Ayrıca bkz. Shmuel Einsttadt'ın "Türk devrimi"nin özgünlüğüyle ilgili tartışması. Eisenstadt, "The Kemalist Regime and Modernization", Jacob Landau, yay. haz. *Ataturk and the Modernization of Turkey*, 7.

120. Bkz. "Report on the Conference on Problems of Research in Turkey", "Turkish-American University Association-Turkish Research" içinde, 1–12; Cangül Örnek, "Hegemonya Mücadelesi Bağlamında Filantropi ve Sosyal Bilimler", 153–5.

direnişin kaynaklarını araştırmanın önemini vurgulamış, Aydın Yalçın köylerde dinsel ve sosyal inançların merkezi önemine işaret etmişti. Yalçın büyük kentlerde kentleşme meselesini ve camilerin verdiği hizmetlere katılanların niteliklerini de gündeme getirdi. Ziyaeddin Fındıkoğlu ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu yasaların Türkiye'de kalkınma üstündeki etkilerini tartışmıştı ve Velidedeoğlu, Osmanlı fetvaları hakkında araştırma yapılmasını önermişti. Hikmet Baydur ve Ahmet Emin Yalman laiklik ve din, medeni kanun ve kadın-erkek eşitliği üstünde durmuşlardı. Afet İnan toplumsal hayatın değişiminde kadınların rolüne odaklanırken, Osman Okyar da Türk devrimiyle ilgili sözlü ve yazılı kaynaklar hakkında araştırmalar yapılmasını önerdi.[121]

Görülebileceği üzere, katılımcılar Cumhuriyet reformlarının başarılarına yönelik ortak bir inancı paylaşıyor, bu "kültür devrimi"nin çeşitli yönlerini vurguluyordu.[122] Bu devrimin, Müslüman dünyanın geri kalanında bir Batılılaşma modeli olarak daha iyi anlaşılması için farklı bakış açılarına dayalı kapsamlı bir araştırmayı hak ettiğini düşünüyorlardı. Ne var ki, görünüşe göre Yalova Konferansı vakıf için bir araştırma yönü belirlemeyi başaramadı. Kerwin, Aydın Yalçın'a gönderdiği mektupta konferansın "ancak yüzeyi kazıdığı" eleştirisinde bulunuyordu, Yalçın ise Marshall'a gönderdiği bir başka mektupta konferanstan ciddi araştırma projeleri çıkmadığından yakınarak hayalkırıklığını dile

---

121. "Report on the Conference on Problems of Research in Turkey", 1–12 Enver Ziya Karal da Türk devrimi tarihinin kronolojisi ve bibliyografyası hakkında bir araştırma yapılmasını önermişti. Bkz. "Report on the Conference on Problems of Research in Turkey", 1–12; Cangül Örnek, "Hegemonya Mücadelesi Bağlamında Filantropi ve Sosyal Bilimler", 155–62.

122. Osman Okyar, Atatürk reformlarını tartışan makalesinde, Mustafa Kemal'in kaderci zihniyeti değiştirdiğini, Batılılaşma çabasında dinsel karamsarlığın yerine maddiyatçı değerleri geçirdiğini vurgulamıştı. Bu Osmanlı döneminden miras alınan zincirlerden kurtulmak için verilen bir mücadeleydi. Osman Okyar, "Ataturk's Quest for Modernism" içinde Jacob Landau der. *Ataturk and the Modernization of Turkey* (Leiden: Brill, 1984), 51–3.

getirmişti.[123] Marshall, Türk akademisyenlerin vakfa burs başvurusunda bulunmadan önce resmi bir araştırmanın nasıl formüle edileceğini öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştı, Robert Kerwin de Türk akademisyenleri bu alanda eğitmeyi önermişti.[124] Nihayetinde Türk-Amerikan Üniversite Derneği Araştırma Komitesinin bir toplantısı sonrasında John Marshall, Yalova Konferansı raporunun gönderilmesi gereken Amerikalı ve İngiliz kişi ve kurumların bir listesini istemişti.[125]

Konferansın hemen ardından Batıda eğitim görmüş, ümit vaat eden iki akademisyen, Aydın Yalçın ve Osman Okyar modern Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını incelemek üzere bireysel araştırma bursu başvurusunda bulundu.[126] John Marshall, Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşı, eski başbakan Fethi Okyar'ın oğlu Osman Okyar hakkında çok olumlu görüşlere sahipti; Robert Kerwin de Türk-Amerikan Üniversite Derneği Başkanı Aydın Yalçın'la yakın temas halindeydi. Vakıf ilk aşamada Okyar ve Yalçın'a uzun vadeli değil, sınırlı araştırma bursları vermenin daha anlamlı olacağı gerekçesiyle, iki projeyi de desteklemeye yanaşmadı.[127] Sonraki yıllarda Rockefeller Vakfı sosyal bilimler alanında bireysel araştırma projelerini desteklemeyi sürdürdü, ama ekonomik kalkınma meselesine ve Türkiye'nin ekonomik yapısına belirgin bir biçimde odak-

---

123. Bkz. Robert Kerwin'in Aydın Yalçın'a mektubu ve Aydın Yalçın'ın John Marshall'a mektubu, "Turkish-American University Association-Turkish Research".

124. John Marshall Günlüğü, 23 Mart 1954; Marshall Ford Vakfıyla araştırma bağışları için de temas kurulabileceğini ileri sürmüştü. Bkz. "Turkish-American University Association-Turkish Research".

125. Uzun kurumlar ve kişiler listesinde şu isimler yer alıyordu: Fischer ve Bisbee, Yale Üniversitesinden Millar Burrows, İbrani Üniversitesinden Nelson Gluek, Pennsylvania Üniversitesinden Ephraim Avigdor Speiser, Gustave von Grunebau ve Daniel Lerner. Listenin tamamı için bkz. "Turkish American Association, Turkish Research".

126. Bkz. Okyar ve Yalçın'ın önerileri, "Turkish-American University Association-Turkish Research".

127. "Turkish-American University Association-Turkish Research".

lanıldı. Bunun bir örneği olarak vakıf, İşletme İktisadı Enstitüsünden Afife Sayın'a Türkiye'de kalkınmayı aydınlatmak amacıyla, "Amerikan kalkınmasında toplum sözleşmesi" ve "Amerikan işgücü tarihi"ni araştırmak üzere 1900 dolarlık bir burs verdi.[128] İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi Enstitüsünden Ömer Lütfü Barkan'ın araştırmasına ise daha ciddi bir burs verildi. Barkan "Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi" konulu bir araştırmaya burs alabilmek için Rockefeller Vakfına başvuruda bulunmuştu.[129] Profesör Fernand Braudel'in çalışmalarından esinlenen Barkan, Avrupa ve Osmanlı deneyimleri arasındaki benzerlikleri göstermek amacıyla Osmanlı İmparatorluğunun sosyoekonomik tarihi üzerine kapsamlı bir çalışmaya girişmişti.[130] Birçok Avrupalı tarihçi Doğu Avrupa'da yaşanan toplumsal sıkıntıların Osmanlı Türklerine verilmiş tepki olduğunu ileri sürüyordu, ancak Barkan, Osmanlı İmparatorluğunda da benzer çalkantılar yaşandığının, Anadolu'daki Türk nüfusun ağır ekonomik zorluklar çektiğinin altını çiziyordu.[131] Barkan'ın Osmanlı arşivlerinde yaptığı önceki çalışmalar, üretken nüfusun sayısında belirgin bir azalma, memurlardan oluşan "tüketici sınıf"ta bir artış gözlendiğine işaret ediyordu.[132] Öyle görünüyor ki Barkan'ın yaptığı bu kapsamlı araştırmalar Osmanlı İmparatorluğunun sosyal ve ekonomik yapısı hakkında daha güçlü bir kavrayışa sahip olmayı hedefleyen Rockefeller yetkililerini etkilemişti.[133] Vakfın araştırma bursları verdiği

---

128. "Istanbul University, Afife Sayın, 1958–1962", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 13, Dosya 129.

129. "Istanbul University-Economic History, 1956–1964", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 12, Dosya 123–126; John Marshall Günlüğü, 5 Nisan 1956.

130. A.g.e.

131. "Istanbul University-Economic History, 1956–1964". Barkan bireysel küçük arazi sahiplerinin arazilerini kaybetmeye başladıklarını, yerlerini büyük çiftliklerin aldığını, bunun Anadolu yarımadasında isyanlara yol açtığını açıklar.

132. John Marshall Günlüğü, 4 Nisan 1956.

133. Bkz. Gibb'in Marshall'a mektubu "Istanbul University-Economic History, 1956–

Barkan, araştırmalarını Balkan ve Avrupa başkentlerine doğru genişletti.[134]

Ankara Üniversitesinin çatısı altında Türk ekonomisinin kalkınmasına ilişkin daha kapsamlı bir proje başlatıldı. Norman Buchanan, üniversiteye düzenli ziyaretlerde bulunuyor, Turhan Feyzioğlu'yla, İktisat bölümü profesörü ve Türkiye Merkez Bankası danışmanı Fadıl Hakkı Sur'la çeşitli konuları tartışmak üzere bir araya geliyordu. Bu ziyaretlerin sonunda Fadıl Hakkı Sur, Buchanan'a Ankara Üniversitesi Kamu Maliyesi Enstitüsünün ekonomik kalkınma alanında faaliyet gösteren, ümit vaat eden hükümet yetkililerinin yetiştirileceği bir araştırma merkezine dönüştürülmesi önerisinde bulundu.[135] Sur yeni bir enstitü kurulmasına gerek olmadığını düşünüyordu, zira yasal bir statüye sahip mevcut Kamu Maliyesi Enstitüsü bu işlevi yerine getirebilirdi. Enstitü üst düzey hükümet yetkililerinden oluşan, şevkli bir grup genç akademisyenle birlikte Profesör Sur'un yönetiminde çalışan bir Mütevelli Heyeti tarafından destekleniyordu.[136] Sur, yabancı enstitülerle resmi bağlantılar kurmaya bakarken Buchanan ona bir seyahat bursu verilmesini önerdi. Netice olarak 1956'da, Sur'a, Kamu Maliyesi Enstitüsü ile Avrupa'daki benzer örgütler arasında olası işbirliği alanlarını araştırmak üzere İskandinavya ve Batı Avrupa'daki sosyal bilim araştırma enstitülerini ziyaret etmesini mümkün kılan bir araştırma bursu verildi.[137] Öyle görünüyor ki bu ziyaretlerde ciddi bir anlaşmaya varılamamıştı, ama Rockefeller

1964"; John Marshall Günlüğü, 5 Nisan 1956.

134. "Istanbul University-Economic History, 1956–1964".

135. "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969". Norman Buchanan Fadıl Hakkı Sur'u aklı başında bulmuş, onun "Ankara'da iyi bir Amerikalı profesöre en fazla benzeyen akademisyen" olduğunu düşünmüştü. Norman Buchanan Günlüğü 5–7 Mart, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 12, Kutu 50.

136. "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

137. A.g.e.

Vakfı önceden vakıftan burs almış isimlerin istihdam edildiği Enstitüye ilgisini korudu.[138]

Buchanan, Türkiye'de 1923 sonrasındaki ekonomik kalkınma hakkında ciddi bir araştırma yapılması konusunda öğretim üyelerine zaten daha önce çağrıda bulunmuştu.[139] Vakıf yetkilisi Kenneth Winfred Thompson 1959'da Enstitüyü ziyaret ettiğinde devam etmekte olan bir araştırma projesi olduğunu, Enstitü personelinin bu konu hakkında bir öneri hazırladığını öğrendi. Enstitü personeli Türkiye'deki ekonomik kalkınmanın onu Batı ve Rus deneyimlerinden ayıran kendisine özgü nitelikleri olduğu, Türkiye'deki kalkınma rotasını inceleyen bir araştırmanın bölgenin geri kalanı açısından değerli bir kavrayış sunacağı inancındaydı. Bu çabalardan memnun olan Thompson, bu araştırmanın "planlı ekonomi ile serbest piyasa arasında bir şeye" odaklanmasının daha iyi olacağı tavsiyesinde bulundu.[140] Sur ise Thompson'a, bu önerinin zahmetli ampirik çalışmalar gerektireceğini, "özgür dünya"nın tamamını ilgilendirme açısından ortaya çıkabilecek sorunların halledilmesi gerekeceğini iletti. Öneri, Türkiye'ye ilgi duyan yabancı akademisyenler için bir başvuru kaynağı olacaktı, zira özellikle 1945 sonrası dönem için ancak sınırlı çalışmalar mevcuttu.[141] Rockefeller Vakfı bu kitap projesinin tamamlanması için bir bursa onay verdi ve eskiden Rockefeller'dan burs almış olan Profesör Sadun Aren araştırma yöneticiliğine atandı. Bir başka Rockefeller burslusu Nejat Bengül üç yıl boyunca onun asistanlığını yapacaktı.[142]

---

138. Bkz. Kenneth Winfred Thompson'ın "Ankara Üniversitesi Kamu Maliyesi ve Ekonomik Kalkınma Enstitüsü" hakkında raporu, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

139. "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

140. A.g.e.

141. A.g.e.

142. Ankara Üniversitesi Rektörü Profesör Suut Kemal Yetkin'in Rockefeller Vakfına, Profesör Fadıl Hakkı Sur'un Kenneth Winfred Thompson'a mektupları Mayıs 1959, "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969". Sur'un mektubunda, Türkiye Merkez Bankası ve Ankara Üniversitesinin çalışmanın tamamlanması için dört yıl boyunca 140.000 TL'den fazla ödeyeceği belirtiliyordu.

"1920'lerden İtibaren Türk Ekonomik Deneyiminin Bir İncelemesi" başlıklı araştırma 1923 sonrasını kapsayacak, bu dönemi iki bölüme ayırıp önce 1923-1948, sonra 1948 sonrası dönemi ele alacaktı. Bu dönemde ekonomi politikalarının oluşumuna katkıda bulunan insanların birçoğu hâlâ hayattaydı. Proje onların deneyimlerinin işitilmesini sağlayacaktı, zira bazı genç Türk akademisyenler kendi ülkeleri hakkında "Batı devletleri hakkında olduğu kadar" bilgili değildi.[143] Kitap 35 çalışma sunumunun yanı sıra 24 makale daha içereceğinden Aren ve Bengül'e birkaç genç Türk ekonomistin daha katılması planlanmıştı. Ama çalışmanın başlaması sonrasında bazı sorunlar ortaya çıktı ve Enstitü, Ford Vakfına bursun uzatılması başvurusunda bulundu. Fadıl Hakkı Sur, 1960'ta Milli Birlik Komitesinin üniversitelerden attığı 147 akademisyen arasında olduğu için Enstitüden ayrılmak zorunda kalmıştı.[144] Rockefeller Vakfının temsilcisi Gerald Freund 1961'de Türkiye'ye yaptığı ziyaretlerden birinde, devam etmekte olan projeleri tartışmak üzere akademisyenler ve Eugene Northrop'la bir araya geldi. Freund bu noktada "Ekonomik Kalkınma Projesi"nin ilerleyişi ve Sadun Aren'in yönetimi hakkında genel bir hoşnutsuzluk olduğunu gözlemledi. Aren ise araştırmacıların yavaşlığından yakınıyor, 40 makaleden sadece 11'inin tamamlanmış olduğunu ileri sürüyordu.[145] Freund bu çerçevede projeyi uzatmaktan emin değildi ve sonuç olarak Aren'den vakfa Kamu Maliyesi ve Ekonomi Enstitüsündeki konumu ve projeyle ilgili sorumlulukları hakkında güvenceler vermesini talep etti.[146]

---

143. Bkz. "Memorandum on the Economic Research Project Proposed by the Institute of Public Finance, Faculty of Political Science, University of Ankara" ve Kenneth Winfred Thompson'un "Kamu Maliyesi ve Ekonomik Kalkınma Enstitüsü" hakkında raporu, "University of Ankara- Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

144. "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

145. Sadun Aren'in Freund'a 1961'de yazdığı mektup, "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969".

146. Bkz. Gerald Freund'un Aren'e 19 Ekim 1961'de yazdığı mektup ve Sadun Aren, "Survey Note on the Research Project on Turkish Economic Development since

Robert Kolejle birlikte modern Türkiye'nin ekonomik kalkınması hakkında benzer bir projeye girişilmişti. Norman Buchanan 1957'de yapılan bir toplantıda Duncan Ballantine ve Robert Kolejde ekonomi dersleri veren Abraham Hirsch'le, kalkınmakta olan Türk ekonomisini daha iyi öğretmek için İngilizce ders malzemeleri hazırlanması olasılığını görüşmüştü.[147] Bu fikir resmi bir öneri haline getirildi ve Rockefeller Vakfı 30 Nisan 1959'da sona eren dönem boyunca, Robert Kolejin çalışmalarının "gelişmekte olan yerel yüksek öğrenim kurumları" ile "uyumlu hale getirilmesi" amacıyla 10.000 dolarlık bir bağış çıkardı. Önde gelen birkaç Türk ekonomistten, Robert Kolejdeki Amerikalı ekonomistlere katılarak Türkiye'nin ekonomik kalkınması hakkında, "geçmişteki zorluklar, başarılar, mevcut sorunlar ve ilerdeki sorunlara" özellikle değinen bir kitap hazırlamaları istenecekti.[148] Böyle bir ders kitabı Ortadoğu'daki bir açığı da kapatacaktı. ABD'de yazılan kitap Türk öğrencilerin pek az yararlanabileceği bir çerçeve sunuyordu, zira öğrenciler sadece ABD'yi ilgilendiren çizim, veri ve kavramlardan faydalanamayacaktı. Böyle bir metnin Türkçeye çevrilmesi de sorunu çözmeyecekti. Türk öğrenciler ekonomik kalkınma sorununa büyük bir ilgi duyuyordu. Bunun ders kitabının ana konusu olarak seçilmesi uygun olacaktı.[149] Böylece öğrenciler Türk kurumlarına ve ekonomik kalkınma sürecinde karşılaşılan sorunlara dair karşılaştırmalı bir çerçevede sağlam bir anlayış edinebilecekti. Kitap bol miktarda Türkçe asli malzeme gerektirecekti, ama bu çalışmanın Türk deneyimini ekonomik kalkınma konulu daha geniş çaplı literatüre bağlaması

1923"in "University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969". Bu ikilik sonrasında proje devam etti ve 1963 sonlarına doğru tamamlandı.

147. "Robert College-Turkish Economic Development, 1957–1962, 1967", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 13, Dosya 130.

148. Bkz. "Grant in Aid, RF 56205-SS", "Robert College-Turkish Economic Development, 1957–1962, 1967".

149. "Robert College-Turkish Economic Development, 1957–1962, 1967".

da beklenecekti. Buchanan'ın önerdiği üzere entelektüel ve editoryal yöneticiliğin İstanbul ve Ankara üniversitelerinden Türk iktisatçılarında kalması, ortak danışma komitesinin de ajanslar, bankalar ve özel kaynaklarda mevcut istatistikler ve diğer veriler aracılığıyla onlara yardımcı olması daha iyi olacaktı. Nihayetinde danışma komisyonu şu isimlerden oluşmuştu: Osman Okyar, Zeyyat Hatipoğlu, Reşat Aktan, Bülent Yazıcı, Sabri Ülgener, Sadun Aren ve Abraham Hirsch.[150] İstanbul Üniversitesinden Profesör Ömer Celal Sarç bu araştırmayı denetleyecek komitenin başkanı olacaktı, Abraham Hirsch de metnin hazırlanmasının sorumluluğunu üstlenecekti. Abraham Hirsch'in ilk taslağı yazması çeşitli sebeplerden biraz uzun sürdü, ama kitap sonunda değerlendirilmek üzere komisyon üyelerine gönderildi ve 1961'de ders kitabı olarak yayınlandı.[151] Bu ders kitabı Rockefeller yetkililerinin Türkiye'ye yapılan bağışlarla hayal ettiği şeye iyi bir örnek olmuştu. Bu hayal yerli bakış açılarının Batı akademilerindeki son akımlarla birleştirilmesiydi. Nihayetinde Türk ekonomisinin nüanslarını, temel sorunlarını ve ekonomik kalkınma deneyimini anlamayı sağlayacak İngilizce güvenilir bir kaynak ortaya çıkarılmıştı.[152]

---

150. A.g.e.

151. A.g.e. Rüştü Aktan değerlendirmesinde, Türk halkı arasında ekonomik davranışta basitlik ve açgözlülükten yoksunluk anlamına gelen "bir lokma bir hırka" anlayışının gücünü vurguluyordu.

152. Rockefeller Vakfıyla kıyaslandığında Ford Vakfı, Türkiye'de sosyal bilimler araştırmalarına sınırlı bir katkıda bulunmuştur. Daha önce belirttiğimiz üzere, vakıf, Hacettepe Üniversitesinde nüfus araştırmalarının geliştirilmesine maddi yardımda bulunmuştu. Türk ve yabancı sosyal bilimciler için Abant Gölü'nde düzenlenecek bir seminere de sponsor olmuştu, seminer İzmir'in merkez ilçelerinde toplumsal değişikliklerin gözlenmesi konusunda yeni araştırmalara esin kaynağı olmuştu. Francis Sutton, "The Ford Foundation in Turkey", 16–17.

İzolasyonist bakış açısı 1930'ların sonuna dek ABD'deki siyasal seçkinler arasında baskınlığını korudu. Başkan Wilson'ın meslektaşlarını ve siyasetçileri I. Dünya Savaşına girmeye ikna etmek için büyük çaba sarf etmesi gerekmişti, savaştan sonra bile birçok ABD'li siyasetçi Avrupa ve Yakındoğu işlerine müdahale etmek istememişti.[153] Bu bakış açısı bürokrasi ve akademiye de yansımıştı. Akademik kurumlarda yabancı kültürler hakkında özel bilgilere sahip az sayıda uzman bulunuyordu. İlk Rockefeller ekipleri Uzakdoğu ve Yakındoğu'yu ziyarete gittiğinde, üniversitede çalışan akademisyenler yerine, misyoner derneklerine danışmak zorunda kalmıştı. II. Dünya Savaşı sırasında Amerikalı seçkinler, muhtemelen savaşın gidişatı Almanların aleyhine döndüğü ve büyük Avrupalı güçler neredeyse tükenmenin eşiğine geldiği için bu durumu sorgulamaya başlamıştı. Rockefeller Vakfı yabancı misyonları için yeni faaliyet sahaları çizmekte hızlı davranmıştı. 1941'de kaleme alınan bir raporda ABD'nin Latin Amerika, Asya, hatta Avrupa ile ilişkilerle uğraşmak için yerel dilleri bilen yetkin insanlara ihtiyaç duyduğu vurgulanıyordu.[154] Rockefeller Vakfının sponsor olduğu, Japonca teknik terimlerin İngilizce karşılıklarını yayınlamaya yönelik, devam etmekte olan bir sözlük projesine dikkat çekiliyordu.[155] Beşeri Bilimler Bölümü başkanı David Stevens da 1948'de kaleme aldığı bir raporda ABD'de Rusya, Çin ve İspanya gibi yabancı kültürler hakkında bilgilendirici malzemelerin ve bu konuda çalışan uzmanların eksik olmasından yakınmıştı. Aynı raporda Batı Avrupa dışındaki yabancı kültürleri anlama konusunda gözlenen bu eksikliğin

---

153. Frank Ninkovich, *The Wilsonian Century: US Foreign Policy Since 1900*, (The University of Chicago Press, Chicago, 1999), 48.

154. "Humanities 1941" in "Program and Policy-Reports, Pro-14, 14a, 1941" RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 91, Kutu 2, Dosya 13.

155. "Humanities 1941".

ABD'nin diplomatik varlığını ve dünya çapındaki ilişkilere, gelişmelere katılımını "zayıflattığı" savunuluyordu.[156] Stevens alan uzmanlaşması konusunda kurumsallaşma çağrısında bulunmuş, 1941'den beri yabancı diller ve kültürlerle ilgili dersler veren ABD üniversiteleri ve kolejlerinde gözlenen hızlı uyanışı takdir etmişti.[157] Bu açıdan ABD'nin yurttaşlarına daha iyi bir yabancı dil eğitimi sunması ve çok daha fazla "uluslararası yönelimli" insan yetiştirmesi gerektiğini, böylece dünyanın geri kalanıyla daha güçlü bir bağ kurabileceğini ileri sürüyordu.[158]

Rockefeller Vakfında David Stevens'ın ardından Beşeri Bilimler Bölümünün başkanlığına atanan Charles Fahs alan araştırmalarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştı.[159] Fahs alan araştırmalarını beşeri bilimler ve sosyal bilimleri birleştirerek kültürler arası anlayışı güçlendiren disiplinler-arası bir alan olarak görüyordu.[160] Aslına bakılırsa II. Dünya Savaşından hemen sonra ABD'nin önde gelen üniversitelerinde alan araştırmalarına yönelik birimler kurulmaya başlanmıştı. Rockefeller Vakfının Columbia Üniversitesinde Rus Enstitüsünün geliştirilmesi için yaptığı ilk 250.000 dolarlık bağışın ardından Carnegie Vakfı, Harvard Üniversitesine Rus Araştırma Merkezinin kurulması için 740.000 dolar bağışta bulunmuştu.[161] Rockefeller Vakfı

---

156. David David Stevens, "A Review of the Period", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, Dosya 14, 5.

157. David Stevens, "A Review of the Period", 8. Fosdick vakıftan burs alan birçok kişinin Uzakdoğu araştırmalarında kürsü başkanı olduğunu belirtir. Ayrıca 1943 sonrasında Doğu ve Slav araştırmalarının sayısı da artmıştı. Raymond Fosdick, *The Story of the Rockefeller Foundation*, 221, 251.

158. Stevens, "A Review of the Period", 4–7.

159. http://www.rockefeller100.org/biography/show/charles-fahs (Erişim 8 Ağustos 2016).

160. Victoria Lyon Bestor, "The Rockefeller Blueprint for Postwar US-Japanese Cultural Relations and the Evolution of Japan's Civil Sector", *Globalization, Philantrophy and Civil Society: Toward a New Political Culture in the 21st Century*, der. Soma Hewa, Darwin Stapleton (Boston: Springer, 2005), 77.

161. Edward Berman *The Idea of Philanthropy*, 101.

uzun zamandır Chicago Üniversitesinde Çin araştırmalarının geliştirilmesiyle ilgileniyordu ve 1945 sonrasında da bağışlarını ciddi miktarda artırdı. Vakıf aynı şekilde Harvard ve Stanford üniversitelerine de Slav araştırmalarının geliştirilmesi için önemli bağışlarda bulundu.[162]

Bundan kısa bir süre sonra Ford Vakfı sahneye adım atarak ABD'de alan araştırmalarının ölçeğini ve çeşitliliğini genişletti. Ford Vakfı Denizaşırı Faaliyetler Müdürü Carl Spaeth'ın hazırladığı bir raporda, Amerika'nın yabancı kültürler hakkındaki bilgisini artırması gerektiği, böylece bölgesel gelişmeler üzerinde daha etkili olabileceği ileri sürülüyordu.[163] Vakıf denizaşırı faaliyetlerini birbirini tamamlayan iki hatta ayırdı; bir taraftan ABD'de alan araştırmalarıyla uğraşan merkezlere maddi bağışta bulunuyordu, diğer taraftan da 1953'te de alan araştırmacıları yetiştirmek üzere yeni bir uzmanlaşma programı olan Uluslararası Eğitim ve Araştırma Programını kurdu.[164] Alan araştırmaları bursu alan kişilerin yerel dilleri öğrenmesi, yayınlar yapması ve hükümette mevki sahibi olması beklenmekteydi. 1950'lerin sonunda ve 1960'larda vakıf Boston, California, Chicago ve Harvard gibi seçkin üniversitelere önemli bağışlarda bulundu ve bu şekilde alan araştırmaları yapan doktora öğrencisi sayısının artmasını sağladı.[165]

---

162. "University of Chicago-Chinese Studies", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 216 R, Kutu 14, Dosya 190–9; "Harvard University- Slavic Studies, 1943–1945", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 200R, Kutu 343, Dosya 3135; "Stanford University-Hoover Institute (Slavic Studies), 1947–1952", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 205 R, Kutu 9, Dosya 59. http://rockefeller100.org/exhibits/show/social_ sciences/area-studies (Erişim 8 Ağustos 2016).

163. Spaeth Asya araştırmalarını özellikle vurguluyordu. Edward Berman, *The Idea of Philanthropy*, 101–3.

164. "International Studies-Overseas Training and Research/ International Training and Research Program-Memoranda, Outlines, Reviews, 1953–1961"; Ford Vakfı Kayıtları, Uluslararası Bölüm, Başkan Yardımcısının Bürosu, Francis Sutton'ın Büro Dosyaları.

165. Harvard Uluslararası İlişkiler Merkezi, MIT Uluslararası Araştırmalar Merkezi,

Ford Vakfı yalnızca Ortadoğu ve Afrika araştırmalarının geliştirilmesine yaklaşık 15 milyon dolar harcamıştı ve toplam bağışları 100 milyon doları aşıyordu.[166] Vakıf bölgesel araştırmaları araştırmaları destekleyen alt bir örgütlenme olarak Sosyal Bilimler Araştırma Konseyini de destekledi ve genel olarak ABD'de 191 alan araştırması merkezinin 100'den fazlasına maddi destek sundu.[167] Alan araştırmalarının güçlendirilmesinin amacı sadece akademik araştırmaları pekiştirmek değildi. Böyle bir adım, birkaç iletişim biçimiyle birlikte ABD'nin "yabancı fikirler üzerinde daha fazla bir denetim sahibi olmasını" ve komünizm karşısında "ideolojik bir savunma" kurmasını sağlayacaktı.[168] Yabancı alan araştırmacılarının yabancı kültürlerle ilişkilerinde hükümet kurumlarına ve diğer devlet kurumlarına yardımcı olması da bekleniyordu.[169] Chester Barnard 1951'de yaptığı yıllık değerlendirmede Columbia Üniversitesindeki Rus Enstitüsünün ABD Ordusu, Dışişleri Bakanlığı ve diğer devlet kurumlarına sadece beş yılda 100'den fazla uzman yetiştirmiş olma başarısıyla övünmekteydi.[170]

Berkeley Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü önemli miktarda finansman almıştı. Edward Berman, *The Idea of Philanthropy*, 101–103.

166. Zachary Lockman, *Field Notes: The Making of Middle East Studies in the United States* (Stanford University Press: 2016), 226; Edward Berman, *The Idea of Philanthropy*, 101.

167. Inderjeet Parmar, "American Foundations", 17; Zachary Lockman, *Field Notes*, 117.

168. Stevens, "A Review of the Period," 7–8; Edward Berman, *The Idea of Philantrophy*, 102; Cangül Örnek, *Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, 162–4.

169. Eisenhower yönetimi 1953'te dünya çapında Amerikan politikaları ve değerleri hakkında bilgi vermek üzere ABD Enformasyon Ajansını kurdu. Kennedy yönetimi kültürel alışverişi güçlendirmek için Eğitim ve Kültür İlişkileri Bürosunu kurdu, bu büro daha sonra Eğitim ve Kültür İşleri Bürosu haline geldi. Bkz. http://eca.state.gov/ivlp/about-ivlp/program-history. ABD entelektüel hegemonyasıyla ilgili bir tartışma için bkz. Abdurrahman Babacan, *11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi* (İstanbul: Pınar, 2011), 230.

170. Merkezin Rus dili, tarihi, ekonomisi, hukuku, siyaseti ve kültürü dersleri verdiğini, bu alanda burslu araştırmacıların Ulusal Savaş Koleji, Hava Savaşı Koleji ve başka üniversitelerde konferans vermeye davet edildiğini belirtiyordu. "President's Review", Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu, 69.

Türkiye ile ilgili alan araştırmalarının geliştirilmesine yönelik planlar ve projeler büyük ölçüde Rockefeller Vakfının sponsorluğunda ilerledi. Vakıf 1939'da Princeton Üniversitesine "Türk tarihi ve dili alanında ileri araştırmaların geliştirilmesi" için küçük bir bağışta bulunmuştu. Öyle görünüyor ki, Vakıf yetkilileri 1950'lerde Türkiye'deki alan araştırmalarıyla meşgul olmuş ve yerel merkezleri desteklemeyi amaçlamıştı. John Marshall, Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretin ardından Türk akademisyenleri teşvik ederek İstanbul ve Ankara'da alan araştırmaları merkezleri kurulmasını amaçlamıştı. Marshall, Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretlerin birinde önde gelen tarihçi ve Türkolog Zeki Velidi Togan'la bir araya gelerek Doğu araştırmalarına yönelik bir merkezin kurulmasını tartışmıştı.[171] Yalova Konferansını izleyen benzer bir girişim çerçevesinde Türk-Amerikan Üniversitesi çatısı altında Robert Kerwin yönetiminde bir "Araştırma Komisyonu" kurulmuştu. Türk-Amerikan Derneği, Robert Kerwin'in Türk ve Amerikalı akademisyenler arasında işbirliğini güçlendirme niyetiyle yaptığı girişim sayesinde kurulmuştu. Kerwin, Aydın Yalçın'a bir mektup yazarak komisyonun temel hedefinin modern Türkiye'nin bugünkü kültürel ve sosyal sorunları hakkında araştırmalar yapmak olduğunu açıklamıştı.[172] Her iki isim de ABD'de Türk araştırmalarının niteliğinin iyileştirilmesine odaklanmıştı ve Kerwin mevcut araştırma alanları ile Türk tarihine ilgi duyan akademisyenlerin belirlenmesi için Yalçın'dan ABD'yi ziyaret etmesini istedi. Rockefeller Vakfının yaptığı bir bağış sayesinde Yalçın, Ortadoğu Enstitüsü, Carnegie Uluslararası Barış Vakfı,

---

171. "Princeton University-Turkish History, 1938–1942", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.1, Seri 200 R, Kutu 274, dosyalar 3258–9; "Columbia University-Near East Institute- Zeki Velidi Togan, 1957–1958", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 200 R, Kutu 318, Dosya 2937; John Marshall Günlüğü, 10 Nisan 1951.

172. "Aydın Yalçın: 1956–1957, 1959–1961", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 146; "Turkish-American University Association-Turkish Research", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosyalar 96–8.

Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi, Ford Vakfı, IMF ve FOA'ya, Princeton, McGill, Harvard ve Columbia üniversitelerine ziyaretlerde bulundu. Türkiye'ye ilgi duyan yöneticilerle, çeşitli uzman ve bürokratlarla görüştü.

Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi Başkanı Edward Pendleton Herring'in Türkiye'de sosyoekonomik gelişme ve kültürel değişimle ilgili çalışmaları teşvik ettiğini öğrenmekten memnuniyet duyduğunu nakletmişti. Yalçın aynı zamanda Ford Vakfının araştırma bursları ve üniversite bağışları yoluyla, Ortadoğu araştırmalarını desteklemek gibi uzun vadeli hedefleri olduğunu öğrendi.[173] Çeşitli profesörlerle yaptığı görüşmelerde Türkiye'nin Ortadoğu araştırmalarında daha büyük bir yere sahip olması gerektiğini vurguladı. Genel olarak Amerikalı kurumlar ve akademisyenlerin Türkiye araştırmalarına ilgi duymasından memnundu, ama özellikle modern gelişmeler bağlamında bu ilgiyi yeterince uzmanlaşmış bulmuyordu. Modern Türkiye'nin, özellikle de "Türk devrimi"nin Osmanlı İmparatorluğunun bir devamı ya da daha geniş çaplı Ortadoğu'nun bir parçası olarak incelenmek yerine özel bir dikkate layık olduğunu düşünüyordu.[174]

Raporlara göre Yalçın, Hoover Enstitüsünü ziyaret etmemişti, ama onun ziyaretinden kısa bir süre sonra John Marshall bu Enstitüden Türk devrimi araştırmalarına ilgi duyduklarını belirten bir mektup almıştı. Hoover'da kütüphanecilik yapan Eleanor Bisbee, Marshall'a yazdığı mektupta Hoover Kütüphanesinin sosyal devrimler araştırmalarına özel bir ilgi duyduğunu,

---

173. Kerwin, Yalçın'ın ziyareti için bir Rockefeller bursu ayarlamasından ötürü John Marshall'a minnettar olduğunu ifade etmişti. Bkz. "Aydın Yalçın: 1956–1957, 1959–1961" ve "Turkish-American University Association-Turkish Research". 1955'te "modern Türkiye'nin kalkınması" hakkında bir kitap hazırlanması için Türk Amerikan Cemiyeti'ne bir bağışta daha bulunuldu. "Turkish- American University Association- Modern Turkish History, 1955–1960", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 9, Dosya 95.

174. "Aydın Yalçın: 1956–1957, 1959–1961"; "Turkish-American University Association-Turkish Research".

Türkiye hakkında Türk kütüphanelerinde bile bulunmayan eşsiz belgeler içeren özel bir koleksiyona sahip olduğunu, öyle ki Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bile Hoover Enstitüsünü ziyaret ettiğinde etkilendiğini haber vermekteydi.[175] ABD'de, Princeton'daki Türk Araştırmaları Merkezi dışında, alan araştırmalarıyla uğraşan bir kurum yoktu ve Hoover yönetimi batı sahilinde yeni bir Türk Araştırmaları Merkezi kurulmasını öneriyordu.[176] Bisbee, Yalova Konferansından çıkan rapora atıfta bulunarak Hoover Kütüphanesinin modern Türkiye ve Türk devrimi araştırmalarında uzmanlaşmasının daha iyi olacağını, ABD'nin batı bölgelerinde Türk tarihi araştırmaları için bir yer bulabileceğini söylüyordu.[177] Eldeki kayıtlara göre Rockefeller Vakfı, Hoover Enstitüsüne yeni bir merkez yapılması için bağışta bulunmadı,[178] ama 1956'da İstanbul Üniversitesinden Dr. Tarık Zafer Tunaya'ya Hoover Enstitüsü Kütüphanesinde Türk devrimini araştırması için yedi aylık bir burs verildi. John Marshall, Tunaya'nın çalışmalarını takdir ediyordu; Rockefeller Vakfı da ona Avrupa ülkelerini ziyaret etmesi için bir araştırma bursu vermişti. John Marshall ile sık sık mektuplaşan Tunaya, mektuplarında Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye'nin tarihiyle ilgili bulgularını paylaşmıştı.[179]

---

175. Bkz. Elanar Bisbee'nin mektubu, "Turkish-American University Association-Turkish Research".

176. "Stanford University-Hoover Institute-Turkish History (Enver Ziya Karal, Frederick P. Latimer Jr.), 1956–1960", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, 200R, Kutu 422, Dosya 3634.

177. "Turkish-American University Association-Turkish Research".

178. Marshall bu mektuba cevaben Hoover'ın Kerwin'e yanaşıp bu öneriyi Türk Amerikan Üniversite Derneğine göndermesinin daha iyi olacağını yazmıştı. Bkz. John Marshall'ın mektubu, "Turkish-American University Association-Turkish Research".

179. Bu mektuplardan birinde Kınalızade Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâi*'sindeki "Adalet Çemberi"ni açıklar. Şöyle der: "Adalet evrensel iyileşme etkenidir, evren devlet duvarıyla çevrili bir bahçedir, devlet İlahi Kanun üzerinde durur, sadece hükümdar İlahi Kanunun koruyucusu olabilir, hükümdar askerler olmaksızın fetih yapamaz. Gelir olmaksızın asker çalıştıramaz, geliri sağlayanlar halktır, Adalet insanları hükümdarın sadık uşakları haline getirir", "İstanbul Üniversitesi-Tarık Tunaya, 1954–1957".

Tunaya'nın Hoover Kütüphanesinde yaptığı araştırmadan hareketle başka bir öneri geliştirildi ve modern Türkiye'nin incelenmesi için Enstitü elinde bulunan Türkçe koleksiyonlar hakkında bir konferansa ev sahipliği yapmak üzere Rockefeller'a bağış başvurusunda bulundu. Mevcut koleksiyonların Türk tarihinin araştırılmasında en iyi nasıl kullanılacağını tartışmak üzere ABD ve Kanada'dan 11 akademisyen davet edilecekti.[180] Ankara Üniversitesinden Profesör Enver Ziya Karal'a, Hoover Enstitüsünde Türk devrimi üzerine çalışması için son bir bağışta bulunuldu. Karal uzun zamandır Türk devrimiyle ilgileniyordu ve İstanbul Üniversitesinde yürüttüğü çalışmalardan beri John Marshall ile temas halinde olmuştu.[181] 1957'de ABD'ye gelmiş, Profesör Frederich Latimer'la işbirliği içinde yaklaşık üç yıl boyunca Hoover Enstitüsünde araştırmalar yürütmüştü.[182]

Türkiye'de alan araştırmalarının gelişimi 1950'lerin sonunda ağır ağır başlamıştı. 1959'da Ankara Üniversitesinden Fahir Armaoğlu'na Columbia, Harvard ve Berkeley üniversitelerinde Rusya'nın o dönemdeki iç ve dış siyasetini araştırması için bir burs verilmişti. Armaoğlu burs başvurusunda, amacının Rusçasını geliştirmek ve üniversitesinde bir Rus Araştırmaları Merkezi kurmak olduğunu belirtmişti.[183] Ankara Üniversitesine, Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde Profesör Ahmet Şükrü Esmer'in yönetiminde olacak Sovyet Araştırmaları Merkezine kitap ve teçhizat alınması için 10.000 dolarlık bir Rockefeller bağışı daha geldi.[184]

---

180. "İstanbul Üniversitesi-Tarık Tunaya, 1954–1957", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805, Kutu 8, Dosya 83–4; "Stanford University-Hoover Institute-Turkish History".

181. John Marshall Günlüğü, 9–18 Mart 1957. Profesör Latimer 1970'lerde Ortadoğu Enstitüsü Müdürü olarak görev yapmıştı.

182. John Marshall Günlüğü, 7 Eylül 1957, 9 Ocak 1958.

183. "Fahir Armaoğlu, 1959–1962", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 481, Dosya 7181; bir Rus Araştırmaları Merkezi açma hedefi yine de gerçekleştirilemedi.

184. "University of Ankara, Soviet Studies, 1959–1965", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıt-

Aralarında Seha Meray, Türkkaya Ataöv, Güniner Ongun, İlhan Unat ve Mehmet Gönlübol'un yer aldığı bir grup Türk akademisyen bir Sovyet Araştırmaları Merkezi kurmak üzere Türk Dışişleri Bakanlığının onayını aldı. Bu akademisyenler Sovyet Cumhuriyetinin çeşitli yönlerini araştırmak üzere önde gelen Amerikalı Sovyetologlarla bir araya gelmek istiyordu.[185] Ne var ki, bu yöndeki çabalar pek iyi gitmedi. Gerald Freund 1961'de Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında Ankara ve İstanbul'da birkaç akademisyenle bir araya gelerek bu projeyi tartıştı, fakat 1960 sonrası Türkiye'de böyle bir enstitü yönetmenin önündeki ideolojik ve yasal engeller hakkında uyarıldı. Örneğin Ahmet Emin Yalman, Profesör Celal Sarç ve Fahir İz bir Sovyet Araştırma Merkezine duyulan ihtiyacın altını çizerken, ülkede süregiden siyasal çalkantılar hakkında kaygılarını da dile getirdi.[186] Rockefeller Vakfı, Ankara Üniversitesiyle birlikte ilerlemek için gerekli resmi izinler ve maddi yardımı güvence altına alarak hükümetin bu projeye dâhil olmasını sağlamaya çalışmıştı.[187] Atılan bu adımlara rağmen Sovyet Araştırmaları Merkezi açılamamış, proje askıya alınmıştı.[188]

Bu süreçte Profesör Akdes Nimet Kurat'a ABD, Fransa ve Birleşik Krallık'ta Türkiye ile ABD arasında 20. yüzyıl başındaki ilişkileri araştırması için bir araştırma bursu verildi. Kurat, Rus siyaseti konusunda uzmandı; Rusya-Türkiye ilişkileri, özellikle de Rus teknik yardımının Türkiye'nin kalkınmasına etkisi üzerine çalışıyordu. Sovyet İmparatorluğunun üçüncü dünyaya müdahil olması, yeni devletlerde ortaya çıkan milliyetçi hareket-

ları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 145.

185. A.g.e.

186. A.g.e., Freund Kadri Yörükoğlu, Suat Bilge ve Richard Nolte ile de görüşmüştü.

187. Bkz. Profesör Ahmet Şükrü Esmer'in mektubu, "University of Ankara, Soviet Studies, 1959–1965". Dr. Fahri Armaoğlu'nun merkezin müdürü olacağı da belirtilmişti.

188. Geruld Freund, Celal Sarç'la tartışmasında bir Sovyet Araştırmaları Merkezinin kurulmasıyla ilgili ideolojik kaygıları gündeme getirmiş, üniversite personelinin giderek siyasallaştığını işaret etmişti, "University of Ankara, Soviet Studies, 1959–1965".

leri desteklemesi ile ilgili araştırmalar da yapmıştı.[189] Ne var ki, Sovyet ve Rus araştırmalarını canlandırma girişimlerinin birkaç araştırma bursuyla sınırlı olduğu, pek ciddi bir ürün ortaya çıkaramayacağı görülebiliyordu. Bu durum kısmen Rus tarihi ve Sovyet İmparatorluğuyla ilgilenen vasıflı akademisyen eksikliğinden, kısmen de vakıf yöneticilerinin enerjisinin büyük bölümünü ABD'de Türk araştırmalarının geliştirilmesine ayırmasından ileri geliyordu.

Türkiye'deki Ortadoğu araştırmalarında da aynı şekilde ciddi ilerlemeler kaydedilmedi. Rockefeller'ın sponsor olduğu en ciddi proje, 1955-1956'da Profesör Hıfzı Timur ve Dr. Osman Okyar'ın bir Yakındoğu Araştırmaları Enstitüsü kurmak amacıyla başlattığı girişimdi. Rockefeller bağışı sayesinde Timur ve Okyar, Arap ülkelerini, özellikle de Amerika'nın yönettiği üniversiteleri ziyaret edip akademisyenlerle görüştü.[190] ABD Dışişleri Bakanı Foster Dulles'ın 1953'te Türkiye'nin Ortadoğu'daki gelişmelerde daha doğrudan bir rol üstlenmesi talebinde bulunması bir tesadüf değildi. Türkiye ile Irak arasında 1955'te Bağdat Paktının kurulması Türkiye'yi bölgesel siyasetin içine biraz daha çekti. Bu arada 1956 senesinde Eisenhower Doktrininin kabul edilmesi Yakındoğu'da Amerikan varlığının güçlendirilmesini doğruluyordu. Ne var ki, Türkiye'de sadece sınırlı sayıda bölgesel uzman vardı ve Türk bürokratlar bile Arapça bilmiyordu.

Timur ve Okyar'ın bir Yakındoğu Enstitüsü kurma girişimi, bu açığı kapatmak üzere atılmış stratejik bir adımdı. Burs başvurularında Türk akademisyenler ile Arap kurumları arasındaki temasın 1923 sonrasında sınırlı olduğu ve bu ziyaretin Arap

---

189. "University of Ankara-Nimet Akdes Kurat, 1961–1963", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 136.

190. "Istanbul University Near Eastern Studies-Visits" ve "Istanbul University- Ahmet Hamdi Tanpınar, Hıfsı Timur, Tarık Tunaya", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 80–83. Ayrıca bkz. Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, 241.

dünyasındaki yüksek eğitim kurumlarında meydana gelen son gelişmelere aşinalık kazanmalarını sağlayacağı vurgulanmıştı. Timur ve Okyar ziyaret için ayrılmadan önce Robert Kerwin'le temas kurarak ziyaret edilecek olası temas noktalarını tartıştı ve bir güzergâh hazırladılar.[191] Öyle görünüyor ki, ziyaret Timur ve Okyar'ın konuşacak doğru insanları bulmakta zorluk çekmesi gibi teknik ve kişisel meseleler nedeniyle iyi geçmedi.[192] İkili, Arap ülkelerini ziyaretinin sonunda bulgularını özetlediği kısa bir rapor hazırladı. Bu raporda Arap ülkeleri ile Türkiye'nin zaten "ortak bir kültürel ve tarihsel mirasa" sahip olduğunu, ama Türkiye'nin çoktan Batılılaşma ve demokratikleşme yoluna girdiğini, Arap ülkelerinin ise hâlâ Batılılaşma ile cebelleştiğini belirtiyorlardı. Türkiye de benzer sorunlar yaşamıştı ve Türkiye'nin deneyimi Arap dünyası için bir model oluşturabilirdi. Timur ve Okyar bu amaçla Ortadoğu ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştı.[193] İkiliye göre Türkiye'nin özellikle İsrail meselesiyle ilgili dış politika tercihleri, Arap dünyasına karşı siyasi kayıtsızlık ve Arap ülkelerinin Türkiye'deki Kemalist reformların niteliğini iyi anlayamaması işbirliğinin önündeki ciddi engellerdi.[194]

Eğitim alanında üniversitelerin düzeyi her iki bölgede de zayıftı ve burslar konusunda ciddi bir dil engeli mevcuttu. Öte yandan ortak bir dine mensup olmak, Türkçenin halk arasında yaygın kullanımı ve Kurtuluş Savaşındaki başarıları nedeniyle Türkiye'ye duyulan sempati daha yakın bir ilişkiye katkıda bulunabilirdi.[195] Akademisyen takası, Türkçe ve Arapçanın öğretilme-

---

191. Robert Kerwin ile Osman Okyar arasındaki mektup alışverişine bakınız, "Istanbul University Near Eastern Studies-Visits".

192. John Marshall Günlüğü, 1 Nisan 1956.

193. Bkz. "Notes on a Visit to the Arab Countries", "Istanbul University Near Eastern Studies-Visits" içinde, 4.

194. A.g.e., 4.

195. A.g.e., 6.

si Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri güçlendirebilirdi. Timur ve Okyar, daha da önemlisi eski Osmanlı topraklarının sosyal ve siyasal tarihini keşfetmek için Osmanlı arşivlerinde araştırmalar başlatılabileceğini vurguluyordu.[196] Aslına bakılırsa bu ziyaretten bir yıl önce Robert Kerwin, bir Amerikan üniversitesinden, Johns Hopkins Üniversitesine bağlı İleri Uluslararası Araştırmalar Okulundan Türk ve Ortadoğulu öğrencilere yönelik bir eğitim programının başlatılmasının istendiği başka bir projenin ayrıntılarını paylaşmıştı. Kerwin aynı mektupta, Robert Kolej çatısı altında bir araştırma merkezi kurulması olasılığından bahsetmişti.[197] Bundan kısa bir süre sonra da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile bağlantılı bir Ortadoğu Araştırma Merkezi kurulması için bir öneri hazırlanmıştı. Ne var ki, Suriye'deki siyasal gelişmeler Türk hükümetinin komşusuyla arasının açılmasına yol açmış, ardından da Mısır'la ilişkiler bozulmuştu. Irak'ta 1958'de Kral II. Faysal'ın askeri bir darbe sonucu tahttan indirilmesi, Türkiye'nin bölgeyle sınırlı bağının son bulmasına neden olmuştu.[198] Vakfın raporlarına göre, Timur ve Okyar'ın projesi 1956 sonrasında iyi gitmemiş, kayda değer bir sonuç doğurmamıştı. Siyasal koşullardaki bu değişikliğin akademisyenler ve vakıf personelinin cesaretini kırması muhtemeldi, zira Türkiye'de 1956 sonrasında Yakındoğu araştırmalarıyla ilgili hiçbir proje hayata geçirilmedi.

Son olarak John Marshall, Türkiye'de bir Amerika Araştırmaları kürsüsü kurmaya niyetlenmiş, Amerikan tarihi ve kültürü alanındaki çalışmaların teşvik edilmesine büyük çaba sarf etmişti. Öyle görünüyor ki, Marshall başta Robert Koleji Amerikan Araştırmalar Merkezine ev sahipliği yapacak kurum

---

196. A.g.e.; "Istanbul University-Ahmet Hamdi Tanpınar, Hıfsı Timur, Tarık Tunaya".

197. Bkz. Robert Kerwin'in John Marshall ve Dean Thayer'a mektupları, "Istanbul University Near Eastern Studies-Visits" içinde.

198. Roby Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy* (New York: I.B.Tauris, 2007), 40–64.

olarak seçmişti. Kerwin de İstanbul Üniversitesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevli nitelikli Türk öğretim üyeleri arasından seçilecek bir Türkün merkezin müdürlüğüne atanmasını önermişti.[199] Daha sonra ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bir Amerikan Edebiyatı kürsüsü açmaya karar verdiğinden, Marshall bunun dışındaki bir seçenekle devam etmeyi düşündü.[200] Ne var ki, bu projelerin ikisi de gerçekleştirilmedi. Ardından Ankara Üniversitesinde Amerikan Edebiyatı ve Tarihi alanına iki profesör atanması fırsatı doğdu ve Rockefeller Vakfı, Ankara Üniversitesine bu profesörlerin 1953 ile 1955 arasında öğretim vermesinin sağlanması için 21.000 dolar bağışta bulundu.[201] Edebiyat alanında Profesör Robert Hamilton Ball, tarih alanında Profesör Mack Buckley Swearingen yaklaşık iki yıl boyunca Ankara Üniversitesinde hizmet verdi ve Amerikan Tarihi ve Amerikan Edebiyatının Ankara Üniversitesinde düzenli dersler haline gelmesini sağladılar.

Bu işbirliğinden memnun kalan üniversite yönetimi her iki alanda da daimi profesörlükler kurulmasını önermişti. Ne var ki, bu görevi üstlenebilecek vasıflı Türk akademisyenler yoktu ve vakıftan yabancı profesörlerin Ankara Üniversitesinde eğitim vermesi için maddi yardım istendi.[202] İstanbul Üniversitesine de Amerikan Edebiyatı dersleri verecek Amerikalı profesörlere ev

---

199. Bkz. Robert Kerwin'in Marshall'a mektubu, "Istanbul University-American Studies, 1954–1956", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Kutu 8, Dosya 76–77.

200. "Istanbul University-American Studies, 1954–1956"; John Marshall Günlüğü, 22 Mart 1954; Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, 240.

201. "University of Ankara-American Studies, 1949–1956", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Kutu 10, Dosya 12, sanat ve edebiyat alanlarında Türk akademisyenlere önceden burslar verilmişti. Bkz. Dördüncü Bölüm.

202. Bkz. Araştırma Bursu (RF 56079), "University of Ankara-American Studies, 1949–1956". Bu bölümlerde ders veren başka Amerikalı profesörler de vardı. Cangü Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, 239.
Rockefeller Vakfıyla birlikte, Fullbright Programı Türkiye'de Amerika araştırmalarının geliştirilmesini destekledi. Bkz. Esra Pakın, "American Studies in Turkey During the 'Cultural' Cold War", *Turkish Studies* 9, no 3 (Eylül 2008): 511–12.

sahipliği yapması için benzer bir bağışta bulunuldu. 1953-1954'te Dr. Howard Key, İstanbul'da bir yıl konuk profesörlük yaptı.[203] Ondan bir yıl sonra da Profesör Robert Kelly'ye İstanbul Üniversitesinde Amerikan Edebiyatı alanında konuk profesör olarak ders vermesi için burs verildi.[204] Programın açıklamasında, ABD ile Türkiye arasında yakın ilişkiler olmasına rağmen akademik alanda Türk entelektüellerin ABD'ye ilgisinin Avrupa ya da Rus araştırmalarına nazaran pek az olduğu vurgulanmıştı. Dolayısıyla bu bursların Türkiye'de Amerikan tarihi ve kültürüyle ilgili araştırmalara ilgi uyandırması bekleniyordu.[205]

1950'lerde ve 1960'ların başında çeşitli sosyal bilimler alanlarında üniversitede görevli akademisyenlere çok sayıda araştırma bursu verildi. İstanbul Üniversitesinden Dr. Yılmaz Altuğ'a 1960-1961'de ABD'de Profesör Jacob Coleman Hurewitz'le çalışarak "Türkiye'nin diplomatik tarihi" üzerine bir konferans ve seminer dizisi yapılandırması için burs verildi.[206] Altuğ araştırma önerisinde amacının diplomatik tarih alanında bir konferans ve seminer dizisi başlatmak için Osmanlı İmparatorluğu ile modern Türkiye'nin siyasal tarihiyle ilgili araştırmalar gerçekleştirmek olduğunu belirtmişti. Böyle bir dersin üniversite müfredatında "ciddi bir açığı" kapatacağı kanısındaydı.[207] Ankara Üniversite-

---

203. John Marshall Günlüğü, 23 Ağustos 1954.

204. "Istanbul University- American Studies, 1954–1956", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 76. Öyle anlaşılıyor ki, Robert Kerwin bu randevuların koordinasyonunda gayriresmi bir rol oynamıştı. John Marshall, Kerwin'e yazdığı bir mektupta İstanbul Üniversitesinin Robert Kolejden fakültede ders verecek birini göndermelerini istemeye niyetli olduğunu açıklıyordu. Edebiyat Fakültesi Dekanı Arif Müfit Mansel de John Marshall'a bir mektup yazarak Amerikan edebiyatı çalışmalarını iyileştirmeye yönelik çabalarından ötürü Rockefeller Vakfına müteşekkir olduğunu ifade etti. Bkz. Müfit Mansel ve Robert Kerwin'in John Marshall'a mektupları, "Istanbul University- American Studies, 1954–1956".

205. "University of Ankara-American Studies, 1949–1956".

206. Hurewitz 1970'lerde Columbia Üniversitesinde Ortadoğu Enstitüsünün müdürü olarak görev yapmıştı.

207. "Muammer Yılmaz Altuğ", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805

sinden Dr. Ergun Özbudun'a da 1963 senesinde Harvard Üniversitesinde farklı ülkelerin "parti sistemleri ve muhalefetin işleyişini" incelemesi için bir burs verildi. Özbudun araştırma önerisinde Batı demokrasilerinde muhalefet partilerinin öneminin altını çizmiş, Türk deneyimi üzerine bir kitap yazmaya niyetli olduğunu belirtmişti.[208] Robert Kolejde ders veren Dr. Suna Kili'ye 1962'de Batılı siyasal fikirlerin Türkiye üzerindeki etkisini araştırması için bir burs verildi. 1923 sonrasında Batılılaşmayı, özellikle de Locke, Montesquieu, Rousseau ve Voltaire'in fikirlerinin Türkiye üzerindeki etkilerini incelemeyi öneren Kili, Cumhuriyet reformlarıyla ilgili görüşlerini özetleyerek eski İslami kurumlar ile Batılı kurumların 1923'e dek bir arada bulunduğu, ama bundan sonra Batılı kurumların eski kurumlara baskın çıktığı sonucuna varmıştı. Cumhuriyet döneminde "modernist" kampın "gelenekselci/muhafazakâr gruplar"la olan rekabette üstün geldiğini, muhafazakârların "entelektüel olarak" onlarla rekabet edebilecek güçte olmadığını savunmaktaydı.[209]

O zamanlar Ankara Üniversitesinde genç bir asistan olan Mete Tunçay'a LSE'de [London School of Economics] siyaset kuramı ve Britanya sosyalizmini incelemesi için burs verildi.[210] Ankara Üniversitesinden Dr. Arif Payaşlıoğlu ise 1958'de Columbia Üniversitesinde "sosyal bilimlerde metodoloji öğrenimi görmek" için burs aldı. Payaşlıoğlu ABD'de birkaç farklı eğitim merkezini ziyaret etti, modernleşme kuramı üstüne çalışan Daniel Lerner gibi dönemin önde gelen akademisyenleriyle bir araya geldi. Payaşlıoğlu'ndan Ankara Üniversitesinde, ICA teknik yardım

E, Dosya 481, Kutu 7174.

208. "Ergun Ozbudun, 1962–1966", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, dosya 486, kutu 7241.

209. "Suna Kili, 1961–1963", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, dosya 485, kutu 7228.

210. "Mete Tuncay, 1959–1963", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, dosya 488, kutu 7261.

programındaki öğretim üyeleri tarafından ders ve konferansların hazırlanmasına yardımcı olması için davet edilmiş Profesör Herbert Hyman ile birlikte araştırma metodolojisiyle ilgili yeni bir müfredat geliştirmesi istendi. Bu ders fiilen 1954'te başlatıldı, ama ders kitabı, öğretim malzemesi ve eğitmen eksiği vardı. Fakülte öğrencilerinin hükümet kurumları ve bürokraside çeşitli mevkilere gelmesi, sosyal problemlerin ele alınmasında bilimsel düşünceyi geliştirmesi bekleniyordu.[211] Sosyal bilimler alanında burs alan, dikkat çekici bir diğer isim Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde asistan olan, gelişmekte olan ülkeleri incelemek üzere Columbia Üniversitesine giden Deniz Baykal'dı.[212] Baykal burs başvurusunda seçkinlere ilişkin kuramları ve yönetici seçkinlerin Cumhuriyet Halk Partisindeki rolünü incelemeyi amaçladığını ifade etmişti.[213]

Son olarak, 1963'te Rockefeller Vakfı, Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji için Türk öğretim üyelerinin eğitilmesi amacıyla 350.000 dolarlık bir bağışa onay verdi. Bu program çerçevesinde 15 Türk lisansüstü öğrencisine dört-beş yıllık burslar verilecekti.[214] Kolej Başkanı Ballantine, Robert Kolejdeki öğretim üyelerinin vasıflarını iyileştirmek istiyordu. Bu amaçla Türk adayların doktora yapmak için ABD'de üç yıl geçirmesini mümkün kılan bir program önerdi. Bu öğretim üyeleri Türkiye'deki yüksek eğitim kurumlarına da destek verecek, Türk eğitim sistemine "liderlik" yapacaktı. Ballantine, Robert Kolejde çalışacak yetkin Amerikalı personel bulmanın daha zorlaşacağı, dolayısıyla Türk öğretim üyelerine daha fazla ihtiyaç duyulacağı sonucuna var-

---

211. "Arif Payaslioglu, 1958–1959, 1961", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 487, dosya 7248.

212. "Deniz Baykal, 1961–1965", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 482, dosya 7187.

213. "Deniz Baykal, 1961–1965".

214. "Robert College Turkish Faculty Training: 1956–1959, 1961–1967"; RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, kutu 2, dosya 12–13.

mıştı.[215] Rockefeller Vakfına sunduğu öneride, Türkiye'de yüksek öğrenim alanında ciddi bir eğitimli personel açığı olduğunu, ama akademisyen olmaya teşvik edilebilecek "el değmemiş geniş bir yetenek rezervi" de bulunduğunu yazmıştı. Ballantine'a göre, Robert Kolej bu meselede öncü bir rol oynayabilirdi.[216]

Kolej artık "ithal" insanlar öncülüğünde ilerleyemezdi, "Batılı" ve "liberal" ruhunu koruyacak, İngilizce eğitim almış yerli personele ihtiyacı vardı. Sosyal bilimler, tarih ve edebiyat alanında seçilmiş öğrenciler bu derslerde iki-kültürlü bir yaklaşım sergileyebilirdi, zira Türkiye'de Batılı yöntemlerle eğitilmiş, beşeri bilimler ve sosyal bilimler alanlarında faaliyet gösteren akademisyenlere büyük bir ihtiyaç vardı.[217] John Marshall ve Norman Buchanan, İstanbul'da çeşitli kişilerle konuşarak projeyle ilgili görüşlerini dinledi ve ağırlıklı olarak cesaretlendirici bir geri dönüş aldı. Bu proje Rockefeller ve Robert Kolej personelinin bürokratik zorlukları aşmasına yardımcı olan Kadri Yörükoğlu tarafından da desteklendi.[218] Vakıf ve Kolej yetkilileri nihayetinde projeyi ilerletmeye karar verdi, ama İngilizce hâkimiyeti güçlü uygun adaylar bulmakta zorlandı. Titiz bir seçim süreci sonrasında ilk akademisyen grubu Harvard, Oxford, Cambridge ve MIT gibi saygın üniversitelerde doktora programlarına katılmak üzere ABD ve Birleşik Krallık'a gönderildi.[219]

---

215. John Marshall Günlüğü, 31 Mart 1956; "Robert College Turkish Faculty Training: 1956–1959, 1961–1967".

216. "Robert College Turkish Faculty Training: 1956–1959, 1961–1967".

217. A.g.e., bu program fizik, matematik, ekonomi ve işletme yönetimi alanından adayları da içeriyordu.

218. John Marshall Günlüğü, 3 Nisan 1956. Program için seçilen bazı öğrenciler şunlardı: Michel Radomisli, İsmail Sakmar, Hikmet Sebuktekin, Perihan Tolun, Yılmaz Ozakpınar, Süheyla Artemel, Atilla Eröncel, Ahmet Niyazi Koç, Ezel Kural, Berent Enç, Emre Gönensay, Üstün Ergüder. "Robert College Turkish Faculty Training: 1956–1959, 1961–1967".

219. Yine de akademik ilerlemelerini takip etmelerinin, ABD'de karşılaştığı diğer kişisel meseleleri halletmelerinin karmaşık bir iş olduğu anlaşıldı. Bu araştırmacıların bazıları Türkiye'ye dönmek istemedi.

Rockefeller bağışlarının yanı sıra Türk üniversiteleri ve akademisyenleri ICA'yla sözleşmeli, sosyal bilimler alanında eğitim ve araştırmaların niteliğini iyileştirmeye yönelik mübadele programlarından da yararlandı. ICA sözleşmesi çerçevesinde 1954'te New York Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi arasında üç yıllık bir program için anlaşma imzalandı. New York Üniversitesi, Ankara Üniversitesinin Türkiye'de "geleceğin memurları"na ve "hükümet hizmetinde yer alacak kişiler"e daha iyi bir eğitim sunmasına yardımcı olmak için müfredat, eğitim malzemeleri, eğitim yöntemleri ve araştırma araçlarının geliştirilmesine yardım edecekti.[220] Program raporunda Türkiye'nin modern tarım ve sanayi üretimi alanında önemli bir ilerleme kaydettiği, hükümet bürokrasisinin ise bu iyileşmeye ayak uyduramadığı belirtiliyordu.[221] Ankara Üniversitesinden birkaç akademisyen sosyal bilimlerin farklı alanlarında eğitim olanaklarını araştırmak üzere ABD'ye gönderildi, Amerikalı akademisyenler de Ankara'ya eğitim vermeye geldi.[222] Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Bedri Gürsoy, ABD'de bu program çerçevesinde bir yıl geçiren öğretim üyelerinden biriydi.[223] Daha önceki bölümlerde tartıştığımız ICA sponsorluğu dışında Ford Vakfı, Hacettepe Üniversitesinde sosyal bilimler ve nüfus araştırmalarının geliştirilmesine yönelik özel bir programı da destekledi. Ford Vakfı daha önce 1950'lerde bu alanda çalışan birkaç kişiye Türk tarihi

---

220. "A Report of Progress: Program of Technical Assistance in Public Administration for Turkey for the period 1 September 1954 to 1 January 1956: New York University-University of Ankara under the terms of contract between International Cooperation Administration and New York University", "University of Ankara: Public Administration" içinde, 2.

221. "A Report of Progress", 3.

222. İlk grup şu isimlerden oluşuyordu: Doçent Reşit Aktan, Doçent İlhan Arsel, Doçent Ahmet Hicri Fişek, Doçent Mehmet Kapani, Cemal Alp Mıhçıoğlu, İsmail Türk, Celal Aygen ve Bülent Daver.

223. Gürsoy fakültesinde sosyal bilimler programının geliştirilmesini finanse edecek bağışlar için John Marshall'la temas kurmuştu. John Marshall Günlüğü, 5–7 Mart 1956.

ve toplumunun incelenmesi için burs vermişti; bu kişiler arasında Robert Kerwin, Howard Reed, Huey Kostanick ve Nicholas Helburn de yer alıyordu.[224]

1950'lerden itibaren Türk iş dünyası seçkinleri ve siyasetçiler Türkiye'nin liberal ekonomiye geçişinin bir parçası olarak işletme idaresinde profesyonelleşmeye sıcak bakmıştı. Vakıfların sponsor olduğu idare dernekleri ve üniversite programları sayesinde yeni bir işletme etiği yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı. Sosyal bilimler ve kalkınma programlarına yapılan yatırımların artırılması da iş hayatı ve toplum hakkında bu değişen bakışa destek olmuştu. Amerikalı uzmanlar Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının Batılı normlara uygun bir biçimde ilerlemesini mümkün kılan bir idare çerçevesinin oluşturulmasına yardımcı oldu. Sosyal bilimler alanındaki araştırmalar da Amerikalılar ve diğer Batılıların Cumhuriyet Türkiye'sinin sosyo-politik niteliklerini ve Batılılaşma arayışını daha iyi anlaması açısından yararlılık gösterdiler. Soğuk Savaşın ideolojik kutuplaşması bağlamında Amerikalı seçkinler Türkiye'nin cumhuriyetçilik ve demokrasiye geçişini anlamaya çalışıyordu. Bu, geri kalmış Yakındoğu ülkelerine bir model olabilirdi. Batılı olmayan bir ülke olarak Türkiye modern değerleri benimsemiş, akılcı bilimlere önem vermiş ve liberal Batı blokunda kalmayı tercih etmişti. Türkiye ve ABD'de alan araştırmaları için verilen burslar, farklı alanlarda bu bütünleşmeyi kolaylaştırdı ve her iki ülkeden akademisyenlere de diğer ülke hakkında bilgi edinme fırsatı sundu.

---

224. *List of Publications Resulting from the Fellowship Experience* (New York: Ford Vakfı, Haziran 1957), 28–31.

IV. BÖLÜM

BEŞERİ BİLİMLER VE BATILILAŞMA

Rockefeller Vakfının Beşeri Bilimler Bölümü, Tıp ve Sosyal Bilimler Bölümlerinden çok uzun bir süre sonra kurulmuştu. 1902'de oluşturulan Genel Eğitim Kurulu esasen ABD'de eğitimin ilerletilmesiyle ilgileniyordu ve vakıf 1928'de bu kurulu yeniden düzenlemeye karar vermişti.[1] Bazı üyeler beşeri bilimlerle daha doğrudan ilgilenmeyi talep ediyordu. Bu tartışmalar sonucu Rockefeller Vakfında bağımsız bir bölüm olarak Beşeri Bilimler Bölümü kuruldu.[2] Eskiden Chicago Üniversitesinde Sanat, Edebiyat ve Bilim Koleji dekanlığı yapan, 1929'dan itibaren Genel Eğitim Kurulunun üyesi olan David Stevens 1932'de kurulun tam zamanlı başkanı olarak atandı.[3] Genel Eğitim Kurulu ABD'de liberal sanat kolejlerinin ayakta tutulması için önemli bağışlarda bulunmuştu. Beşeri Bilimler Bölümü de ilk yıllarında Amerikan Eğitim Cemiyetleri Konseyi ile birlikte Amerikan kültür ve tarihinin öğretimi için birkaç projeyi finanse etmişti.[4] 1940'larda verilen bir raporda Stevens, Beşeri Bilimler Bölümünün amacını şöyle açıklıyordu: "Bütün beşeri bilimcilerin çalışmalarında ihtiyaç duyduğu malzemelere ulaşmasını sağlamak, beşeri bilimler öğrenimini ve yaratıcı ifadeyi halkın geneli için yararlı hale getirmek."[5]

---

1. *A Time of Humanities: An Oral History: Recollections of David H. Stevens as Director in the Division of the Humanities, Rockefeller Foundation*, David Stevens, 1976.

2. David Stevens, *A Time of Humanities*, 25–9.

3. http://rockefeller100.org/biography/show/david-h–stevens (erişim 8 Eylül 2016).

4. David Stevens, *A Time of Humanities*, 29 and "Time in the Humanities, September 1949", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, 5.

5. David Stevens, "Humanities Program Review", 61, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları,

Bu düşünceler çerçevesinde Beşeri Bilimler Bölümü "uluslararası anlayışı" güçlendirmek için bir program başlattı. Bu çerçevede dil öğretimi, yabancı kültür araştırmaları, yayınlar ve araştırmaların geliştirilmesi konusunda Amerikan üniversiteleri desteklendi. ABD'de bu dönemde yayınlanan yabancı dil sözlüklerinin çoğuna ya Rockefeller Vakfı ya da ACLS sponsor olmuştu. Rus, Çin, Latin Amerika ya da Yakındoğu kültürleri hakkında akademisyenler ve öğrencilerin İngilizce kaynaklar üretmesine yardımcı olunması amaçlanıyordu.[6] Stevens'a göre, kütüphaneler "birikmiş bir bilgi kaynağı"ydı ve insani bilgilerin aktarılmasında çok önemliydi. Bu bölüm, ABD içinde ve dışında kütüphane altyapısı, teknikleri ve yetilerinin geliştirilmesi için uzun vadeli bir program hazırladı.

Bu dönemde mikrofilm teknolojisinin kullanılması, büyük ölçüde Rockefeller'ın finansmanı sayesinde mümkün oldu. Stevens "mikrofilmler kütüphanede hizmete sunduğumuz en sıradışı kaynak" sözleriyle övünüyordu, zira bu teknoloji beşeri bilimciler için muazzam miktarda kaynak sağlayacaktı.[7] Beşeri Bilimler Bölümü, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında "insan tarihine ilişkin daha iyi bir kavrayış" sunmak için Avrupa'daki bazı kütüphanelerin geliştirilmesini de finanse etti.[8] Stevens vakfın beşeri bilimler alanındaki misyonuna ilişkin tartışmasında Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis*'te aktardığı bir hikâyeden alıntı yapmıştı. Bu hikâyeye göre heyetlerin anlayış ve icatlar konusunda gerekli bilgileri edinmek için en az 12 yıl yurtdışında kalması gerekiyordu.[9] Stevens, Rockefeller bağışları sayesinde

RG 3, Seri 911, Kutu 2, dosya 14.

6. David Stevens, *A Time of Humanities*, 61–3.

7. A.g.e., 39.

8. David Stevens, "Time in the Humanities", 5 ve "Humanities 1941", "Program and Policy-Reports, Pro-14, 14a, 1941" RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, dosya 13.

9. David Stevens, "Humanities Program Review", 72–4.

"ABD'de beşeri bilim araştırmaları için 'bilinmeyen bir toprak' olan bir ülkede bile" bir saha araştırması için "sadece 12 ay geçirmeye" ihtiyaç duyacakları sonucuna varmıştı.[10]

II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıkımın boyutları vakıf içinde beşeri bilimlerin bilimler hiyerarşisindeki rolüyle ilgili yeni bir çalışmanın başlamasına sebep olmuştu. Raymond Fosdick vakıftaki halefi Chester Barnard'a yazdığı bir mektupta şu soruyu soruyordu: "Doğa bilimlerinin insana nihai hediyesi evrensel yıkım mıdır?" Sonra da ekliyordu: "Estetik ve ahlaki standartlar olmaksızın kendimizi kurtaramayız... Rockefeller Vakfı sonunda beşeri bilimlerin insanlar için yapabileceklerini anlamaya başlıyor."[11] Barnard değerlendirmesinde "bilginin ilerlemesi"ni, insanlar için nereye kadar yararlı olabileceğini sorgulamış, insan davranışının anlaşılması için daha "rafine" bir bilgi çağrısında bulunmuştu.[12] Stevens ABD başkanlarıyla benzer kaygıları paylaşıyordu ve teknik bilgide gerçekleşen, "medeniyet"in yıkımı konusunda potansiyel bir tehdit yaratabilecek, ilerlemeleri ele almak için gerekli araçlara beşeri bilimlerin sahip olduğuna inanmaktaydı:

> *... beşeri bilimlerin erimi bilginin keşfedilmesi ve uygulanması konusunda bilimlerin erimi kadar geniş olmalıdır... ABD'ye getirilen sürgündeki akademisyenler sayesinde insanlık "savaş" ve "barbarlığa" karşı ayakta durabilecek.*[13]

Vakıf bu dönemde beşeri bilimler araştırmalarının ABD ve yurtdışında canlandırılması yönünde adımlar attı. Savaş sırasında yazılan bir vakıf raporunda bile beşeri bilimler araştırmalarının eğitimde liberal değerleri güçlendirmek için yeniden örgütlenmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Burada tarih çalışmalarının

10. A.g.e., "Analysis of Program", 3–5 ve "A Review of the Period", 1–3.

11. Bkz. Fosdick'in Barnard'a mektubu, 7 Şubat 1946, "Program and Policy-Reports-pro 41d", RFA, Rockefeller Vakfı, RG 3, Seri 900, Kutu 23, dosya 177.

12. Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1948, "President's Review".

13. David Stevens "Time in the Humanities", 10–11.

merkezi bir rolü olacaktı, çünkü tarihsel araştırmalar bir bilgi külliyatından ziyade faaliyet teknikleri sunacaktı.[14] Başka bir raporda beşeri değerlerin ve bireyin bu değerleri "yaratması, yeniden yapılandırması ve bütünleştirmesi"nde tarih, felsefe ve sanatların rolü vurgulanıyordu. Her bireyin "yaratıcı faaliyeti"-nin güçlendirilmesi için vakfın yardımda bulunması gerektiği konusunda çağrıda bulunuluyordu.[15] Stevens, Rockefeller Vakfının kurumlara desteğini genişletmesi gerektiği kanısındaydı ve ilk adım olarak Batı Avrupa'da ilgili kurumlarla işbirliği içinde projeler başlatmıştı.[16] Beşeri Bilimler Bölümü çatısı altındaki "uluslararası anlayış" programı Sosyal Bilimler Bölümününkine benzer programlar sunuyordu, ancak bu program insani konuları desteklemekle sınırlıydı. Stevens, Beşeri Bilimler Bölümünün genişleyen faaliyetlerle uğraşabilecek, bu alanda eğitilmiş yetkin personelden yoksun olduğunu biliyordu. Vakıf destekleri belli bir bölgedeki coğrafya, tarih ve edebiyat çalışmalarını da içerecekti. Stevens 1940'ların sonunda yazdığı bir raporda ilgi duyulan olası bölgeleri tartışmış, genç beşeri bilimcilere dikkatlerini ABD'de "en fazla ihmal edilmiş araştırma alanlarından biri olan" Yakındoğu'ya yöneltmesi uyarısında bulunmuştu.[17]

Ford Vakfı genel olarak beşeri bilimler alanına ilgi göstermedi. Bir istisna olarak bir-iki sözlük projesini finanse etti ve İngilizce öğretiminin kalitesini iyileştirmeye çalıştı.[18] ODTÜ

---

14. "Analysis of Program in Relation to Changing World Conditions, October 7, 1942","Program and Policy–Reports–Pro-15–Pro-17, 1942–1947", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, dosya 14.

15. "Program and Policy 1950", RG3, Seri 911 Kutu 1, dosya 2.

16. David Stevens, "Time in the Humanities", 20.

17. David Stevens, "The Humanities Program of the Rockefeller Foundation: A Review of the Period Between 1942 and 1947", 61, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, Dosya 14, 3–5. Beşeri Bilimler Bölümü 1945'te İngilizce-Türkçe bir lugatin gözden geçirilmesini desteklemiş, 1946'da Princeton Üniversitesinde Yakındoğu Araştırmaları Bölümünün kurulmasını finanse etmişti.

18. "The Ford Foundation in Turkey, 1952–1967", 29–33.

projesi sırasında vakıf hazırlık öğrencileri için kampus içinde başarılı bir dil merkezi kurulmasına yardımcı olmuştu. Vakıf bazı durumlarda beşeri bilimler alanında araştırmalara ilgi duyan bölgesel araştırmacılara maddi destek sunuyor ve bulgularını yayınlıyordu. Robert Kolej, Türkiye'de bu alanın gelişmesinde daha merkezi bir rol oynamıştı. Maddi güçlüklere rağmen sanat ve beşeri bilimler alanında kuvvetli bir öğretim üyesi kadrosuna sahip olmuştu. Kolej mezunları beşeri bilimlerin farklı alanlarında öncülük etmiş, Rockefeller'ın sponsor olduğu birçok projeye katılmıştı. Batı klasiklerinden kapsamlı bir okuma listesi sunması, öğrencileri Batılı sanatlarla uğraşmaya teşvik etmesi açısından müfredatı benzersizdi.[19] Bu çerçeve öğrencilerin Batılı kültürel zevklere, özellikle de Amerikan tutum ve alışkanlıklarına aşinalık kazanmasını sağlıyordu. Türkiye'deki cumhuriyetçi seçkinlerin bazıları Batı kültürünü tam anlamıyla benimsetmeyi istiyordu, ancak bu insanlar Batı düşüncesi ve tarihinin temellerini kavrayamıyorlardı. Bu yaklaşımı eleştiren Rockefeller temsilcileri ve Robert Kolej personeli ise yerel değerleri Batılı sanat ve beşeri bilim kalıplarına dâhil edecek bir sentez arayışındaydı.

TÜRKİYE'DE İSLAM VE YARATICI AZINLIK

Harvard Üniversitesi mezunu John Marshall (1903-1980) Yakındoğu'yu ziyaret eden ilk Rockefeller Vakfı yetkilisi olmuştu. Marshall 1930'a kadar Harvard'da ders verdi ve 1933'te Beşeri Bilimler Bölümünde müdür yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1958'e dek aynı bölümde hizmet verdi ve 25 yıllık bu hizmet sırasında pek de öne çıkmayan bir tutum izleyerek, dikkatini akademis-

---

19. Robert Kolej müfredatı ve okulun liberal sanatlar geleneği hakkında ilginç bir araştırma için bkz. Orlin Sabev, *Spiritus Roberti: Shaping New Minds and Robert College in Late Ottoman Society (1816–1923)* (İstanbul: Boğaziçi, 2014).

yenlerin, genç yeteneklerin ve araştırmacıların bireysel gelişimine odakladı.[20] Aslına bakılırsa, Beşeri Bilimler Bölümü Başkanı David Stevens, tanınmış akademisyenlerin desteklenmesinden ziyade ümit vaat eden genç yeteneklerin eğitilmesine öncelik vermişti. Bu da burs alacak kişilerin titizlikle seçilmesini gerektiriyordu. Stevens "bireysel potansiyele" ve "kurumsal konuma" sahip yetenekli sanatçı, tarihçi ve beşeri bilimcilere burs verilmesinden yanaydı.[21] Marshall da aynı yöntemi izleyerek, zamanının büyük bölümünü birkaç ülkede sanatlar ve beşeri bilimler alanında potansiyel liderleri seçmeye harcadı.

Marshall'ın asıl ilgi alanı kütüphaneler, mikrofotoğrafçılık ve radyo tesislerinin geliştirilmesi olmuştu ve 1930'ların başında Avrupa'yı birkaç kez ziyaret etmişti. Bu ziyaretler neticesinde Rockefeller Vakfı, Oxford Üniversitesinin Bodleian Kütüphanesi, British Library, Bibliothèque Nationale ve Prusya Devlet Kütüphanesi gibi Avrupa'nın önde gelen kütüphanelerinin yenilenmesine ya da genişletilmesine sponsor oldu.[22] Kayda değer başarılarından biri de Avrupa kütüphanelerinde mikrofotografinin niteliğini iyileştirmekti. Böylece kamusal eğitim Batı Avrupa'da daha geniş kitlelerce tanındı.[23] Marshall genç kütüphanecilerin bireysel eğitimine çok büyük bir ilgi duyuyor, ABD ile Avrupa kütüphaneleri arasındaki ortaklığı güçlendirmek için onlara ABD'ye araştırma ziyaretinde bulunma imkânı sunuyordu.[24] Öyle anlaşılıyor ki, 1948'de Yakındoğu'ya ilk ziyaretini ya-

---

20. David Stevens onun ACLS ile önceki deneyimine dayandığını yakalamıştı. David Stevens, "A Time of Humanities", 55; William Buxton, "John Marshall and The Humanities in Europe: Shifting Patterns of Rockefeller Foundation Support", *Miverva* 41 (2003): 133–5.

21. David Stevens "Humanities Program Review", 61–2.

22. William Buxton, "John Marshall and The Humanities in Europe", 138.

23. A.g.e., 139–144; John Marshall Günlüğü, 20–25 Temmuz 1934, 30–31 Ekim 1934, 21 Temmuz 1938, 1 Aralık 1938.

24. William Buxton, "John Marshall and The Humanities in Europe", 139–41; John Marshall Günlüğü, 26 Ocak–20 Şubat 1936.

pıncaya dek Marshall'ın bölge hakkında hiçbir deneyimi olmamıştı. David Stevens'ın bu ilk seyrüsefer için Marshall'ı seçmesi hiç şaşırtıcı değildi, zira Marshall, Avrupa'ya daha önce yaptığı ziyaretler sayesinde Amerikan kültür varlıklarının yabancı bir kültürde nasıl kullanılacağı konusunda deneyime sahipti. Ne var ki, bu hiçbir yetkilinin daha önce bölgede beşeri bilimler alanına ilgi duymuş eğitimli sınıflarla temas kurmadığı Beşeri Bilimler Bölümü açısından yeni bir denemeydi.[25] Bu nedenle de birlikte çalışılabilecek kişi, çevre ve kurumların keşfedilip tanınacağı bir başlangıç evresi gerektirecekti.

Marshall 1948'deki bu ilk ziyaretin ardından 1950-1951'de Türkiye'ye bir ziyarette daha bulundu. Öyle görünüyor ki Marshall siyasal partileri, ideolojik saçaklanmaları, üniversite yapılarını ve akademisyenlerin Türkiye'de Batılılaşma ve siyasetle ilgili tutumlarını anlamaya çalışıyordu. İlk ziyaretlerinde dinin Türk sosyal ve siyasal hayatındaki rolüyle ilgilenmiş, bu konuyla ilgili parlamentodaki bir tartışmayı dikkatle takip etmişti.[26] Seçimde zafer kazanmak için bazı Demokrat Parti üyelerinin İslamın daha güçlü bir varlık göstermesi vaadinde bulunduğunu; Başbakan Adnan Menderes'in son konuşmalarından birinde, İslamın Türk toplumunda hâlâ güçlü bir role sahip olduğunu kabul ettiğini belirtmişti. Bu yorumların fırsatçılar tarafından istismar edildiğine inanıyordu, zira halihazırdaki liberal hükümet, Atatürk'ün CHP'sinin asla izin vermediği bir "düşünce ve eylem çeşitliliği"ni mümkün kılmıştı.[27] Marshall çoğu DP üyesinin cumhuriyetçi ideolojiye kuvvetle bağlı olduğunu, bir İslam

---

25. Mortimer Graves'in 1950'de yazdığı bir raporda, ABD'nin kültürel ürünlerini satması ya da ABD kütüphanelerinde dağıtılmak üzere Türkçe kitaplar talep etmesi önerilmişti, böylece Amerikalılar Türk dili ve edebiyatını daha fazla tanıyabilecekti. Bir başka seçenek de Türkiye'de Batı medeniyetini temsil eden kültür anıtlarının onarılmasıydı. "Graves Mortimer: American Council of Learned Societies: Near East Visit, 1935–1952", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, FA 418, Kutu 14, Dosya 306.

26. John Marshall, "General Report on Turkey, 1951".

27. A.g.e.

devletine doğru olası herhangi bir dönüşe karşı sağlam bir duruş gösterdiğini teslim etmişti, ama dine ilişkin bu liberal tutumun olası sonuçları hakkında tereddüt duyuyordu:

> *Türkçeyi yazarken Arapça harflere geri dönülmesine, geleneksel kılık kıyafete, Pazar günü yerine Cuma gününün tatil olmasına, aile hayatı ve mirasın düzenlenmesinde İslam hukukuna dönülmesi mümkün olacak mı? Açıkçası bu kadar mantık dışı bir program 25 yıllık Batılılaşma sonrasında Türkiye'de cazip bulunacak mı? İnsan asla emin olamaz.*[28]

Marshall bölgeye yaptığı ikinci ziyaretin ardından Yakındoğu halkları, kültürleri ve siyasal yapıları hakkında Rockefeller Vakfının bölgeye nüfuz etmesi için olası stratejileri tartıştığı kapsamlı bir rapor hazırladı. Rapor, Batılılaşma ve dinin Yakındoğu'nun sosyo-politik hayatındaki rolüne ilişkin genel bir tartışmayla başlar ve İslamın Yakındoğu toplumlarında "nüfuz edici" bir etkisi olduğunu, yaklaşık 300.000.000 kişi için sadece bir din değil, "bir hayat tarzı" olduğunu ifade eder.[29] Aynı zamanda İslamın Hıristiyanlığın tersine bir öğreti ve hayat tarzı olarak hâlâ sosyal normlar ve örüntüleri düzenleyebildiği, ama Batılılaşma sürecinin özünde bu hayat tarzı karşısında büyük bir güçlük oluşturduğu gözleminde bulunur. Marshall Yakındoğu'da Batılılaşmanın nihayet başarıya ulaşmasının, bu ikisi arasındaki gerilimin nasıl evrileceğine bağlı olduğuna inanmaktadır.[30] Bölgede Batılılaşmanın ilerlemesini kaçınılmaz bulur, ama sosyal dönüşümün nüansları hakkında kafası karışıktır. Müslüman toplumları kabaca ikiye

---

28. A.g.e. Marshall entelektüellerle toplantıları sırasında şu soruları sormuştu;
– Onları bağnazların baskısı ve sömürüsünden kurtarmak, önlerinde gerçek bir gelişme yolu açmak için inanç ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almak nasıl mümkün olabilir?
– Laiklik ilkelerini ihlal etmeksizin din işlerini düzenlemek nasıl mümkün olabilir?

29. John Marshall, "The Near East 1951, 13 November 1951" in RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, dosya 2, Kutu 15, 1–2.

30. John Marshall, "The Near East, 1951", 1–2.

ayırır; biri büyük ölçüde Batı hayat tarzına ve iletişim araçlarına erişim şansından yoksun kırsal bölgelerde yaşayan eğitimsiz insanlardan oluşan "büyük çoğunluk"tur, diğeri ise seküler Batılı değerleri benimsemiş "yaratıcı azınlık"tır. Marshall'ın, zihniyeti Cuma vaazlarıyla şekillenmiş "büyük çoğunluk" nezdindeki Batı karşıtı tutumların değişeceğinden yana hiç umudu yoktur ve bu kesimi "kazanılamaz çoğunluk" olarak tanımlamaktadır.[31] Ona göre bu insanlar ancak Cuma vaazlarının içeriği düzenlenebilirse değiştirilebilirdi, fakat Türkiye dışında vaazları denetim altına alacak bir kurum yoktu. Dolayısıyla Marshall, Türkiye'de vaizleri eğitecek bir ilahiyat fakültesinin kurulmasına büyük önem vermekteydi. Sonraki ziyaretlerinden birinde, İlahiyat Fakültesinin dekanıyla bir araya gelip onun bu eğitim programının geleceğiyle ilgili planlarını tartışması hiç de şaşırtıcı değildi.[32] Marshall bu kurumlar sayesinde Batı karşıtı görüşlerin daha geniş bir kitleye yayılmasının önlenebileceğine inanıyordu.[33] Ne var ki, Mısır'da Müslüman Kardeşler gibi Batı karşıtı hareketlerin yükselişine dikkat çekerek hâlâ genel olarak bölge hakkında kaygılı olduğunu dile getiriyordu.[34]

Öyle görünüyor ki, Marshall toplumsal değişim ve medeniyetlerin dönüşümü meselesi hakkında kapsamlı yazılar kaleme alan Arnold Toynbee'nin sıkı bir takipçisiydi.[35] Yaratıcı azınlık terimini ilk kez Toynbee kullanmış, bunu toplumsal değişimle ilgili bir tartışmada ele almıştı. Ona göre yaratıcı azınlıklar bir toplumda yerleşik normların ötesine geçebiliyor, âtıl toplumsal

---

31. John Marshall, "The Near East, 1951", 3–4; 6–8. Anadolu köylülerini Türkiye'nin ordusu için en büyük insan gücü olarak tanımlamıştı.

32. İlahiyat Fakültesinin ve imam hatip okullarının açılması cumhuriyetçi bir hamleydi. Metin Heper, *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman*, 192.

33. John Marshall, "The Near East, 1951", 3.

34. 1940'larda Mısır'da olanları, Müslüman Kardeşler binlerce destekçisini "İslami bir sosyo-politik düzen" için harekete geçirmişti. John Marshall, "The Near East, 1951", 6–9.

35. Arnold Toynbee, *A Study of History* (Oxford: Oxford University Press, 1946), 214.

güçlere meydan okuyabiliyor ve icatlar yapabiliyordu. Batıda sanayileşmeyi ve demokrasiye geçişi gerçekleştiren bu kesimdi, "büyük çoğunluk" ise ancak onları takip edebiliyordu.[36] Marshall bu terimi Toynbee'den ödünç almıştı ve Müslüman toplumlarda "yaratıcı azınlığa" nasıl yaklaşmak gerektiği konusunda detaylı bir yol haritası sunmuştu. Akademisyenler, uzmanlar (hukuk ve tıp) ve liberal zihniyetli Müslümanları, Müslüman dünyada yetişmiş, İslam çerçevesinde yapıcı bir değişikliğin başını çekebilecek bu "yaratıcı azınlık"ın üyeleri olarak tanımlamıştı.[37]

> *Yakındoğu'nun eğitimli azınlığında yeni bir yönetim hiyerarşisinin doğuşunu teşhis etmekte haklıysam, bu tarihten itibaren daha büyük bir ölçüde yönetim uygulamaları mümkündür.*[38]

Marshall bu insanların yardımıyla, Batılı normlarla daha uzlaştırmacı bir paradigma inşa ederek İslamda "içeriden" bir değişiklik önermektedir.[39] İnsanların Batı kültürüne açıklığı ve yerel kültüründen bazı unsurları koruma becerisi, yerel ihtiyaçlarıyla başa çıkma konusunda onlara bir üstünlük ve bir avantaj kazandırmıştır. Marshall, büyük çoğunluk"un siyasi ve dini liderleriyle karşılaştırıldığında "yaratıcı azınlığı" bölgede sosyal değişikliğe kılavuz etme sorumluluğunu üstlenme açısından daha yetkin bulur.[40] Yaratıcı azınlık arasında bu değişikliği kendi tarzlarınca denetim alma yolunda giderek güçlenen bir eğilim, çağdaş modern hayatın meselelerini çözmek için geleneksel alimliği kullanma yönünde bir arayış vardı.[41]

---

36. A.g.e., 214–16.

37. John Marshall, "The Near East, 1951", 8.

38. A.g.e., 7.

39. A.g.e., 6.

40. A.g.e., 8–10.

41. A.g.e., 6–9. Bu tartışmada Marshall, İslamdaki reformist gelenekten, değişimden hiç korkmadıklarını ileri sürdüğü Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh'un çalışmalarından bahseder.

> *Yaratıcı azınlık, hatırı sayılır bir ölçüde Yakındoğu'nun beynini temsil eder. Beyin gücü başarılı olursa, öyle görünüyor ki, nüfuz kazanmaya ve giderek onu kullanmaya yazgılıdır. İslamdaki Batı-karşıtı güçler Yakındoğu'nun tamamını kontrol altına almazsa zaman onun yanındadır.*[42]

Marshall bölgeyi ziyareti sırasında Türkiye, Suriye, Irak, Lübnan, İran ve Mısır'ı da dolaşmış, ancak sadece Türkiye'de böyle bir grubun gerçekten var olduğunu gözlemlemişti. Diğer Yakındoğu ülkelerinin hâlâ yolun çok başında olduğunu düşünmekteydi.[43] Marshall, Türkiye'nin o zamana dek tercihini yaptığı ve çeşitli açılardan bir Yakındoğu ülkesinden ziyade Avrupai bir nitelik gösterdiği kanısına varmıştı.[44] Dolayısıyla Türkiye'nin, diğer birçok Avrupa ülkesi gibi, dikkate değer bir yer olduğuna inanıyordu. Yakındoğu'nun geri kalanında ise hâlâ "komünist devrim için önemli bir potansiyel" olduğunu düşünüyordu.[45]

Marshall'ın çizdiği bu çerçeve Daniel Lerner'ın modernleşen toplumlara ilişkin kavramsallaştırmasıyla benzerlik taşımaktaydı. Marshall gibi, Lerner da Osmanlı geçmişine özlem duyan, kaderci, tepkici, Anadolu kasabalarında yaşayan, dış dünyayla aralarında bağ kurmayı istemeyen insanları "geleneksel" diye tanımlamaktaydı.[46] Bu insanların aksine "yaratıcı azınlık" çoğunlukla kentlileşmiş, eğitimli, açık fikirli ve küresel yurttaşlar

---

42. A.g.e., 10.

43. A.g.e., 6–9.

44. A.g.e., 20–1. Bir başka raporda Türkiye'nin artık bir Yakındoğu ülkesi olarak görülmeyi tolere edemeyeceğini, Arap dünyasıyla ilişkilerinin iyi olmadığını belirtir. Bilakis İsrail, Pakistan ve Hindistan'la ilişkilerini geliştirmiştir. John Marshall, "General Report on Turkey, 1951".

45. A.g.e., 20–1. Ağırlıklı olarak Arap ve Müslüman nüfusu nedeniyle değerlendirilmeye layık bir sonraki istasyon olarak Lübnan yerine Irak'ı işaret eder.

46. Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East* (NY: The Free Press, 1958), 136–142, 160.

olarak yetiştirilmişti.[47] Lerner bunlara, hayat tarzı seçeneklerini şekillendirirken dine öncelik veren, ancak kararlarını İslami inançlara dayandırmayan, geçiş dönemine özgü bir karaktere sahip insanlardan oluşan yeni bir kategori daha ekler.[48] Yine de "ultra-modern Türkler"in Türkiye'nin gerçekliklerinden kopuk olduğu ve dinsel kuralları reddettiği gözleminde bulunmuştur. Bu insanlar Avrupa'ya özgü davranış biçimlerini sadece yüzeysel olarak, kısmen de gündelik hayattaki radikal Kemalist reformların bir sonucu olarak uygulamaktaydı.[49] Lerner, Ortadoğu'da Batılılaşmış seçkinleri "görevlendirme"nin bir sorun olduğunu düşünmüştü, çünkü bu insanlar çoğu kez kendi kültürleri ile Batının kültürü arasında bir sentez oluşturamıyordu. O da bu sorunlara rağmen, Marshall gibi, Türkiye'nin sosyal hayat ve davranış biçimleri açısından yerel ve Batılı değerleri birleştiren dengeli bir model sunmayı başardığı kanısına varmıştı.[50]

John Marshall, Türkiye'deki "yaratıcı azınlık"ın niteliklerini ayrıntılı olarak betimlemeketeydi. Ona göre bu azınlık öncelikle Müslüman hayat tarzından farklı bir hayat tarzıyla yüzleştiği laik okullarda Batılılaşma zorluğuyla karşı karşıya kalıyordu.[51] Marshall bu bağlamda öğretmenlerden onların öğretmenlerine ve "en yüksek düzeyde Batılı eğitime sahip olanlara" uzanmakta olan yeni bir bilgi hiyerarşisi doğduğunu gözlemlemişti.[52] Bu

---

47. A.g.e., 117–22, 146, 153–5. Lerner, Mahmut Makal'ın bir Anadolu köyünde geleneksel hayatın örüntülerini betimleyen eseri *Bizim Köy*'den bahseder.

48. A.g.e., 159–163.

49. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 59–60; Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society*, 111–2, 157; Mustafa Kemal modern giyim kuşamı laik ve modern bir hayatın bir parçası olarak betimliyordu; *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Cilt 1, 63.

50. Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society*, 409. Demirel 1950'lerde Türkiye'de kent merkezlerinde hayat tarzlarının değiştiğine dikkat çeker. Amerikan giyim tarzı, müzik tarzları ve yayınları daha yaygın bir beğeni görmeye başlamıştı. Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun 10 Yılı*, 147–9.

51. Marshall burada kız öğrencilerin hayatlarında ilk kez başörtülerini çıkardığı, Bağdat'taki Kraliçe Aliye Kolejini örnek gösterir. "The Near East, 1951", 7–8.

52. John Marshall, "The Near East, 1951", 7–8.

insanların hepsi Robert Kolej ya da Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi gibi Yakındoğu'daki Batılı eğitim kurumlarında eğitim görmüş değildi, geleneksel kurumlara devam etmekte olanlar da vardı. Marshall, Batıda Müslüman dünyaya karşı benimsenen genel bakış açısını açıkça eleştiriyor, Batının yüzyıllar süren seferler ve Müslüman dünyayla alışverişe rağmen İslamın sosyal hayatta işleyiş biçimi hakkında bu kadar az şey öğrenmiş olması karşısında hayalkırıklığı yaşadığını ifade ediyordu.[53] Batının İslamın "gerçek rolü"nü, Yakındoğu halklarının sosyal hayatlarını nasıl yönlendirdiğini anlaması gerekiyordu, bu da ancak Batılı bakış açısıyla yapılabilirdi.[54] Marshall "yaratıcı azınlık"la uğraşmanın yöntemi ve stratejisini sorgulamaktaydı ve Batılılar arasında Yakındoğulululara karşı yaygın olan "tepeden bakar tavır"dan şikâyet etmekteydi. Batılılar bölgeyle ilişkilerini onarmak istiyorsa bu konuyu ciddiyetle ele almalılardı.[55]

Yanlış anlamalara yol açan bir başka varsayım da bölgede Batıya karşı derin bir husumet bulunduğu, dolayısıyla Batılıların "zihinleri kazanmaya" çalışmasının gerekli olduğudur.[56] Marshall'a göre, Batılılar bölgedeki insanlar ve kurumlara yaklaşmanın doğru yolunu bilmiyordu; Yakındoğu'yla ilgili olarak "bir bilgelik tekeline" sahip olduklarına inanıyorlardı.[57] Halbuki Yakındoğu'daki yaratıcı azınlık Batılılaşmayı Batılılardan farklı bir biçimde anlıyordu ve sosyal dönüşümlerle başa çıkmanın kendisine has bir yolunu geliştirmişlerdi.[58] Marshall bu hataların yaratıcı azınlık, arasında herhangi bir biçimde Batı yardımı alma

---

53. A.g.e., 1–2.

54. A.g.e., 11–15.

55. A.g.e., 15. Yakındoğu halklarında "Batıdan gelen her şeyin bir bedeli vardır" kanısı da hâkimdir. Ne var ki, Marshall bölgeyle sınırlı, eğitsel ve o kadar zalimce olmayan ilişkisi sayesinde ABD'nin eski sömürge imparatorlukları karşısında karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu güvencesi vermişti.

56. A.g.e., 14–15.

57. A.g.e., 15.

58. A.g.e., 14.

konusunda gönülsüzlüğe neden olduğuna inanıyordu. Ancak Rockefeller Vakfı özel bir kurum olarak bu algıyı değiştirme şansına sahip olmuştu.

Marshall'a göre, "yaratıcı azınlık" o zamana dek sadece sınırlı bir destek görmüştü ve yurtiçinde daha yaygın bir biçimde tanınmaya ihtiyacı vardı.[59] Dolayısıyla Marshall "kültürlerarası anlayış" başlığı altındaki kurumsal ve bireysel desteklerin yapılmasını önermekteydi. Böylece ülkenin Batılılaşmayı başarmış seçkinleri kendi projelerini geliştirebilecekti.[60] Bu, yerli öğrencilerin uzun bir süre boyunca Batıda kalmasını isteyen sıradan burslar yerine uzun süreli desteklerle mümkün olabilecekti. Marshall, Türk üniversitelerinden birinde, rektörle başından geçen bir olayı aktarmıştı: Kendisi vakfın Meksika'daki faaliyetlerinden bahsedince rektör de hemen kendi üniversitesinde çevre ve genetik konulu araştırma fikirlerini ortaya koymuştu.[61] Bu örneki Marshall'ı, Yakındoğu halklarına, küçük bağışlarla doğru tavsiyelerde bulunulduğunda, onların kendi fikirlerini geliştirebileceği sonucuna ulaştırmıştı.

PROJELER, BURSİYERLER VE TÜRK BATILILAŞMASI

1950'lerde Türkiye'deki Rockefeller projeleri John Marshall'ın hayal ettiğine uygun bir biçimde ilerledi. Marshall 1950 ile 1960 arasında Türkiye'yi sık sık ziyaret eder olmuş, akademisyenler,

---

59. A.g.e., 15–17. Marshall Osman Okyar'ın "Review of the 20th Century Fund Report: Turkey, An Economic Appraisal" başlıklı raporunu, Batı eğitimi almış Türklerin Türkiye'nin işlerini ele almaktaki yetkinliğinin bir örneği olarak takdir etmişti. John Marshall Günlüğü, 7 Nisan 1951.

60. A.g.e., 18, 20 ve "General Comments of Humanities Program", 4 in RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 911, Kutu 1, Dosya 2.

61. John Marshall, "The Near East", 1951, 15–16.

entelektüeller ve kurumlarla tanışmıştı. Türkiye'de koşuşturma içinde haftalar geçirmişti; sık sık gerçekleştirdiği ziyaretlerin hepsinde de bürokratlar, önde gelen akademisyenler, dönemin yazar-çizer insanları ve sanatçılarıyla tanışabilmek için yoğun bir program izlemesi gerekmişti. Örneğin 1951'de Ankara Üniversitesi Rektörüne yazdığı bir mektupta, Türkiye'de Türk akademisyenlerin giriştiği araştırmaları desteklemeye yönelik seçici burslarla beşeri bilimleri geliştirmeyi amaçladığını söylemişti. Vakfın sponsor olduğu projelerin "Türk gelenekleri, düşünme biçimi ve zihniyetine" ilişkin daha iyi bir anlayış sunması bekleniyordu.[62] Marshall yine vakıf hakkında daha açık bilgiler vermeye yönelik ilk ziyaretlerinden birinde, Akdes Nimet Kurat, Şinasi Altundağ, Necati Akder, Ekrem Akurgal, Sedat Alp ve Halil Demircioğlu gibi dönemin önde gelen akademisyenlerinin bir araya geldiği bir toplantıya katılmıştı. Yerli kültürün olumlu unsurları korunurken eğitim ve teknolojide Batılı fikirlerin benimsenmesinde Yakındoğu'nun geri kalanına kıyasla Türkiye'deki eğitimli sınıfın "başarıları"nı takdir ederek Rockefeller Vakfının başlıca amacının "kültürler arası anlayış"la ilgili içerikleri güçlendirmek olduğunu açıklamıştı.[63]

Bu genel hatlar çerçevesinde Rockefeller Vakfının Türkiye'deki en büyük projelerinden biri Robert Kolejde Beşeri Bilimler Bölümünün yönetiminde "çift dilli bir beşeri bilimler dersi" geliştirmekti. Bu ders bölümün "kültürlerarası anlayış" programına gayet uygun düşecekti. Duncan Ballantine zaten Robert Koleji modern Türkiye'nin değişen gerçeklerine daha uygun bir yüksek eğitim kurumuna çevirecek birkaç program başlatmıştı.[64]

---

62. Bkz. John Marshall'ın Rektör Hikmet Birand'a mektubu, Şubat 1951. John Marshall Günlüğü, 5 Nisan 1951. Birand buna cevaben, Ankara Üniversitesinde verilen, Beşeri Bilimler Bölümünü ilgilendirebilecek derslerin kapsamlı bir listesini sunmuştu.

63. John Marshall Günlüğü, 25 Mart 1952.

64. "Robert College-Humanities, 1956–1965" RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 9, dosyalar 87–92.

O ve kolejde uzun zamandır Beşeri Bilimler Bölümünün dekanı olan David Garwood, John Marshall'la böyle bir program geliştirme meselesini görüşmüştü. Ballantine, Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde (MIT) tarih profesörü olarak görev yaptığı sırada beşeri bilimler derslerinin geliştirilmesi konusunda deneyim kazanmıştı.[65] Garwood'a göre, bu program Robert Koleje "ne Protestan bir misyoner kolejinden, ne de milliyetçi Türk eğitim sistemi çerçevesinde şekillenmiş bir kurumdan" doğmuş, yeni bir müfredat ve eğtimci kadrosu ile Türk-Amerikan hayalinden ortaya çıkmış mükemmel bir model sunuyordu.[66]

Rockefeller Vakfı ilk olarak 1957'de akademisyenlerin derslerin içeriğini tartışmak üzere toplandığı akademik konferanslara bir bağışta bulunmuş, 1958'de de Mütevellilere Robert Kolej'de genel beşeri bilimler eğitiminin beş yıllığına geliştirilmesi için 115.000 dolarlık bir destek vermişti.[67] Ballantine programın başında Batılı bir akademisyenin bulunması gerektiği inancındaydı ve Howard Reed'in müdürlüğe en uygun aday olduğunu düşünmüştü, ama onu bu mevkiyi kabul etmeye ikna edememişti.[68] Oxford Üniversitesinde Türkçe profesörü olan Geoffrey Lewis ilk yıl programın müdürü olarak atanmıştı; onun Oxford'a dönmesi sonrasında yerine David Garwood atanacaktı.[69] Geoffrey Lewis öğrencilere hitaben yaptığı açılış konuşmasında, Batı entelektüel tarihini anlamaksızın Batılıymış gibi yapan Doğulu insanları eleştirmişti. Doğu medeniyetinin başarılarından haberdar olmamanın büyük bir hata olduğu kanısındaydı.[70] Bu zihniyet birey-

---

65. John Marshall Günlüğü, 30 Mart 1956.

66. David Garwood, "An Experiment in Bilingual, Bicultural Education", Liberal Eğitim, V.XLVIII, NO:1, Mart 1962. Bu proje Kadri Yörükoğlu'nun desteğini kazanmıştı, John Marshall Günlüğü, 3 Nisan 1956.

67. "Robert College-Humanities, 1956–1965"; John Marshall Günlüğü, 2 Aralık 1956.

68. John Marshall Günlüğü, 30 Aralık 1957.

69. Lewis bir yıllık ücretli iznini Türkiye'de geçirecek, sonra Birleşik Krallık'a dönecekti. David Garwood, "An Experiment", 6–7.

70. Geoffrey Lewis, "The Bilingual, Bicultural Humanities Program at Robert Colle-

leri geçmişlerinden, atalarından, içinde yaşadıkları toplumdan uzaklaştırmakta, kültürde ve düşüncede ciddi bir kimlik krizine sebep olmaktaydı.[71] David Garwood da aynı şekilde Türkiye'de modernleşme reformlarının yüzeyselliğinden yakınmış, Türk seçkinlerini ya kendi geleneklerini ya da Batı medeniyetini anlayamadığı için eleştirmişti.[72] Beşeri bilimler alanındaki çift dilli dersin bu kimlik krizini iyileştirebileceğini savunuyordu.[73]

Dersin nihai hedefi Amerikan kolejlerinde verilen genel eğitime benzer bir müfredat geliştirmekti.[74] Rockefeller Vakfının yardımıyla iki konferans düzenlendi. Dönemin Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu tarihi uzmanları ders planını tartışmak üzere davet edildi.[75] Doğu ve Batı kültürleri arasındaki ilişki hakkındaki yayınların güncel bir bibliyografyasının yanı sıra uygun bir müfredat hazırlamak için Amerikan ve İngiliz kolejleri ve UNESCO yetkilileriyle çalıştılar.[76] Doğu geleneği için yeni bir

ge: An Address to Students", İstanbul: Robert Kolej Araştırma Merkezi, Eylül 1959, 6–7.

71. Geoffrey Lewis, "The Bilingual, Bicultural Humanities Program", 6–7.

72. David Garwood, "An Experiment", 1–2.

73. Geoffrey Lewis beşeri bilimler araştırmalarında başlıca hedeflerinin öğrenciye doğru değer yargılarına varmakta deneyimlere ilişkin sağlam bir anlayış kazandırmak olduğunu belirtmişti. Ona göre bu daha çok bilimlerle ilgili olan olgusal yargılarla uğraşmaktan daha önemliydi. Garwood, "An Experiment", 2–4.

74. "Robert College-Humanities, 1956–1965".

75. David Garwood, "An Experiment", 4. Katılımcılar arasında şu isimler yer alıyordu: Michael Grand, Arnaldo Momigliano, Joan Hussey, Gustave E. Von Grunebaum, Bernard Lewis, J. N. Wright ve J. A. Lauwerys. Türkiye'nin "Müslüman ve Hıristiyan kültüründen unsurlara sahip olan, Doğu ile Batı arasında bir köprü olduğu" görüşü özellikle cumhuriyetçi seçkinler arasında popülerdi. Celal Bayar, ABD'de yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin bu açıdan benzersiz bir coğrafi ve kültürel konuma sahip olduğunu belirtmişti. *Yılmayan Millet*, 96.

76. David Garwood, "An Experiment", 4. Dersin ilk yılında Anadolu'daki klasik dönem öncesi medeniyetler, Yunan ve Roma medeniyetleri ele alınmıştı. O yılın müfredatı Hıristiyanlık tarihi ve İslamın yükselişini de içeriyor, arkasından İslam öncesi hükümdarlıklar, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının kültür tarihleri öğretiliyordu. İkinci yıl, 17. ve 18. yüzyıldaki kültürel gelişmeler ele alınıyor, antik Akdeniz dünyası ve Batı medeniyetlerinden seçkilerin yanı sıra antik rejimlerin düşüşü ve

kaynak malzeme antolojisi hazırlamak, Arapça ve Farsça kaynakların İngilizceye, Osmanlı Türkçesindeki kaynakların da modern Türkçeye çevrilmesini gerektiriyordu. Farklı kaynaklardan alıntılar ve makalelerle birlikte, asli metin olarak kullanılmak üzere üç önemli kitap seçildi: William Dampier'ın *A Shorter History of Science*'ı, William McNeill'ın *History of World Civilization*'ı ve Crane Brinton'ın *The Shaping of Modern Mind*'ı.[77] Ders üç yıl sürecekti, öğrencilerin Batı ve Doğu medeniyetlerinin tarihi arasındaki tarihsel ilişkiyi mukayeseli olarak öğrenmeleri bekleniyordu.[78] Bu da öğrencilerin Doğu ve Batı bağlamlarında gerçekleşen, Britanya'daki Reform Hareketi ve Osmanlı İmparatorluğundaki Tanzimat reformları gibi benzer gelişmeler arasındaki bağlantıları takip etmesini sağlayacaktı.[79]

Bir diğer önemli proje de Ebül'ulâ Mardin'in Sultanın "Huzur Sohbetlerini" konu alan çalışmasıydı. Mardin, Kuran'ın tefsirini yapmak için Sultan'ın huzurunda bir araya gelen din adamları hakkındaki dağınık belgeleri toplamıştı.[80] Her yıl önde gelen bir âlimden, Ramazan'ın ilk haftasında kendisine âyetler hakkında sorular soran Sultan ve 15 âlimin huzurunda Kur'an yorumu üzerine konuşma yapması bekleniyordu. Mar-

modern dünyanın doğuşu sunuluyordu. David Garwood, "An Experiment", 8–10.

77. David Garwood, "An Experiment", 7. Dersler sırasında öğrencilerin Mümtaz Turhan'ın Türkiye'nin Batılılaşması hakkında kaleme aldığı *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* gibi kitapları İngilizce ve Türkçe tartışmaları, değerlendirmeleri ve eleştirmeleri bekleniyordu. Geoffrey Lewis, "The Bilingual, Bicultural Humanities", 4.

78. Öyle görünüyor ki böyle bir dersin üretken bir biçimde ilerleyebilmesi için bu dersleri Türkçe verebilecek nitelikli akademisyenlere ihtiyaç duyuluyordu. John Marshall Günlüğü, 30 Mart, 1956, John Marshall Günlüğü, 30 Mart, 1956; David Garwood, "An Experiment", 2–3.

79. "Robert College-Humanities, 1956–1965". Profesör Michael Grant konferansta yaptığı konuşmasında şöyle demişti: "Bütün tarih kaçınılmaz olarak seçicilik uygular. Bugün kullanılan ders kitaplarının yazarları doğal olarak ve hatta kimi zaman bilinçsizce bu kitapları okuyacak insanlar için neyin en değerli olacağını seçmiştir. Bu okurlar Türk değillerdir. Bizim amacımız bu dönemlerin tarihini Türklerin gözünden görmek olmalıdır..." David Garwood, "An Experiment", 5.

80. Bu pratik ilk kez Sultan Mustafa tarafından başlatılmıştı.

din, Rockefeller Vakfının Lütfi Barkan'ın çalışmalarını desteklediğini öğrendikten sonra Robert Kerwin'le temas kurarak kendi araştırmasından bahsetmiş ve yardım istemişti. Kerwin'e danışarak Marshall'a proje hakkında bir mektup yazmıştı.[81] Mardin dönemin önde gelen medeni hukuk profesörlerinden birisiydi ve kendisi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu öncesinde son Şeyhülislamın kâtibi olduğundan bu çalışmanın kişisel bir boyutu da vardı. Ayrıca bütün Şeyhülislamların yazıları ve fetvalarından oluşan bir kitap derlemişti.[82] Kerwin, Marshall'a, 75 yaşındaki Mardin'in vaktini, ölmeden önce bu kitabı bitirmek için İstanbul arşivlerinde kapsamlı bir araştırma yapmaya vakfettiğini açıkladı. Mardin proje önerisinde, ulemanın bu toplantılarının yaklaşık 200 yıl boyunca devam ettiğini vurgulamış, kaynak eksikliğine rağmen bu konuda ciddi bir araştırmayı tamamlamanın kendisine düşen bir görev olduğunu belirtmişti. Marshall bu konuyu Profesör Hamilton Gibb'e danıştı ve çalışmanın "19. yüzyıl Osmanlısında İslamın durumu, Sultanın Ulemayla resmi ilişkisi" gibi konulara ışık tutacağınına dair çok olumlu bir cevap aldı.[83] Bu mektup alışverişinden kısa bir süre sonra Ebül'ulâ Mardin 1957'de hayata gözlerini yumdu. Öğrencileri Afife Sayın ve İsmet Sungurbey çalışmanın tamamlanmasıyla ilgili olarak Marshall'la temas kurdular. Bu çalışma, katılımcıların biyografilerinin yanı sıra toplantılarında gerçekleşen tartışmaları kapsayacaktı. John Marshall 14 Ekim 1958'de İsmet Sungurbey'le bir araya gelerek projenin geleceğini tartıştı ve Hukuk Fakültesi Dekanı Hıfzı Timur'un çalışması hakkında cesaretlendirici bir mektup aldı. Rockefeller'ın bu projenin ta-

---

81. Bkz. Mardin'in mektubu "Istanbul University-Koran Readings, 1956–1960, 1964–1967", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 13, Dosya 128.

82. Bkz. Robert Kerwin'in John Marshall'a mektubu, "Istanbul University-Koran Readings, 1956–1960, 1964–1967".

83. Bkz. John Marshall ile H.A.R Gibb arasındaki mektuplaşma, "Istanbul University-Koran Readings, 1956–1960, 1964–1967".

mamlanması için yaptığı 33.000 dolarlık bağış 1959'da onaylandı ve çalışmalar 1965'de nihayete erdi.[84]

1954 ile 1965 arasında önemli sayıda Türk tarihçi, edebiyatçı ve filozof Rockefeller araştırma burslarından yararlandı. O tarihte Ankara Üniversitesinde önde gelen bir tarih profesörü olan Halil İnalcık'a bir araştırma bursu verilmişti. İnalcık bir Osmanlı tarihçisiydi, ama Amerikan tarihi araştırmalarına ilgisi artıyor, bu alandaki son çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmak için ABD'yi, özellikle de Harvard Üniversitesini ziyaret etmek istiyordu.[85] 1956 yılında ABD'ye gitti, arşivleri ziyaret etti ve Amerikan tarihiyle ilgili derslere katıldı.[86] İnalcık'ın Harvard'da verimli bir dönem geçirdiği anlaşılıyordu. Onun performansından epeyce etkilenen Profesör Hamilton Gibb de Marshall'dan izin isteyip İnalcık'tan "konuyla ilgilenen bir sınıf öğrenci"ye Türk tarihi hakkında ders vermesini rica etti.[87] O zamanlar Montana Eyalet Üniversitesinde siyaset bilimi dalında yardımcı doçent olan Kemal Karpat'a da bir araştırma bursu verilmişti. Bu burs Columbia Üniversitesinden Türk modernleşmesiyle ilgili gerekli araştırma malzemelerini almasını mümkün kılacaktı. Karpat modern Türkiye'de 1923'ten itibaren yaşanan siyasal ve sosyal değişiklikler hakkında birkaç çalışma kaleme almıştı. Bu kitap, modern Türkiye'nin siyasal tarihini konu alan ilk eserlerden biriydi ve Tunaya'nın çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, daha ziyade sosyal ve kültürel veçhelerle ilgileniyordu. Karpat, Bulgaristan'dan gelmiş mülteci bir ailenin oğluydu, göç çalışmalarıyla da ilgileniyordu.[88]

---

84. Sungurbey'in kendisine yardımcı olan üç asistanı vardı (Kemal Oğuzman, Kenan Tunçomağ ve Abdülbaki Gölpınarlı) "Istanbul University-Koran Readings, 1956–1960, 1964–1967".

85. "Halil İnalcık, 1948, 1953, 1956–1958", RFA, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 484, Dosya 7220.

86. Bir mektupta Adamsların evindeki arşivleri ve Harris ailesinin arşivlerini ziyaret ettiğini açıklamıştı. "Halil İnalcık, 1948, 1953, 1956–1958".

87. Bkz. Gibb'in John Marshall'a mektubu "Halil İnalcık, 1948, 1953, 1956–1958".

88. Kenneth Winfred Thompson'ın seyahat dosyası, 17 Aralık 1957.

Bir sonraki planı Batılı fikirlerin Cumhuriyet dönemi üzerindeki etkilerinin izlerini sürmek amacıyla başlıca yazar ve şairlerin "Türk edebiyatının merceğinden" Türk toplumunu incelemekti.[89] Karpat Türkiye'deki edebi çalışmalarda ve Türk edebiyatında "milliyetçiliğin", "Fransızların gerçekçiliğinin" ya da "Amerikan edebiyatının insancıllığının" etkisinin incelenebileceğini, edebiyatın bir toplumda zihinleri ve hedefleri şekillendirmekte aracı olan bir "dönüşüm âmili" olarak gözlenebileceğini vurguluyordu. Bernard Lewis ve Geoffrey Lewis gibi önde gelen akademisyenlerin bu projeyle ilgili haberler almaktan mutluluk duyduğunu da belirtmekteydi. John Marshall da onun bu hayalini takdir ediyor ve Leo Löwenthal'ın *Image of Man in European Literature* adlı eserine bakması tavsiyesinde bulunuyordu.[90]

Bir diğer önemli burs, 1952 yılında genç Türk liderlerle buluşup Türkiye'nin geleceğiyle ilgili görüşlerini öğrenmek üzere Türkiye'yi ziyaret etmeyi öneren Howard Alexander Reed'e verilmişti. İzmir'de Levanten bir ailenin çocuğu olarak doğan Reed, Türkiye'de büyümüş, akademik kariyer yapmış, Ford Vakfının alan araştırmaları burs programına katılmıştı.[91] Rockefeller Vakfı önemli bürokratlara da burs veriyordu. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığında Eğitim Konseyi Başkanı olan Kadri Yörükoğlu ümit vaat eden bursiyer adaylarının bulunmasında ve projelerin geliştirilmesinde John Marshall'a yardım etmeyi önermişti. Yörükoğlu ilk ve ortaeğitim düzeylerinde eğitimin planlanmasından sorumluydu, demokratik eğitim hakkında bir kitap yazmıştı ve ABD'de eğitimle ilgili son gelişmeler hakkında daha fazla bilgi

---

89. "Columbia University-Kemal Karpat (Turkish Modernization), 1957–1961", RFA, Rocekfeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 200 S, Kutu 494, Dosya 4222.

90. "Columbia University-Kemal Karpat (Turkish Modernization), 1957–1961".

91. "Howard Alexander Reed, 1952", RFA, RG 10.1, Seri 427 E, Kutu 244, Dosya 3969; Yakındoğu-Howard Reed-Eğitim ve Araştırma Program Uzmanı, 1952–1958, Ford Vakfı Kayıtları, Denizaşırı Kalkınma, Uluslararası Eğitim ve Araştırma, John Howard'ın Büro Dosyaları, kutu 18; Arzu Öztürkmen, "Turkish American History Reflected in the Life Story of Howard Reed", *Turkish-American Encounters* içinde 382–5.

edinmeyi amaçlıyordu. Sonuç olarak Yörükoğlu'na da 1958'de ABD'yi ziyaret etmesi ve araştırması için kitaplar alması amacıyla burs verildi.[92]

Dikkate değer bir diğer proje John Marshall tarafından 1954 senesinde Ankara'yı ziyareti sırasında Beşeri Bilimler Bölümüne sunuldu. Marshall ziyareti sırasında daha önce Edebiyat Fakültesinde felsefe alanında dersler veren, kısa süre önce İlahiyat Fakültesi dekanı olarak atanmış Mehmet Karasan'la görüşmüştü. Karasan, Descartes'ın neredeyse bütün eserlerini Türkçeye çevirmiş ve Bergson'dan da birkaç çeviri yapmıştı. Marshall, İlahiyat Fakültesinin açılışında Karasan'ın verdiği, İslamda reform meselesini ele alan konferansı dinlenmiş ve "istisnai" bulmuştu.[93] Kadri Yörükoğlu, John Marshall'a yazdığı mektupta Karasan'ın İslami kurumlarda reformu incelikle ele almasını övüyor, "İslam dininin modern dünyanın koşullarına uygulanabilir kılınması için" onun yardımını alabileceklerini belirtiyordu.[94] Marshall, İlahiyat Fakültesi hakkında daha fazla bilgi almaya çalışmış, raporunda bu fakültenin ilahiyat öğrencileri yetiştireceğini, uygulamacıların ise ortaöğretim düzeyinde imam ve hatip yetiştirmeye yönelik okullarda yetiştirileceğini açıklamıştı. Yaklaşık 50 öğrencisi olan fakülte Arapça, İngilizce ve Fransızca öğretmeyi amaçlıyordu. Mezunları imam hatip liselerinde çalışmaya başlayacaktı.[95] Karasan, Marshall'a önde gelen filozoflarla tanışmak için ABD'yi ziyaret etmek istediğini açıklamış, Marshall da ABD'de ne tür bir program ayarlanabileceğini tartışmak üzere Amerikan Büyükelçiliğinde kültür ataşesi olan Frederich Latimer'a, Kadri Yörü-

92. "Kadri Yörükoğlu Bey, 1951–1953", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, kutu 12, dosya 120. Marshall 1951'de öğrencilerin öğretmen olmak üzere eğitildiği Çapa Lisesini ziyaret etti, onların eğitimle ilgili son kitapları almalarına yardımcı oldu. Okul müdürü Vedide Pars da demokratik eğitimi destekliyordu. John Marshall Günlüğü, Nisan 1951.

93. John Marshall Günlüğü, 25 Mart 1954.

94. Yörükoğlu'nun John Marshall'a mektubu.

95. John Marshall Günlüğü, 25 Mart 1954.

koğlu'na, Charles Fahs ve Elling Aannestad'a danışmıştı.[96] Ancak Karasan 1954 seçimlerinde Demokrat Parti milletvekili seçildiğinden bu planlar hayata geçirilemedi.

Vakıf geleneksel sanatlar alanında da iki araştırma bursu vermişti. Türkiye'nin önde gelen seramik sanatçılarından Füreya Koral'a 1957'de ABD'yi ziyaret etmesi için burs verildi. Koral burs belgelerinde bu alanda "geleneksel hissi hayata geçirmiş" bir sanatçı olarak tanımlanıyordu.[97] Marshall, Koral'ın çalışmalarını yakından takip etti, üslubunu dönemin önde gelen mimarlarından Sedad Hakkı Eldem'le tartıştı ve onun seramik alanında önde gelen isimlerden biri olacağına kâni oldu.[98] New York'ta Ulusal Sanat Müzesi müdür René D'Harnoncourt'a yazdığı mektupta Koral'ın 1955'te inşa edilmiş, İstanbul'un ikonlaşmış anıtsal yapılarından Hilton Oteline yaptığı üslup katkısından övgüyle bahsediyor, ondan Koral'ın ABD ziyareti için bir çalışma planı hazırlamasını istiyordu.[99] Türkiye'nin seramik alanındaki derin geleneğini övüyor, Koral'ın bu geleneği "modern bir üslupla" yeniden canlandıracağına inandığını ifade ediyordu. Öyle görünüyor ki, Füreya Koral, New York, Batı sahili ve Meksika'ya yaptığı ziyaretlerden çok memnun kalmıştı, Türkiye'de başka çalışmalara uygulanabilir modeller buldu, hatta bursunun uzatılmasını talep etti.[100] Buna ilaveten 1962'de Ankara Üniversitesine, Türk ve İslam Sanatları Enstitüsünün kullanması için 15.000 dolarlık bir bağışta bulunuldu. Enstitü 1953'te, Profesör Suut Kemal Yetkin yönetiminde kurulmuştu. Yetkin, Ankara Üniversitesinin rek-

96. Bkz. Frederick P. Latimer'in John Marshall'a, John Marshall'ın Kadri Yörükoğlu'na mektupları, Wahl ve Aannestad. Union Theological Seminary (Birlik İlahiyat Okulu) ve Princeton Üniversitesini ziyaret edebileceği söylenmişti.

97. "Fureya Koral, 1956–1957", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 7 dosya 69.

98. John Marshall Günlüğü, 7 Nisan 1956.

99. Bkz. John Marshall'ın René D'Harnoncourt'a mektubu, "Fureya Koral, 1956–1957".

100. "Fureya Koral, 1956–1957".

törlüğüne getirilmiş, Enstitünün desteklenmesi için Rockefeller Vakfına şahsi bir talepte bulunmuştu.[101] Bu, vakfın İslam sanatı alanında verdiği ilk destekti ve Enstitünün teknik teçhizat, kütüphane için kitap ve başka malzemeler almasına katkıda bulunacaktı. Enstitü İslam sanatı tiplerinin, özellikle de Orta Asya'daki Türk sanatının incelenmesini, kitaplar yayınlanmasını, ilgi uyandıracak kamusal etkinlikler düzenlenmesini amaçlıyordu. Ayrıca İlahiyat Fakültesinde üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine dersler vererek, yüksek lisansını tamamlamış öğrencilere yönelik bir doktora programı sunarak İslam sanatıyla ilgili çalışmalar yapan genç Türk akademisyenleri eğitmeyi amaçlıyordu.[102]

1952 ile 1965 yılları arasında edebiyat alanında daha geniş çapta destekler verildi. Rockefeller Vakfı, İstanbul Üniversitesinde Klasik Türkçe profesörü olan Fahir İz'e, Fuzûlî'nin ölümünün 400. yılı vesilesiyle onun hakkında bir araştırma yapması için burs sağladı. Fahir İz, Fuzûlî'nin meşhur *Leyla ile Mecnun*'unun yeni bir basımının hazırlıklarını tamamlamaya, bazı eserlerini Avrupa dillerine çevirmeye çalışıyordu. Başvurusunda Pakistan'a yaptığı bir ziyaret sırasında şairin bilinmeyen bir eserini keşfettiğini, Avrupa kütüphanelerinde keşfedilmeyi bekleyen benzer eserler olabileceğini düşünmeye başladığını açıklamıştı. Avrupa'daki elyazması kütüphanelerini ziyaret etmek için bir plan hazırlamış, İngilizceyi iyi bilen karısının yardımıyla bazı parçaları seçerek çevirmişti.[103] Marshall, Fuzûlî'nin bilinmeyen eserlerinin araştırılması yerine çeviriye odaklanılmasını önerdi; böylece

---

101. "University of Ankara, Turkish and Islamic Art, 1959–1964", Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 12, dosya 118. Bkz. Suat Kemal Yetkin'in Charles Fahs'a mektubu.

102. "University of Ankara, Turkish and Islamic Art, 1959–1964".

103. "Istanbul University-Fahir Iz, 1956", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 8, dosya 78. Marshall bir keresinde İz'le İstanbul Üniversitesinde Amerikan Araştırmaları Bölümü kurulmasını görüşmüş, eşinin İstanbul Üniversitesinde Amerikan edebiyatı öğretip öğretemeyeceğini sormuştu. Bkz. John Marshall Günlüğü, 31 Mart 1956.

Batılı okurlar Fuzûlî'nin kitaplarını okuyabilecekti. Marshall, Fuzûlî'nin Batıda daha fazla tanınması gerektiğine inanıyordu ve Fahir İz'i onun bazı eserlerini İngilizceye çevirmeye ikna etmeyi başardı.[104] İstanbul Üniversitesinde dersler veren Ahmed Hamdi Tanpınar da Batı Avrupa'da 19. yüzyıl Türk edebiyatı çalışmak üzere bir Rockefeller bursu aldı. Tanpınar, Türk edebiyat tarihi üstüne çalışıyordu ve eserinin birinci cildini yayınlamıştı. İkinci ciltte 19. yüzyıl sonunda, 20. yüzyıl başında Batı Avrupa'da yaşayan Türk entelektüellerinin faaliyetlerini konu edinmekteydi.[105] Başvurusunda kültürel değişim meselesine ilgi duyduğunu, Şinasi, Ziya Paşa, Nâmık Kemal ve Suavi gibi Osmanlı yazarlarının eserlerinden hareketle Batı değerlerinin Türk kültürü üstündeki etkisini araştırmayı amaçladığını belirtmişti. Bu, özellikle Osmanlı Türkçesi okuyamayan genç okurlar için edebiyata yapılmış değerli bir katkı olacaktı.[106] Ankara Üniversitesinde Klasik Filoloji Enstitüsünde ders veren Suat Sinanoğlu'na da Oxford ve McGill üniversitelerinde öğrenim görmesi için burs verildi.[107] Sinanoğlu, Batı klasikleri alanında eğitim görmüştü. Öyle görünüyor ki, John Marshall onun Türk entelektüelleri hakkındaki görüşleriyle ilgilenmekteydi.[108] Sinanoğlu başvurusunda gelenekselci kültürde "muhalefet" meselesini Batılılaşmaya son derece şüpheci bir yaklaşımla kaleme almış, "muhalefet"in hiçbir biçimde İslama uygun düşmediğini savunmuştu. Atatürk'ün dostlarının İslamı çok iyi bildiğini ve İslam ile Batı medeniyeti arasındaki tezata inandığını, oysa Adnan Menderes ve Kasım Gülek gibilerin ait

---

104. "İstanbul University-Fahir Iz", Bkz. Fahir İz'in Marshall'a mektubu, "Istanbul University-Fahir Iz".

105. "Istanbul University-Ahmet Hamdi Tanpınar, 1958–1960", RFA, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 8, Seri dosya 81.

106. A.g.e.

107. "Suat Sinanoğlu, 1956–1961", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 487, dosya 7255.

108. Bkz. John Marshall'ın Kadri Yörükoğlu'na mektubu, 31 Temmuz 1958. Marshall Kadri Yörükoğlu'nun Sinanoğlu'yla buluşmasını rica etmişti.

olduğu Batılılaşmış ikinci kuşağın İslam hakkında o kadar fazla bilgi sahibi olmadığını, sadece İslamın gündelik hayattaki tezahürünü gördüğünü açıklıyordu. Üçüncü kuşak onlardan daha az şey biliyordu ve sadece İslamın tepkici biçimiyle karşı karşıya kalmıştı. Türk devrimi "pragmatikti", ama aslında Batı medeniyetinin kaynaklarıyla ilgilenmiyordu. Türk akademisyenlerin Batıyı ve Türk ve İslam unsurları araştırmasının vakti gelmişti.[109]

John Marshall ve Robert Kolej öğretim üyelerinin bu projeler sayesinde cumhuriyetçi tarih yazımının kusurlarını aşmayı amaçladığını iddia etmek mümkündür. Marshall ilk ziyaretlerinden beri, cumhuriyetin ilk döneminde ihmal edilen, Osmanlı tarihinin farklı yönlerini araştırmaya yönelik proje önerilerini destekledi. 1932'de toplanan Türk Tarih Kongresinde Osmanlılar Türklerin on binlerce yıllık tarihinin önemsiz bir evresine indirgenmişti.[110] Türklerin Orta Asya'dan Avrupa ve Anadolu'ya göçünün dünya medeniyetinin ilerlemesine katkıda bulunduğunu kanıtlama yönünde girişimler olmuştu.[111] Bu tarih yazımı yönetici seçkinlerin, Osmanlı deneyiminin gurur duyulacak bir şey olmadığı yönündeki görüşünü güçlendirmiş, çünkü onlar arasında Osmanlıların dinin toplumdaki rolünü yanlış yorumladığı ve bilimsel keşiflere karşı çıktığına dair bir görüş birliği vardı.[112] Tarih ders kitaplarında İslam öncesi mirasa yapılan bu övgü vurgulanıyordu, ama Osmanlı tarihine pek önem atfetmiyordu.[113] İlk

---

109. Bkz. Sinanoğlu'nun başvuru formu, "Suat Sinanoğlu, 1956–1961" içinde. Sinanoğlu "Batılı olmayan bir toplumun mensupları üzerindeki baskısı nedeniyle Türk entelektüellerin ne ölçüde düşüncelerini saklayacaklarını ya da görüşlerini değiştireceklerini" sorgulamıştı.

110. Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu* (İstanbul: Afa, 1992), 119–24.

111. Étienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine* (İstanbul: İletişim, 2006), 37–45.

112. Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali* (İstanbul: Altın Kitaplar, 1967); Afet İnan, *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler* (Ankara: Akın Matbaası, 1960), 118–28.

113. Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu*, 106–113, 128; "*Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*" (Ankara: Türk Tarih

dönemdeki bu şevk tarihçilere pek uymamıştı. Osmanlı tarihi incelemeleri 1950'lerde daha yaygın bir kabul görmeye başladı ve bu eğilimleri gözlemleyen Marshall sadece Osmanlı tarihiyle değil, klasik Osmanlı-İslam edebiyat ve sanatlarıyla ilgili araştırmaları da desteklemişti.

Öyle anlaşılıyor ki, John Marshall edebiyat çevrelerine rahatça girebiliyordu ve edebiyatçılar arasında birçok dostu vardı. TRT ve İngiliz Büyükelçiliği için çalışan Bilge Karasu'yla tanışmıştı. Onun yazma becerisi hakkında çok olumlu görüşlere sahipti. Vakıftan alacağı bir burs Avrupa ülkelerini gezip yaratıcı yazım becerilerini geliştirmesi için Karasu'ya serbest zaman kazandıracaktı. Marshall onunla, meşhur edebiyat eleştirmeni R.P. Blackmur'la bir dönem geçirmesi için konuşup Blackmur'un da programını ayarlamaya çalıştı.[114] Edebiyat alanında burs almış dikkat çeken bir diğer isim, Batı klasiklerini çeviren, o yılların etkili sanat ve edebiyat dergisi *Yeni Ufuklar*'ı çıkarmış olan Vedat Günyol'du.[115] Günyol başvuru dosyasında Türkiye'nin bir "ortaçağ" ülkesi olmaktan "modern" bir ülke olmaya doğru bir geçiş döneminde olduğunu, ama pek az kişinin aslında "sanat, bilim ve teknolojide modernin ne anlama geldiğini ve Batı zihniyetini" bildiğini savunuyordu.[116] Dönemin önde gelen ressamları arasında yer alan, İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisinde dersler veren Bedri Rahmi Eyüboğlu'na da Avrupa ülkeleri, ABD ve

Kurumu Basımevi, 1969), 32–6. Bu bakış açısını başka kanıtlarla güçlendirmek için, yönetici elitin sözünü geçirdiği "saray tarihçisi" Afet İnan, Mustafa Kemal tarafından, Türklerin İslam öncesindeki tarihiyle ilgili araştırmalarını ilerletmeye teşvik edilmişti. Arı İnan, *Prof. Afet İnan* (İstanbul: Remzi, 2005), 97–9.

114. "Bilge Karasu, 1956–1957, 1962–1964", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805E, kutu 484, dosya 7222. Marshall British Council için çalışan Argus Trissader'a Karasu'nun geçmişini sormuştu. Bu burs, 1957'de ailevi gerekçelerle iptal edilmişti, ama Karasu'ya 1962'de başka bir burs bağlandı. Bkz. John Marshall Günlüğü, 10 Mart 1957 ve "Bilge Karasu, 1956–1957, 1962–1964". John Marshall Günlüğü, 22 Mart 1952.

115. A.g.e.

116. "Vedat Günyol, 1952", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 484, dosya 7213.

Meksika'yı ziyaret edip Batıdaki son tekniklerle ilgili gözlemlerde bulunması için 10.000 dolarlık bir burs verildi.[117]

Bu bursların yanı sıra John Marshall, edebiyatın önde gelen isimleriyle bir araya gelip onların eserlerini ayrıntılı olarak tartışıyordu. Türkiye'de ilk temas kurduğu isimlerden biri, kendisine Türkiye hakkında bazı temel bilgiler veren Halide Edip Adıvar'dı. Adıvar tiyatro oyunu *Maske ve Ruh*'u İngilizceye çevirmek için Marshall'dan yardım istemişti, ama o Batılı okurun Doğu edebiyatının bir eserini anlayacak kadar bildiğinden kuşkuluydu.[118] Marshall Cumhuriyet devrimlerinin Anadolu köylerine etkisi hakkında bilgi sahibi olmak için Türk köylerindeki kültür hakkında önde gelen uzmanlardan biri olan, *Bizim Köy*'ün yazarı Mahmut Makal'la da görüştü.[119] Marshall modern Türk şiirinin gelişimi hakkında bir kitap yazmayı planlayan Robert Kolej mezunu genç Talat Halman'ı da takdir etmiş, gelecekteki projelerinin uygulanabilirliğini tartışmıştı.[120]

Batı kültürünün daha geniş bir çevrede tanınması Beşeri Bilimler Bölümünün başlıca kaygılarından biriydi. Marshall, Türkiye'deki Amerikan edebiyatı çalışmalarını bu misyon açısından önemli bir araç olarak görüyordu. Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretler sırasında 1949 ile 1951 arasında Ankara Üniversitesi rektörlüğü yapan Hikmet Birand'la ve Ankara Üniversitesinin İngiliz Edebiyatı Bölümünde dersler veren Orhan Burian'la beşeri bilimler alanında vakıf burslarının nasıl formüle edilmesi gerektiğini görüşmüştü. Marshall vakıf burslarının sadece beşeri bilim alanlarına odaklanmasından yanaydı. Orhan Burian edebi zevk

---

117. "Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1952–1953, 1958–1963", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 7, dosya 67–8.

118. Marshall Günlüğü 22 Mart 1952. Ayrıca bkz. John Marshall'ın Halide Edip'e mektubu, 14 Ağustos 1951.

119. John Marshall Günlüğü, 23 Mart 1952, John Marshall Günlüğü, 6 Nisan 1952. Marshall'ın Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'yla görüşmeleri için bkz. John Marshall Günlüğü, 27 Mart 1952, 9 Mart 1957.

120. John Marshall Günlüğü, 17 Mayıs 1957.

ve eleştiri standartlarını yükseltecek bir merkez için yardım talebinde bulundu.[121] Vakıf ilk adım olarak Ankara Üniversitesine İngilizce ve Fransızca edebiyat eleştirisi konulu kitaplardan oluşan temsili bir koleksiyona sahip olmaları için bir burs verdi.[122] Aslına bakılırsa Ankara Üniversitesi, Türklere İngilizce öğretme konulu birkaç eğitici eser yayınlamış olan dilbilim uzmanı Edward Vivian Gatenby'nin İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü müdürü olarak hizmetinden yararlanmıştı. Gatenby, Rockefeller Vakfına yazdığı bir mektupta İngiliz Dili ve Edebiyatındaki dört yıllık bir program hakkında kapsamlı bilgi veriyor, Ankara Üniversitesinin bölgede İngiliz ve Amerikan araştırmalarına yönelik bir merkez olarak gelişmesini öneriyordu. İngilizce konuşan dünyanın Türk edebiyatı hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlayacağını düşündüğü çeviri çalışmalarını da teşvik etmişti.[123] Bütün bunlar ışığında, Ankara'da Amerikan araştırmalarının geliştirilmesi için burslar verildi ve 1953 ile 1957 arasında Edebiyat Fakültesine bir Amerikan edebiyatı profesörü ile bir Amerikan tarihi profesörü atanması için 21.000 dolar bağışta bulundu.[124]

Bundan birkaç yıl sonra Rockefeller Vakfı, üniversitede görevli akademisyenlere bireysel burslar vermeye başladı; Ankara Üniversitesinde İngilizce profesörü olan Hamit Dereli'ye ABD'deki Amerikan edebiyatı merkezlerini ziyaret etmesi için bir araştırma bursu verildi. Dereli, Edebiyat Fakültesinin önde gelen öğretim üyelerinden biriydi ve Amerikan araştırmalarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştı.[125] Ankara Üniversite-

---

121. John Marshall Günlüğü, 5–6 Nisan 1951.

122. "University of Ankara, Literary Criticism, 1951–1954", kutu 11, dosya 14. Bu vakfın Avrupa'da Amsterdam Üniversitesi gibi üniversitelere verdiği iyi niyetli bir bağıştı.

123. "University of Ankara-American Studies, 1949–1956", RFA, Rockefeller Foundation Records, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 10, dosya 102–107.

124. "University of Ankara, American Studies, 1949–1956". Ayrıca bkz. John Marshall Günlüğü, 4 Nisan 1956; John Marshall Günlüğü, 8 Mart 1957.

125. "Hamit Dereli, 1955", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805R, kutu 7 dosya 65.

sinde ders veren Leyla Gören de 1959'da Harvard Üniversitesinde Amerikan Medeniyeti programı çerçevesinde Amerikan edebiyatı eğitimi alması için burs kazandı.[126] Leyla Gören burs başvurusunda Amerikan araştırmalarında uzmanlaşmak istediğini, zira Türkiye'de Amerika'ya büyük bir ilgi duyulduğunu, Amerikan ruhunu anlamanın temel önemde olduğunu belirtmişti. Gören'e göre, bu kültür "bireysel özgürlük, demokratik gelenek, genişleyen sınırlar ve Püriten mirasa duyulan saygıyı" içeriyordu. Harvard'da aldığı derslerin ayrıntılı bir değerlendirmesini sunan Gören, Carl Backer, Louis Hartz, Perry Miller, George Fitzhough ve Kenneth Lynn ve Perry Miller'dan Amerikan tarihinin çeşitli yönlerini öğrenmekten memnuniyet duyduğunu ifade ediyordu.[127] Marshall, Gören'i "Türkiye'de Amerikan araştırmalarını güçlendirmek için vakıf bursu verilebilecek en iyi Türk aday" olarak değerlendirmiş, onun ABD'de doktora yapma fırsatına layık olduğunu not etmişti[128] Sonuç olarak Gören bu bursun hemen ardından Columbia Üniversitesinde doktora öğrenimine başladı ve ABD'de kalış süresini uzattı.

İstanbul Üniversitesinden akademisyenlere de benzer burslar verilmişti. İngilizce Profesörü Vahit Turhan'a Batı Avrupa, ABD ve Kanada'da üniversiteleri gezip Amerika araştırmaları hakkında bilgi sahibi olması için 21.000 dolarlık bir burs tahsis edildi. Cambridge Üniversitesinden mezun, İngilizce profesörü Turhan, Amerikan edebiyatı araştırmalarını güçlendirmeyi planlıyordu. Ayrıca Amerikalı profesörlerin ziyaretlerini koordine edecek ve genç akademisyenleri eğitecekti. Princeton'a yerleşecek, üniversitenin önde gelen öğretim üyeleriyle işbirliği içinde çalışacaktı.[129] Bir burs da İstanbul Üniversitesinden Dr.

---

126. "Leyla Gören, 1956–1963, 1966", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 48, dosya 7209.

127. "Leyla Gören, 1956–1963, 1966".

128. John Marshall Günlüğü, 13 Mart 1957, 12 Eylül 1958.

129. "Istanbul University-American Studies, Vahit Turhan, 1953–1955; 1958–1961",

Berna Moran'a, İngiliz edebiyatındaki Türkçe kaynaklar üzerine çalışması için verildi. Vakıf bursları Moran'ın Londra ve Cambridge'teki kütüphaneleri ziyaret etmesini mümkün kılacaktı.[130] Edebiyat eleştirisi alanında dikkat çeken burslulardan bir diğeri Bülent Ecevit'ti.[131] Ecevit, John Marshall'ı Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretlerden birinde etkilemiş, "kültürlerarası anlayış" programı çerçevesinde bir vakıf bursu alma başvurusunda bulunmuştu. Marshall, ona, kitle iletişim ve edebiyat eleştirisi alanında araştırmalar yapmak için Harvard Üniversitesine gitmesini tavsiye etmişti. Ecevit siyasi hayatındaki gelişmeler nedeniyle ABD'de uzun süre kalamamış, burs süresinin dolmasından önce Türkiye'ye dönmüştü.[132]

Rockefeller Vakfının Türkiye'de beşeri bilimlerin gelişmesine duyduğu ilgi tarih ve edebiyat araştırmalarıyla sınırlı değildi. John Marshall ziyaretlerinin hepsinde çeşitli alt alanlardan, ümit vaat eden genç sanatçıların yanı sıra o dönem devlet konservatuvarı ve tiyatroların yöneticiliğini yapan kişilerle bir araya gelmişti. Marshall sanatsal etkinliklerin, başka bir beşeri bilim araştırmasının ulaşabileceğinden çok daha fazla insana ulaşabileceği inancındaydı. 1950'de yazdığı bir raporda, sanatların beşeri bilimlerdeki diğer bütün çabalar arasında en araçsal aygıt olduğunu, insanların algılarını değiştirmek için en erişilebilir bilgiyi sunduğunu yazmıştı.[133] Cumhuriyetin kurulmasından beri

RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 8, dosya 77.

130. "Istanbul University, Berna Moran, 1956–1961", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 8, dosya 79.

131. Bülent Ecevit siyaset alanında kariyer yaptı, ama 1971'de CHP başkanı seçildi ve 1980'e kadar iktidarda kaldı. 1973-1974 ve 1977-1979'da başbakan oldu. 1980 sonrasında başka bir parti kurdu ve 1999'da yine başbakan oldu. Rockefeller Vakfına bu başvuruda bulunduğunda CHP üyesiydi. 1957'de milletvekili seçildi.

132. "Bülent Ecevit 1954–1957", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 483, dosya 7204.

133. John Marshall, "Art in Humanities", 4–5 in 30 Ocak 1950, 4–5 in RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 3, Seri 911, kutu 2, dosya 15.

Türkiye'nin Batı müziğinde kaydettiği ilerlemenin "dikkat çekici olmakla kalmadığını, ülkenin modernleşmesinin simgesi haline geldiğinide" düşünüyordu.[134] Türkiye'deki eğitimli seçkinler gibi, sanatın Batı değerlerinin Türkiye'de daha geniş halk kesimlerince benimsenmesini sağlamakta önemli bir araç olduğu kanısındaydı.[135] Aslına bakılırsa cumhuriyetçi seçkinler de Batılı kültürel pratiklerin yayılmasını desteklemişti, çünkü böylece Türk halkı kendini sosyal hayatın farklı veçhelerinde modern değerlere daha aşina hissedecekti. Mustafa Kemal ülkenin sosyal modernleşmesinde müziğe tamamlayıcı bir rol vermiş, resmi kurumlar üzerinden Batı müziğini teşvik etmişti.[136] Ona göre müzik üsluplarını dönüştürme becerisi bir ülkenin değişme yetisini gösteriyordu.[137] 1924'te Ankara'da müzik öğretmenleri eğitilmesi için bir okul kurulmuş, müzisyenlerin eğitildiği Darülelhan adlı bu kurum kısa süre sonra Doğu müziği eğitimini askıya almıştı.[138] Türk müziğinin niteliği Türkiye'nin Batılılaşmasında sembolik bir önem kazanmış, 1930'ların başlarında alaturka müzik ve Batı müziği hakkındaki tartışmalar yoğunlaşmıştı.[139] Cumhuriyetçi seçkinler bile kuvvetle alaturka müziği tercih ediyordu, ama eski müzik kalıplarından uzaklaşmayı bir gereklilik olarak görüyor, Türk

---

134. John Marshall Günlüğü, 7 Mart 1957.

135. John Marshall Günlüğü, 22 Mayıs 1957. Ne var ki, Ankara Radyosunda Enformasyon Bakanının istasyona entelektüellerin akşamları Batı müziği dinlemeleri gerektiğini, diğer bütün zamanın Türk müziğine ayrılması gerektiğini söylemiş olması çarpıcıdır. John Marshall Günlüğü, 8 Ekim 1958.

136. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 219. Atatürk bir başka konuşmasında şöyle demişti: "Ulusun iyi niteliklerini, doğuştan gelen zekasını, bilimlere sadakatini ve güzel sanatlar sevgisini geliştirmek ulusal hedefimizdir." Metin And, "Ataturk and the Arts with special Reference to Music and Theatre", *Ataturk and the Modernization of Turkey* içinde, 217.

137. Mustafa Kemal Atatürk, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, IV, Cilt 25, 3.

138. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 220.

139. Örneğin bkz. Ziya Gökalp'in tartışması, *Türkçülüğün Esasları*; (İstanbul: MEB, 1972), 145–6; Metin And, "Ataturk and the Arts with special Reference to Music and Theatre", 219–20.

klasik üslubuyla Batı müziği icra edilmesini öneriyorlardı. Atatürk'ün eski tarz alaturka müziği eleştirmesinden kısa süre sonra Dahiliye Vekâleti bu müziğin radyoda icra edilmesini bir süre askıya aldı.[140]

Lakin Türk müziğini Batılılaştırma çabaları devam etmişti. Cumhuriyet yönetimi ünlü Alman müzisyen Paul Hindemith'i gözlemlerde bulunmak üzere ülkeye davet etti ve 1936'da onun tavsiyeleri ışığında, Batı müziği eğitimi vermek üzere Ankara Konservatuvarı kuruldu.[141] Ne var ki, yeni Türk müziğinin niteliğiyle ilgili farklı görüşler 1940'lar ve 1950'lerde ısrarla varlığını korudu; Ankara Devlet Konservatuvarının eski müdürü ve besteci Ulvi Cemal Erkin ile bir diğer önde gelen besteci Kazım Akses, Türk müziğinin geleceğinin sadece Avrupa çizgisinde ilerlemesi gerektiği sonucuna varmıştı. Rockefeller bursu alan önde gelen iki besteci, Adnan Saygun ve İlhan Usmanbaş ise geleneksel Türk usûllerini Batı müziği çerçevesinde değerlendirebilen isimlerdi.[142] Dönemin müzik çevrelerine aşinalık kazanan Marshall da aynı şekilde Ankara ve İstanbul konservatuvarlarında önde gelen isimlerin Türk ve Batı müziği arasında bir sentez aradığı gözleminde bulunmuştu.[143] Marshall, Amerikalı, İngiliz ve Türk

---

140. Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 221. Bu yasak daha sonra kaldırıldı.

141. A.g.e., 221–2; *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Cilt I, 268.

142. Bkz. Kendisinin Mektubu, "Istanbul Municipal Conservatory, 1956–1960" içinde, RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2 Seri 805 R, kutu 7, dosya 71; ayrıca bkz. "İlhan Usmanbaş, 1954–1958", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, kutu 488, dosya 7266 ve "Adnan Saygun, 1952–1959", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, Seri 805 R, RG 1.2, kutu 9, dosya 92. Bu dört müzisyen "Türk beşleri" arasında sayılıyordu, Cemal Reşit Reyle birlikte erken cumhuriyet döneminin önde gelen beş müzisyeniydi.

143. Saygın bir besteci ve klasik Türk müziği araştırmacısı olan Hüseyin Saadettin Arel, Marshall'la yaptığı toplantıda Ankara ve İstanbul konservatuvarlarını "müziğin Batılılaşmasına o kadar kendilerini adamışlar ki klasik Türk geleneğindeki içkin müzik ilgisini görmezden geliyorlar" diye eleştirmişti. Marshall ilk gezileri sırasında halkın ilgisini daha fazla çekmek için bazı Amerikalı müzisyenlerin Türk dinleyicilere tanıtılabileceği önerisinde bulunmuştu. John Marshall Günlüğü, 10 Nisan 1951.

kültür kurumlarının temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde Türk ve Anglo-Amerikan kültürleri arasında bir köprü kurma meselesine odaklanmıştı.

Kitle iletişim alanında uzman olan Marshall, vakıf burslarını bu kültürel yakınlaşmada olası kanalları kullanmak amacıyla akıllıca koordine etmeyi başarmıştı. Kurumsal güçlenme açısından dikkatini ülkede sanatsal eğitim ve performans merkezleri olan İstanbul ve Ankara konservatuvarlarına çevirmişti. Türkiye'nin 1950'lere kadar müzikte kaydettiği ilerlemeye rağmen, nitelik potansiyeline sahip sadece iki orkestra mevcuttu.[144] Cumhuriyet yönetimi 1925 yılında sosyal buluşmaların gerçekleştiği, geleneksel sanatların sergilendiği yerler olan tekkeleri kapatmıştı. Halbuki sadece İstanbul'da 20. yüzyıl başında yaklaşık 300 tekke bulunuyordu.[145] Mustafa Kemal bu değişikliği modern medeniyete geçişte bir zorunluluk olarak görmüş, yeni Türk kimliğinin seküler değerlerinin yaygınlaştırılmasında tiyatroya yeni bir rol biçmiş, tiyatro oyuncularının Anadolu çapında turneler gerçekleştirmesini teşvik etmişti. Bu oyunların birçoğunda eski sosyal görenekler eleştirilmekteydi.[146]

Ne var ki, Türkiye'deki tiyatrolar ve konservatuvarlar, temel teknik teçhizattan hâlâ yoksundu. Bu da bu platformlarda icra edilen eserlerin niteliğine köstek oluyordu.[147] Marshall, İstanbul ve Ankara'da, performansların niteliğini artırmak için ne tür lojistik yardım sunulması gerektiğini anlamak amacıyla müzikallere ve tiyatro oyunlarına sıkça gitti.[148] İstanbul Filarmoni Orkestrası, Bale Bölümü, İstanbul Belediye Orkestrası, Türk Müziği

---

144. Konservatuvar sabahları okul olarak kullanılıyordu, John Marshall Günlüğü, 30 Mart 1956.

145. Mehmed Salih Efendi, *Rehber-i Tekaya*, Süleymaniye Kütüphanesi, 1–43.

146. Metin And, "Ataturk and the Arts with special Reference to Music and Theatre", 218–20.

147. Ayrıca bkz. John Marshall Günlüğü, 5 Nisan 1951.

148. John Marshall Günlüğü, 7 Mart 1951, 11 Kasım 1952, 11 Mart 1955, 3–4 Nisan 1956.

Konservatuvarı ve Robert Kolej Tiyatrosu gibi başka sanatsal çekim merkezlerini de ziyaret etti.[149] Türkiye'de Kültürel İşler Bürosu USIS'te çalışan Argus Tresidder ve İstanbul Konservatuvarı Bale Bölümü Başkanı Trevis Camp gibi bazı Batılı sanatçı ve yöneticilerin yanı sıra, bu kurumların yöneticileriyle de toplantılar yaptı.[150] Yeni kurulmuş Bale Okulu ve bu okulu kürsü yöneticileri Joy Newton ve Audrey Knight'ı övüp onları Anadolu turneleri düzenlemeye teşvik etti. Knight sohbetleri sırasında Marshall'a balenin Türkiye için Batılılaşmanın önemli bir sembolü olduğunu, Rockefeller Vakfının bale çalışmalarını güçlendirmek için yapacağı her şeyin değerli olduğunu hatırlattı.[151] Marshall da aynı şekilde Robert Kolej Tiyatrosunda drama faaliyetleri denetçisi David Stewart'a, Devlet Tiyatrosu Müdürü Cevat Memduh Altar ve Devlet Konservatuvarı Genel Müdürü Mithat Fenmen'e ortaklık önermeye teşvik etti.[152]

Marshall genelde ılımlı düzeydeki yardımların Türkiye'de tiyatronun ve orkestranın gelişmesi açısından gerçek bir fark yaratacağı görüşündeydi. Vakıf 1956'da İstanbul Belediye Konservatuvarına Türkiye dışından orkestra enstrümanları satın alınması için 40.000 dolar bağışta bulundu.[153] İlk bireysel bağışlardan biri, Profesör İrfan Şahinbaş'a, Amerikan tiyatrosunun tarihi üzerine Türkçe çalışması için yapıldı. Şahinbaş bir Batı edebiyatı uzmanıydı ve İngiliz draması hakkında bir tarih kitabı üzerine çalışıyordu; ABD ve Kanada'ya yaptığı ziyaretler 20. yüzyıl Amerikan dramasıyla ilgili çalışmalar yapmasını da sağlayacaktı.[154] Bundan

---

149. John Marshall Günlüğü, 9–10 Nisan 1951.

150. John Marshall Günlüğü, 5 Nisan 1951, 9–11 Mart 1955, 20 Mart 1955, 3–4 Nisan 1956.

151. A.g.e.

152. John Marshall Günlüğü, 5 Nisan ve 17 Eylül 1951. Bunun ardından Marshall Garwood'un "Türkiye'de genç insanların tiyatro için eğitilmesini haklı çıkaracak kadar talep yok" diye yakındığını öğrendiğinden haberdar olmuştu.

153. John Marshall Günlüğü, 30 Mart 1956, 12 Mart 1957.

154. "University of Ankara-İrfan Şahinbaş, 1952–1954", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 11, dosya 115.

yaklaşık iki yıl sonra, California Üniversitesinde Tiyatro Bölümü Başkanı olan Profesör Kenneth MacGowan'a Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Tiyatro Enstitüsünü geliştirmek üzere üç ay geçirmesi için 6350 dolarlık bir seyahat bursu verildi. Ankara'daki Tiyatro Enstitüsü 1957'de tiyatro tarihi ve dramatik eleştiri dersleri vermek, Türk oyun yazarları yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Öğretim malzemesi bulmaya çalışan Profesör MacGowan, John Marshall'dan Los Angeles'ta California Üniversitesi Tiyatro Sanatları Bölümünün tiyatro ve sanatlar hakkında kısa filmler göndermesi talebinde bulunmuştu. Bunları derslerinde kullanabilecekti. Yine bu çerçevede üniversiteye satın alma ve posta masrafı olarak 750 dolar bağışta bulunuldu.[155] Son olarak MacGowan'ın tavsiyeleri ve vakfın 9000 dolarlık bursu sayesinde Ankara Üniversitesi, Seattle'da Washington Üniversitesinde İngilizce dersleri veren Dr. Grant Redford'ı 1958'de başlayan akademik yılda ders vermesi ve araştırmalar yapması için davet etti.[156]

Marshall, Juilliard Müzik Okulunun dekanı Mark Schubart'a Türkiye'ye ziyaretlerini anlattığı bir sohbetinde Maarif Vekâletinin Türkiye'de tiyatro eğitimini uzatmayı planladığını anlatmıştı. Gerçekten de Bakanlık konservatuvarı Türk okullarında daha yaygınlaşacak tiyatro eğitiminin merkez üssü olarak görüyordu. Marshall, Ankara Konservatuvarının yöneticisi olarak bu programda öncü bir rol oynayacak Fuad Türkay'a burs verilmesini önerdi. Bunu üzerine Türkay'a 1957'de Avrupa, ABD ve Kanada'daki müzik eğitimi merkezlerini ziyaret etmesi için 10.000 dolar burs verildi.[157] Bütün bu gelişmeler olurken, Mar-

---

155. "Turkish State Conservatory, Ankara-Drama, 1957–1959", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 10, dosya 99; John Marshall Günlüğü, 19 Eylül 1957.

156. "University of California-Kenneth MacGowan-Turkish Theatre", RFA, RG 1.2, Seri 200 R, kutu 436, dosya 3749–50. Daha sonra Edebiyat Fakültesine bu bağışın uzatılması için bir burs daha bağışlandı.

157. Bkz. John Marshall'ın Mark Schbart'a mektubu, "Turkish State Conservatory, Fuad Türkay, 1957–1960", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, kutu 10, dosya 101; John Marshall Günlüğü, 16 Mart 1957. Marshall, Türkay'ı muhteşem

shall, Türk tiyatro ve konservatuvarlarının yöneticilerinin Batıdaki en son gelişmeleri daha yakından takip etmesi konusunda ısrar ediyordu. Benzer bir şekilde Ankara Devlet Konservatuvarı Drama Bölümü Müdürü Nureddin Sevin de aldığı burs sayesinde ABD ve Kanada'ya gitti.[158] Marshall'a göre bu mükemmel bir "yatırım" olacaktı, zira Nureddin Sevin, Türk tiyatrolarında Amerikan tiyatro geleneğine daha merkezi bir yer kazandırmak için ABD'yi ziyaret etmek istediğini ifade etmişti.[159] Marshall'a Amerika'dan gönderdiği mektupların birinde Amerikan draması alanında 200'ü aşkın önemli insanla tanıştığını belirtiyordu.[160] Marshall aynı şekilde, vakfın İstanbul Konservatuvarına teçhizat alımı için acilen yardımda bulunmasını talep eden konservatuvar müdürü Eşref Antikacı'ya teknik yardım sunmak yerine, okulları ziyaret etmek için ABD'de iki ay kalmasını sağlayacak bir araştırma bursu vermişti.[161] Ayrıca modern Türk tiyatrosunun öncü isimlerinden, Devlet Tiyatro ve Opera Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul'la birkaç kez görüşerek onu ABD'ye bir araştırma gezisi düzenlemeye teşvik etmişti.[162]

bir imgeleme sahip bir adam olarak betimlemişti.

158. "Turkish State Conservatory, Nureddin Sevin, 1956–1957", RFA, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosya 100.

159. John Marshall Günlüğü, 3 Nisan 1956.

160. Bkz. Nureddin Sevin'in mektupları ve Marjorie Trumbull'ın kaleme aldığı, Sevin'in ABD'ye ziyaretinin açıklandığı makale, "Turkish State Conservatory, Nureddin Sevin, 1956–1957" içinde.

161. Marshall, Antikacı'yı "tipik bir eski Osmanlı memuru" diye tanımlamıştı, bkz. John Marshall'ın George E. Judd'a mektubu, New York Filarmoni-Senfoni Cemiyeti, "Istanbul Municipal Conservatory, 1956–1960" içinde; John Marshall Günlüğü, 30 Mart 1956. Bunun ardından vakıf İstanbul Konservatuvarına temel teçhizat alımı için bir bağışta bulundu, Marshall da Eşref Antikacı'nın o zamanlar Kongre Kütüphanesinde Müzik Bölümü Başkanı olan Harold Spivacke ile temas kurmasını sağladı ve onu New York Filarmoni Orkestrasından George Judd'la tanıştırdı, Judd ona ABD'deki en son katalogları gösterdi; John Marshall Günlüğü, 22–7 Ocak 1958, 24 Nisan 1958.

162. John Marshall Günlüğü, 10 Mart 1955, 31 Mart–3 Nisan 1956.

Vakıf bursları tiyatro, opera, bale alanlarından genç icracıların ve bu kurumların yönetiminden sorumlu insanların Batının önde gelen sanatçıları ve saygın kurumlarıyla temas kurmasını, onlardan bir şeyler öğrenmesini sağlıyordu. Aslına bakılırsa, cumhuriyet liderleri Türkiye'de modern sanatların ilerletilmesine bağlılık duysa da nitelikli sanatçıların yokluğu gerçek bir ilerleme kaydedilmesini engelliyordu. Türk tiyatroları ve konservatuvarlarında hizmet veren, farklı beceri düzeylerine sahip hâlâ hatırı sayılır miktarda Batılı sanatçı bulunuyordu.[163] Marshall ise ümit vaat eden yetenekleri belirlemekte başarılıydı. İstanbul Belediye Tiyatrosunda set tasarımcısı olan Duygu Sağıroğlu'na Muhsin Ertuğrul'un kuvvetli tavsiyesiyle Avrupa kentlerini ve ABD'nin doğu sahillerini ziyaret etmesi için bir burs verildi.[164] Rockefeller Vakfının burs verdiği bir başka isim, elektronik müziğin önde gelen isimlerinden Bülent Arel'di. Arel ABD'ye gitmiş, New York'ta kendi alanının önde gelen isimleriyle tanışmıştı.[165] Rockefeller bursu alan bir diğer dikkat çekici genç de dönemin önde gelen gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman'ın oğlu oyun yazarı Tunç Yalman'dı. Marshall, Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretler sırasında Yalman'la bir araya gelmiş ve onu "özgürleşme yolunda uzun bir yol kat etmiş bir ailenin" oğlu olarak betimlemişti.[166] Yalman hakkında çok olumlu görüşlere sahipti; onun alanında en iyi eğitim almış bireylerden biri olduğuna, Türk tiyatrosunun gelişiminde önde gelen isimlerden biri olacağına, muhtemelen Devlet Tiyatrosu müdürü olacağına inanıyordu.[167] Yalman'a da

---

163. John Marshall Günlüğü, 9 Mart 1955.

164. "Istanbul Municipal Theatre-Duygu Sağıroğlu, 1962–1964", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 75.

165. Temmuz 1959, John Marshall Günlüğünün başlangıcı, 9 Ekim 1958.

166. John Marshall Günlüğü, 31 Mart 1951.

167. "Tunç Yalman, 1951, 1956–1957", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, Seri 805 E, RG 10.1, Kutu 488, Dosya 7270; "Tunç Yalman, 1962", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, Seri 805 R, Kutu 12, Dosya 119; John Marshall Günlüğü, 26 Şubat 1956.

1956'da profesyonel tiyatroların çalışma biçimi ve oyun yazarlığı eğitimi görmek üzere ABD'deki tiyatroları araştırması için bir burs verildi.[168] Yalman bu süreçte MacDonald Şirketinde çalıştı ve dönemin önde gelen tiyatro ışıklandırma uzmanlarından Jean Rosenthal'in gözetiminde öğrenim gördü.[169] John Marshall'ın keşfettiği, ümit vaat eden bir diğer genç yetenek, Anglofon bir ailede doğmuş, İngilizce icra yeteneğine sahip ender kadın sanatçılardan biri olan Yıldız Akcan'dı (Kenter).[170] Marshall, Türkiye ziyaretleri sırasında Akcan ve ailesiyle birkaç kez bir araya gelmiş ve onları Akcan'ın ABD'de kalmasının onu Türk tiyatrosunda önde gelen bir yere taşıyacağına ikna etmeye çalışmıştı. Tiyatro yöneticileriyle de uzun uzun, New York Tiyatrosu ve Columbia Üniversitesinde bir yıl geçirmenin Akcan'ın kariyeri için yararlı olacağını görüştü.[171] Ayrıca Amerikan Tiyatro Kolunda yönetmen ve öğretmen olan Dorothy Sands'in Türkiye'ye gelip Yıldız Akcan'ın Drama Bölümünde oyunculuk öğretmesine yardımcı olmasını ayarladı, böylece konservatuvar Amerikan geleneğine daha fazla yaslanabilecekti.[172] İstanbul Belediye Tiyatrosunda oyuncu ve yönetmen olan Şirin Devrim'e de üslup ve faaliyetlerde yeni kavramlar hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla Avrupa ve ABD'yi ziyaret etmesi için bir seyahat bursu verildi.[173] Devrim, başvurusunda o zamana dek sadece Amerikan ve Türk oyunlarını yönettiğini, Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol ve İskandinav tiyatrosuna ise sınırlı düzeyde eriştiğini belirtiyordu. Avrupa tiyatrosunun ustalarına aşinalık kazanmak için, Hamburg, Malmö,

---

168. "Tunc Yalman, 1951, 1956–1957", John Marshall Günlüğü, 3 Mayıs 1956.

169. John Marshall Günlüğü, 3 Mayıs 1956.

170. John Marshall Günlüğü, 9 Mart 1955 ve 3 Mayıs 1956; "Yıldız Akcan, 1954–1957", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 480, Dosya 7171.

171. John Marshall Günlüğü, 10 Mart 1955 ve 3 Mayıs 1956.

172. John Marshall Günlüğü, 8 Mart 1956 ve 19 Nisan 1956.

173. "Istanbul Municipal Theater, Şirin Devrim, 1961, 1963–1964", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 74.

Stockholm, Londra, Münih ve Viyana gibi, ziyaret etmek istediği yerlerin uzun bir listesini hazırlamıştı.[174] Bu ziyaretler sonunda Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası toparlanmasındaki rolüne işaret ettiği Alman tiyatrosundan büyük bir heyecan duymuştu.[175]

Türkiye'deki eğitimli seçkinler kültürün Batılılaşmasının başını çekmekteydi; ama sanat, edebiyat ve tarih alanında Batılı hümanistlerle pek az temasları vardı. Beşeri bilimler alanındaki Rockefeller bursları Türkiye'deki "yaratıcı azınlığa" Batılı sanat geleneği hakkında daha derin bir kavrayış kazandırmayı amaçlamıştı. John Marshall, İslami inançları "içerden değiştirecek" bazı yerel unsurları ortaya çıkarmak umuduyla Osmanlı-İslam tarihiyle ilgili çalışmaları da teşvik etmişti. Marshall sanat ve edebiyat yoluyla kültür hayatında Batılı tatları yaygınlaştırmayı da umuyordu. Robert Koleje bir kurum olarak önemli bağışlarda bulunulmuş, mezunlarına burslar verilmişti. Okul güçlü liberal sanatlar müfredatı sayesinde Batılılaşmış Türk seçkinleri beşeri bilimler alanında eğitmeye en uygun yer olarak duruyordu. Bu programlar Cumhuriyet seçkinlerinin gerçekleştirmeyi umduğu misyon açısından değerli olmanın ötesine geçmekteydi ve bu nedenle de 1950'lerde hem bürokrasi ve hem de siyasi yönetim vakfın faaliyetlerini desteklemişti.

---

174. "Istanbul Municipal Theatre, Şirin Devrim, 1961, 1963–1964".

175. Bkz. Şirin Devrim'in Crawford'a mektubu, "Istanbul Municipal Theatre, Şirin Devrim, 1961, 1963–1964" içinde, Şükrü Hanioğlu, *An Intellectual Biography*, 220.

SONUÇ

Amerikalı misyonerler Osmanlı İmparatorluğuna ilk kez 19. yüzyıl başında ayak basmışlardı. 1861 yılında Boğaziçi sahillerinde faaliyet gösteren Cyrus Hamlin yurtdışındaki ilk Amerikan koleji olan Robert Koleji kurdu. Misyonerlik faaliyetleri Müslümanların dinini değiştirmeyi amaçlamıyor, Hıristiyan tebaaya hizmet sunuyordu. Bu kurumlar özellikle de sağlık ve eğitim alanında bilim ve modern tıp eğitimini teşvik ediyordu. Sık sık yapılan şikâyetlere rağmen, Osmanlı yönetimi misyonerlik hizmetlerinin ideolojik niteliğiyle fazla ilgilenmemiş, bilakis zaman aman takdir etmişti. Amerikan Kız Kolejleri hemşirelik eğitimi veren ilk yerlerden biriydi, okulun bazı mezunları modern Türkiye'de hemşirelik yapmaya başlamıştı. I. Dünya Savaşı sırasında ABD, Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan etmemiş, Amerikan orduları ile Osmanlı orduları arasında hiçbir zaman doğrudan bir karşılaşma olmamıştı. Diğer büyük imparatorlukların tersine, ABD Türkiye'yle ilgili toprak hevesleri taşımamış, bu da kurucu seçkinlerin Amerikalı siyasetçi ve sivil örgütlerle ilişkilerini iyileştirmesi yolunda önemli bir unsur olmuştu. Nitekim ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol Türkiye'deki Amerikalı kurumların gelecekte daha güçlü bir varlık göstermesini umut ediyordu.

Rockefeller Vakfı, ABD'de hayırseverlik işlerinin niteliğini değiştirmişti. Vakfın ilk başkanı olan John Frederich Gate aslında Baptist bir rahip, Hıristiyan misyonerleri destekleyen bir isimdi. Ne var ki, dinsel çalışmalarla ilgili görüşlerini yavaş yavaş değiştirmişti. Bilimsel bilginin ilerlemesinden daha fazla etkilenmiş, modern bilimi desteklemeyi tercih etmeye başlamış-

tı. Gates üniversite seçkinleriyle yakın bir ortaklık içinde çalıştı ve vakfın ABD'deki ilk faaliyetlerini şekillendirdi. Rockefeller Vakfının sponsor olduğu Çin Tıp Kurulunun 1914'te açılması yabancı kültürlerin ele alınması konusunda değerli bir deneyim olmuştu. Rockefeller personeli Batı akılcılığının geleneklere bağlı bir toplumda nasıl işlediğini gözlemleme fırsatı bulmuştu. Vakfın ilk temsilcisi Türkiye'ye 1926'da, neredeyse ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilk diplomatik temasın kurulduğu tarihlerde geldi. Vakıf yöneticileri bürokratlar ve siyasetçilerle toplantılar yaparak misyonlarını açıkladı. Ülkede sağlık hizmetleri iyi olmaktan uzaktı ve hıfzıssıhha hizmetleri temel teçhizattan yoksundu. Anadolu'nun her yerinde hâlâ geleneksel tedavi yöntemleri baskındı. Mevcut kaynaklarla yeterli tıbbi personel yetiştirmek, kamu sağlığı merkezleri açmak ise neredeyse imkânsızdı. Cumhuriyet yönetimine göre Batılı bilimsel standartlara dayalı güçlü bir tıbbi yapı kurmak bir "medeniyet" meselesiydi. Bu sebepten Refik Saydam ve İsmet İnönü 1930'larda Rockefeller Vakfının Türkiye'deki faaliyetlerini koordine eden vakıf yetkilileri Selskar Gunn ve Ralph Collins'ten Türkiye'deki yatırımlarını genişletmesini istemişti. Rockefeller bursu alan doktorlar ve hemşireler 1940'lardan itibaren tıbbi kurumlarda önemli mevkilere gelmeye başladı. Rockefeller yetkilileri de halk sağlığı, önleyici tıp ve hemşirelik alanındaki gelişmeleri gözlemlemek için onları sık sık ziyaret ediyordu. Vakıf 1950'lerde dikkatini çocuk sağlığı ve nüfus araştırmalarına çevirmişti. Profesör İhsan Doğramacı bu bağışlar sayesinde Hacettepe Çocuk Sağlığı Merkezini kurdu ve bu merkezi bir üniversiteye çevirdi.

Osmanlı İmparatorluğundaki kurumlar 20. yüzyıl başında teknoloji alanındaki gelişmelere ayak uydurma çabası içindeydi. Robert Kolej Başkanı Caleb Gates, 1912'de mühendislik alanında yeni bir fakülte açılması için mevcut kaynakların kullanılması yönünde stratejik bir tercih yapmıştı. Robert Kolej Mühendislik Okulu, Türkiye'de mühendislik eğitimi verme konusunda İs-

tanbul Mühendis Mektebinden (Teknik Üniversitesinden) sonra ikinci sırada geliyordu. Kolejin öğretim üyeleri Batıda eğitim görmüş öğretmenlerdi ve Türk öğrenciler arasında hızla büyük bir itibar kazanmıştı. Cumhuriyet yönetimi başarılı öğrenci ve askerleri Mühendis Mektebine göndermeye başlamıştı. Bu okul mezunları ilgili devlet kurumlarında ve özel işletmelerde kolayca mevki sahibi oluyor, otoyol, baraj ve sanayi tesis inşası ve işletmesinde rol üstleniyordu. Caleb Gates gibi Kolej Başkanı Duncan Ballantine da 1950'lerde ülkenin değişen ihtiyaçlarını görmüş, Robert Kolejin teknik ve insani kaynaklarının bir üst seviyeye çıkarılması için büyük çaba sarf etmişti. Demokrat Parti hükümetleri döneminde sanayileşme hızı artırmıştı ve bu durum da farklı alanlarda çok daha vasıflı mühendisler çalıştırılmasını gerektiriyordu. Ayrıca 1950'lerde Amerikalı siyasetçi ve entelektüeller sıklıkla Yakındoğu'da daha yakın bir müttefike ihtiyaç duyduklarını ifade etmekteydi. Bu durum sanayiyi modernleştirmeye çalışan Celal Bayar ve Adnan Menderes'i de memnun ediyordu. Mühendislik Okulu yurtiçinde ve yurtdışında daha fazla tanınır olmuştu, ancak Türkiye'de hızlı kentleşmenin yol açtığı sorunlara ayak uydurmak hâlâ mümkün değildi. Hükümet teknik eğitime yeni yatırımlar yapmaya başladı ve hatırı sayılır düzeydeki yabancı finansman sayesinde 1956'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi kuruldu. Robert Kolej Mühendislik Okulu ve ODTÜ, Sovyetlere karşı askeri teknoloji ve sanayi teknolojisi alanında yoğunlaşan Türk-Amerikan ortaklığından yararlandı.

Ford Vakfı hayırseverlik faaliyetleri sahnesine 1945'te çıktı. İlk vakıf ekibi Türkiye'ye 1952'de olası işbirliği alanlarını araştırmak için geldi ve vakıf kaynaklarının nerelere kullanılacağına karar vermek biraz zaman aldı. Ford'un ilk dönemlerdeki ilgisi Türkiye'de ilköğretimin geliştirilmesiyle sınırlıydı. Bu ilgi sonucunda vakfın sponsor olduğu komisyonun 1959-1960'ta hazırladığı kapsamlı bir rapor ortaya çıkmıştı. 27 Mayıs darbesinden kısa süre önce Ford Vakfı, Eugene Northrop'u Türkiye'deki temsilci

müdürü olarak atamıştı. Northrop sanayi kalkınma meselesiyle çok ilgileniyor ve seçkinlerin eğitilmesinin Türkiye'nin nitelikli uzman açığını aşmasına yardımcı olacağına inanıyordu. Ülkenin temel ihtiyaçlarını belirlemek için bakanlar, bürokratlar ve akademisyenlerle toplantılar yaptı. Başlıca hedefi bilimsel eğitim standardını yükseltmekti ve Türkiye'de ilk fen lisesinin kurulmasına önayak oldu. Bilimsel araştırmaların seviyesini iyileştirmek için Ankara'da yerleşik bir başka Ford Vakfı yetkilisi Robert Kerwin'le birlikte çalıştı. Northrop ve Kerwin bilim insanlarını finanse edecek bir araştırma kurumu kurulmasını önerdikten sonra 1962'de "Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Konseyi" kuruldu. Her iki isim de ODTÜ'ye yakın bir ilgi gösterdi ve Rektör Kemal Kurdaş'la üniversiteyi seçkin bir mühendislik ve bilim kurumu haline getirmek için yakın işbirliği yaptılar.

Türkiye, Eisenhower'ın başkanlığı sırasında Amerika'nın teknik pratik bilgisinden ciddi ölçüde yararlanmıştır. 1960'ların başında Türkiye'deki siyasal çalkantılar ve ABD'deki yönetim değişikliklerine rağmen iki kurum da büyük ölçüde bürokrasi ve akademi saflarında kurduğu kişisel ağlar sayesinde hatırı sayılır sayıda projede ilerleme kaydetti. 1950'lerin sonunda ve 1960'larda Ford Vakfı, işletme idaresine daha fazla önem vermeye başladı ve yöneticilik okulları kurulması için üst düzey Amerikan üniversitelerini finanse etti. Tıp alanında belirlenen hedeflere benzer şekilde vakıf programları akılcı normlara dayalı yeni bir işletme kültürünün yerleştirilmesini teşvik etmişti. İstanbul Üniversitesi, Harvard Üniversitesiyle ortak bir İşletme İktisadı Enstitüsü geliştirilmesi için Ford Vakfının sponsor olduğu bir projeden yararlandı. Bunun yanı sıra Northrop ile Kerwin, Türkiye'de iş dünyasının seçkinleriyle bir araya gelerek sivil toplum kurumları sayesinde onların yöneticilerin eğitimine katılmasını sağladı. Bu kurumlarda, profesyonel yöneticiler, uzmanlaşma alanlarına bağlı olarak özel işletmelerde yönetici rolü üstlenmek üzere yetiştirilecekti. Bu da küresel bağlamda Türkiye'nin

ekonomik kalkınması için daha öngörülebilir bir yol belirlemeyi kolaylaştıracaktı.

Rockefeller Vakfı iş çevreleriyle bu kadar yakın bir ilişki kurmadı ve kaynaklarını sosyal bilimlerin geliştirilmesine tahsis etti. Vakıf yetkilileri yerel siyasal tartışmalardan kaçınmaya, işleriyle ilgili olabilecek kişilerle bir araya gelmeye çalıştı. ABD'de araştırma yürütmeleri, son çalışmalara, gelişen yöntemlere ve uzmanlara aşinalık kazanmalarını mümkün kılmak için Türk akademisyenlere burslar verdiler. Ford ve Rockefeller vakıfları ABD hükümetiyle yakın bir bağ kurarak merkezler ve alan bursları yoluyla ABD'de alan araştırmalarının gelişimine çok büyük miktarda finansman sağlamıştı. Rockefeller Vakfı, ABD'de Türkiye araştırmalarını ve Türkiye'deki diğer kültürlere ilişkin araştırmaları desteklemek için de projelerini çeşitlendirdi ve bu da Soğuk Savaş sırasında entelektüel ağlar kurulmasına hizmet etti. Sosyal bilimlerde Rockefeller'ın finanse ettiği araştırmaların çoğu Osmanlı-Türk Batılılaşma ve kalkınma deneyimiyle ilgiliydi. Türkiye'deki eğitimli seçkinler Müslüman dünyanın geri kalanına örnek olması açısından "Kemalist devrim"in başarısıyla övünmekteydi ve Batılı uzmanların "Türk modeli"ni incelemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu

Amerikalılar için de ilgi çekiciydi, zira Cumhuriyet Türkiye'sinde toplum ve siyaset hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için onlar da oldukça istekli davranıyordu.

Rockefeller Vakfı kurulduğu günden itibaren, insan davranışını kontrol etmeye dönük olarak, kararlı bir tavırla hareket etmişti. Bilimsel araştırmalar bu amacı gerçekleştirmenin ideal yoluymuş gibi görünüyordu, ancak 1920'lerin sonundaki ve 1930'lardaki krizler saf bilimsel yaklaşımın benimsenmesiyle ilgili kaygılar doğurmuştu. Amerikalı siyasal-entelektüel seçkinler, özellikle de hâlâ bir Batılılaştırma misyonu sürdürdükleri Batılı olmayan toplumlarda akılcılığın yanı sıra beşeri bilimler ve liberal sanatlara daha büyük bir rol verme eğilimindeydi. Rockefeller

yetkilileri II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen yıkımın büyüklüğünden kaygı duymuştu. Vakıf kendi kaynaklarını "bilginin ilerletilmesi"ne harcamıştı, ama bilim ve teknolojinin insanlık için tehlikeli varlıklar olduğu anlaşılmıştı. David Stevens insancıl değerler, kültürlerarası anlayış, farklı kültürler arasında iletişimle ilgili yeni bir araştırma yapılması çağrısında bulunmuştu. Elbette ABD'nin dünya siyasetinde değişen konumu ve liberal değerleri yaygınlaştırma ihtiyacı bunu tetiklemişti.

Rockefeller Vakfı, 1940'ların sonlarına dek Yakındoğu'ya ve bölgenin kültürel üretimine aşina değildi. Beşeri Bilimler Bölümünün müdür yardımcısı John Marshall Türkiye'ye ilk ziyaretini 1948'de yapmış, 1960'a dek Yakındoğu halklarını anlamaya çalışmıştı. Türkiye'de eğitimli seçkinler arasında büyük bir itibar kazanmış, onlarla sık sık bir araya gelerek vakfın stratejilerini, hedeflerini ve Türkiye'nin Batılılaşma yolunu tartışmıştı. Diğer vakıf yetkililerine kıyasla Marshall'ın dönemin siyasetçileriyle daha az temasta olması dikkate değer bir ayrıntıdır. Marshall, İslamın gündelik hayattaki rolüne tanık olmuş, Yakındoğu toplumlarını seküler zihniyete sahip "yaratıcı azınlığın" yardımıyla "içeriden" dönüştürmeyi önermişti. Bu azınlıktan doğan yeni bir "yönetim hiyerarşisi" vardı. Marshall bunlar arasında Batı yanlısı bir yönelimi güçlendirmeyi amaçlıyordu. Rockefeller bursları için ümit vaat eden akademisyenleri ve sanatçıları belirlemek onun asıl işiydi. Osmanlı-İslam tarihiyle ilgili araştırmaları, edebiyat çevirilerini, tiyatro ve konservatuvarların yenilenmesini finanse etmişti. Rockefeller'ın finanse ettiği Türkiye'deki Amerika araştırmalarını koordine etmiş, sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılara da gözetmenlik yapmıştı. O ve diğer Rockefeller yetkilileri, geleneksel olarak şekillendirilmiş sosyal etkileşim kalıplarının topyekûn reddine karşı çıkıyordu. İlk baştaki cumhuriyet seçkinleri böyle bir hataya düşmüştü. 1950'lerde Türkiye'yi yönetenlerin hâlâ ülkeyi "küçük Amerika"ya çevirme hayalleri kurduğunu unutmamak gerekir; örneğin Bayar kültürel Batılı-

laşmanın hararetli bir savunucusuydu. Birçokları da Amerikan kültürel zevklerinin yaygınlaşmasından memnundu. Marshall, Osmanlı-Türk mirasının sağlam bir biçimde anlaşılmasını sağlamaya, Türk hümanistlerin yerli ve Batılı kültürel değerlerin bir sentezini ortaya çıkarmasına yardımcı olmaya çalışıyordu. Vakıf yetkililerinin gözünde Robert Kolej mezunları İngilizce aldığı liberal sanatlar eğitimi sayesinde bu ihtiyacı karşılama konusunda avantajlı durumdaydı.

Amerika ile ilişkiler 1960'larda farklı persfektiflerin muhalefetiyle yüz yüze gelmiştir. Modern Türkiye'yi kuranlar ve ABD'nin siyasal-entelektüel seçkinleri ortak bir ideolojik çerçevede bir araya gelmiş, Cumhuriyet reformları "dinsel", "bâtıl" ya da "geri"ye karşı "modern", "ilerici" ve "bilimsel" çizgilerde ilerlemiştir. Bu reformlar yeni yeni doğmakta olan Amerikan hayırseverliğinin hedeflerine uygun düşmüştür. Soğuk Savaşın ilk yirmi yılında iki taraf yine yan yana "özgürlük", "demokrasi" ve "kalkınma"yı savunmuştur. Kıbrıs krizi sırasında yaşanan gerilim siyasal bir dönüm noktası olduysa da ekonomik ve askeri bağımlılık konusunda alttan alta kaynayan bir huzursuzluk devam etmiştir. Başkan Kennedy, Türkiye'de önemli bir itibara sahip olsa da, kısa bir süre görev yaptığı için ciddi bir etki yaratamamıştır. 1965 sonrasında Demirel ve Ecevit'in iktidara gelmesini Amerikan vakıfları için bir başarı olarak değerlendirmek mümkündür, çünkü her iki siyasetçi de 1950'lerde vakıf bursları almıştır. Ne var ki, 1970'lerde iktidarda oldukları dönemlerde Türk-Amerikan ilişkileri 1950'lerde olduğundan çok daha fazla sorunla karşı karşıya kalmış, Rockefeller ve Ford vakıfları 1971 sonrasında Türkiye'deki programlarını daraltmıştır. Diğer taraftan yirmi yıl süren yatırımların ardından Türkiye'de bu imkânlardan yararlanan insanlar ve vakıfların sponsor olduğu kurumlar kendi programlarını yürütebilir hale gelmişti. Günümüz Türkiye'sinde bu kurumların birçoğu hâlâ alanının en iyisi olarak görülmekte ve hizmet vermeye devam etmektedir. Vakıf bursları alan kişiler de

aynı şekilde tıp, mühendislik, yönetim, soysal bilimler ve farklı beşeri bilim alanlarına dikkat çekici katkılarda bulunmuştur. Bu ağlar politika oluşturma süreçlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiş, Türk-Amerikan ilişkileri için kontrol ve denge mekanizması olarak iş görmüştür. İdeolojik uzlaşma ve pratik ihtiyaçlar izin verdiği müddetçe bu yakınlığın iş görmeye devam edeceğini varsaymak yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

"A Report to Establish an Applied Economic Research and Feasibility Study Unit within the proposed Turkish Business and Industry Development Foundation: 1965", Ford Vakfı Kayıtları, FA739A, Kutu 40 Reports 000787.

"A Study by the Colarado State University Research Foundation: Prepared for the International Cooperation Administration", JFK Kütüphanesi, Seri:1, Koleksiyon: John F. Kennedy Belgeleri, Harris Wofford Beyaz Saray Personel Dosyaları, 15 Mayıs 1961. Dijital Kimlik: JFKWHSFHW-006-009.

A Time of Humanities: An Oral History: Recollections of David H. Stevens as Director in the Division of the Humanities, Rockefeller Vakfı, 1976.

Abrams, Charles. "The Need for Training and Education for Housing and Planning", Rapor No: TAA/TUR/13 (New York: Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Programı, 23 Ağustos 1955).

"Adnan Saygun, 1952 –1959", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, Seri 805 R, RG 1.2, Kutu 9, Dosya 92.

"Arif Payaslioglu, 1958 –1959, 1961", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7248.

"Aydın Yalçın: 1956–1957, 1959 – 1961"; "Turkish-American University Association-Turkish Research".

Ballantine, Duncan. "Scientific and Technical Institutions in Underdeveloped Countries." Robert Kolej Kayıtları, Kutu 42, Dosya, 16.

———. "Report to the Board of Trustees." 30 Nisan 1955, 26. Robert Kolej Kayıtları, Kutu 40, Dosya 3, 1955.

———. "Proposal to the Ford Foundation." 1956, Robert Kolej Arşivleri, Kutu 42, Dosya 6, 1956.

———. "Talk Delivered before the Propeller Club." Mart 1956, Robert Kolej Kayıtları, Kutu 30, Dosya 4, 1956. Ballantine, Duncan. "Address Before the Alumni Association of Amherst College." 17 Haziran 1959, Robert Kolej Kayıtları, Kutu 40, File 5, 1959.

"Bedri Rahmi Eyuboglu, 1952 –1953, 1958 – 1963", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 7, Dosya 67 – 68.

"Bilge Karasu, 1956 –1957, 1962 –1964", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 484, Dosya 7222.

"Bülent Ecevit, 1954 –1957", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Kutu 483, Dosya 7204.
Collins, Ralph. "Public Health in Turkey." RFA, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 1.
"Columbia University-Kemal Karpat (Turkish Modernization), 1957 –1961", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, 200S, Kutu 494, Dosya 4222.
"Deniz Baykal, 1961 –1965", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 482, Dosya 7187.
Dönmez, Doğan. "Ankara Fen Lisesi", *The De Morgan Gazette* 7 Sayı 1 (2015). "Ergun Ozbudun, 1962 –1966", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, 805 E, Dosya 486, Kutu 7241.
"Fahir Armaoğlu, 1959 –1962", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 481, Dosya 7181.
"Ford Foundation Annual Report: 1969", FA739E, Ford Vakfı Raporları: 012369-005, Kutu 609. Bkz. Bağış 670-0574A.
"Ford Foundation Prospect Folders: The Ford Foundation in Turkey, 1952 – 1967", Kutu 63, Dosya 13, 23.
Frances Elizabeth Crowell Günlüğü 1933, RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 12.
Franck, Peter G. "The Role of RC in Turkey's Economic Life." Kasım 1960, Robert Kolej Kayıtları, File 42, Kutu 12, 1960
"Fureya Koral, 1956 –1957", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, 805 R, Kutu 7, Dosya 69.
Garwood, David. "An Experiment in Bilingual, Bicultural Education." Liberal Eğitim (1962): 1– 11.
George Vincent Diary, 1924, RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1. Graves Mortimer. "American Council of Learned Societies: Near East Visit, 1935 –1952", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, FA 418, Kutu 14, Dosya 306.
Gunn, Selskar. "Diary of Visit to Turkey: May 5 – May 13, 1925." RFA, RG 6.1, Seri 1.1, Kutu 37, Dosya 458.
———. Günlük, 3 Ocak–30 Haziran 1927, RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG12.
Gürsel, Cemal. "Message of General Cemal Gürsel, Head of State of the Turkish Republic on the Occasion of the Turkish-American Celebration of April 18th, 1961", Robert Kolej Kayıtları, Kutu 51, Dosya 17, 1961.
"Halil İnalcık, 1948, 1953, 1956 –1958", RFA, RG 10.1, 805 E, Kutu 484, Dosya 7220.

"Hamit Dereli, 1955", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 7, Dosya 65.

Harriman, Averell. "Excerpt from an Address By The Honorable Averell Harriman, Assistant Secretary of State For Far Eastern Affairs. Centennial Dinner of Robert College", 17 Ekim 1962, Robert Kolej Kayıtları, Kutu 51, File 21, 1962.

"Harvard University- Graduate School of Business Administration", RFA, Rockefeller Kardeşler Fonu Kayıtları, RG 1, Seri 1, Kutu 402.

"Harvard University-Slavic Studies, 1943 –1945", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 200 R, Kutu 343, Dosya 3135.

"Hazim Atıf", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10, Kutu 5. "Howard Alexander Reed, 1952", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 427 E, Kutu 244, Dosya 3969.

Howell, James. "The Ford Foundation and the Revolution in Business Education: A Case Study in Philanthropy", Ford Vakıf Kayıtları, Kataloglanmış Raporlar, Raporlar: 006353, Kutu 284, 1966.

"İlhan Usmanbaş, 1954 –1958", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 488, Dosya 7266.

"International Studies-Overseas Training and Research/International Training and Research Program-Memoranda, Outlines, Reviews, 1953 –1961" Ford Vakıf Kayıtları, Uluslararası Bölüm, Başkan Yardımcısının Bürosu, Francis Sutton Bürosu Dosyaları.

"Istanbul University-American Studies, 1954– 1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Kutu 8, Dosya 76 –77.

"Istanbul University-American Studies, 1954–1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 76.

"Istanbul University-American Studies, 1954–1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 76.

"Istanbul University, Afife Sayın, 1958 –1962", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, 805 S, Kutu 13, Dosya 129.

"Istanbul University-Economic History, 1956 –1964", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, 805 S, Kutu 12, Dosya 123 –126.

"Istanbul University-Tarık Tunaya, 1954 –1957", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805, Kutu 8, Dosya 83 –84.

"Istanbul University-Alexander Rustow (Travel Grant, Economics), 1946 – 1948, 1950", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.1, Seri 805 S, Kutu 1, Dosya 13.

"Istanbul University-Hıfsı Timur, 1952 –1953", RFA, Rockefeller Foundation Grant, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 82.

"Istanbul University-Fahir Iz, 1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 78.

"Istanbul University-Ahmet Hamdi Tanpınar, 1958 –1960", RFA, RG 1.2, 805 R, Kutu 8, Dosya 81.

"Istanbul University-American Studies, 1954– 1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Kutu 8, Dosya 76 –77.

"Istanbul University-American Studies, Vahit Turhan, 1953– 1955; 1958 – 1961", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 77.

"Istanbul University, Berna Moran, 1956 –1961", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 79.

"Istanbul Municipal Conservatory, 1956 –1960", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2 Seri 805 R, Kutu 7, Dosya 71.

"Istanbul Municipal Theatre-Duygu Sagıroglu, 1962 –1964", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 75.

"Istanbul Municipal Theater, Şirin Devrim, 1961, 1963 –1964", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 74.

"Istanbul University, Economic Development, 1955 –1959", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 12, Dosya 121 –122.

"Istanbul University-Koran Readings, 1956 –1960, 1964 – 1967", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 13, Dosya 128.

"Istanbul University-Near Eastern Studies-Visits, 1955 –1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 8, Dosya 80.

İşletme İktisadı Enstitüsü, İşletme İktisadı Kursu: Birinci Dönem Mezunları, 1956 – 1957 Ders Yılı (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1957).

İşletme İktisadı Enstitüsü 1958 –1959 Tedrisat Programları ve 1957–1958 Yıllığı (İstanbul: Sermet Matbaası, 1958).

"Kadri Yorukoglu Bey, 1951 –1953", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Kutu 12, Dosya 120.

"Kasım Gulek", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10, Seri 5, Kutu 5.

Kennedy, John F. "Establishment of the Peace Corps", http://millercenter.org/president/speeches/speech-3366.
———. Robert Kolej Kayıtları, Kutu 51, File 18. 1961. "Justification for Government Support to American Educational Institutions Abroad." 16 Ekim, Robert Kolej Arşivleri, Kutu 43, Dosya 22, 1959.
Kerwin, Robert. "Evaluation of Ford Foundation Science Education Program in Turkey: 1960 –1980", FFR, Program Yönetim Maliyeti Dosyaları, FA501, 1980, Kutu 6, Dosya 7.
———. "Summary Evaluation of the Management and Business Development Program of the Ford Foundation in Turkey, 1952 –1976", Ford Vakıf Kayıtları, FA 739C, Kutu 350, Raporlar 008254.
Lewis, Geoffrey. The Bilingual, Bicultural Humanities Program at Robert College: An Address to Students, September 1959. Istanbul: Robert College Research Center.
"Leyla Gören, 1956 –1963, 1966", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 483, Dosya 720.
List of Publications Resulting from the Fellowship Experience (New York: Ford Vakfı, Haziran 1957).
Marshall, John. "The Near East 1951, 13 November 1951", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 3, Seri 911, Dosya 2, Kutu 15.
———. "Art in Humanities." RFA, RG 3, Seri 911, Kutu 2, Dosya 15.
———. "General Comments of Humanities Program." RFA, RG 3, Seri 911, Kutu 1, Dosya 2.
———. "Diary." RFA, RG 12.
"Medical Education in Turkey 1923 –27", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG.1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 4.
Menemencioğlu, Numan. "Speech Delivered by Ambassador Menemencioglu." Robert Kolej Kayıtları, Kutu 51, File 17, 1961.
"Mete Tunçay, 1959– 1963 RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Dosya 488, Kutu 7261.
"Muammer Yılmaz Altuğ", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Dosya 481, Kutu 7174.
"Mustafa Siphai", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7256.

"Near East-Howard Reed-Program Specialist in Training and Research, 1952– 1958", Ford Vakıf Kayıtları, Denizaşırı Kalkınma, Uluslararası Eğitim ve Araştırma, John Howard Bürosu Dosyaları, Kutu 18.
Newsom, Carroll. "Report on Middle East Technical University", Ford Vakfı Arşivleri, FA739E, 012065, Kutu 563.
Norman Buchanan Diary 5–7 March, RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 12, Kutu 50.
Northrop, Eugene. "Improving Science Education in Turkey", Ford Vakfı Yeniden Basım: Türkiye, Sayı 5, Şubat 1965.
———. "A Turkish Effort to Improve Secondary School Mathematics and Science", Kasım 1966, Raporlar 005940, Kutu 265, FA739B.
———. "Science in Turkey: 1961", Ford Vakfı Raporu 002489, FA7391, Kutu 107.
———. "Science in Turkey 1966: Prepared for Trustees Meeting Ford Foundation, 8–9 December 1966", Ford Vakfı Kayıtları, Raporlar 3255 –6261, FA739B, Raporlar 003695, Kutu 167.
Ogden, Alfred. "A Proposal to the Olin Foundation." Aralık 1959, Robert Kolej Kayıtları, Kutu 42, File 6, 1959.
Pearce, Richard. "Medical Education in Turkey", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 4.
"Program and Policy-Reports-pro 41d", RFA, Rockefeller Vakfı, RG 3, Seri 900, Kutu 23, Dosya 177.
"Program and Policy – Reports – Pro-15- Pro-17, 1942 –1947", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, Dosya 14.
"Program and Policy-Reports, Pro-14, 14a, 1941" RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 3, Seri 91, Kutu 2, Dosya 13.
"Program and Policy 1950", RG3, Seri 911, Kutu 1, Dosya 2.
"Program and Policy, 1930 –1941", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG3, Seri 906, Kutu 1, Dosya 4.
"Proposed Foundation Aid for Consultation to Turkey on Investment Opportunities for American Capital: April 12, 1954", Ford Vakıf Kayıtları, New York Bürolar Arası Memorandum, Kutu 191, Dosya 1911.
"Proposed Development of the Robert College School of Business Administration 1959" Robert Kolej Arşivleri, Kutu 42, Dosya 8.

"Proposed Foundation Aid for Consultation to Turkey on Investment Opportunities for American Capital: April 12, 1954", Ford Vakıf Kayıtları, New York Bürolar Arası Memorandum, Kutu 191, Dosya 1911.

"Report on Turkey: 1953", Ford Vakıf Kayıtları, Raporlar 1-3254 (003228): FA 739A, Kutu 142.

"Robert College Turkish Faculty Training: 1956 –1959, 1961 –1967" RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 2, Dosya 12–13.

"Robert College-Humanities, 1956 –1965" RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, 805 R, Kutu 9, Dosyalar 87 –92.

"Robert College-Turkish Economic Development, 1957 –1962, 1967", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 13, Dosya 130. İstanbul Robert Kolej, *Turkey: honors the past, faces the future centennial 1863 –1963*. İstanbul: 1963.

Şerif Mardin, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 137 –139.

"Şinasi Özsoylu"', RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 101, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7247.

"Stanford University-Hoover Institute-Turkish History (Enver Ziya Karal, Frederick P.Latimer Jr.), 1956 –1960", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 200 R, Kutu 422, Dosya 3634.

"Stanford University-Hoover Institute (Slavic Studies), 1947 –1952", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 205 R, Kutu 9, Dosya 59.

Stone, Robert. "Harvard University Graduate School of Business Administration, George Baker Foundation: Second Annual Report" in "Istanbul University Business Administration", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 2, 1952 –1957, Seri 805, Kutu 75, Dosya 495.

Stevens, David. *A Time of Humanities: An Oral History: Recollections of David H. Stevens as Director in the Division of the Humanities,* Rockefeller Vakfı, Madison: Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters, 1976.

———. "The Humanities Program of the Rockefeller Foundation: A Review of the Period Between 1942 and 1947." RFA, RG 3, Seri 911, Kutu 2, Dosya 14.

———. "Time in the Humanities." RFA, RG 3, Seri 911, Kutu 2.

———. "A Review of the Period", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 3, Seri 911, Kutu 2, Dosya 14.

Stevenson, Adlai. "Remarks by Adlai Stevenson at the Robert College Board of Trustees." Robert Kolej Kayıtları, Kutu 51, Dosya 18, 1961.

"Suat Sinanoğlu, 1956 –1961", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7255.

"Suna Kili, 1961 –1963", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, 805 E, Dosya 485, Kutu 7228.

Sutton, Francis. "The Ford Foundation in Turkey", Ford Vakıf Kayıtları, Başkan Yardımcısı Bürosu, Francis X Sutton Bürosu Dosyaları FA568, Kutu 75, Dosya 3–4.

"The Economy of Turkey: An Analysis and Recommendations for a Development Program, Report of a Mission sponsored by the International Bank for Reconstruction and Development in Collaboration with the Government of Turkey" (The John Hopkins Press, 1951).

"The Ford Foundation in Turkey: 1952 –1968", Ford Vakfı Tarih Projesi Dosyaları, Kutu 63, Dosya 13.

"The Preparation of Teachers in Turkey", 4 Aralık 1957, RFA, Ford Vakıf Kayıtları, FA 739B, 003621.

"The Peace Corps Act", ABD 87. Kongresi, 22 Eylül 1961.

Ford Vakfı Yıllık Raporu 1953,

Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1937.

Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1948.

Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1951.

Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1962.

Rockefeller Vakfı Yıllık Raporu 1967.

The University and World Affairs: Report of the Committee on the University and World Affairs (New York: Ford Vakfı, 1960).

Truman, Henry. "Special Message to the Congress on Greece and Turkey," *Amerikan Başkanlık Projesi*, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pi d 10499 (erişim 14 Şubat 2015).

"Tunc Yalman, 1951, 1956 –1957", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, Seri 805 E, RG 10.1., Kutu 488, Dosya 7270.

"Tunc Yalman, 1962", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, Seri 805 R, Kutu 12, Dosya 119.

"Turkey: Health Center", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.1, Seri 805 J, Kutu 1, Dosya 11.
"Turkey, 1948", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 431, Dosya 2901.
"Turkey, 1949", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 506, Dosya 3384.
"Turkey, 1950", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 2, Seri 805, Kutu 468, Dosya 3138.
"Turkey (K-S), 1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 2, Seri 805 A, Kutu 75, Dosya 495.
"Turkey (A-Z), 1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG2, Seri 805 A, Kutu 75, Dosya 500.
"Turkey-(A-Z), 1957", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG2, Seri 805 A, Kutu 74, Dosya 487.
"Turkish-American University Association-Turkish Research", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosya 96 –98.
"Turkish-American University Association- Modern Turkish History, 1955– 1960", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 9, Dosya 95.
"Turkish Management Development Center: Survey for the In-Plant Advisory Training Service", Ford Vakıf Kayıtları, FA 739 C, Kutu 355, Raporlar 008392.
"Turkish State Conservatory, Ankara-Drama, 1957 –1959", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosya 99.
"Turkish State Conservatory, Fuad Türkay, 1957 –1960", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosya 101.
"University of Ankara-Pediatrics, 1953, 1955– 1963" RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, Seri 805 A, RG 1.2, Kutu 4, Dosyas 32 –39.
"University of Ankara-Ihsan Dogramacı", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 A, Kutu 3, Dosya 21.
"University of Istanbul, Institute of Business Administration: 1953–1956", Ford Vakıf Kayıtları, Denizaşırı Kalkınma, Uluslararası Eğitim ve Araştırma, John Howard Bürosu Dosyaları, FA 608, Seri 1, Kutu 18.
"University of Ankara-Nimet Akdes Kurat, 1961 –1963", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 136.

"University of Ankara-Nimet Akdes Kurat, 1961 –1963", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 136.

"University of Ankara, Edward Smith, 1956 –1958", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805, Kutu 14, Dosya 144.

"University of Ankara, Soviet Studies, 1959– 1965", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 S, Kutu 14, Dosya 145.

"University of Ankara-Economic Development, 1956–1959, 1961–1964, 1966, 1969", Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, 805 S, Kutu 13, Dosya 131–135.

"University of Chicago-Chinese Studies", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.1, Seri 216 R, Kutu 14, Dosya 190 –199.

"University of Ankara, Literary Criticism, 1951 –1954", Kutu 11, Dosya 14.

"University of Ankara-American Studies, 1949–1956", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 10, Dosya 102 –107.

"University of Ankara-İrfan Şahinbaş, 1952 –1954", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 11, Dosya 115. "University of California-Kenneth MacGowan-Turkish Theatre", RFA, RG 1.2, Seri 200 R, Kutu 436, Dosya 3749 –3750.

"University of Ankara, Turkish and Islamic Art, 1959– 1964, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 R, Kutu 12, Dosya 118.

"University of Ankara–1963 –1964, 1966", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.2, Seri 805 C, Kutu 6, Dosya 52. "US Peace Corps Records", JFK Kütüphanesi, USPC-034 –006.

Varley, Margaret. "Nursing in Turkey: October 1948. Preliminary Report with Recommendations", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 1.1, Seri 805, Kutu 1, Dosya 7.

"Vedat Günyol, 1952", RFA, Rockefeller Vakfı Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 484, Dosya 7.

"Yıldız Akcan, 1954 –1957" RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 480, Dosya 7171.

"Yavuz Renda", RFA, Rockefeller Vakıf Kayıtları, RG 10.1, Seri 805 E, Kutu 487, Dosya 7250.

Cumhuriyet 17 Eylül 1924.

Milliyet,15.11.1959, 22.12.1959.

Oberlin, Alumni Magazine Kış 2007, Cilt 103, Sayı 2.

Resmi Gazete 4 Haziran 1959, No 10222.

Vatan 16 Ağustos 1924.

http://ankarafenlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/06/119664/dosyalar/2014_06/10091618_fenlsesnnkurulukomisyonu.pdf

http://www.archives.upenn.edu/people/1900s/stassen_harold_edward.html

http://www.boun.edu.tr/en-US/Content/About_BU/History

https://www.fordfoundation.org/about-us/history

https://history.state.gov/departmenthistory/people/principalofficers/director-foreign-operations-administration

https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1949v01/comp9

http:// www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid 13282 (https://history.state.gov/departmenthistory/people/principalofficers/director-foreign-operations-administration

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/06/119664/dosyalar/2013_07/08114555_fenlsesnnkurulutarhes.pdf

http://psi203.cankaya.edu.tr/uploads/files/SBF–1940-1949.pdf

http://www.rockefeller100.org/biography/show/charles-fahs

http://rockefeller100.org/biography/show/david-h–stevens

http://rockefeller100.org/exhibits/show/health/international-health-division

http://rockefeller100.org/exhibits/show/social_sciences/area-studies

"Interview with Ahmet Tokuş", erişim: http://www.yenialanya.com/gundem/odtuyu-kuran-alanyali-tokus-h54093.html

İKİNCİL KAYNAKLAR

Abrams, Charles. *Housing in the Modern World: Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World*. London: Faber and Faber Press, 1969.

"Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940 –1949" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), yay. haz. Birgül Ayman Güler, bkz. http://psi203.cankaya.edu.tr/uploads/files/SBF– 1940-1949.pdf.

Acun, Fatma. "Robert Kolej Mezunları ve Meşhurları". *Turkish History Education Journal*, 2015: 4 (2).

Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey.* London: Routledge, 1993.
Akbaş, Oktay. "Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllüleri'nin Dünyada ve Türkiye'deki Çalışmaları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2006, Cilt 4, Sayı 1.
Altan-Olcay, Ozlem. "Defining America From a Distance." *Middle Eastern Studies* 44, Sayı 1 (2008): 29 –52.
Ambrose, Stephen. *The Cold War: A Military History.* New York: Random House, 2005.
Amove, Robert F., haz. *Philanthropy and Cultural Imperialism.* Boston: G.K Hall, 1980.
Amstutz, Mark. R. *Evangelicals and American Foreign Policy.* Oxford: Oxford University Press, 2014.
And, Metin. "Ataturk and the Arts with special Reference to Music and Theater", *Ataturk and the Modernization of Turkey* içinde, yay. haz. Jacob Landau, Leiden: Brill, 1984.
Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri.* Ankara: TTK, 1991.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Ankara: Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, 2006.
Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. Haz: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2007.
Aydemir, Şevket Süreyya. *İsmet İnönü: İkinci Adam, Cilt II.* İstanbul: Remzi, 1973.
Barrett, Roby. *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy.* New York: I. B. Tauris, 2007.
Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey.* Londra: Hurst, 1998.
Berman, Edward. *The Influence of the Carnegie, Ford and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy: The Idea of Philanthropy.* Albany, NY: State University of New York, 1983.
Bestor, Victoria Lyon. "The Rockefeller Blueprint for Postwar US-Japanese Cultural Relations and the Evolution of Japan's Civil Sector" in *Globalization, Philanthropy and Civil Society: Towarda New Political Culture in the 21st Century*, yay. haz. Soma Hewa, Darwin H. Stapleton, Boston: Springer, 2005.
Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 1985*, İstanbul: Gerçek, 1989.
Bozkurt, Esat. *Atatürk İhtilali.* İstanbul: Altın Kitaplar, 1967.
Brison, Jeffrey D. Rockefeller, *Carnegie, and Canada: American Philanthropy and the*

Arts and Letters in Canada. Kingston: McGill Queen's University Press, 2005.

Brogan, Hugh. *History of the United States.* Londra: Penguin, 2001.

Brown, Richard E. *Rockefeller Medicine Men: Medicine and Capitalism in America.* California: University of California Press, 1979.

Buxton, William. "John Marshall and the Humanities in Europe: Shifting Patterns of Rockefeller Foundation Support." *Minerva* 41 (2003): 133 –153.

———, yay. haz., *Patronizing the Public: American Philanthropy's Transformation of Culture, Communication and the Humanities.* Lanham, Maryland: Lexington Books, 2009.

Çakırçoban, İsmail. "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de bulaşıcı hastalıklarla mücadele", Marmara Üniversitesi, 2010.

Cark, Ruth. *American Consuls in the Holy Land, 1832–1914.* Jerusalem: Magness, 1994.

Carroll, Thomas. "A Foundation Expresses Its Interest in Higher Education for Business Management", *The Journal of the Academy of Management,* Cilt 2, Sayı 3 (Aralık, 1959).

Çolak, Filiz. *Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Bir Bakış,* Turkish Studies, Cilt 8/2, Kış 2013.

Copeaux, Etienne. *Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine.* İstanbul: İletişim, 2006.

Cullather, Nick. *The Hungry World: America's Cold War Battle against Poverty in Asia.* Cambridge: Harvard University Press, 2010.

Cumhuriyet Ansiklopedisi. Cilt 1, YKY: İstanbul 2002.

Cumhuriyetin 17. Yıldönümümde Hitabeler ve Konferanslar: Başvekil Refik Saydam'ın Ankara Radyosunda Cumhuriyet Bayramı Açılış Hitabesi ve Vekaletlerle Milli Teşekküller Adına Ankara Radyosunda Verilen Konferanslar. Ankara: Sümer, 1940.

Danforth, N. "Malleable Modernity: Rethinking the Role of Ideology in American Policy, Aid Programs, and Propaganda in Fifties' Turkey." *Diplomatic History* Cilt 39, Sayı 3 (2014).

Demirel, Tanel. *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi.* İstanbul: Bilgi, 2011.

De Novo, John. *American Interests and Policies in the Middle East, 1900 –1939.* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1953.

Doğan, Mehmet Ali. "From New England Into New Lands." *Missionaries and the*

Middle East içinde, Heather Sharkey and Mehmet Ali Doğan yay. haz. Salt Like City: University of Utah Press, 2011.

Eisenhower, Dwight. "Address and Remarks at the Baylor University Commencement Ceremonies, Waco, Texas." Amerikan Başkanlığı Projesi, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid 10499 (erişim 13 Şubat 2015).

Ellington, Barbara Reeves. *Domestic Frontiers: Gender, Reform and American Interventions in the Ottoman Balkans and the Near East.* Amherst: University of Massachusetts Press, 2013.

Erhan, Çağrı. "Ottoman-American Relations." *Turkish-American Relations: Past Present and Future* içinde, M. Aydın ve Ç. Erhan yay. haz., New York: Routledge, 2004.

Erhan, Çağrı ve Mustafa Aydın yay. haz. *Turkish-American Relations: Past Present and Future.* New York: Routledge, 2004.

Ersanlı, Büşra, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluş*umu. İstanbul: Afa, 1992.

Ersoy, Uğur. *Bozkırı Yeşertenler.* Ankara: Evrim, 2002.

Field, James A. *America and the Mediterranean World.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1969.

Ford Vakfı Türkiye'de 1952–1967. İstanbul: Ayyıldız, 1968.

Fosdick, Raymond. *The Story of the Rockefeller Foundation.* New Brunswick, NJ: Transaction, 1989.

Freely, John. *A History of Robert College I-II.* İstanbul: YKY, 2009.

Garlitz, Richard. "Academic Ambassadors in the Middle East: The University Contract Program in Turkey and Iran, 1950– 1970", yayımlanmamış doktora tezi, Ohio Üniversitesi, 2008.

Gates, Caleb. *Not To Me Only.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1940.

Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları,* İstanbul: MEB, 1972.

Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919– 1965.* Ankara: Siyasal, 2006.

Grabill, Joseph. "Cleveland H. Dodge, Woodrow Wilson, and the Near East." *Journal of Presbyterian History* 48, Sayı 4 (1970): 249–64.

———. *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810–1927.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971.

Greenwood, Keith. *Robert College: The American Founders.* İstanbul: Boğaziçi

Üniversitesi Yayınevi.
Grew, Joseph. *A Turbulent Era.* Boston: Houghton, 1952.
Gürsel, Ali. "Cumhuriyet Döneminde Sağlık Personeli ve İstihdamı Politikaları", *Asia Minor Studies*, Cilt 4, Sayı 8.
Gürün, Kamuran. *Dış İlişkiler ve Türk Politikası.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: Ankara, 1983.
Hakkı, Murat Metin *The Cyprus Issue: A Documentary History, 1878 – 2006.* Londra: I. B. Tauris, 2007.
Hale, William. *Turkish Foreign Policy: 1774 –2000.* Londra: MPG, 2002.
———. *The Political and Economic Development of Modern Turkey.* Londra: Routledge, 2014.
———. "The Traditional and the Modern in the Economy of Kemalist Turkey: The Experience of the 1920s", Jacob Landau, yay. haz. *Ataturk and the Modernization of Turkey* içinde, Brill: 1984.
Hall, Richard. *The Balkan Wars 1912 –1913.* Londra: Routledge, 2012.
Hamlin, Cyrus. *Among the Turks*. Istanbul: BU Press, 2013.
Hanioğlu, Şükrü. *Atatürk an Intellectual Biography.* New Jersey: Princeton University Press, 2011.
———. "Blueprints for a Future Society: Late Ottoman Materialists on Science, Religion and Art", *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy* içinde, yay. haz. Elisabeth Özdalga, Londra: Routledge, 2005.
Harris, George. *Ataturk's Diplomats and Their Biographies: The Foreign Service Under Ataturk.* İstanbul: ISIS, 2010.
———. *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945 –1971.* New York: MW Books, 1972.
Heper, Metin. *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman*, Leiden: Brill, 1998.
Hopkins, Peter. "Conducents for the Performance of Experimental activity: An Investigation into the Development of Modern Science in Republican Turkey", yayımlanmamış doktora tezi, Loughborough Üniversitesi, Temmuz, 1981.
Hortaçsu, Mahmut Önder. "Robert Kolej Mühendis Mektebi'nin Tarihi", *The Anatomy of a Tradition: 150 Years of Robert College* "Robert Kolej Mühendis Mektebi'nin Tarihi" içinde, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü, 2013.
Huntington-Dodge, Elisabeth. *The Joy of Service.* New York: YWCA, 1979.

İnan, Afet. *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler*. Ankara: Akın Matbaası, 1960.

İnan, Arı. *Prof. Afet İnan*. İstanbul: Remzi, 2005.

Karabulut, Umut. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış", *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 15 (2007).

Karpat, Kemal. *Turkey's Politics: The Transition To A Multi-Party System*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1959.

Kaufman, Joyce. *A Concise History of US Foreign History*. Londra: Rowman, 2010.

Kay, Lily E. *The Molecular Vision of Life: The Rockefeller Foundation, and the Rise of the New Biology and Caltech*. New York: Oxford University Press, 1993.

Kerwin, Robert. "The Turkish roads program", *The Middle East Journal*, 4 (1950).

Khalaf, Samir. *Protestant Missionaries in the Levant: Ungodly Puritans, 1820–1860*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Khurana, Rakesh. *From Higher Aims to Hired Hands: The Social Transformation of American Business Schools and the Unfulfilled Promise of Management as a Profession*. Princeton University Press: Princeton, 2007.

Kılıç, Kıvanc¸. "The Central Institute of Hygiene: Modernism and Gender in Early Republican Turkey" Rockefeller Archive Center Research Report, 2010, http://www.rockarch.org/publications/resrep/kilinc.php.

Kissinger, Henry. *Diplomacy*. New York: Easton, 1994.

Kocabaşoğlu, Uygur. *Anadolu'daki Amerika. Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. Ankara: İmge, 2000.

Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938 – 1945*. İstanbul: İletişim, 1996.

Kohler, Robert E. *Partners in Science: Foundations and Natural Scientists, 1900 – 1945*. Chicago: University of Chicago Press, 1991.

Kozat, Burçak Keskin. "Reinterpreting Turkey's Marshall Plan: Of Machines, Experts, and Technical Knowledge", *American Turkish Encounters* içinde, Selcuk Esenbel, Bilge Nur Criss, Tony Greenwood ve Louis Marazzi yay. haz. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011.

Krige, John. *American Hegemony and the Postwar Reconstruction of Science in Europe*, Cambridge: MIT Press, 2006.

Kurdaş,, Kemal. *ODTÜ Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi*. Ankara: METU, 1988.

Lagemann, Ellen Condliffe. *The Politics of Knowledge: The Carnegie Corporation,*

Philanthropy, and Public Policy. Chicago: University of Chicago Press, 1989.

Lerner, Daniel. *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, New York: The Free Press, 1958.

Lockman, Zachary. *Field Notes: The Making of Middle East Studies in the United States.* Stanford University Press, 2016.

Lowry, Heath. *An Ongoing Affair: Turkey and I.* İstanbul: Çitlembik, 2008.

MacDonald, Dwight. *The Ford Foundation: The Men and the Millions.* New Brunswick: Transaction Publishers, 1956.

Magat, Richard. The Ford Foundation at Work: Philanthropic Choices, Methods, and Styles. New York: Plenum Press, 1979.

Marcosson, Isaac. "Kemal Pasha." *The Saturday Evening Post* 20 (Ekim 1923).

Mardin, Şerif. *Young Turks: The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas.* Syracuse: Syracuse University Press, 2000.

Maybury, Robert. *Technical Assistance and Innovation in Science Education.* New York: Wiley, 1975.

Mills, Mary Patrick. *A Bosporus Adventure*, Stanford: Stanford University Press, 1934.

Murphey, Rhoads. "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemesindeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992.

Nankovich, Frank. "The Rockefeller Foundation, China and Cultural Change", *The Journal of American History*, Cilt 70, Sayı 4 (Mart, 1984).

Neal, Homer A., Tobin L. Smith ve Jennifer B. McCormick, *Beyond Sputnik: US Science Policy in the Twenty First Century.* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2008.

Ninkovich, Frank. *The Wilsonian Century: US Foreign Policy Since 1900*, The University of Chicago Press, Chicago, 1999.

Northrop, Eugene. *Riddles in Mathematics.* UK: Penguin, 1975.

Nurdoğan, Arzu M. "Robert Koleji Mühendislik Okulu (1912)", *Divan*, Cilt 14 Sayı 26 (2009/1).

Oğuz, Orhan. *80 Yıl: Cumhuriyet'e Yaşıt Bir Hayat*, İstanbul: Doğan, 2004.

Okyar, Osman. "Ataturk's Quest for Modernism" in Jacob Landau ed. *Ataturk and the Modernization of Turkey*, Leiden: Brill, 1984.

Ölçen, Ali Nejat. "1923 –1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Geli*şmesi *Semineri* içinde, Ankara, SBF Yayınları, 1982.

Örnek, Cangül. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomunizm ve Amerikan Etkisi*. İstanbul: Can, 2015.

———. "Hegemonya Mücadelesi Bağlamında Filantropi ve Sosyal Bilimler: 1953 Yalova Konferansı Örneği", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 46, Sayı 3, Eylül 2013.

Özbalkan, Müslim. *Gizli Belgelerler Barış Gönüllüleri* (Ant, 1970).

Özoğlu, Hakan. *Admiral Mark Bristol and the Turkish Republic*, *American Turkish Encounters,* Selcuk Esenbel, Bilge Nur Criss, Tony Greenwood ve Louis Marazzi yay. haz. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011.

Özpekcan, Meliha. "TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyetin İlk On Yılında Sağlık Politikamız", Türkler, XVII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2003.

Öztürk, Cemil. *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi.* İstanbul: Pegem, 2007.

Öztürkmen, Arzu. "Turkish American History Reflected in the Life Story of Howard Reed", *Turkish-American Encounters* içinde, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011.

Pakın, Esra. "American Studies in Turkey During the 'Cultural' Cold War", *Turkish Studies.* Cilt 9, Sayı 3, Eylül 2008.

Parmar, Inderjeet. *Foundations of the American Century: The Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power.* New York: Columbia University Press, 2012.

———. "To Relate Knowledge and Action: The Impact of the Rockefeller Foundation On Foreign Policy Thinking During America's Rise to Globalism: 1939 –1945." *Minerva* 40 (2002): 235.

———. "United States' Rise to Globalism, 1939 – 1945." *Minerva* 37 (1999): 355 –378.

———. "American Foundations and the Development of International Knowledge Networks." Global Networks 2, 1 (2002): 13 –30.

Payaşlıoğlu. *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi*, Ankara: ODTU: 1996.

Polatoğlu, İlknur Haydar. *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*: Ocak Yayınları 1993.

Reed, Howard. "Hacettepe and Middle East Technical University: New Universities

in Turkey," *Minerva* 13, Sayı 2 (Yaz 1975).

Renehan, Edward. *The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy.* New York: Infobase, 2007.

Resmi Ziyaret. Türkiye Cumhurreisi Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikayesi: Ocak-Mart, 1954: The Story of the Tour of the United States by President Celal Bayar of Turkey, January–March 1954: (Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi Tarafından Neşredilmiştir, yayınlayan ABD Enformasyon Servisi, Ankara). Ankara: ABD Enformasyon Servisi, tarih yok.

Rose, Kenneth. "The Rockefeller Foundation Fellowship Program in Turkey: 1925 – 1983." (2008). http://www.rockarch.org/publications/resrep/pdf/ros eturkey.pdf (Erişim Tarihi 1 Ocak 2016).

Rose, Kenneth ve Erdem, Murat. "American Philanthropy in Republican Turkey: The Case of Rockefeller and Ford Foundations." *The Turkish Yearbook of International Relations*, Research Center for International Political and Economic Relations (Türkiye Uluslararası İlişkiler Yıllığı, Uluslararası Siyasal ve Ekonomik İlişkiler Araştırma Merkezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2002.

Rustow, Dankwart. *American's Forgotten Ally.* New York: Council on Foreign Relations (Dış İlişkiler Konseyi),1989.

Sabev, Orlin. "War and Education in the 1910s: Robert College and American Girls' College." Balkan Savaşları 100. Yıldönümü Konferansı, İstanbul, 2012.

———. *Spiritus Roberti: Shaping New Minds and Robert College in Late Ottoman Society.* İstanbul: BU Press, 2014.

Samuelson, Richard. "John Quincy Adams' Lost History of the Russo-Turkish War: Greek Independence and the Sacred Cause of Liberty." *America and the Mediterranean* içinde, Massimo Bacigalupo ve Pierangelo Castagneto yay. haz., Torino: Otto Editore: 2003.

Sander, Oral. *Türk-Amerikan İlişk*ileri. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979.

Saray, Mehmet. *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler.* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2000.

Scipio, Lyonn. *My Thirty Years in Turkey.* New Hampshire: Richard Smith, 1955.

Sharkey, Heather ve Mehmet Ali Doğan yay. haz. *American Missionaries and the*

Middle East. Salt Like City: University of Utah Press, 2011.

Shaw, Stanford ve Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey.* Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Singer, Morris. *The Economic Advance of Turkey: 1938–1960*, Ankara: Ayyıldız, 1977.

Sönmezoğlu Faruk. *İki Savaş Arasında Türk Dış Politikası.* İstanbul: Der, 2006.

Soysal, Funda. "The Ottoman Period of Robert College.", *Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı* içinde (*The anatomy of a tradition: 150 years of Robert College*), Cem Akaş yay. haz., 44 –45. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Araştırmaları Enstitüsü, 2013.

Spanier, John ve Steven Hook. *American Foreign Policy.* Washington: CQ, 2010.

"Special Message to the Congress on Greece and Turkey." *The American Presidency Project.* http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid 10499 (erişim 14 Şubat 2015).

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu* Ankara: ODTÜ Yayınları, 1982.

Terzioğlu, Arslan. "Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2002.

Toynbee, Arnold. *A Study of History.* Oxford: Oxford University Press, 1946.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'nin Siyası^ Hayatında Batılılaşma Hareketleri.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması.* Ankara: Tarih Vakfı, 1981.

Us, Asım. *Hatıra Notları, 1930–1950.* İstanbul: Vakit, 1966.

Üsdiken, Behlül. "Transferring American Models for Business and Public Administration", *American Turkish Encounters* içinde, Selçuk Esenbel, Bilge Nur Criss, Tony Greenwood ve Louis Marazzi yay. haz., Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011.

Uslu, Nasuh. *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations: 1959 –2003.* New York: Nova Science Publishers, 2003.

———. *Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance.* New York: Nova Publishers, 2003.

Vandemark, Brian. *American Sheikhs: Two Families, Four Generations and the Story of America's Influence in the Middle East.* New York: Dover, 2012.

Weiker, Walter. *The Modernization of Turkey: From Ataturk to the Present Day.* New York: HM, 1981.

Widmer, Ted. "The Center of the World." *Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı: (The anatomy of a tradition: 150 years of Robert College)* içinde, Cem Akaş ed. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Araştırmaları Enstitüsü, 2013.

Yalçınkaya, Alper. *Learned Patriots: Debating Science, State and Society in the Nineteenth Century Ottoman Empire.* Chicago: The University of Chicago Press, 2015.

Yanıkdağ, Yücel. *Healing the Nation: Prisoners of War, Medicine and Nationalism in Turkey: 1914 –1939*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.

Yetkiner, Cemal. "American Merchants, Before Ambassadors: Protestant Missionaries and Early American Experience in the Ottoman Empire: 1820–1860." *American Turkish Encounters* içinde, Selçuk Esenbel, Bilge Nur Criss, Tony Greenwood and Louis Marazzi eds. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011.

Yılmayan Millet Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne Yaptığı Ziyaretin Kronolojik Hikâyesi ve Seçilmiş Nutuklar: 28 Ocak- 27 Şubat 1954. IBM World Trade Corporation: 1955.

Yorgancıoğlu, Derya. "Reconstructing the Political and Education Contexts of the METU Project", yayımlanmamış doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, 2010.

Zunz, Olivier. *Philanthropy in America: A History.* Princeton, New Jersey: Princeton, University Press, 2012.

Zürcher, Erik J., *Turkey: A Modern History.* London: I.B.Tauris, 2004. http:// www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden- bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx

DİZİN


vb.

Marmara Üniversitesi öğretim üyesi ve 20. yüzyıl tarihçisi Ali Erken'in, alanında yazılmış ilk kitap olma vasfına sahip bu eseri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından hız kazanan modernleşme ve Batılılaşma çabalarında Amerika ile girilen kültürel ve bilimsel ittifakı ele alıyor. Eğitim ve yüksek öğrenimdeki reformlarda yer tutan Amerikan etkisini detaylandıran çalışma, Türk siyasi, edebi, akademik kültürüne damga vuran pek çok isim yetiştirmiş olan Robert Kolej'den ODTÜ'ye, iş idaresi ve işletme eğitiminden Amerikan tipi mühendislik ve tıp fakültelerine varıncaya dek Türkiye'deki zihniyet değişiminin izini sürüyor. Kitap ayrıca Rockefeller ve Ford vakıflarının 1945'ten itibaren Hür Dünyanın parçası olan Türkiye'ye nasıl ve neden büyük miktarlarda bilimsel çalışma fonları verdiğini ve Türkiye'yi Sovyetler Birliği karşısında nasıl daha Batılı kılmaya çalıştığını da inceliyor. *Amerika ve Modern Türkiye'nin Oluşumu: Bilim, Kültür ve Siyasi İttifaklar*, Türk-Amerikan ilişkileri tarihine ve Batı dünyasının Türk siyasi düşünce kültürü üzerindeki etkisine dair çok önemli ve benzersiz bir eser.





